Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | NİSAN 2012 | 7,50 TL (KDV Dahil)

98

F-Tipi Bilim-2

Cemaat A.Ş.'nin teorik temeli

HOCA'NIN İKTİSADI

Takiye kapitalizmi
Hak arama, 'hak'kı ara
Yoksulluğun nedeni, çalışmamak
Cemaat'e bağlan, rakibi alt et
iktisadi yasalar değil, Allah rızası...
Mülk Allah'ın, kavgaya gerek yok
Sınıf mücadelesi yok, cihad var
Malını verirsen günah serbest

Dindarlık söyleminin perdelediği iktisadi gerçek

Âdem'in ilk eşi, şeytanın sağ kolu, feminizmin sembolü:

Lilith

Olağanüstülüğün süreklileştirilmesi ve Düşman Ceza Hukuku

ISSN 1304-675614-0
9 771304 675614
Kıbrıs satış fiyatı 9 TL

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 98 / NİSAN 2012
GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar
İDARİ İŞLER
Deniz Karakaş
GRAFİK-TASARIM
Eren Taymaz
ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)
www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.
YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 TL / 6 aylık: 40 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 90 TL
YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar
e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 20 TL / 10 Euro / 15 Dolar
6 aylık: 10 TL / 5 Euro / 8 Dolar
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)
7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş
BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02
DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA BÜRO: Bayındır 1 Sk. 22/16, Kızılay (0312) 433 00 38
ANKARA: Çağlar Kılınç / Tel: (0505) 584 63 36 / caglarkilinc@gmail.com
BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com
BURSA: Evren Sarı / (0533) 526 49 80 / sarievren360@yahoo.com
İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com
İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57
Osman Altun / (0541) 695 19 97
SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com
TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com
ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de
BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com
GÜNEY AMERİKA: Demircan Pusat / demircanpusat@gmail.com
İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com
KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com
BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com
İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com
İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com
ODTÜ TEMSİLCİSİ: Şule Dede (0505) 550 61 31 / sule_dd@yahoo.com
HACETTEPE/BEYTEPE TEMSİLCİSİ: Selim Eyüp Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com
9 EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com
SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com
MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com

19. Ütopyalar Toplantısı hazırlıkları başladı

19. Ütopyalar Toplantısı'nın hazırlıklarına başlıyoruz. Toplantı Temmuz'un ilk haftasında her zamanki gibi Karaburun'da yapılacak. İlk görüşmelerden toplantının ana konusuna ilişkin iki görüş öne çıktı. Birinci öneri Ateizm; ikincisi de son dönemde yoğunlaşan eğitim tartışmaları. Büyük olasılıkla bir haftalık program içinde güncellik taşıyan bu iki konuyu da ele alacağız.

Ateizm konusunu geniş çerçeveyle ele almayı, dinlerin kökeni ve gelişimi gibi tarihsel-teorik noktalardan dindar nesiller gibi güncel söylemlere dek tartışmayı hedefliyoruz. Sanıyoruz, çok sayıda araştırmacının ilgisini çekecektir ve ilginç sunuşlar ortaya çıkacaktır. Toplantının ülkemizdeki eğitim sorunlarını ele alan bölümünü ise Ortaklar Öğretmen Okullular (Adabelen) Derneği ve Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği ile birlikte düzenleyeceğiz. Bu bölümün geniş katılımlı ve yoğun tartışmalı geçeceği ve eğitim-öğretim sorunlarının bütün boyutlarıyla ele alınacağı şimdiden belli.

Ütopyalar Toplantısı'nın ayrıntılı programı önümüzdeki iki ay içinde şekillenecek. Sunuş yapmak isteyenlerin şimdiden dergi merkezimize başvurmalarını rica ediyoruz. Mayıs sayımızda toplantının içeriği ve gündemi konusunda daha ayrıntılı bilgi vereceğiz.

Öte yandan, toplantı bünyesinde artık gelenekselleşmiş Gençlik Kampı da düzenlenecek. Bu kampa önem veriyoruz, çünkü 19.'su düzenlenen Ütopyalar'ın müdavimleri doğal olarak yaşlanmaya başladı! Toplantıya bir gençlik aşısı yapılması zorunlu. Kısacası gerek dostlarımıza gerekse genç arkadaşlarımıza şimdiden bireysel programlarını Temmuz'un ilk haftasını bu toplantıya ayıracak biçimde yapmayı öneriyoruz. Karaburun'un güzelim doğasında, dostlar arasında entelektüel bir tatil iyi gelecektir herkese…

***

Düzmece Devrimci Karargâh Davasının yeni duruşması 30 Nisan günü Beşiktaş Adliyesi'nde yapılacak. Aralarında dergimizin editörü ve idare müdürü Baha Okar'ın da bulunduğu tutukluların hayatlarına tam 1,5 yıldır el konulmuş durumda. Defalarca yazdığımız için bu düzmece davada yaşanan hukuksuzluklara ve haksızlıklara bir kez daha değinmek istemiyoruz. Dergimizin okur ve yazarlarını, duyarlı tüm insanları bu haksızlığın son bulması için omuz vermeye çağırıyoruz.

İzmir Kitap Fuarı 14-22 Nisan tarihleri arasında düzenleniyor. Bilim ve Gelecek, dergileri ve kitapları ile birlikte fuarda yerini alacak. İzmirli dostlarımızı ve okurlarımızı standımıza bekliyoruz.

Özellikle cezaevlerindeki okurlarımızdan Dünya Kadınlar Günü ve Newroz dolayısıyla kutlama kartları aldık. Bu iki simge günü çok daha özgür ortamlarda kutlamanın özlemi ve kararlılığıyla hepsine tek tek teşekkür ediyoruz.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■■ **KAPAK DOSYASI**

Uğur Erözkan
Cemaat A.Ş.'nin teorik temeli
Hoca'nın iktisadı....4
Hoca'nın ideal toplumu....7
Hoca'nın ekonomik sistemi 9
Hoca'nın ve Cemaatin 'Yeni İnsan'ı....16

Baha Okar
Dindarlık söyleminin perdelediği iktisadi gerçek....18

Gözde Türkeli
Olağanüstülüğün süreklileştirilmesi ve
Düşman Ceza Hukuku....26

Ferhat Kaya
Kızıl Geyik Mağarası insanları ve
Doğu Asya'da modern insanın evrimi....34

Prof. Dr. Benan Dinçtürk
Darwin, Mendel'in çalışmalarından haberdar mıydı?....38

Şule Dede
Lilith: Âdem'in ilk eşi,
şeytanın sağ kolu, feminizmin sembolü....40

Arş. Gör. Emre Canpolat
Kitle iletişiminden yeni medyaya 46

■■ **BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş**
İnternet'e eşit ve özgür erişim hakkı....52

■■ **ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ / Hasan Torlak**
İnternet'e eşit ve özgür erişim hakkı....56

Prof. Dr. Altay Gündüz
Maksim Gorki üzerine notlar....61

■■ **EVRENLE SÖYLEŞİLER / Richard T.Hammond**
Hidrojen atomu ile söyleşi 68

■■ **MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün**
Olasılık sohbetleri....73

■■ **BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin**....76
Yaşamın evriminin ilk aşamaları: Ribozom evrimi çalışmaları RNA Dünyası hipotezine meydan okuyor / Goril genomu dizilendi: Ortak neyimiz var? / 30 bin yıl donduktan sonra yaşama geri döndürülen tarih öncesi bitkiler / Yeni bir bakteri öldürücü: ipek / GDO'lu mısırlara karşı uyarı

■■ **GEÇMİŞE YOLCULUK / Aslı Kayabal**....80

■■ **YAYIN DÜNYASI**....84

Nalân Mahsereci
Osmanlıdan Cumhuriyete Bilim....84

Semih Aydın
'50 Soruda Psikiyatri' ve düşündürdükleri....85

■■ **FORUM** 90

■■ **BRİÇ / Lütfi Erdoğan**....95

■■ **BULMACA / Hikmet Uğurlu** 96

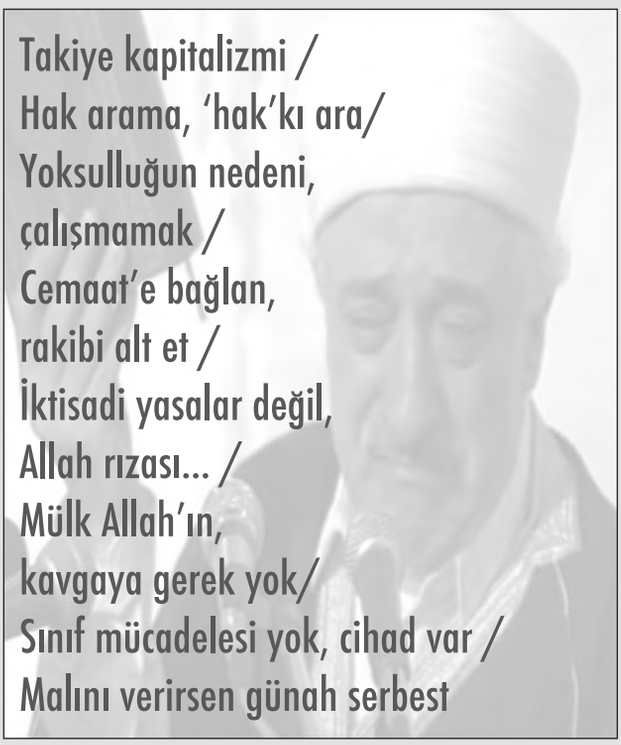
KAPAK DOSYASI **4**

F-Tipi Bilim - 2

Cemaat A.Ş.'nin teorik temeli

HOCA'NIN İKTİSADI

Uğur Erözkan hazırladı

Baha Okar yazdı **18**

Dindarlık söyleminin perdelediği iktisadi gerçek

Zekâtı verilip alınmış cipler, yedi yıldızlı haremlik-selamlık oteller, lüks dairelere kapatılmış imam nikâhlı metresler, tesettür defileleri... Öte yanda, hocaefendilerle, cübbelilerle kuşatılmış, yoksulluğuna, sefaletine razı edilmiş milyonlarca din kardeşi. Yani bildiğimiz zenginler ve fakirler, ezenler ve ezilenler.

Gözde Türkeli'nin çalışması **26**

Olağanüstülüğün süreklileştirilmesi ve Düşman Ceza Hukuku

Cezalandırılabilir alanı genişleten düzenlemelerle, artık devlet iktidarı için olağan-olağanüstü dönem ayrılığı kalmıyor. "Düşman"a uygulanacağı varsayılan tüm yaptırımlar, toplumsal ölçüde yaygınlaşıyor.

40

Şule Dede yazdı

Âdem'in ilk eşi, şeytanın sağ kolu, feminizmin sembolü: Lilith

Lilith en çok 'Âdem'in ilk eşi' olarak bilinir. Oysa o, Âdem'den bağımsız olarak var olduğunu savunduğu için cenneti terk eder. Özgürlüğü uğruna cennetten vazgeçen bu cesur kadın, hâlâ erkek egemenliğinden kurtulamadı.

34

Ferhat Kaya

Kızıl Geyik Mağarası insanları ve Doğu Asya'da modern insanın evrimi

Buluntular Afrika'dan Avrasya'ya göç eden modern insanın arkaik türler ile genetik olarak melezleştiğini gösteriyor. Özellikle Doğu Asya'dan gelen keşifler Afrika merkezlilik hipotezini tartışmalı hale getiriyor.

Prof. Dr. Altay Gündüz yazdı **61**

Maksim Gorki üzerine notlar...

Gorki'nin öykülerinde ve romanlarında, örnekse, Tolstoy, Dostoyevski, Turgenyev'nin eserlerindeki hayali kahramanlar yoktur. Onun kahramanları işçiler ve mujiklerdir. Gerçek insanlardır.

Cemaat A.Ş.'nin teorik temeli

Hoca'nın iktisadı

Gülen, serbest rekabeti ve özel mülkiyeti eleştirmek şöyle dursun, insan doğasına en uygun özellikler olarak, İslam'ın ekonomik sisteminin de temeline yerleştiriyor. İslam'ın, faize karşı olmakla birlikte bankaya ve ranta karşı olmadığını açıklıyor. Gülen'in formülasyonu basit: Helal yollardan para kazanıp dayanışma içinde büyümek. Bireysel kazanç, ekonominin temel motivasyonu olarak destekleniyor; ancak onun da önüne geçen asıl motivasyon cemaat dayanışması. Tabii bu yolda "ekonomi dışı" araçlara başvurmaktan da çekinilmiyor.

Uğur Erözkan
ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Mezunu, Yüksek Lisans Öğrencisi

Bu yazı, Fethullah Gülen'in, 2009'da basılmış olan ve kişisel web sitesinde yayınlanan *Enginliğiyle Bizim Dünyamız* (1) başlıklı kitabında, ekonomik sistemiyle, yeni insanıyla ve toplumsal ilişkiler bütünüyle birlikte önerilen ideal toplum modelinin analizini içeriyor. Dosya kapsamında, söz konusu kitaptan seçme alıntılarla hazırladığımız Hoca'nın ideal toplumu, Hoca'nın ekonomik sistemi ve Hoca'nın "yeni insan"ı başlıklı bölümlerle birlikte düşünüldüğünde, etraflı bir değerlendirme yaptığımızı düşünüyoruz.

Daha önce *Bilim ve Gelecek*'in 95. sayısında "Hoca'nın İlmi" başlıklı bir kapak dosyası hazırlamıştık. Gülen'in bilim ve metafizik konularına ilişkin görüşlerinin analizinden oluşan bir dosyaydı. O dosyada yaptığımız gibi, şimdi de, amacımız Fethullah Gülen'in dünya görüşünü eleştirmek ya da onunla bir tartışmaya girmek değil. Böyle bir tartışmaya istesek de giremeyiz. Çünkü karşımızda bir din adamı var ve bütün bilgi edinme araçları vahiyler ve söylencelerden oluşuyor. Amacımız Gülen'in (ya da takipçilerinin verdiği adla anacak olursak Hoca'nın), ideal toplumunu inşa ederken başvurduğu yöntemleri ve bu toplum biçiminin neden inşa edilmek istendiğini deşifre etmek.

Arkaik bir dinsel ütopya

Her ne kadar Gülen, anlattığı dünyanın daha önce "İslam'ın altın çağı"nda yaşanmış olmasından hareketle bir ütopya sayılamayacağını öne sürse de birçok yönüyle, *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*'da ortaya konan toplum modeli, bir ütopya özelliği taşıyor. Arzu edilen bu toplum modeli, en temel yapıtaşı olarak adlandırılan ferdin (bireyin) sahip olması gereken özelliklerden aile içindeki görevlerine, ekonomik faaliyetlerden dış politikaya kadar birçok konuda, belirli bir ideolojik çerçeveden ve tarihsel bir analizden bağımsız şekilde, bir dizi örnek aktarılarak sunuluyor. Klasik bir ütopyadan farklı olarak mevcut ekonomik sistemlerin değerlendirmesini de yapıyor Gülen. Ancak bu konuda o kadar hevesli davranmadığı gibi, "Allah'ın kurallarına dayanan İslam'ın ekonomik sistemini", insanların koyduğu kurallara dayanan diğer sistemlerle karşılaştırdığı için okuyucudan özür diliyor. Aslında ortada bir karşılaştırma da pek yok gibi. Dünya üzerinde üç temel ekonomik sistem olduğundan söz ediyor: Kapitalist sistem, komünist sistem ve İslam'ın ekonomik sistemi. İslam'ın ekonomik sisteminin ne kadar mükemmel, zamandan ve şartlardan bağımsız bir şekilde genel geçer çözümleri olan bir sistem olduğundan uzun uzun söz ederken, diğer iki sistemin birer karikatürünü tarif edip İslam'ın sistemi karşısındaki acizliklerinden dem vuruyor.

Gülen'in tarif ettiği dünyanın kahramanları da bir ütopyanın kahramanlarının karakteristik özelliklerini taşıyor. "Bugünkü ABD'den daha yüksek" bir refah düzeyine erişmiş İslam devleti, günde yalnızca bir kez bir kuru ekmeği sirkeye batırıp yiyen devlet başkanı, hak etmediği için daha fazla ücret almayı reddeden bir işçi, çalışanının geri çevirdiği ücret artışını onun adına işletip yıllar sonra katlanmış bir halde ona geri veren bir patron, verdiği haksız emir nedeniyle elinin kesilmesi hükmüne hiç tereddütsüz boyun eğen bir Osmanlı padişahı ve daha bunun gibi niceleri… Hepsinin ortak noktası Allah'a ve onun hükümlerine tereddütsüz uymayı bir yaşam biçimi olarak benimsemeleri. Hoca'nın bütün sorunların çözümüne verdiği tek ve değişmez yanıt bu: Allah'ın kurallarına boyun eğip uyarsanız hem bireysel olarak bu dünyada olmasa bile diğerinde kurtuluşa erersiniz, hem de bütün bir toplum olarak refaha ulaşırsınız.

Bu son derece klasik bir dinsel ütopyadır ve binlerce yıldır birçok dinin benzer çağrılar yapmış olduğunu göz önüne alırsak uzun uzun incelenmeye değer bir tarafı yoktur. Ancak Gülen'in ütopyasının farklı bir tarafı da var. Klasik bir İslam çağrısından farklı olarak bazı konularda getirdiği açılımlarla İslam'ın kapitalist sistemle uyumlu hale gelmesini amaçlıyor. Üstelik bunu, bir yandan kapitalizmin adaletsiz, tekelci ve ahlaksız bir sistem olduğunu söyleyip bu sistem hakkında ağzına geleni sayarken yapıyor. İşte bu düzeyde bir takiye, üzerinde durulmayı hak ediyor.

Takiye kapitalizmi

Fethullah Gülen, kapitalizmi hedef alırken temel olarak iki özelliğine vurgu yapıyor: Sürekli tüketimi teşvik etmesi ve daha fazla kazanma hırsını kamçılayarak tekelciliğe zemin hazırlaması. Kapitalist sistemin "kurallarını koyanları" bu noktalarda suçluyor Hoca. Kurallarını koyanlar derken kastettiği, kapitalist sistemin işleyişine dair genel yasaları ortaya koymuş olan Smith, Ricardo, Keynes gibi iktisatçılar. Yazdıklarından öyle bir sonuç çıkıyor ki, sanki burada sözü edilen iktisatçılar kapitalizmin tekelci olması gerektiğini öne sürmüş ve bu yönde kurallar koymuşlar. Oysa her iki durum da kapitalizmin doğal işleyişinde karşılaşılan ve Marx'ın çözümlediği gibi, kapitalist sistemin çevriminde zorunlu olarak ortaya çıkan süreçlerdir. Kapitalizm için ideal olan, arzı ve talebi piyasanın görünmez elinin belirlediği, her alanda serbest rekabetin olduğu, düzenli bir üretim ve tüketim dengesinin doğal olarak kurulduğu bir sistemdir. Bu sistemin temel motivasyonu ise rekabet ve özel mülkiyettir. Kapitalizme yönelik ciddi bir eleştiri getirme iddiasında olan birinin, sistemin işleyişinin zorunlu ve doğal sonucu olan arızalarla uğraşmak yerine, sorunun kaynağına yönelik bir eleştiri getirmesi beklenir. Ancak Gülen, serbest rekabeti ve özel mülkiyeti eleştirmek şöyle dursun, insan doğasına en uygun özellikler olarak, İslam'ın ekonomik sisteminin de temeline yerleştiriyor. Yani Gülen'in derdi kapitalizmin arızalarıyla ve krizleriyle, kendisiyle değil. Nitekim insan doğasına temelden aykırı bir sistem olarak lanetlediği komünizmin, kapitalist sistemin tekelcileşmesine karşı Allah tarafından Batılıların başına çöreklenmiş bir ceza olduğunu öne sürüyor.

Gülen'e göre kapitalistler, Allah'ın kanunlarını görmezden geldikleri, maddeye ve tüketime taptıkları için sistemlerini ayakta tutamıyorlar. Oysa İslam ekonomisinin dayanışmayı, paylaşmayı, sürekli üretimi temel aldığı için hiçbir sorunla karşılaşmadan ayakta kalmayı başarabileceğini öne sürüyor. Bunun için belli başlı araçları var: Faizi kesin olarak yasaklıyor, zekât vermeyi zorunlu kılıyor, toprağın üç yıl üstü üste işlenmemesi durumunda mülk sahibinin elinden alınmasını öngörüyor vb. Böylece üreticilerin oturdukları yerden para kazanmalarının önüne geçileceğini, ekonominin sürekli bir devinim içinde olacağını öne sürüyor. Bu anlamda Gülen'in ekonomi anlayışının herhangi bir İslamcı din adamının vazettiği klasik görüşlerden bazı farkları var.

Gülen, kitabında faize ilişkin çok katı bir tutum takınıyor. Sırf bu konu hakkında bir bölüm ayrılmış durumda. Ancak yeterli görülmemiş olacak ki, başka birçok bölümde de faizin zararları hakkında çeşitli örnek veriliyor. Hz. Muhammed'in sözlerine referans verilerek faiz, hırsızlık, zina, cinayet gibi ağır günahlara benzetiliyor. Ancak bu konu üzerinde haddinden fazla durulmasının başka bir nedeni var gibi. Bu da, rant ve banka konularında İslam'ın tutumu açıklanırken ortaya çıkıyor. Gülen, İslam'ın, faize karşı olmakla birlikte bankaya ve ranta karşı olmadığını açıklıyor. Ona göre İslami kurallar içinde bir banka işletmek mümkün. Rant ise, "üretimden tamamen bağımsız olmayan" bir yöntem olduğu için helal kabul ediliyor. Neticede Gülen, takipçilerine helal yollarla, dayanışma içerisinde para kazanmalarını ve edindikleri malları tıpkı canlarını korur gibi korumalarını öğütlüyor. Bankasız, rantsız, yalnızca üretime dayanarak ciddi bir sermaye birikimi yapmanın olanaksızlığını kendisi de biliyor. Toplumsal yaşamın birçok alanına yönelik, ancak bedevi yaşam tarzında ve İslam'ın ilk kuruluş dönemlerinde uygulanması mümkün olan katı kurallar getirirken, bu alanda yaptığı açılım gözden kaçacak cinsten değil. Takiyecilerin çok sık başvurduğu bir yöntemdir. Açıktan savunmaları mümkün olmayan bir şeyin aleyhinde öylesine şiddetle muhalefet ederler ki, aslında onu savunduklarını söylemek absürtmüş gibi anlaşılır. Nitekim cemaatin her alanda olduğu gibi, finans sektöründe de gittikçe artan etkinliğini izah etmek için "Allah'ın takdiri"nden başka bir açıklama yapmak bu faiz düşmanı, halis din adamına haksızlık olacaktır!

> *Yalnızca iktisat teorisi bakımından değil her alanda son derece pragmatist ve eklektik bir özelliği var Gülen'in ideal toplumunun. İşçilerin ve yoksulların sırtında bir imparatorluk kuruyor. Bunu yaparken de ezilen kesimlerin durumlarından şikâyet etmeden çalışmalarını, isyan etmemelerini salık veriyor.*

Cemaat A.Ş.

Dosya kapsamında, *Enginliğiyle Bizim Dünyamız*'dan yaptığımız geniş alıntılarda karşınıza çıkacak önemli bir noktaya daha değinmek gerek. Gülen'in ideal toplumu, yalnızca ahiret için çalışıp çabalayan ve ter döken bir müminler topluluğu değil. Hz. Muhammed'den aktarılan ve çalışanların mükâfatlarını alacakları yönündeki hemen her kıssa, açıktan ölümden sonraki yaşamın kastedildiği hadislerde dahi, iki yönlü olarak yorumlanıyor. Gülen'e göre, Allah'ın emir ve yasaklarına uyup bütün yaşamını

bu emir ve yasaklar üzerine bina eden toplumlar, İslam'ın ilk dönemlerindekine benzer bir refah düzeyine ulaşabilirler. Allah'ın emirlerinden uzaklaşan toplumlar ise yoksulluk içinde perişan olur, başka milletlerin boyunduruğu altına girerler. Son 300 yılda, Osmanlı'nın duraklama dönemine girmesiyle birlikte başlayan ve Müslümanların üzerinde Batının maddi manevi üstünlük kurduğu dönemin nedeninin bu olduğu öne sürülüyor.

Gülen'in formülasyonu basit: Helal yollardan para kazanıp dayanışma içinde büyümek. Bireysel kazanç, ekonominin temel motivasyonu olarak destekleniyor; ancak onun da önüne geçen asıl motivasyon cemaat dayanışması. Toplumun içinde, başkaları yoksulluk çekerken kazancını katlamak hem ahiret azabı korkusu ile engellenmeye çalışılıyor hem de ekonomik olarak tek başına kurtuluşun olmadığı, tekelci kapitalizmin karşılaştığı krizler işaret edilerek kavratılmaya çalışılıyor. Hoca'nın vazettiği bu "toplu kurtuluş"un, birçok alanda faaliyet gösteren bir holdinge benzeyen cemaatin yapısıyla birebir örtüştüğü ortadadır. Bu holdingin üst düzey yöneticileri de var, temizlik işçileri de... Dillere destan okul ve dershane zincirlerinden örnek vermek gerekirse, asgari ücretle çalışan öğretmenler ve okul masraflarının karşılanması karşılığında cemaatin evlerinde, ÖSS'ye hazırlanan gençlere ders çalıştıran üniversite öğrencilerinin emekleri ve ticaretle uğraşanların zekâtlarıyla biriken sermaye, eğitim alanında cemaatin neredeyse bir tekel haline gelmesini sağladı.

Dayanışmanın yanı sıra, İslam'ın helal saydığı başka bazı yöntemlerle daha da büyüyor cemaatin sermayesi. Bu yöntemlerden en çarpıcı olanı, Gülen'in kitabında meşru gelir kaynakları arasında sayılan "ganimet". Elbette Hoca'nın kastettiği, elde kılıç Cihad'a gidip fethedilen topraklarda ele geçirilen taşınır ve taşınmaz mallara el konulması değil. Bugün böyle bir hukukun diriltilmeye çalışıldığını öne sürmek, yukarıda sözünü ettiğimiz türden takiye örnekleriyle kapitalist sisteme adapte olmanın yollarını arayan bir cemaat liderini küçümsemek olur. Gülen'in de sözünü ettiği gibi, Cihad yalnızca can ile değil, aynı zamanda mal ile de yapılıyor. Gülen'in bu konuda verdiği örneklerden birinde, Medine'de kurulan ilk İslam devletinin, kısa süre içerisinde ticarette önemli bir başarı kazanarak, bu kentte yerleşik bulunan Yahudi tüccarları göçe zorlaması anlatılıyor. Günümüzden örnek verecek olursak, cemaatin ticaret, tekstil, eğitim gibi alanlarda biriktirdiği sermayeyle, başka sektörlere yönelerek buralarda söz sahibi olmasından söz edilebilir. Tabii cemaat bunu bir Cihad olarak gördüğü için, devlet kurumlarındaki kadrolaşmasını bu yolda bir araç olarak kullanmaktan ya da başka bazı "ekonomi dışı" araçlara başvurmaktan çekinmiyor.

Protestan ahlakı ve cemaat

Sonuç olarak cemaat, gitgide büyüyen ve kapitalist sistemin arızalarını dini referanslı bir toplum mühendisliğiyle bertaraf etmeye çalışan bir yapı olarak karşımızda duruyor. Yalnızca iktisat teorisi bakımından değil her alanda son derece pragmatist ve eklektik bir özelliği var Gülen'in ideal toplumunun. İşçilerin ve yoksulların sırtında bir imparatorluk kuruyor. Bunu yaparken de ezilen kesimlerin durumlarından şikâyet etmeden çalışmalarını, isyan etmemelerini; işverenlerin de dünya zevklerine aldanmayıp mallarını ahireti düşünerek harcamalarını, yani Allah yolunda yatırım yapmalarını sağlaması gerekiyor. Bu dünyanın, asıl ikametgâhımıza ulaşmak için hazırlık yapılan bir durak olduğunu, herkesin Allah'ın kendisine biçtiği rolü oynaması gerektiğini, gerçek özgürlüğün ahirette olduğunu vazediyor. Özgürlük, Allah'a en sadık bir şekilde kulluk edenlere nasip olacak bir ayrıcalık olarak sunuluyor. Gülen'in buna ek olarak vurgu yaptığı bir başka nokta ise, geceler boyu acı çekerek Allah'a yakaran sahabelerin öyküleri. Bu türlü bir ibadet anlayışı, İslam'da yaygın olarak benimsenen bir şey değildir aslında. Bu dünyada acı çekmeyle ahirette rahat etme arasında bir bağlantı kurulmaz İslam'da. Bu daha çok Hıristiyanlığa özgüdür ve Roma ile başlayan devletli Hıristiyan geleneğiyle birlikte çoğunlukla terk edilmiş ancak Protestan hareketi tarafından kaldırıldığı müzeden, kapitalizmin şafağında yeniden gün ışığına çıkarılmıştır.

Max Weber'in, Protestan ahlakının kapitalizmin gelişiminde oynadığı role ilişkin analizi bu bakımdan son derece öğreticidir. Weber, *Prtotestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı kitabında, asketik Protestanların mülk edinme ve çalışma ahlakını incelemiş, son derece sıkı cemaat bağlarına sahip olan bu topluluğun kısa sürede nasıl büyük bir sermaye birikimi yapabildiğini analiz etmişti: "Dünyevi asketik Protestanlık -şimdiye kadar söylenenleri özetlersek- mülk sahibi olmanın verdiği doğal zevke var gücüyle karşı çıkmış, tüketimi, özellikle lüks tüketimini sınırlamıştır. Buna karşılık, mal kazancını, psikolojik olarak geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarmış, kazanç uğraşısının zincirlerini koparıp bunu yalnız yasal hale getirmekle kalmamış, ayrıca (tartışılan anlamda) doğrudan doğruya tanrının isteği olarak görmüştür. Bedensel zevklere ve dünyevi mallara olan bağımlılığa karşı savaş Puritanlar'dan başka büyük Quaker apolojisti Barclay'in de açıkça doğruladığı gibi, ussal kazanca karşı bir savaşım olmayıp, mülkün usdışı kullanımına karşı bir savaşımdır." (2)

Asketik Protestanlarla Gülen'in cemaati arasındaki benzerlik, Hoca'nın iktisat teorisinin Allah'ın hükümlerinden oluşmadığını, birtakım din kurallarının ve söylencelerin belirli bir amaç doğrultusunda eğilip bükülerek inşa edildiğini gösteriyor. Bu bakımdan orijinal bir metin olmayabilir; ancak cemaatin önlenemez yükselişine bakacak olursak işe yarar bir strateji olduğuna şüphe yok...

DİPNOTLAR

1) http://tr.fgulen.com/content/category/30/284/3/

2) Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, 1999, Ankara, Ayraç Yayınevi.

HOCA'NIN İDEAL TOPLUMU

Üstün toplum, Allah'ın emri!

Evet, Cenâb-ı Hak, Ümmet-i Muhammed'e bir üstünlük bahşetmiş ve bu üstünlüğün devamını da bazı şartlara bağlamıştır. Bu şartlar tahakkuk etmediği zaman üstünlük söz konusu değildir. Bu şartlardan birincisi, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerdir.. evet, bu ümmeti, en hayırlı kılan birinci şart işte budur.

Bir zamanlar milletlere atının üzengisini öptürecek seviye bulunan, fakat bunu istibdat vesilesi yapmayan bu millet, emr-i bi'l-mâruf vazifesini eda ettiği sürece hep aziz olarak kalmış, bu vazifeyi terk ettiği zaman da üzengi öpen zeliller arasına düşmüştür.

Bence şu anda, milletler arası platformda zerre kadar itibarı olmayan İslâm âleminin dûçâr olduğu mezelletlerin asıl sebebi de bu olsa gerek; mârufa sırtımızı döndük, münkere gömüldük; örnek olamadık çevremize ve itildik iftiraka, ihtilafa, zillete…

Cemaatleşmiş bir toplum!

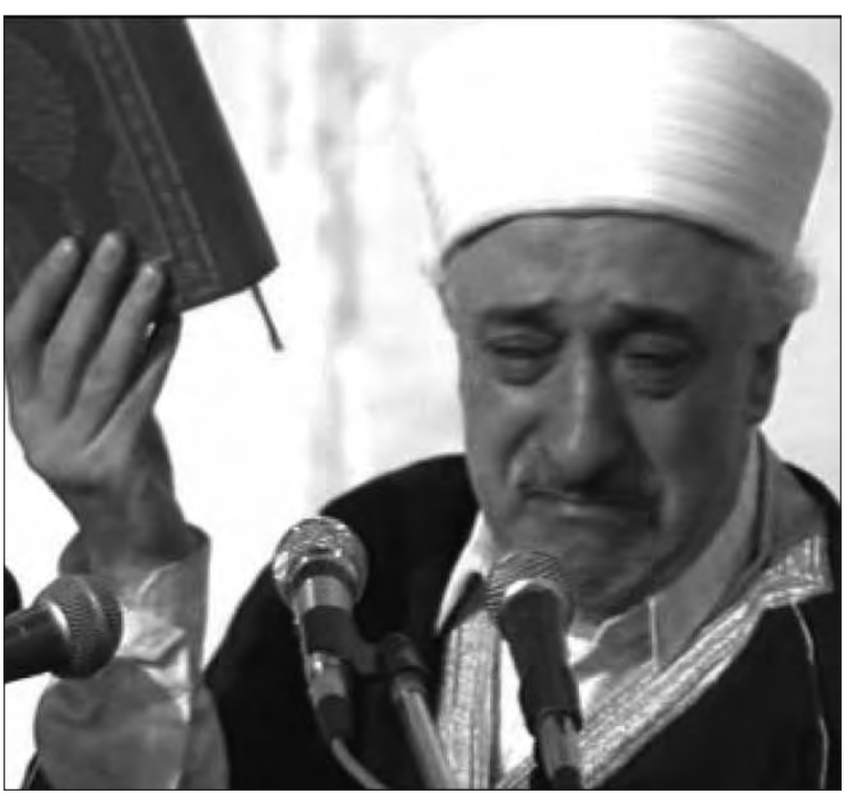
İslâmî bir toplumda fert ile cemiyet arasında kurşunla kenetlenmiş gibi bir bağ vardır. Bu bağ yok olduğu veya yok edildiği takdirde İslâmî ölçülere göre cemiyetten de söz edilemez.

Evet, içtimaî hayatları itibarıyla mü'minler, yekvücut bir ceset gibidirler; Rabbileri bir, dinleri bir, peygamberleri bir, kıbleleri bir, dava ve düşünceleri bir, binler kadar bir bir... İşte bütün bu bir birler, onları dağılıp çözülmeyecek şekilde yekvücut hâline getirmektedir ki, bir hadis-i nebevîde: "Mü'minler birbirleriyle olan alâkalarında kurşundan yapılmış bir bina gibidirler. Birbirlerini takviye edip kuvvetlendirirler." buyrulmaktadır.

Yani mü'minler, oluşturdukları toplumda, aralarındaki rabıta, sevgi teatisi, mürüvvetli hareket etme, insanca davranma, birbirinin dertlerine karşı dilgîr olma ve lezzetleriyle mütelezziz bulunma, elemlerini beraber yaşama, dünya ve ukbâ keyfini beraber çıkarma gibi hususlarda bir vücudun uzuvları gibidirler.

Uzuvlardan birinde bir arıza meydana geldiğinde, yani fert bozulmaya yüz tuttuğu, aile dejenerasyona maruz kaldığı, kadın yuvasını terk ettiği, sokak kirlendiği, içtimaî yapıda herhangi bir arıza baş gösterdiği zaman, cesedin sair uzuvlarında da tedâiyle bir ağrı, bir sızı hissedilmeye başlar.

Evet, mü'min ferdin, cemiyetle olan alâka ve rabıtası işte budur. Böyle bir cemiyette fert, meydana gelen herhangi bir arıza ile iki büklüm olur ve mensup olduğu cemiyet uğruna âdeta kendini bir mum gibi eritir. Zaten cemiyet insanı, milletini ve topyekün insanlığı sevince, nebiler gibi bütün zevk ve sefasını terk ederek, maddî-mânevî füyûzâtını da mensubu bulunduğu cemiyeti adına feda eder.

Din, toplumun temel bileşeni

İslâm'ın içtimaî yapısında korunması gereken şu beş esas çok önemlidir ve bunlar evrensel hukukun temel prensiplerini teşkil ederler: Din, nefis (can), nesil, mal ve akıl.

İslâm'da içtimaî yapı, bu beş esasın korunması üzerine bina edilmiş gibidir. Bunlar hem ferdin hem de cemiyetin birer sigortası hükmündedirler. Bir devlet ve milletin istikbal vaad etmesi bu beş esasın hayata hayat olmasıyla çok alâkalıdır.

Aslında insanoğlu, var olduğu günden bu yana gerçek huzuru hep dinin sıcak atmosferinde bulmuş ve ancak din sayesinde mutlu olabilmiştir. Dinin olmadığı bir yerde yüksek ahlâk ve faziletten bahsetmek mümkün olmadığı gibi, mutluluktan söz etmek de oldukça zordur. Zira ahlâk ve faziletin kaynağı vicdandır. Vicdana hükmedecek yegâne unsur da, Allah'la irtibatın bir unvanı olan din ve hayata hayat olması dediğimiz diyanettir.

Din, güzel huylar adına açılmış en feyizli, en bereketli bir mekteptir.

Bu yüce mektebin talebeleri de, yediden yetmişe bütün insanlardır. Bu mektebe intisap eden herkes böyle bir intisapla er-geç huzura, emniyete ve itminana erer. Dışarıda kalanlar ise, özleri dahil, zamanla her şeylerini kaybetmeye mahkûmdurlar.

Proletaryanın isyanı cennet içinmiş!

Aslında Hz. Mesih'e göre de Allah, hiç kimseye Cennet'in anahtarlarını teslim etmemişti. Hâlbuki bazı mâbetlerde bulunan bir kısım görevliler durmadan cennet köşklerinin anahtarlarını dağıtıyorlardı. Ayrıca onlar, kul ile Allah arasına, tebliğ ve irşad dışında hem de hiç münasebeti olmayan her konuda rahatlıkla girebiliyorlardı. Bu ise, istismardan başka bir şey değildi. Oysaki hangi din olursa olsun, kul ne zaman ellerini açıp Rabbiyle irtibata geçse ona icabet edilirdi. Bu mülâhazayla idi ki, Allah Resûlü, "Yeryüzü benim için mescit kılındı." buyuruyordu. Acıdır, bazı yerlerde bir din, cennet alıp satan, cennet kapılarını açıp kapayan insanların dini hâline gelmişti.

Gün gelmiş bu durum, parası olmadığından dolayı cennet alamayan veya bir kilit alıp cehennemin kapısına vuramayan fakirin reaksiyonunu celp etmişti. İşte proletarya hareketlerine ve bir kısım din görevlilerine kıyama fakirin bu psikolojisi sebep olmuştu. Bu mevzu istismar edildiğinde de, böyle bir tepki veya istismardan Protestanlık doğmuştu.

Hoca Sanayi Devrimine karşı!

Hıristiyanların bir kısmı, Hz. Mesih'in temel öğretilerindeki muvazeneye riayet edememiş, özel donanımlı Allah'ın kulu ve resûlü olan o yüce insana 'Allah' nazarıyla bakmışlardı. Tarih tekerrür ediyordu; kendilerinden evvel Yahudiler Hz. Üzeyir'e (aleyhisselâm), başkaları Zerdüşt'e ve daha başkaları başka şahıslara Allah demiş ve o nazarla bakmışlardı. Bu kabîl yanlış telakkiler birer problem olduğu gibi, bunlara karşı gösterilen tepkiler de zamanla birer probleme dönüşmüştü.

Batıdaki ilim hayatı ve düşünce sistemi ile toplumun fakir ve zengin yapısı buna bir reaksiyonun ifadesiydi. Bu itibarla da, beşerin başına açılan birçok gailenin temelinde, onların işte bu bozuk anlayışları yatıyordu denebilir.

Meselenin bize bakan yönüne gelince; bizim gözümüzü kamaştıran Sanayi İnkılabı gibi bazı değişimlerin o sûrî parlaklığı ve göz kamaştırıcılığı, zavallı ve zavallı olduğu kadar da muhâkemesiz, gözü bağlı, kulağı tıkalı, ebkem ve kalbsiz entelijansiyamız tarafından nadide bir cevher gibi bîçâre insanımıza hem de bütün bir geçmişimiz ve kültürümüz görmezlikten gelinerek dayattırıldı ve zorla kabul ettirildi.

Batıda bir kısım üstûrelere reaksiyon gösterilmesi normaldi; zira orada fakirler eziliyor, iktidarsızların hukukları çiğneniyor ve bunu da kendi ifadeleri ile "Tanrı istedi." diyorlardı.

Feodalizmin hükümferma olduğu devirlerde belli cemaatler, sırtını bir kısım mâbetlere dayamış aileler ve soylular; kapitalist idarenin hükümferma olduğu daha sonraki dönemlerde ise burjuvazi fakirin kanını emiyor, onu sömürüyor ve ardından da 'Tanrı' deyip her şeyi O'na dayandırıyor, O'nu kendi hesaplarına konuşturuyor ve her gün O'na -hâşâ- birbirine zıt, birbirini nakzeden değişik hükümler isnat ediyorlardı. Mâşerî vicdan bir gün işte bu düşünceye reaksiyon göstermişti.. dahası günü geldiğinde münkir ve mülhit Nitche, sesini yükseltip şöyle diyecekti: "Size duyuruyorum, -hâşâ- Tanrı öldü!" Bu, bir taraftan küfür ve küfranı ifadeden ibaret olmanın yanında aynı zamanda Batı'da tekniğin, fennin, sanatın ve topyekün Sanayi İnkılâbı'nın ne türlü bir dil kullandığını gösteriyordu.

Yönetilen akıllı olsun, yönetene sorun çıkarmasın!

İçtimaînin de kendine göre değişmeyen prensipleri vardır. Nasıl ki, fiziğin, kimyanın, astronominin kendine göre değişmeyen ve adına 'şeriat-ı fıtriye kanunları' denilen prensipleri vardır; öyle de, içtimaînin de bir kısım prensipleri vardır ve bunlar, kıyamete kadar değişmeyecektir.

Bu itibarla, esas olan, idare edilen insanların ahlâkî yapılarıdır. Eğer onlar, ahlâklı ve kendilerine düşen problem ve meseleleri halletmiş insanlarsa, kendilerini idare edenlere problem çıkarmazlar veya onların çok az problemleri olur.

Haccac'a Hz. Ömer'in adaletinden bahseden zata onun verdiği mânidar cevap da, esasen meselemizi izah etmesi bakımından oldukça mühimdir: "Siz Ömer zamanındaki insanlar olsaydınız, hiç şüphesiz ben de Ömer olurdum..."

HOCA'NIN EKONOMİK SİSTEMİ

Ekonomik kriz nasıl önlenir?

İçtimaî yapının amelle hâsıl olan diğer rükünlerinden biri de ihsan şuurudur. İhsan şuurunun da toplum hayatında çok önemli bir yeri vardır. Kur'ân-ı Kerim bu hususu şöyle seslendirir:

"Mallarınızı Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, ihsan edin. Doğrusu, Allah ihsan edenleri sever." (Bakara sûresi, 2/195)

Evet, içtimaî hayatınızı teminat ve garanti altına almak için infak edin ve sizi bekleyen bir kısım tehlike menfezlerini tıkamaya çalışın. Zira orta sınıfın erimesi ancak, sizin infaklarınızla önlenebilir. Aksi hâlde zengin olabildiğine zenginleşir, fakir de olabildiğine fakirleşir, ezenlerin kahkahaları ve ezilenlerin iniltileri içtimaî hayatta önü alınamayan kargaşalara sebebiyet verir.

Uyanık davranıp, malınızı toplum adına bezledin ki, kendinizi tehlikeye atmış olmayasınız. Yoksa, tehlike gelip kapıya dayandığında, bu girdapta boğulur gidersiniz.

Kapitalizme övgüler

Kapitalizm kendi görüşlerini dünyaya şöyle takdim etmekte ve şöyle bir nefis müdafaası yapmaktadır: Ferdî mülkiyet vardır. Fert kazanmada serbesttir, hürdür. İstediği gibi kazanabilir; kazanır ve temellük eder. Kazandığına sahip çıkar ve kazandığını gelecek nesillere de intikal ettirir. Onun için bu sistem beşerîdir ve tabiîdir.

Kapitalizmde serbest rekabet vardır. Binaenaleyh, bu serbest rekabet bir bakıma ferdin aşırı kazancını önler, topluma itidal ve denge vaad eder. Çarşı-pazarda herkes rahat ticaret yaptığı, emtiasını açıkça pazara sürdüğü, reklam edebildiği ve vitrinleştirebildiği için bu sistemde rekabet normaldir. Rekabet ise, gelişigüzel bir insanın sivrilmesine meydan vermez, hatta bir ölçüde bunu önler. Aynı zamanda bu sistemde işçi-patron münasebeti de gayet müspet ve tabiîdir.

Binaenaleyh, kapitalizm beşerî, tabiî ve fıtrî bir sistemdir. Sanayi İnkılabı kapitalizmin elinde gerçekleşmiştir. Sistem Sanayi İnkılabını gerçekleştirdikten sonra insanlığa büyük hizmet vermiştir. Bugünkü teknolojinin temelinde kapitalistlerin sermayesi vardır. Ay fethedilecek, bir gün orada da fabrikalar kurulacak ve yıldızlar arası hatlar uzatılıp troleybüsler yürütülecekse bu, sermayeyle olacaktır. Ayrıca fert, çalışma ve şahsî mülk edinme hakkına sahip olduğu için de, çalışıp mal kazandığı nispette, yani menfaate nail olduğu müddetçe şevkle çalışacaktır.

İşçi de çalışsın, arabası-villası olsun!

Herkes çeşitli işyerlerinde rahatlıkla çalışabileceği için, işçiler arasında da rekabet vardır. Biri çalışmazsa, öbürü gelir çalışır. Bu da patronun işini kolaylaştırır. Diğer taraftan da büyük ölçüde kimse işsiz kalmaz.

İşçiye de sonsuz kazanma hakkı verildiği için, o da bir gün patron olabilir. Beyaz yakalı gömleğini giyer, kravatını bağlar, arabasına biner. Şehrin dışında bir villası vardır, kalkar oraya gider.. evet, bütün bu yollar işçi için de açıktır.

Komünizm, yoldan çıkan kapitalistlere Allah'ın verdiği bir belaymış!

19. asırda Marks'tan önce sosyalizmden bahsedenler de olmuştu. Meselâ, Saint Simon (1760-1825) bunlardandı. Marks, esasen felsefesini Saint Simon'dan, Proudhon'dan (1809-1865), Feurbach'tan, Hegel'den (1770-1831), Darwin'den, kısaca inançlı-inançsız hemen her düşünürden devşirmiş ve Komünist Manifesto'da toplamıştır ki, bu beyanname bilâhare Engels tarafından tashih edilerek yayınlanmıştır.

Marks'tan önce ortaya atılan komünist sistemlerin hiçbiri mâşerî vicdanda mâkes bulmamış, kitleler tarafından hüsnükabul görmemişti. Çünkü bu sistem, insan tabiatına ters bir sistemdir.

Fakat Allah, Marks'ın komünizmiyle zulüm ve cevir devrine, zalim ve gaddar insanlara, acımasız kapitalist ve sefih maddeciye büyük bir darbe vuracaktı. Evet, Allah, komünizmle kapitalist zalimlerden bir bakıma intikam alıyordu. Ne var ki, bu tür cezaların umumî gelmesi sebebiyle, bundan geniş halk kitleleri de hissesini alıyordu.

Allah'ın biçtiği role karşı çıkılmaz!

Acıdır, insan fıtratına, insan tabiat ve yapısına bu derece aykırı olan bu sistem, kapitalizm bataklığında boy atıp gelişmiş ve neredeyse bir asır insanlığı uğraştırmış, milyonlarca insanın eti, kemiği ve kanıyla beslenmiştir.

Hoca bir paragrafla komünizmi çökertiyor!

Marks'a göre düşünce, insanla kullandığı üretim vasıtaları arasındaki münasebetin beyinde meydana getirdiği maddî oluşumlardır. Bu sebeple, doğru bilgi ve gerçek düşünce, ancak komünist toplumda, insan ve üretim vasıtaları münasebetinin komünizme göre şekillendiği bir ortamda gerçekleşebilir. Dolayısıyla, bu sistem kuruluncaya kadar geçen tarihî süre içinde ortaya atılan bütün düşünceler, sistemler, değerler, hukuk ve davranış kaidelerinin hepsi yanlıştır.

İşte size büyük bir çelişki. Bu durumda, bizzat Marks'a göre, komünizm de tamamen yanlışlar mecmuası olmak gerektir. Çünkü Marks, komünizmi 19. asır Almanya'sında, kapitalist bir sistem ve kapitalizme göre düzenlenmiş insan-üretim vasıtaları münasebetleri çerçevesinde şekillendirmiştir. O hâlde, komünizm de hiçbir zaman hiçbir yanıyla doğru olmamalıdır...

Aslında, beşer tabiatına ters olmasının yanı sıra, oturduğu temeller açısından da yanlışlar mecmuası olan komünizm, uzun ömürlü olamazdı ve olamadı da. Fikir planında çok çabuk yıkıldığı gibi, sistem planında da çoktan yıkılıp gitmiştir.

Mülk edinme insan doğasında var!

Mal-mülk edinmenin insan hayatında kendine göre bir yeri ve bir ağırlığı vardır. Bu realite kat'iyen göz ardı edilemez. İnsan hem kendi başını sokacağı hem de bu dünyadan göçüp giderken evlâtlarına bırakabileceği bir ev, bir yuva ister. Kuş bile böyle bir yuva kurar ve kuluçkaya orada yatar. Bir taş, toprak ananın sinesine kendisini atar da orada toprak olur. Her şey, içinde barınacağı, oluşacağı ve ayrı bir hüviyet kazanacağı bir rahm-i mâder arzu eder. Bu arzu ve istek fıtrîdir ve ona saygılı olunmalıdır.

İslâm, meselelere gayet fıtrî yaklaşmakla on dört asırdır dimdik ayakta durmaktadır ve bu duruş kıyamete kadar da devam edecektir. Diğer sistemlerin daha doğmadan ölmeleri ise, insan fıtratına zıt olmaları sebebiyledir. Aslında beşer karîhasından çıkan her sistem için er veya geç bu akıbet mukadderdir.

Mal ve mülk elbette olacaktır. Ancak olgunlaşmış ruhlar bunu cemiyetin hayrına kanalize edecek ve cemiyetin hayrına kullanacaklardır. Meseleye böyle bakıldığında, mü'minin Allah için çalışıp kazanması, niyeti ölçüsünde ibadet olarak ona sevap kazandırır. Dünyayı ahiret adına bâki kılmanın yolu da işte budur. Efendimiz, getirdiği ilâhî nizamla işte bu denge ve muvazeneyi kurmuştur.

İslam iktisadı, kurucusu Allah olduğu için diğerlerinden üstün!

Diğer iktisadî sistemlerin birer kurucusu veya kurucuları vardır. İslâm'ın iktisadî sistemi için ise hiçbir şahsı, "Bu kurucudur." diye göstermek mümkün değildir.

Bazılarının, İmam Ebû Yusuf, İbn Ebî Leyla, İbn Zenceveyh gibi fıkhın büyük üstadlarını veya daha sonra gelenlerden Tûsî ve bilhassa sosyolojinin kurucusu kabul ettikleri İbn Haldun'u İslâm iktisadiyatının kurucusu gibi gösterme gayretleri bütünüyle bir yanılgı ve tamamen yanlıştır.

Belki söylediklerim ilk başta biraz garip veya paradoks kabul edilecek ama, kat'iyen ve tam bir güvenle söyleyebiliriz ki, İslâm'ın iktisadî yapısı mü'minin ahlâkî yapısından ayrılmayan bir hususiyet arz etmektedir. Bu iki yapı ve yapılanmayı birbirinden ayırıp tefrik etmek mümkün değildir. Dolayısıyla İslâm iktisadının dışta formüle edilmesi veya onun çeşitli başlıklar altında tasnifi, İslâm iktisat veya ekonomisinin kurulması anlamına gelmez.

Evet, İslâm, bir bütün olarak teşekkül edinceye kadar peyderpey ve parça parça gelmiştir. Allah'tan gelen bu ses ve soluk, ferdin hem şahsî hem içtimaî hayatına yavaş yavaş hâkim olmuş ve bütün tekevvün edince de zaten ferdî hayat, bütünüyle o tekevvünden ibaret kalmıştır. Bence İslâm iktisadı da işte bu ses ve nefes dalgaları içinde aranmalıdır.

İslâm iktisadının kurucusu olarak gösterilmek istenen fertlerin yaptığı, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, mevcut vak'ayı rapor etmekten ibarettir. Hem de aynen diğer tabiî ilimlerde olduğu gibi...

Meselâ, birisi kalkıp bulutun teşekkül keyfiyetini anlatıyor ve "Yeryüzündeki su reşhaları, sızıntılar -havadaki nem ister artı isterse eksi yüklü olsun- kendi bünyesindeki enerjiyi sarf ede ede gider çiy noktasına ulaşır ve böylece bulut teşekkül eder." diyor. Şimdi bunları söyleyen insan, bulutun teşekkülü hakkında bir kanun mu vaz'etmiş oluyor, yoksa mevcut kanun veya sistemin izahını mı arz ediyor?

Nevton; kitle, mesafe ve sürat şu olursa, ters orantılı olarak çekim de şu olur, diyor. Şimdi bütün bunlar Nevton'un demesine binaen mi oluyor, yoksa, yukarıda arz ettiğimiz gibi, Nevton var olan bir kanunu izah mı etmiş oluyor? Yerküreyi güneşten 149,5 milyon km. mesafede durduran ve onu güneşin etrafında sapan taşı gibi döndüren Nevton değil ki, yerçekimi kanununu da o vaz'etmiş olsun.

Sperm belli yerlerden geçerek, rahm-i mâdere varır, orada yumurtaya başını sokmak suretiyle de embriyolojik safhanın başlamasına sebebiyet verir. İlk yedi hafta içinde durum şudur, sekizinci haftada şudur, dokuzuncu haftada şudur. Ve derken dokuz ayın hitamında da durum şudur. Bu bir kanun. Ama bu kanunu koyan herhangi bir hekim değil ki! Hekim sadece Allah'ın kendisine bahşettiği imkânlarla ve röntgen şualarıyla olup biten şeyleri tespit ve meseleyi rapor etmektedir.

Binaenaleyh, İbn Haldun'un, Tûsî'nin ve bir bakıma Ebû Yusuf'un da bu mevzuda söyledikleri o derin şeyler, sadece vak'anın raporundan ibarettir. Asıl vak'aya gelince, bu, İslâm'ın bütün emirleriyle bir bütünlük içinde, Allah (celle celâluhu) tarafından vaz'edilmiştir. Ve bizim ruhlarımıza sinmiştir.

Cemaat'e bağlan, rakibi alt et!

Bu sebeple, rahatlıkla denebilir ki, ticarî hayattaki zaaf ve çöküşümüz, meseleyi kavrayamayışımızdan kaynaklanmaktadır. Zira o zaman Medine'nin en güçlü tüccarları olan Yahudiler, ilk mü'minler karşısında 1-2 sene içerisinde ticaret yapamaz hâle gelmişlerdi.

Onları sopalarla, kılıçlarla Medine'den kovmamış, ama ticarî hayatta onlara ticaret yaptırmamışlardı. Bu sonucu da, sağlam bir ticarî denge ve düzen kurmalarına borçluydular. Ayrıca Yahudi, Ceziretü'l-Arap'tan ayrılırken orada ticaret yapma imkânı kalmadığı için bir mânâda kendi rızasıyla ayrılmıştı.

Görülüyor ki, Müslümanların iktisadî hayatıyla onların iman ve ahlâkları arasında bir ayırım yapmak oldukça zor. Dolayısıyla denebilir ki, mü'minler, iman ve ahlâklarının kuvvetli olduğu zaman ve zeminlerde iktisadî ve ekonomik yönden de hep güçlü, aksi durumlarda ise, iktisadî ve ekonomik yönden çöküntü içinde olmuşlardır.

Siz Asr-ı Saadet'teki tabloyu veya iktisadî yönden çok güçlü olduğumuz devreleri ister mü'minlerin iktisadî hayata ve dünyada dönen dolaplara akıl erdirmesine, ister başka sebeplere bağlayın, netice değişmeyecek ve yukarıda söylediğimiz kaidenin yerinde olduğunu göreceksiniz. Evet, iman ve İslâm'a tam ve gönülden bağlandığımız devirler, iktisadî yönden de çok güçlü olduğumuz dönemlerdir.

Mezellet ve meskenet içinde kıvrandığımız günler ise, iman ve İslâm'dan elimizi gevşettiğimiz zamanlara rastlamaktadır. Zaten bugün el açıp dilenci hâle gelişimizi, ithalat ve ihracatta dışa bağımlı kalışımızı da başka türlü izah etmemiz mümkün değildir.

İktisadi yasalar değil, Allah rızası...

Şimdi de iktisadî meselelere bir başka açıdan bakmaya çalışalım: İktisadî olaylar yüzde yüz, bir sebep ve netice tenasübü (determinizm) içinde cereyan etmez. Bazen aynı sebepler aynı sonuçları meydana getirmeyebilir.

Her ne kadar Marks ve onun gibi düşünenler iktisat ilmini de diğer pozitif ilimlere kıyas etmiş ve aynen pozitif ilimlerde olduğu gibi iktisat ilminde de mutlak bir cebrî determinizmanın geçerli olduğunu savunmuş ve aynı sebeplerden aynı neticelerin çıkacağını söylemişseler de, işin aslının pek de öyle olmadığı açıktır.

Nitekim Marshall gibi düşünürlerin görüşleri diğerlerinden oldukça farklıdır. Ona göre, eğer kimya-

Grev yapanı Allah sevmez.

cının elindeki terazi başkalarının elinde de bulunsaydı, kimya ilminde rahatlıkla elde edilen kat'î neticeler, diğerlerinde de elde edilebilirdi. Meselâ, herhangi bir kimyacı iki hidrojen atomu ile bir oksijen atomunu birleştirse suyu elde eder. Çünkü H2O, sudur. Ve bu, ilâhî bir kanundur.

Aynen bunun gibi iktisat ilminde, "Talep arttıkça arz da artar." deyip umumî ve mutlak bir kanun ortaya koyamayız. Zira, çok önemsenmese bile bazı küçük şeylerin değişmesiyle netice de değişebilir. Dolayısıyla iktisat ilmini pozitif ilimlere has, pozitif bir çerçevede görmek ve göstermek mümkün değildir.

Evet, deniz ve akarsuların tebahhuruyla (buharlaşma) oluşan su buharı bulutlar hâlinde gökyüzüne yükselir. Orada yoğunlaşarak yağmur, kar veya dolu hâlinde tekrar yeryüzüne döner. Sperm, yumurtanın içine girince, şartlar müsaitse, embriyolojik safha başlar ve yavru teşekkül etme yoluna girer.

Bütün bunlar, Allah'ın değişmeyen sabit kanunlarıdır. Ne var ki, ticarî ve iktisadî hükümlerde yukarıdaki hususlar kadar sebep-netice tenasübünden bahsetmemiz mümkün değildir.

İşte bu sebepten dolayı, iktisat ilmine pozitif ilimler gibi bakıp öyle yaklaşan ve öyle değerlendirenler öteden beri çok yanılmışlardır. Meselâ, Marshall ve Ricardo birbirlerinden ayrı görüşler serdetmişlerdir. Marks da daha farklı görüşler ortaya atarak, bir bakıma kendinden öncekileri hulâsa etmiş ve yeni terkiplere varmaya çalışmıştır. Daha önce Hegel ve Proudhon da yine kendilerine göre farklı şeyler söylemişlerdir.

Ne var ki bunların söylediklerinin hiçbirinde yüzde yüz isabet söz konusu değildir. Hatta bazıları yüzde yüz isabetsiz çıkmıştır. Bunun gayet basit, fakat düşündürücü bir cevabı vardır:

"Sebepleri çok iyi tayin edememe ve bu sebeplerden doğacak neticeyi yüzde yüz kavrayamama, yani eşya ve hâdiseleri manzar-ı a'lâ (en yüksek nokta)dan bakan bir ilimle değerlendiremeyip, illet ve malûl arasındaki münasebeti en kesin ve net hatlarıyla müşâhede edememedir."

Evet, işte bu, tek ve en geçerli sebeptir. Bundan dolayı da beşer karîhasından çıkan bütün iktisadî doktrinlerde her zaman yanılma ve isabetsizlik payı büyük olacaktır.

Kur'ân ise her şeye manzar-ı a'lâdan baktığı ve Allah'ın muhît ilminden kaynaklandığı için hiçbir arıza ile malûl değildir. Evet, onun anlattığı şeylerde arıza olmaz. O bütün krizlerin, buhranların üstünde kalabilecek niteliktedir. O muhît ilimde kriz sebep, krizden doğan şey de müsebbep olamaz. O muhît ilimde ne illet ne de malûl söz konusudur. Allah, manzar-ı a'lâdan her şeyi -sebep ve müsebbep- iç içe görmekte ve ona göre hüküm vermektedir.

Mülk Allah'ındır, kavgaya gerek yoktur!

Pek çok hâdisenin şehadetiyle denebilir ki; tarih boyunca kendini akıllı zanneden ve hiçbir zaman ahireti ve oradaki mesuliyeti düşünmeyen bir grup 'şirzime-i kalîl', asla mâşerî vicdanda kabul görmeyen ve görmeyecek olan bazı teklifler getirmiş; bu teklifleri fıtrî ve insanî bulmadıkları için onlara karşı çıkan insanları ezip geçmiş ve bu zavallılara, vahşilere rahmet okutacak zulüm ve işkenceyi reva görmüşlerdir.

Üstelik, yaptıkları bunca insanlık dışı davranışları masum ve meşru göstermek için de, yine kendi menfaatlerine uygun ve kamu vicdanının kabul edip etmemelerine bakmadan bazı kanunlar hazırlamış ve hunharlıklarını bu kanunlarla örtmeye çalışmışlardır.

Dünyanın birçok yerinde yapılanlar, bunlara birer misal teşkil edebilir. Gerçi onlar, bazen tek kişinin istibdat ve zulmünden halkı kurtarmak için yola çıkmışlardır ama, bu defa da halkı, belli bir grubun zulmü altında inletmişlerdir. İşçi hürriyeti deyip onların ağızlarına bir kaşık bal sürmüş, arkadan da herkesi inim inim inletmişlerdir.

Bizde ise mesele tamamen farklıdır. Bir kere bizde, onlarda olduğu gibi, "Sen gidersin, ben gelirim.", "Bugün senin elinde, yarın benim elimde." mantığı yoktur.

Bugün de yarın da mülk sadece ve sadece Allah'ın elindedir. Dolayısıyla vicdanlarımız, O'ndan gelen emir ve yasaklar karşısında saygılı ve iki büklümdür. Bu da bizi zulümden, tagallüpten ve istibdattan uzak tutan bir inayet eli gibidir.

İslâmî anlayışta da bir insan, Allah adına niyabeten ve hilâfeten diğer insanların başına geçer. Ama o, kat'iyen buna haris ve arzulu değildir. Ne Hz. Ebû Bekir ne Ömer ne Osman ne de Ali (radıyallahü anhüm) hatta ne de Ömer b. Abdülaziz ve Harun Reşid gibileri hilâfete haris olmuşlardır. Bilakis bunlar, insanlar tarafından liyakatli görülmüş ve bu vazife onlara tevdi edilmiştir.

Osmanlı döneminde de nice beyler ve paşalar yaşamıştır ki, bunlar, düşman ordularını ters yüz edip mağlubiyetleri muzafferiyete çevirmiş, şanlı hükümdarlarının yanında el-pençe divan durmalarına karşılık, düşman orduları karşısında aslan gibi kükremiş ve hasımlarının yüreklerini koparmışlardır. Timurtaş Paşalar, Çandarlı Haliller, Zağanoslar, Evranoslar bunlardandır.

Ne yapalım, Allah sana bu rolü biçmiş!

Allah (celle celâluhu), bu dünyada ferden ferda (tek tek) her insana bir rol yüklemiş ve onları oynayacakları role göre donatmıştır. Bu itibarla, önemli olan, herkesin kendine düşen rolü en güzel şekilde oynamasıdır. Bu roller arasında halife rolü olduğu gibi, dilenci rolü de vardır. Evet, rol icabı, insanların kimisi hâkim, kimisi de mahkûm olabilir.

Cenâb-ı Hak, hükmetme yetkisine sahip, bütün hâkimlerin Maliki ve hükmünü bütün kâinata geçiren bir Hâkimler Hâkimi'dir. Bütün sultanlar, O'nun kapısında dilencilik yapar ve O'nun hükmü karşısında boyun eğerler.

Sınıf mücadelesini boş ver, cihad et!

Hâsılı, materyalistlere göre, cihan tarihindeki bütün mevcelenme ve dalgalanmaların altında, sömüren ve sömürülen insanların serencâmesi vardır.

Yine onların düşüncelerine göre, insanlık başlangıç itibarıyla önce derebeyliğin (feodalizm) vesayetinde kalmış, ardından onun kaderine kapitalizm hükmetmiştir. Sonra da onun yerine sosyalizm gelip oturmuş veya daha farklı ifadesiyle gelip oturacaktır.

Bu cebrî yolculuk hiçbir zaman durmamış ve durmayacaktır da. Sonunda insanlar proletarya diktatörlüğüne boyun eğecek ve yeryüzünde başıboşluk veya tam nihilizm hâkim olacaktır. Bu dönemde eskimiş bütün değer yargıları altüst olacak ve her şey değişip farklılaşacaktır. Böylece, bu devr-i daim devam edip duracak ve hiç kimse de bu gidişe "Dur!" diyemeyecektir. Zira böyle bir tekâmül ruhu, eşyanın tabiatında vardır.

Günümüzde bütün düşünce sistemleriyle beraber yıkılıp giden bu tarihî maddecilik, eşya ve hâdiselere işte hep böyle bakmış ve içtimaî çalkantıları da böyle değerlendirmiştir.

Bu arada, böyle bir düşüncenin baş mimarı Karl Marks da, âlemi çok karışık bir kısım hipotezlerle tahlil etmeye çalışır. O, bütün tezlerin kendi zıtlarını içinde taşıdığı, bunların çatışmasıyla yeni sentezlerin oluşacağı; bu yeni sentezlerin de aynı süreci yaşayacağı (tez-antitez-sentez) mülâhazasıyla birlikte Hegel monizminin altını üstüne getirmekle doğruyu bulduğunu söyler.

Meselenin Kur'ân anlayışında değerlendirilişi ise tamamen farklıdır. Her ne kadar beşer tarihinde, sömüren ve sömürülen sınıfların mücadelesi olmuşsa da, bu, mücadele sebeplerinden sadece birisidir. Ve bunun yanında, Allah'ın yüce adını yükseltmek, yani i'lâ-yı kelimetullah uğruna yapılan dünya kadar cihad da söz konusudur.

Rica ederim; atına eyer, ayağına çarık bulamayan çöl çocuklarının, kısa bir zaman içinde cihad şuuruna ulaşmasını, değişik imparatorlukların karşısına dikilip, büyük bir çoğunlukla onları hep dize getirmelerini, atlarını denize sürüp okyanuslar ötesi ülkeleri fethetme himmetiyle dolup taşmalarını cihad ruhundan başka ne ile izah edebiliriz ve hele bütün bunlara nasıl sınıflar arası mücadele diyebiliriz?

Tarık b. Ziyad, yanındaki beş bin askerle, daha sonra kendi adının verildiği Cebel-i Tarık Boğazını geçip doksan bin kişilik düşman ordusuyla karşılaşınca leventlerine şöyle seslenmişti:

"Önünüzde deniz gibi bir düşman, arkanızda da düşman gibi bir deniz var. Ya şerefinizle düşmana saldırır ve erkekçesine ölür ya da kadın gibi kaçıp denizde boğulursunuz!.."

Aradan 5-6 saat geçmemişti ki, yine aynı Tarık, Toleytola'da hükümdarın sarayında, ayağının altındaki hazineler karşısında kendi kendine hitaben:

"Tarık! Sen dün bir köle idin, Allah seni hürriyete kavuşturdu. Bugün muzaffer bir kumandansın. Ama unutma, yarın toprağa gömülecek ve bütün yaptıklarından Allah'a hesap vereceksin!" diyebilmişti.

Şimdi burada bir lahza durup, "Böylesine bir şuur ve anlayışın neresinde sömürme vardır?" diye ehl-i insafa sormak gerekir. Zira Tarık, o kadar yolu sırf kralın hazineleri için kat etmiş olsaydı, hazineleri ayağının altında bulduğu zaman kat'iyen böyle konuşmayacaktı.

İşçi iktidarı değil, inananların iktidarı

İkinci olarak, onlara göre, beşerin çeşitli safhalardan geçerek cebrî determinizma gereği varacağı nokta, proletarya hâkimiyetidir. Bu mesele de daha Devr-i Risaletpenâhî'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) âyât-ı

beyyinâtla haberi verilen ve bu haberlerin doğru çıkmasıyla bir yalan olarak yine onların yüzlerine vurulan bir meseledir. Kur'ân-ı Kerim'de: "O Allah ki, şânı yüce peygamberini hidayet ve din-i hakla gönderdi. Ta o, bütün dinlere galebe çalsın." (Fetih sûresi, 48/28) buyrulmaktadır.

Bu âyetler nazil olduğunda henüz bir avuç Müslüman vardı. Ama bu bir avuç Müslümanın sahip çıktıkları din sayesinde, diğer bütün dinlere galebe çalacakları bir bişaret olarak haber verilmekteydi. O gün de sömüren ve sömürülen bir kitlenin bulunmasına rağmen âyette işçi ve ezilen sınıfın hâkimiyetinden değil, inanan insanların hâkimiyetinden bahsedilmekteydi.

Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği bu hâkimiyet, ilk defa Mekke fethiyle tahakkuk ettiği gibi, tarihin değişik devirlerinde de hep tekerrür etmiştir ve gelecekte de tekerrür edeceğine inanmaktayız. Zira Müslümanların ve salih kulların yeryüzüne vâris olacağı hususu, Cenâb-ı Hakk'ın vaadidir.

Tarihî maddecilik ise, bugün o büyük iddialarıyla birlikte bir bitme süreci yaşamaktadır. Evet, hiçbir zaman hedeflenen husus tahakkuk etmemiş ve bir proletarya hâkimiyeti gerçekleşememiştir. Öyleyse onun iddia ettiği 'sınıfların tekâmül seyri' bir yalan ve safsatadan başka bir şey değildir ve zaten bütün hâdiseler de bunu göstermektedir.

Ganimet meşrudur; hep verdik, artık almaya başlayalım!

Müslümanlarla savaşanlar ya Müslüman olacaklar ya cizye vermeyi kabul edecekler ya da üçüncü ve son alternatif olarak harp meydanını hakem seçeceklerdir. İşte harp meydanlarında kazanılan bu gelire ganimet denmektedir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Mü'minin en makbul rızkı, ganimetten gelen rızıktır." buyurur.

Belli devirlerde Müslümanlar ganimet yoluyla büyük zenginlikler elde etmişlerdir. Meselâ, Ömer b. Abdülaziz devrinde gün gelmiş zekât verilecek kimse bulunamamıştır. Bu husus, fıkıh kitaplarında harp ve sulh konusuyla alâkalı bahislerde ariz ve amik olarak anlatılır.

Esasen, mülhid, mütecaviz ve gelip size saldıran birinin hakkı yoktur. Ona böyle bir hak veriliyorsa, o da bedelini cizye vererek ödemek zorundadır. Eğer onu da vermek istemiyorsa, tecavüz ve saldırganlığından ötürü cezalandırılır.

Kur'ân-ı Kerim'de ganimet ve onun taksimi birçok âyette ele alınmıştır. Bu âyetlerden birisi şudur: "Eğer, hakkı bâtıldan ayıran, iki topluluğun karşılaştığı o günde (Bedir'de) Allah'a ve kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamberin ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kadirdir." (Enfâl sûresi, 8/41)

Burada Cenâb-ı Hakk'ın ismi, tekrim ve teşrif için zikredilmiştir. Yoksa o da yine mü'minlere aittir. Ayrıca "Allah'ın" dedikten sonra "Peygamberinin" demekle de Efendimiz'in kadir ve kıymetine dikkat çekilmiştir. Her şeyden evvel Allah Resûlü, kendine aldığı ganimetlerin durumunu izah sadedinde "Onlar size geri döner." buyurmuş ve bunları tekrar ümmetine geri vereceğini söylemiştir. Ve yine Efendimiz: "Kim birini harp meydanında öldürürse onun selebi (yanında bulundurduğu bütün eşya) ona aittir." buyurarak ganimetin farklı bir çeşidine de dikkati çekmiştir. Bu disipline bağlı olarak Ebû Talha bir harpte tam yirmi adamın selebini almıştı.

Biz üç asırdır bu konuda da hep verici olduk. Zira hep müdafaada kaldık. Yani bir zamanların aslanı, başkalarına koyun görünmeye başladı ve çevresindeki kasapların iştahlarını kabarttı. Verici duruma düşmemiz sarsıntıya sebep olmuş; buna muhazî ticarî hayattaki kesat bizleri başkalarına el-avuç açan bir millet hâline getirmişti.

Malını verirsen günah serbest!

Sıcak bir mevsimde, kıtlığın hükümfermâ olduğu bir dönemde, Bizans'a karşı harp değil de, bu coğrafyada başkalarının da bulunduğunu gösterme ve onlara gözdağı verme türünden, arkasına aldığı, o dünyayı istihkâr eden cemaatiyle Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) çöllere yeni bir velvele salmak istemişti.

Aslında tam ağustos ayında ve meyvelerin, çiçeklerin insana tebessüm ettiği bir dönemde ve sahabenin işiyle-gücüyle meşgul olduğu bir hengâmda sefere davet olunmak oldukça ağır bir teklifti.

Ne var ki, hiç kimse bunu ağır kabul etmemişti. Herkes, seve seve bu ağır, ağır olduğu kadar da çok se-

vaplı yolculuğa hemen çıkıvermişti. Yalnız böyle bir hareket için gerekli bir teçhizata ihtiyaç olduğu da açıktı. Onun için de Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), meseleyi halkın hiss-i semâhatına (cömertlik duygusuna) arz etti ve bu hususta da onların olurunu aldı.

Her zaman hayır adına yarışan bu insanlar, böyle sıcak bir çağrıya bütün varlıklarıyla "Evet!" dediler. Bu "Evet!" deyiş farklı farklı olmuştu: Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) bütün mal varlığını getirmiş, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) servetinin yarısını takdim etmişti.

Hz. Osman (radıyallâhu anh), o gün çok zengindi. Suriye ve Medine arasında ticaret için büyük kervanlar teşkil ediyor ve ticaret yapıyordu. O da bu davete, taşımakta zorluk çektiği kucak dolusu altınla icabet etmiş ve bunları Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek eteğine boşaltıvermişti. Bu civanmertlik karşısında Allah Resûlü, o dolu dolu duygularıyla: "Vallahi, Osman'a bundan sonra yaptığı kötülükler zarar vermez!" buyurmuşlardı. Bu müjdeli beyan, -muhalfarz- Hz. Osman (radıyallâhu anh) günah işlese bile, Allah (celle celâluhu), o gün gösterdiği bu cömertlikten dolayı artık onu muaheze etmeyecek demekti.

Sermaye edinmenin "ince" yolları

Bugünkü sermaye, dünkü emeğin karşılığıdır diyen Marks, emek-sermaye münasebetinin bir yönünü ifade etmiştir. "Bir yönünü" diyoruz, zira behemehal her sermayenin bir emeğe dayalı olduğu doğru değildir. Bir kere biz, başta tepeden tırnağa mazhar olduğumuz ilâhî lütufları emekten evvel yanımızda, burnumuzun dibinde, dilimizde ve dudağımızda bulduk. İçinde yaşadığımız dünya inceden inceye tetkik edildiğinde, bu lütuflar sağanağı daha iyi görülecektir.

Oysaki sermayeyi sadece tasarrufa bağlamak doğru değildir. Fabrikanın çalışmasının yanında, insan unsurunu ve onun aktivitesini de hesaba katmak ve meseleye daha esnek yaklaşmak gerekir. Zira sermaye, sadece ne çalışmanın ne de tasarrufun neticesidir. Pekâlâ insana bir yerden bağış gelebilir, yakınlarından bir miras intikal edebilir. Birisi ona bir mal vakfedebilir veya vasiyette bulunabilir. Hatta kişi, durup dururken bir yerde hazine de keşfedebilir. Öyle ise, yukarıdaki tarif bir şey ifade etse de yeterli değildir.

Hâlbuki hem kapitalizm hem komünizm sermayeyi tarif ederken onu aynı imbikten geçirerek materyalist bir temele dayandırmaktadırlar. Görülen o ki, sermaye onların dediklerinin dışında daha başka kaynaklarla da oluşmakta ve bir güç hâline gelmektedir.

Greve gerek yok, çözeriz!

İşte İslâm'da ücret meselesi, böyle bir espri içinde ele alınmakta ve hem işçi hem de işveren asla mağdur edilmemektedir.

Bu sistemde grev ve lokavt teşvik edilmemektedir. Elbette beşerî münasebetler içinde bazı uyuşmazlıklar olacaktır. Ama kendilerini mağdur kabul eden insanların müracaat edecekleri bir kuruluş mutlaka bulunacaktır. İslâm'da bu gayeye matuf hizmet amacıyla kurulmuş "Hisbe teşkilatı" diye bir kurum vardır.

Zannedilmesin ki, biz bu sözlerimizle ütopik bir hayattan bahsediyoruz. Aksine, asırlarca amansız bir dünyanın en acımasız darbeleri karşısında dahi sarsılmayan ilâhî bir sistemden bahsediyoruz.

Farabî, el-Medinetü'l-Fâzıla'sında ütopiktir. Eflâtun bir ütopya yazmıştır.. ve daha niceleri… ama bunlar hiç yaşanmamıştır. İslâm'la ortaya konanlar ise birer vak'adır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok kısa zamanda ilelebet pâyidâr olacak bir sistem kurmuştur.

Şayet günümüzün İslâm âlemi, iktisadî bir çöküntü içinde ise, bunun sebeplerini âfâkta (dışarılarda) aramak yerine her fert kendi vicdan ve hayatındaki boşluklarda aramalıdır. Aslında bu his ve duygu olmadan da hiçbir yere varmak mümkün değildir.

Kovandaki suyu başkasının kovasına boşaltmak iyidir; banka budur!

İslâm, bankanın değil faizin karşısındadır. Eğer bugünkü bankalar dinî ölçüler içinde çalıştırılabilirse, İslâmî açıdan hiçbir engelle karşılaşmayacağı gibi, çok yönlü teşvik de görür.

İslâm dini, mü'minin yapacağı en küçük iyiliği dahi bir sadaka kabul etmektedir. Yoldaki bir dikeni alıp atmak veya başka bir engeli kaldırmak bir iyilik ve bir sadakadır. Kişinin ailesinin ağzına koyacağı bir lokma dahi sadakadır. Keza kovadaki suyu bir başkasının kovasına boşaltmak da bir iyilik ve sadakadır.

Durum böyle olunca, darda kalmış bir insana el uzatan veya ticaret yolunun üzerindeki engel ve engebeleri onun namına kaldıran bir kuruluş, İslâm'da nasıl teşvik görmez. Yeter ki o, öz varlığına haram karıştırmasın ve faiz muamelesine girmesin.

HOCA'NIN VE CEMAATİN 'YENİ İNSAN'I

İslam ütopyası için 'yeni insan' gerek

Aslında İslâm bir fıtrat dinidir. Onda eşyanın tabiatına zıt hiçbir mesele yoktur. Çünkü o, Allah'a dayanmaktadır ve hükümlerini bizzat Cenâb-ı Hak vaz'etmiştir.

Dolayısıyla O'nun ezelî ve ebedî kelâmından fer ve ışık almayan dünyadaki değişik sistemler ise tabiî ve fıtrî olmadıkları için, tabiat, fıtrat ve zaman tarafından nesh edilmeleri kaçınılmazdır. Bu itibarla da, onların işi daha şimdiden bitmiş demektir. Ne var ki, bunun için bir kalb, ruh ve düşünce insanlarına ihtiyaç var. Evet, dünya çapındaki bu ciddî değişiklik ancak yeni bir insan modeliyle gerçekleşebilecektir.

'Yeni insan' kulluk ederek özgürleşiyor!

Bu yeni insan, her türlü haricî tesirlerden sıyrılabilmiş ve kendi kendine ayakta durmaya kararlı bir şahsiyet insanıdır. Bu, öyle sağlam bir ruh insanıdır ki, ne Doğu ne Batı ayağına pranga vurup onu esir edemeyeceği gibi, mânâ köküne ters 'izm'ler de ona yol-yön değiştirtemeyecek ve yerinden kıpırdatamayacaktır.

Yeni insan, düşüncesiyle hür, iradesiyle hür, tasavvurlarıyla hür ve hürriyeti de Allah'a kulluğu ölçüsündedir. O, başkalarına benzeme ve özenmeye değil, kendi kendine benzeme ve tarihî dinamikleriyle bezenme peşindedir.

Cemaatin 'yeni insanı' her sahaya girmeye çalışmalı

O her zaman, hak yolunda olmayı ve bu yolda Hakk'a yürümeyi hayatının gayesi bilir ve böyle bir gayeyi fevt etmiş (kaçırmış) olmayı da şahsı adına telafisi imkânsız en büyük bir kayıp sayar...

Yeni insan; insanların akıl, kalb, ruh ve duygularına ulaşma yolunda kitaptan gazeteye, gazeteden mecmua ve bültene, onlardan da radyo ve televizyona kadar bütün modern imkânlardan -kitle iletişim vasıtalarını kastediyorum- yararlanarak kendini ifade etmeye çalışır; sadece kendini ispatlamak değil, aynı zamanda gasbedilmiş devletlerarası muvazenedeki yerini ve itibarını istirdat etme yöntemleri geliştirir ve sonra durur beklemeye sebeplere riayet ufkunda Kudreti Sonsuz'un inayetlerini.

Yeni insan, ruhunun kökleri itibarıyla çok derin, içinde yaşadığı dünya itibarıyla da çok yönlüdür. O, ilimden sanata, teknolojiden metafiziğe, her sahada söz sahibi ve kendini alâkadar eden her mesele ile de içli-dışlıdır.

Evet, o, doyma bilmeyen ilim aşkı, her gün daha bir başkalaşan mârifet tutkusu ve idrak üstü ledünnî derinlikleriyle, ak devrin aydınlık insanlarıyla omuz omuza ve her gün yeni bir miracın süvarisi olarak da ruhanîlerle hep at başıdır.

'Yeni insan'ın görevleri

(Yeni insan) Okunması gerekli olan kitapları okur ve okutur. Ruh ve mânâ köküne saygılı gazete ve mecmualara omuz verir. Sokak sokak dolaşır ve kendi insanının ihtiyacı olan her şeyin âdeta işportacılığını yapar ve hemen her zaman bir sorumluluk ve mükellefiyet tavrı sergiler.

Gerektiğinde dişini göster!

Oksijen ve hidrojen belli nispetleriyle terkibe girince en hayatî bir unsuru meydana getirirler. Nispet bozulduğu ve ayrı ayrı kaldıkları durumda ise, yanıcı ve yakıcı hüviyetlerine dönerler.

Bunun gibi, merhametin de hem dozu hem de kime karşı yapılacağı çok önemlidir. "Canavara karşı merhamet göstermek onun iştahını açar, sonra döner dişinin kirasını ister."

Azgına merhamet, onu iyice saldırgan yapar ve başkalarına tecavüze teşvik eder. Yılan gibi zehirlemekten lezzet alana merhamet edilmez. Ona merhamet, dünyanın idaresini kobralara bırakmak demektir...

Eli kanlı, yüzü kanlı, gönlü kanlı, hâsılı, hem deli hem de kanlıya merhamet, bütün mağdurlara, bütün mazlumlara karşı en korkunç bir merhametsizliktir. Böyle bir tutum ise, kurda acıyıp kuzuların hukukunu kâle almama demektir ki, kurtları güldürse de bütün âsumâna âh u efgân salacak bir hâdisedir.

Felsefeyi bırak, dine bak!

Hiç düşündünüz mü, neden acaba iman ile küfür arasındaki mücadele ta Hz. Âdem'den (aleyhisselâm) beri devam edegelmektedir? Neden insanlar birbirine düşman olmuş ve çok defa kendi hayat haklarını, başkalarının ölümü üzerine bina etmişlerdir? Her zaman insanlar kardeş olmalı değil miydi?.. Bu ve benzeri sorular dünden bugüne hep insan aklını kurcalayagelmiştir.

Bazıları bu sorulara cevap bulabilmek için felsefenin getirdiği sisli-dumanlı ihtimal ve faraziyelere sığınmış; sığınmış ama, onun bu sorulara cevap vermesi bir yana, yığınla problemin yanında bir de bizzat kendisinin icat ettiği ve insanların düşünce dünyalarına saldığı problemlere sebebiyet vermiş ve işi tamamen içinden çıkılmaz hâle getirmiştir. Zaten iman ve vahyin vâridâtına kapalı felsefenin, kalb ve vicdana sahip insanı ve hele insanın bu iki buudunu tatmin etmesi de düşünülemezdi; zira insanı bu derinlikleriyle tatmin edip ona mânâ ve mahiyet kazandıran sadece din olmuştur; din olmuştur ama, insanoğlu tarih boyu, bu her iki sisteme de müracaat edegelmiştir. Zaten mücadele de bundan kaynaklanmaktadır. Birinden iman ve güzel ahlâk doğarken, diğerinden hep küfür ve mesâvî (kötülükler) ortaya çıkmıştır.

Örnek işçi nasıl olmalıymış?

Burada işçi-işveren münasebetine örnek teşkil edebilecek, birincisi günümüzden, ikincisi geçmişten iki misal arz etmek istiyorum:

Bir iş yerinde işveren işçilerine belli bir miktar maaş takdir ediyor. İşçiler ise, "Hayır, bizim yaptığımız işe mukabil bu verilen çok fazla, biz bunu kabul edemeyiz!" diyerek itiraz ediyorlar. İşveren, "Başka türlü çoluk çocuğunuzu geçindiremezsiniz. Onları da düşünmeniz lâzım!" diyerek ısrar edince, bu defa onlar, "Zaten onları düşündüğümüz için biz bu ücreti kabul etmiyoruz. Zira onlara haram lokma yedirmek istemiyoruz." şeklinde cevap veriyorlar.

Evet, insan böyle bir manzara karşısında gözyaşlarını tutamaz. İdeal sistemin ve ideal insanların meydana getirdiği bir topluma ait böyle bir hâdisenin benzerini, başka sistemlerin müntesipleri arasında görmek ve göstermek mümkün değildir.

Dindarlık söyleminin perdelediği iktisadi gerçek

Zekâtı verilip alınmış cipler, yedi yıldızlı haremlik-selamlık oteller, lüks dairelere kapatılmış imam nikâhlı metresler, tesettür defileleri, katılım bankalarından faizsiz kazançlar, kamu ihalelerinde rüşvet pazarlığı için iftardan sonra "Zeliş'in güzellik salonuna" gitmeler... Öte yanda da, hocaefendilerle, cübbelilerle kuşatılmış, yoksulluğuna, sefaletine razı edilmiş milyonlarca din kardeşi. Yani bildiğimiz zenginler ve fakirler, ezenler ve ezilenler. Ve tabi bu derin uçurumun üstünde din örtüsü, camilerde vakitli ibadetlerde toplanarak, cumadan cumaya ve bayramdan bayrama, "Allah katında eşitiz" avuntusu...

Baha Okar
Bilim ve Gelecek Dergisi Yayın Yönetmen Yardımcısı, Tekirdağ F-Tipi Cezaevi

Şubat ayındaki görüşmemizde Ender'e Cumhuriyet tarihinde sermaye sınıfı-devlet- İslamcılık ilişkisi üzerine çalıştığımı söylemiştim. O da Başbakan'ın "dindar nesil" söylemi üzerine bir dosya hazırlamayı düşünüyormuş, bana bir yazı çıkartıp çıkartamayacağımı sordu. Ben hapishanenin kendine has ağır akan ritmine kapılıp, geçtiğimiz ayın Aydökümü'nde teşhir edildiğim üzere, ağustos böceği misali ud çalıp türkü söyleyerek yazımı yazarken, *Bilim ve Gelecek* yazarları karınca gibi çalışmışlar ve dosyayı geçen sayıya yetiştirmişler. Benim yazı ise ancak bitti. O da, *Bilim ve Gelecek*'teki alışageldiğimiz makalelerin sistematik bütünlüğünden bir ölçüde uzak, dağınık değinmeler ve tezler halinde. Yine de geçtiğimiz ay yayımlanan dosya için tamamlayıcı olabileceğimi sanıyorum.

Allah aşkına söyleyin, Tayip Erdoğan dindar bir nesil deyince aklınıza ne geliyor? Giyim kuşamı, saçı sakalı bir kenara bırakın ama… Allah korkusuyla harama el uzatmayan, uzatana da dur diyenler mi? Allah'tan başkasına, paraya, pula, şu ya da bu hocaefendiye kulluk etmeyen kadınlar ve erkekler mi? Komşusu açken gözüne uyku girmeyenler mi?

Ne kadar zorlarsam zorlayayım benim aklıma bunlar gelmiyor. Oysa böyle bir İslam ve buna inanıp buna göre yaşayan dindarlar yok değil. Ama bu zamanda ve Başbakan'ın ağzından dile geldiği için değil herhalde, gözümün önüne gelenler başka: Zekâtı verilip alınmış cipler, yedi yıldızlı haremlik-selamlık oteller, Başakşehir'de lüks dairelere kapatılmış imam nikâhlı metresler, tesettür defileleri, katılım bankalarından faizsiz kazançlar, -bunu da yeni gördük- kamu ihalelerinde rüşvet pazarlığı için iftardan sonra "Zeliş'in güzellik salonuna" gitmeler… Öte yanda da, hocaefendilerle, cübbelilerle kuşatılmış, yoksulluğuna, sefaletine razı edilmiş milyonlarca din kardeşi. Yani bildiğimiz zenginler ve fakirler, ezenler ve ezilenler. Ve tabi bu derin uçurumun üstünde din örtüsü, camilerde vakitli ibadetlerde toplanarak, cumadan cumaya ve bayramdan bayrama, "Allah katında eşitiz" avuntusu…

Dindar toplum tartışması Başbakan'ın "dindar nesiller yetiştireceğiz" sözleriyle gündeme gelmişti. Geniş kesimlerce eleştirilse de geri adım atmadı Erdoğan. "Muhafazakâr bir hükümet olarak ateist mi yetiştireceğiz, elbette dindar bir nesil istiyoruz, dindar değil de tinerci mi olsunlar" diyerek arkasında durdu önceki sözlerinin. Ama kendisi de biliyor ya, bu dindarlığın tinerci olup olmamakla bir ilişkisi yok. Memleketin, en azından on yıldır, istediği yönde dindarlaştığının bal gibi farkında o da; öyleyse neden tinercilerimiz, sokak çocuklarımız azalmıyor, hep artıyor?

Bu dindarlığın, tinercilikle olmadığı gibi, sunulduğu haliyle toplumu bütünleştirecek ahlaki ve manevi değerlere, yozlaşmaya karşı bu değerlere tutunmakla, dinine bağlı insanların onun gereklerine uygun yaşamalarına elveren bir demokrasiyle de ilgisi yok. Daha doğrusu var da, en fazla yukarıda resmettiğim, zamanımızın dindar toplum gerçekliğinin makyajı olacak kadar.

Evet, gerçeklik böyle, kapitalistçe üretilen, kapitalistçe üleşilen toplumun dindarlığı böyle oluyor.

AKP ve Gülen cemaati el birliğiyle böyle bir dindarlığı inşa etmekteler. Burada onların şahsen ne kadar dindar olduklarının, neye inanıp, nasıl ibadet ettiklerinin bir önemi yok. Siyasi iktidar ve ekonomik güç uğruna bu gerçeklikle uzlaşmış, dün-

ya görüşleri ve ahiret inançlarıyla bir bütün olarak kendilerini bu hizmete vakfetmişler. Öbür dünya için ne umdukları bizi ilgilendirmez ama bu dünyada dinin siyasi ve ekonomik rantının peşindeler. Halktan bir Müslümanın haram bilmez hak yemez dindarlığından kalın bir çizgiyle ayırmak için, bu din bezirganlarınınkine dincilik demek en doğrusu belki de, Ender Helvacıoğlu'nun vurguladığı gibi. (1) Eğer hep söylendiği üzere, bu bezirganların takiye gibi bir huyları varsa, en esaslısı, halktan Müslümanlara kendi dindarlıklarını pazarlarken yaptıklarıdır.

AKP ve Gülen cemaati el birliğiyle dinin siyasi ve ekonomik rantının peşindeler.

Egemenlerin dini ayrı

İslamcı yazar Eren Erdem bunlara "Nurjuvazi", "Allah Rızası A.Ş." diyor. Çok güzel. İslam dairesinde bu dinciliğe razı olmayan, siyasal ve toplumsal etkileri sınırlı olsa da eleştirel düşünsel konumları güçlü Müslümanlar da var. AKP-Cemaat dinciliğine geçmeden önce bu ayrımı vurgulamak gerekiyor.

Onlar dindar bir toplum deyince, İslam'ın Hz. Muhammed devrindeki varsayılan altın çağından esinlenen eşitlikçi, adil bir toplum düşünüyorlar. Bu iki ayrı İslam anlayışı, esasında dört büyük mezhepten daha derin bir ayrıma dayanıyor. İslam'ın adı konmamış iki ana mezhebi gibi. Neredeyse iki ayrı din: egemenlerin İslam'ı ve ezilenlerin İslam'ı.

Böylesine zıt iki kimlik, iki değer ve anlayış bütünlüğü aynı dinden esinlenebiliyor, aynı Kutsal Kitap'tan kendisine meşruluk ve dayanak bulabiliyor. "Allah birdir"le başlayan İslamiyet, bir ve yekpare kalamıyor. Zamandan zamana, ülkeden ülkeye, İslamcıdan İslamcıya, farklı İslam anlayışları söz konusu olabiliyor. Bütün bunlar *Kuran*'ın ve hadislerin farklı yorumlanmasıyla açıklanabilir mi; öyleyse de bu farklı yorumların kaynağında ne var?

Dinler tarih dışı değiller; öğretileri, kavramsallaştırmaları, anlayışları ve pratikleriyle tarihseller. Tarih sahnesinde üretim ilişkileri değişir, sınıflar tarihe gömülür yenileri peyda olurken, medeniyetler çöker ve gelişirken, bunlara koşut yeni dinler, mezhepler doğar. En yakını ve iyi bilineni, kapitalizmin gelişmesiyle Hıristiyanlıktaki köklü reformasyonun ve Protestanlığın ortaya çıkışının ilişkisidir. "Tarih yapan insan-insan yapan tarih" diyalektiğine göre bir dine inananların değerlerini, tutumlarını esas belirleyen, o dinin belki binlerce yıl önce dile gelmiş kuralları değil, yaşanan çağın/anın toplumsal, ekonomik, siyasal koşullarıdır. Dinin kaideleri ve uygulamaları bu koşullar içerisinde yeni anlamlar üstlenir. Farklı İslamcılıklar, İslam anlayışları da farklı Müslümanların bu koşullarla etkileşim içindeki bilinçli çabalarının sonucudur. Bin yıl öncesine dair yaklaşım ve yorum farklılıklarıyla değil, bugünün dünyasıyla ilgilidir.

Dolayısıyla, bugünkü dindar toplum tartışmasına da esasen böyle bakılmalı. Şeriat mı geliyor, toplumu 'geriye' bin yıl öncesine mi götürüyorlar feveranlarıyla değil. Ülkenin ve toplumun bugünün dünyasında nereye gittiğini anlamaya çalışarak… Dinciliğin hangi toplumsal, siyasal koşullarda hangi güçlere dayanarak geliştiğini inceleyerek…

1980: DİNCİLİĞİN DEVLETLEŞMESİ

Burada iç ve dış dinamikleri görüyoruz. Ülke sınırlarını kastetmiyorum, bir ayrım da İslamcı hareketlerin kendisi esas alınarak yapılabilir. Buna göre, sermaye sınıfı, devlet ve kurumları, diğer siyasi partiler, tüm uluslararası etkenler vesaire birer dış dinamikken, İslamcı hareketlerin birer siyasal ve toplumsal özne olarak etkinlikleri, tercihleri, yönelimleri, ekonomik ve toplumsal örgütlülükleri, tabanlarıyla ilişkileri de iç dinamikler olacaktır.

Bu yazı dış dinamiklere eğilecek. İç dinamikleri önemsiz gördüğümden değil. Ama devlet ve geleneksel egemen sınıflar tarafından hep horlanmış ve "çevre"de kalmaya mahkûm edilmiş bir İslamcılığın, tarihsel olarak kendine ait bir toplumsal tabanla bütünleşip, yine devlete rağmen geliştirdiği ekonomik güçle birlikte, uygun dünya şartlarından da faydalanarak yükselmesi ve "merkez"i zaptetmesi şeklindeki, bu yükselişi tümüyle iç dinamiklere dayanarak açıklayan ve gerçekliğe de pek uygun düşmeyen bir kurgunun giderek daha fazla kabul görmesi karşısında, bazı olguları hatırlatıp hafıza tazelemek üzere dış dinamikleri vurgulamayı da önemli buluyorum.

Şüphesiz bugünkü dincilik gökten zembille inmiş, AKP'nin on yıllık iktidarında olmuş bitmiş değildir. Konuyu 80 darbesinden bu yana gelişen gerilimli ve inişli çıkışlı

Dindar bir nesil deyince aklınıza ne geliyor? Komşusu açken gözüne uyku girmeyenler mi?

bir süreklilik içinde değerlendirmek gerekiyor. Daha öncesi yok mu, var elbette. Egemenlerin dinle ilişkisini, hem devlet hem sermaye bağlamında, Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana incelemek de faydalı bir çaba olurdu. Ama bu hem bir makalenin sınırlarını hayli zorlar, hem de 80 darbesinin bu süreçte bir eşik olarak yerini soluklaştırır; aksine, anlamak için belirginleştirmek gerektiğini düşünüyorum.

Evet, 80 darbesi bir eşikti. Özetle tarif etmek gerekirse, sermayenin ve dolayısıyla devletin, dışsal bir olgu halinde, bir yandan denetim altında tutup bir yandan toplum üzerindeki ideolojik ve kültürel egemenliğinin bir aracı olarak kullandığı dinciliğin, kendine has ideoloji, kurumları ve kadrolarıyla devlete içselleşmesinin başlangıcı sayılabilir. Buna, dinciliğin devletleşmesi diyelim.

Askeri cuntanın dinciliği

80 darbesi sonrasında hızlı bir dinselleşme programı uygulandı. 15 Mayıs 1981'de Genelkurmay Başkanlığı, Adalet, Dışişleri, Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlıkları, Diyanet ve MİT temsilcilerinin yer aldığı, Din İstismarını İnceleme Alt Grubu oluşturuldu. Darbecilerin din istismarını engellemekten söz ettiği her yerde dincileşmeyi görüyoruz. Kurul özetle şunları önerdi: Yeni imam hatip okulları ve ilahiyat okulları açılacak. Din dersleri zorunlu tutulacak. Dini neşriyat ve TRT'nin dini yayınları güçlendirilecek. Yeni camiler yapılacak ve camilere kadrolar atanacak… (2)

Hızla bunların uygulamasına geçildi. 1982 Anayasası'yla "din kültürü ve ahlak bilgisi" dersleri zorunlu hale getirildi. Anayasa komisyonu başkanı Orhan Aldıkaçtı'nın bile sonradan teslim ettiği gibi, en baştan beri "din kültürü" sadece dersin adında kaldı, dersler Sünni-Hanefi mezhebinin uygulamalı eğitimi şeklinde yapıldı. (3) Şaka gibi ama, Alevi çocuklarına zorla namaz kıldırılan bu dersleri zorunlu kılan yasa maddesinin başlığı "Din ve Vicdan Hürriyeti" idi.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasa'nın "Yürütme" bölümüne özel bir görev tanımıyla girdi: "… laiklik ilkesi doğrultusunda bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinmek…" Darbecilerin laiklik dediği her yerde, yine dincileşmeyi buluyoruz. Diyanet milli dayanışma ve bütünleşme adına yurtta ve dünyada maaşı Suudi şeyhler tarafından ödenen görevliler eliyle, "sakıncasız" Sünni, Türk İslamı'nı yaydı.

İmam Hatip liselerine gelince… Meclisi, siyasi partileri, dernekleri kapatan darbe yönetiminin, siyasal İslam'ın ve tarikatların merkezlerinden ve "sağ-sol çatışmasının" odaklarından biri haline gelmiş olan bu liseleri en azından sıkı bir denetim altına alması beklenirken, tam aksi oldu. (4) Darbenin ardından askeri yönetim tam 35 yeni İmam Hatip Lisesi açtı. 1984-89 Turgut Özal hükümeti sırasında 90 tane daha açıldı. 1983'te değiştirilen Milli Eğitim Temel Kanunu'yla, mezunlar tüm yüksek öğrenim kurumlarına girebilme hakkı kazandı. (5) İmam Hatipler üzerine geniş bir araştırma yapmış olan Mehmet Ali Gökaçtı'nın vurguladığı gibi "bu hamle muhafazakâr kesimin ihtilal yönetimine karşı tepkisini yumuşatmanın yanı sıra, 1940'lardan beri dile getirildiği üzere, her türlü zararlı ve tehlikeli akıma karşı toplumun din yoluyla tahkim edilmesini sağlamayı amaçlıyordu." (6)

Bu alanlardaki uygulamaların izini bugüne değin sürersek, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2012 bütçesi Enerji, Sanayi, Bayındırlık ve Dışişleri Bakanlıkları'ndan fazla olmak üzere 3,9 milyar liraya ulaşmış durumda. Bugünlerde Milli Eğitim ve Aile Bakanlıkları'yla birlikte, çocuklara umre gezisi, cami-çocuk buluşması, okullarda kuran kurslarından aile imamlığına kadar bir dizi kampanyayı gündemine aldı. 2002'den bu yana 69 ilde 141 tane Diyanet'e bağlı Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu kuruldu. (7) Diyanet İşleri Başkanı'nın devlet protokolündeki yeri 51. sıradan 10. sıraya yükseltildi.

İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin sayısı ise 300 bin civarında. Kuruluş amacı nitelikli din hizmetleri personeli yetiştirmek olan bu okulların mezunlarının yüzde 10'undan daha azı Diyanet İşleri örgütünde görev yapıyor. (8)

İş şimdi öyle bir noktaya geldi ki, Sünni Hanefi mezhebinin tutucu bir devlet ideolojisiyle bulaşık bir halde

yaygınlaştırılması olan tüm bu uygulamaların, devlet eliyle ve dayatmacı bir şekilde yürütülmesi tümüyle kanıksandı. Hatta hiç böyle şeyler yokmuş gibi, Tayyip Erdoğan Mısır ziyaretinde laikliğe vurgu yapınca, "katı ve baskıcı, negatif laikliği geride bıraktığımızdan, özgürlükçü pozitif bir laikliğe geçiş yaşadığımızdan" dem vuranlar oldu. (9)

Konuyla ilgili bugünün tartışması da darbelerle hesaplaşma meselesi. Hükümet sürekli hesaplaşıyor darbelerle ama 82 Anayasası'nın bu maddeleri hâlâ sanki dokunulmaz hükmünde. Önceki anayasa değişikliği tartışmalarında AKP'nin görevlendirmesiyle bir metin hazırlayan Ergun Özbudun'un din dersinin seçmeli hale getirilmesi önerisi AKP tarafından reddedilmişti. Şimdi yeni anayasa tartışmalarında da böyle bir gündemleri yok.

Gündemdeki eğitim paketiyle de, İmam Hatiplerin önünü açarak 28 Şubat'la hesaplaştığını söylerken, gerçekte bir 12 Eylül uygulamasını sürdürüyor hükümet. Geçerken paketin sahibi Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer'in 1995'te Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde düzenlenen bir sempozyuma sunduğu tebliğde, küreselleşmenin yerel kültürleri öne çıkardığı, Türkiye'de yerel kültürün İslam olduğu, dolayısıyla "Cumhuriyet(in) yerini daha İslami ilkelere dayalı yeni bir düzene terk etmek zorunda" olduğu düşüncesini savunduğunu hatırlatalım. (10)

12 Eylül'ün ideolojisi

Şüphesiz ne Diyanet İşleri, ne İmam Hatipler, din dersleri ve Kuran kursları, bunların hiçbiri 80 darbesinin icadı değil. Daha yaygınlaşıyor, kurumsallaşıyor, anayasal temellere kavuşuyorlar, doğru. Ama 12 Eylül'ü dincileşmede bir eşik haline getiren tek başına bu değil. Askeri yönetimle birlikte dincilik, hem ideolojik olarak hem de kadrolarıyla birlikte devlete dahil ediliyor. Bir kült olarak Kemalizm yüksek perdeden dile getirilirken Türk İslam sentezi resmi ideolojinin asli ve temel bir öğesi haline geliyor. Başta gelen mimarları, bilhassa Aydınlar Ocağı, adeta devlet organı oluyor.

Fatih Yaşlı *Bilim ve Gelecek*'in geçtiğimiz sayısında Aydınlar Ocağı'nın başlangıçta "zımni bir uzlaşma" temelinde komünizme karşı ideolojik mücadelede devlete dışarıdan destek sunan bir noktadan devletin organik bir parçası haline geliş sürecini ortaya koymuş: "Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam sentezinin devlet katındaki kabulü ve resmi ideolojinin bir parçası haline gelişi 12 Eylül darbesi ile söz konusu oldu." (11) Egemenlerin ideolojik aygıtı denince akla ilk ne geliyorsa, başına bu tarikatçı-ülkücü koalisyonunun kadroları getirildi. TRT'de, Milli Eğitim'de, YÖK'te, Diyanet'te, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu'nda hep bunlar yer aldı. Harp Akademilerinde hoca olarak görev yaptılar. MGK'ya bağlı faaliyette bulunan ve psikolojik harp görevini yürüten Toplumla İlişkiler Başkanlığı'nda etkin görevler üstlendiler. (12) Anayasa'daki zorunlu din dersi dahil pek çok düzenleme, Aydınlar Ocağı'nın önerileriyle ve milli kültür raporuyla gündeme geldi.

"Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders kitapları Aydınlar Ocağı kadroları marifetiyle Türk-İslam Sentezi ideolojisine uygun olarak değiştirildi ve Fethullah Gülen adında bir nurcu vaizin vaazları da eğitim programlarına yardımcı kitap olarak resmileştirildi. Kültür Bakanlığı kadro ve programları da buna göre düzenlenirken, halkçı-laik elemanlara tümüyle kapatılan üniversiteler Türk-İslam sentezi akıncılarına tımar olarak verildi." (13)

Bu fikrin esası Türklerin kendi tarihleriyle İslamiyet arasındaki sentezin ürünü olarak görülen bir milli kültürü canlandırıp geliştirmek, ülkenin birlik ve bütünlüğünü bu dinci milliyetçilik temeli üzerinde yeniden inşa etmekti.

Burada Taha Parla'nın o dönemde sıcağı sıcağına yaptığı bir vurguya dikkat çekmek istiyorum. 1986 tarihli yazısında Parla, 12 Eylül'ün ardından kamuda bir değişlik yaşandığını, din-devlet ilişkisinde 6 yıldır yaşanan bir siyasi mücadelenin taraftarlarının ve bunların güç konumlarının değiştiğini ileri sürüyor. 1980-1986 yönetimlerinin klasik Kemalist laiklik ilkesini, hiç değilse kısmen ve fiilen terk ettiğini, devlet katında Türk-İslam sentezi adı altında, "vurgusu milliyetçilikte olan bir dinci milliyetçiliğin" hakim oldu-

80 darbesi bir eşikti. Sonrasında hızlı bir dinselleşme programı uygulandı.

ğunu, bunun "Atatürk milliyetçiliğinin yerini aldığını" belirtiyor. Bunun din-devlet ilişkisinde süregelen hasmane bir mücadelenin sonucunda gerçekleştiğine katılmasam da, şu vurguyu önemli buluyorum: "Din, ama belli bir din ve dinsel gruplar, toplumda zaaf noktasından kuvvet noktasına geçmişlerdir." (14)

Buna seçmece bir dincileşme diyebilir miyiz? Devlet, kapısını hangi İslam'a ve İslamcılara açacağını biliyor. Dahası böylece bizzat "belli bir tür" dinciliğin biçimlenmesinde rol oynuyor.

Nur cemaati liderlerinden Mehmet Kutlular, devletin 80 darbesiyle birlikte bazı dindar gruplarla barıştığını, bu grupları diğerlerine karşı kullandığını söylüyor. "Yurtdışında Milli Görüş ve Süleymancılar'a karşı birlikte çalışalım dediler, ama ben reddettim… Bakın bazı İslami gruplara, 12 Eylül'den sonra birden palazlandılar. Acaba kendi güçleriyle mi palazlandılar? Hayır." (15)

Bir nevi seçilim. Doğal olmayan, devlet eliyle… Egemen sınıfın ve devletin beklentisine uyum gösteren, "çağa uygun" özelliklere sahip dincilik ayakta kalıyor, gelişiyor; diğerleri kadükleşirken, türün (İslamcılığın) baskın temsilcisi oluyor. Burada dincileşme yukarıdan aşağıyadır, devlet eliyledir. Devlet böylece tedavülde olan, topluma nüfuz eden "din"i de biçimlendirmektedir.

80'lerin dünyasında devlet katında makbul olan İslam'ın, İslamcılığın bazı özelliklerini tarif edelim:

- Kapitalizmle uyumlu olacak, sistem dışına çıkmayacak.

- Devlete bağlı olacak, olur olmaz yerde Atatürk'e dil uzatmayacak (Mehmet Kutlular aynı yerde bazı İslamcı gruplara "Atatürk'e saygılı olun biz de size yardımcı olalım" dediğini söylüyor).

- Arap dünyasından ve İran İslam devriminden gelmesi muhtemel radikal rüzgarlara kapalı olacak; Türk, milli olacak.

- Az politik olacak halkı soldan gelen her türlü fikri ve siyasi etkiye kapatacak.

Öyle kalmadı, o zamandan bu yana, bugünkü dinciliğin biçimlenmesi sancılı ve gerilimli bir süreç olarak yaşandı. Bu sürecin kritik aşaması 28 Şubat ve Yenilikçi Hareket'in Milli Görüş'ten kopup AKP'yi oluşturmasıdır. Bazı İslamcıların baskılanıp bazılarının yolunun açılmasıyla egemenler için bugünkü makbul dinciliğin -ılımlı İslam'ın- çıkışı bakımından, 80 darbesinin etkisiyle benzeştirilebilir. Başlı başına incelemeyi hak ediyor ve bu yazının çerçevesini aşıyor.

PROJE KİMİN? DİNCİLİK VE BÜYÜK SERMAYE

12 Eylül ve devlet eliyle dincileşme, bir büyük toplum mühendisliği projesidir. Darbeciler bunu dile getirmekten çekinmediler. Darbe sırasında Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yapmış olan Tümgeneral Mahmut Boğuşlu, 1985'te yayımladığı incelemesinde şunu söylüyor:

"Bilindiği gibi din, İslamiyet, öteki dünya ile ilgili hükümleri dışında, en azından bir disiplin, disiplin kuralları kümesidir. Zamanın çok çeşitli ve zor şartları içerisinde, toplumda ve bilhassa aile seviyesinde disiplin ihtiyacı daha da artmaktadır. Disiplin dünyanın en pahalı üretimidir. Disiplini kolaylıkla üreten ve de ucuza mal edebilen bir düzen, asker ocağı, kışlalar ve bazı eğitim kuruluşları dışında, henüz icat edilmemiştir. Türk tarihinde, disiplini en ucuza imal edebilen düzenlerden birisi ise İslamiyet'tir."

Bu sözlerin Boğuşlu'nun şahsi fikirleri olduğunu, parçası olduğu kurumun yaklaşımını ifade etmediğini düşünmek için hiçbir neden yok. Devamı, bugünkü dincileşmede, darbecilerin tasavvur ettiği toplumun izlerini görmek bakımından daha da dikkat çekici:

İslamcı sosyetenin yaşam tarzını yönlendiren yayınlar da ortaya çıktı. Örneğin Âlâ dergisi

"Din adamı tipinde değişikliğe gidilmeli, her türlü meslekten, hakimden, savcıdan, avukattan, lise öğretmeninden, doktordan, gemi kaptanından yeni din adamları yetiştirilmelidir. Bu arada sayıları son yıllarda artan İmam Hatip okulları reorganize edilmeli, bu okullara endüstriyel, ticari, turistik vesaire hüviyetler de kazandırılmalıdır." (16)

Demek ki bugünün her meslekten din adamı 80 darbesinin projesidir. Bu çapta bir projenin sadece askerler ve dincilerin ürünü olabileceği düşünülmelidir. Yapabilecek güce sahip olan ve buna en çok ihtiyacı olan, büyük sermayedir.

Dincileşme, dincilerin değil, büyük sermayenin programıdır.

Büyük sermaye ve darbe

Şimdi dincileşme ve bir eşik olarak 80 darbesini büyük sermayeyle ilişkisi bağlamında ele alalım. Darbeyle bağlarını, darbeden yana olduklarını hiç saklamadılar. "Artık gülme sırası bizde" dediler. Darbe sabahı, yıllardır ilk defa rahat uyuduklarını söylediler.

Bu ilişkinin ekonomi politiği en özetle şöyledir: 80 öncesi Türkiye ekonomisinin iç pazara üretim yapan ithal ikameci sanayileşme modeli tıkanmıştır. Bir yandan IMF bir yandan TÜSİAD ihracata yönelen, iç pazarı daraltan, uluslararası finans sistemiyle bütünleşmeyi hedefleyen bir ekonomiye geçişi zorlamaktadır. Bunun için aynı zamanda bir iç talep unsuru olduğu için bir dönem boyunca sermayenin katlandığı yüksek işçi ücretleri düşürülmeli, diğer sosyal kazanımlar tasfiye edilmelidir. (17)

Bu program önündeki en büyük engel emekçilerin örgütlülüğü, yüksek gerilimde seyreden sınıf mücadelesi ve buna bağlı siyasi istikrarsızlıktı. 1978 sonrası işçi hareketleri bir duraklama yaşıyor gibi görünse de, 1977-80 arasındaki grevlerin etkisi önceki döneme göre çok daha ağırdı. (18) MESS'e göre eğer darbe olmasaydı, erteleme süresi dolup greve çıkacak olanlar da dahil, grevdeki işçi sayısı, önemli bir oranı metal sektöründe olmak üzere 200 bini bulacaktı.

Öte yandan, 78 ve 79'da IMF'yle iki anlaşma imzalanmış ama uygulanamamıştı. Ekonomide yapısal dönüşüm için köklü bir paket olarak 24 Ocak kararları alınmıştı ama toplumsal baskı altında meclis vergi yasalarını bile çıkaramıyordu.

Askeri darbe büyük sermayenin bu dertlerini kökünden çözdü. Bağlarını hiç saklamadılar demiştim, dahası, en büyükleri darbenin sahibi gibi davrandılar. Vehbi Koç, cuntanın başındaki Kenan Evren'e "nelere dikkat edilmeli?" diye tavsiyelerini sıraladığı bir mektup yazdı. Grevler yasaklandı, sendikaların kapısına kilit vuruldu. IMF'ye ekonominin tahhüt edildiği gibi yürütüleceği güvencesi verildi. Öyle de yapıldı. IMF ve TÜSİAD'ın talebiyle ekonomi Turgut Özal'a teslim edildi. Özal'ın ayrıntılarda ve icraatta askerle ters düştüğü her noktada devreye girip arka çıkarak, esas patronun kendileri olduğunu hatırlattılar. (19)

Vehbi Koç anılarında, 80 öncesi benim için kâbustur, o günlerin tekrar yaşanmaması için, ne tedbir gerekiyorsa hepsi alınmalıdır, der. (20) İşçi hareketini ezdiler, sermayenin programının uygulanması için bütün muhalefeti sindirdiler, tıkır tıkır yasa koyup uygulayacak bir cunta yönetimi kurdular, ülkeyi kendileri için dikensiz bir gül bahçesine çevirdiler. Ama bütün bir toplumu uzun vadede asker süngüsüyle disiplin altında tutmak mümkün mü? Hele de, 60'lardan 70'lere inişli çıkışlı olsa da biriktirerek gelişen toplumsal mücadele geleneğinin izleri, emekçilerin hafızasında hâlâ canlıyken… Tüm emekçilere karşı yoğun bir neoliberal ekonomik saldırı programı uygulanmaktayken… Darbenin şiddetli şok ve korku dalgasıyla toplumsal hafızayı dumura uğrattılar. En düşük maliyetli disiplin düzenini, dinciliği toplumun üstüne boca ettiler. (21)

Kuran kurslarının ve imam hatiplerin sayısı 12 Eylül'le birlikte hızla arttı.

Diyanet emekçiye düşman

Sermayenin arzu ettiği türden dincileşmenin, bir itaat ve disiplin aracı olarak gördüğü işlevin pratik sonuçlarını bir çırpıda gözlemek kolay değil. Yine de, toplumsal olaylar karşısındaki reflekslerde bunun izleri görülebilir. Ben kolaya kaçıp, devlet eliyle dinin, emek-sermaye mücadelesinin en dolaysız ve açık alanlarına müdahalesinin güncel örneklerini vermekle yetineceğim.

Bu müdahale bir Diyanet geleneği haline gelmiş durumda. Gelecekte de, muazzam bütçesini kullanarak bu alandaki faaliyetini genişletmeyi hedefliyor. Diyanet'in Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı Mahmut Kapukaya, Diyanet'in aylık dergisinde "çalışanlara din hizmeti verilmesi" başlığı altında özetle şunları söylüyor: "Çalışanlar, Diyanet'e yönelttikleri sorulardan anlaşıldığı kadarıyla din konusunda oldukça yetersizler ve iyi bir din hizmetine muhtaçlar. Başkanlık bu konuda öncü olmalı işverenlerle koordineli olarak bu hizmeti sunmalıdır."

Yalnız belli ki, bu din hizmetinin öte dünyayla bir ilgisi yok. "Din hassasiyetinin artması halinde işte verimlilik artacak, herkes aldığı ücreti helal ettirmek için çaba gösterecek ve kamu malına da daha çok sahip çıkılacaktır." (22)

Geçen yıl Düzce Müftülüğü ildeki bütün camilerden, Birleşik Metal Sendikası'na üye oldukları için işten atılıp direnişe geçen Mas-Daf işçilerine seslenen bir Cuma hutbesi yayınlamıştı, hatırlayacaksınız: " Dinimizde işçi ve işverenin karşılıklı olarak hak ve hukukları vardır. İşçinin sorumluluğu işini dürüst şekilde yapmaktır. İşini icra ederken bütün iyi niyet ve maharetini kullanmaktır. Bunun aksi, kul hakkı almak olur… İşi gereğinden fazla yavaşlatmak veya işyerine zarar vermek, kârı ve kârlılığı azaltıcı davranışlarda bulunmak, çalışanı ağır bir dini mesuliyet altına sokar." Patro-

nun sömürüsü değil de, işçinin çalışırken varını yoğunu işe vermemesi kul hakkı almak oluyormuş. Karşılıklı hukukta işverene düşen, "işçiye ancak gücünün yeteceği kadar iş yüklemek"miş. Bu hangi din yahu?

Cezaevinde Diyanet'in yayınlarını fazlasıyla bulmak, takip etmek mümkün. Okuduklarımdan hareketle söylüyorum, Düzce'deki hutbe hiç de münferit bir vaka değil. Diyanet bunu vazife edinmiş besbelli. Zaten başka benzer örnekler de yaşandı. Rize'de Çay-Kur işletmesinde çalışan işçiler de, bir yandan jandarma dipçiğiyle, bir yandan da camilerde okunan hutbelerle sendika değiştirmeye zorlandılar. Benzer bir kuşatma HES direnişi köylülere de uygulanıyor.

Jandarma dipçiği ile imamın hutbesinin emeğe karşı yan yana gelişi de, 80 darbesini çağrıştırıyor fazlasıyla.

Kürtlere karşı dincilik

Toplumsal muhalefet karşısında bu ikilinin bir devlet politikası olarak olağanlaşması, etkili biçimde kullanılması, en başta Kürt hareketi söz konusu olduğunda yaşanıyor. Devletin silah zoruyla ezmeye, din yoluyla sürüleştirmeye çalışmak dışında bir "çözüm"ü yok. Başbakan'ın dindar nesil sözlerini desteklemek için, yardımcısı Bekir Bozdağ'ın ne söylediğini hatırlayalım: "Eğer bugün Müslüman bir anne babanın çocuğu adam öldürmek için terör örgütüne üye olup dağa çıkıyorsa burada din adamları üzerine düşen görevi layıkıyla yapmış sayılmaz. Eğer insanlarımıza dini doğru öğretebilirsek, din adamlarımız, Kuran kursu hocalarımız, imam-hatiplerimiz vazifesini doğru yapabilse, hiçbir terör örgütü Müslümanlar arasından terörist devşiremezdi." (23)

Kürt isyanlarında tarihsel ezilmişliğin, en temel haklardan, dilini kültürünü yaşayıp geliştirme hakkından mahrum bırakılmışlığın, devletin baskısından başka bir şeyden nasiplenmemişliğin, bunların hiçbirinin payı yok. Tek neden yeterince dindar olmamaları. O halde "doğru" dini öğretelim onlara. Cemaat zaten bildik yöntemleriyle, okulları, yurtla-

rı, evleriyle aktif bir şekilde çalışıyor bunun için. Diyanet ise Başbakan'ın 2010 yılında, "Diyanet'in bir devlet projesi olan milli birlik ve kardeşlik sürecinde aktif rol almasını sizlerden rica ediyorum" şeklindeki özel "rica"sının ardından bölgedeki faaliyetlerini genişletmeyi gündemine aldı. Meleleri Diyanet kadrosuna alıp dini koruculuk yaptırmak, yeni camiler ve irşat büroları açmak, aile imamlığı hizmetlerini artırmak gibi kampanyaları var.

Yoksulluğa karşı dincilik

Bu yazının dağınık değinmeler halinde ilerleyeceğini belirtmiştim. Şimdi gözümüzü başka bir alana çevirelim, dinselleşmenin sermaye için uzun vadeli bir faydasını inceleyelim. Buna yoksulluğun ıslahı diyebiliriz.

Otuz yıllık neoliberal politikaların emek cephesinde büyük kayıplara yok açması, derin bir servet-sefalet kutuplaşması ve dev bir yoksul kitlesi yaratması kaçınılmazdı. Böyle de oldu. Burada bazı rakamlara başvurmak zorundayım. DİSK'in yeni yayımladığı bir rapora göre 1979'dan 2011'in sonuna dek geçen 33 yılda ülke ekonomisi dolar bazında %500, sabit fiyatlarla %350 büyürken, reel asgari ücret sadece %6 artmış. (24) Devletin verdiği rakamlara göre, bugün nüfusun en zengin %20'lik kısmı yıllık toplam harcanabilir gelirin %46,4'ünü kullanıyormuş. En yoksul %20 ise gelirin sadece %5,8'ini. (25)

Bu rakamlar ekonominin büyük bir yoksul kitlesi ve zenginlik-yoksulluk uçurumu yaratarak büyüdüğünü gösteriyor. Bir de yoksulluğun boyutlarına bakacak olursak, yıllık ortalama gelir esas alınarak yapılan hesaplara göre tablo şöyle: 2012 yılının gelir ortalamasının kişi başına medyanı, 7429 lira olarak hesaplanmış. Yani günlük 20 lira. Dünya Bankası bu ortalamanın %50'sini, Avrupa Birliği ise %60'ını ülkeye göre yoksulluk sınırı olarak kabul ediyor. Buna bakılırsa DB ölçülerine göre 12 milyon 25 bin, AB ölçülerine göre 16 milyon 363 bin yoksulumuz var. (26) Özetle, hükümet nasıl bir propaganda yaparsa yapsın, Türkiye'de sahiden büyük bir yoksul nüfus yaşıyor. Üstelik bu nüfus sadece işsizlerden oluşmuyor, çalışan büyük bir kitle de yoksulluk sınırının altında bir gelirle yaşamını sürdürmeye çalışıyor.

Bu, sermaye sınıfının açmazlarından birisidir. Bir yandan işgücü maliyetini kısmak, yani ücretleri düşük tutmak ve işsizlerden oluşan bir yedek işgücü deposunu el altında hazır bulundurmak zorundadır ve bu sürekli yoksulluk üretir. Öte yandan da bu yoksulluğu ıslah etmeli, yani hem yoksulları düzen içinde tutup toplumun dokusunu muhafaza etmeli, hem de çalışan ve işsiz yoksulları fiziksel ve moral açıdan asgari düzeyde çalışabilir durumda tutmalıdır.

Dünkü kapitalizmde bunun güvencesi devletti. Bunun geçmişi İngiliz Yoksullar Yasası'na kadar gider. Devlet güvencesindeki sosyal haklara sahip birey olarak vatandaş tanımından, refah devleti uygulamalarına kadar, devlet sermaye sınıfı adına bunun maliyetini üstlenmiştir. (27) Ancak neoliberal politikalarla devlet bu alandan elini çekti. Yoksulun devletle bağı hepten zayıfladı. Şimdi

"yoksulluğa karşı mücadele" bütün dünyada sermaye sınıfı için daha az maliyetli olacak şekilde uluslararası kuruluşların sosyal projeleriyle yürütülüyor. Türkiye'de ise ahlakla, vicdanla, dinle bezenmiş bir "sadaka rejimi" yoksulluğun ıslahında önemli bir rol oynuyor. (28)

Bu işlevle ilgili önemli göstergeler sunan bir çalışmaya dikkat çekeceğim. Ahmet Haşim Köse ve Serdal Bahçe'nin Türkiye'de yakın dönem yoksulluğunu inceledikleri çalışmadan aktarıyorum: "AKP hükümeti kamu kaynaklarının bir kısmını, sosyal devlet geleneğine uygun olmayan bir şekilde, kendi tanımladığı yoksullar kitlesine akıtmaya başladı ve bu konuda oldukça seçici davrandı. Bu anlamda kamu transferleri yeni liberalizmin boyutlarını büyüttüğü eşitsizlikleri bir nebze de olsa azaltmak için kullanıldı. Bunun yanında hayırseverleri seven devlet anlayışına uygun olarak, özel transferler de özendirilmeye başlandı. Ancak bu özendirmeler -vergi indirimleri, teşvikleri, idari destekler- aslında kamu kaynaklarında dolaylı bir aşınmayı da beraberinde getirdiğinden, dolaylı kamu transferi olarak kabul edilmelidirler." (29)

Köse ve Bahçe, hane halkı bütçe anketi verilerini süzerek, kamudan ve özel kuruluşlardan yapılan bu kaynak transferinin Türkiye'deki yoksulluk üzerindeki etkisini açığa çıkarmışlar. Hane halkı gelirleri içerisinde, kamudan yapılan transferler (vergi iadesi, dul/yetim öksüz maaşı, yaşlılık maaşı, sosyal yardım fonu vs. ödemeleri) ile özel kurum ya da kişilerin her türlü bağış ve ayni yardımlarının payını belirlemişler. Bu detaylı çalışma içinde bizim için önemli sonuç şöyle: 2006 yılı için bu transferler çıkarıldığında, günlük harcanabilir geliri 1 doların altında olanların oranı geçimlik köylerde %1,79'dan 7,20'ye, kentli emekçilerde yüzde 0,64'ten 4,58'e, kırdaki emekçilerde ise yüzde 6,17'den 27,94'e fırlamış. Biliyorsunuz günlük 1 dolarlık gelir sınırı uluslararası ölçülere göre yoksulluğun en dibi sayılıyor. Bu çalışmanın dikkat çekici bir sonucu da şu: Yoksulluk oranları 2002'den 2006'ya, transfer dahil edildiğinde azalmış, hariç tutulduğunda ise artmış. Veriler, kibar tabirle bu gelir transferlerinin Türkiye'de yoksulluk yönetiminde ne kadar etkili olduğunu gösteriyor.

Bu tespit için rakamlara ihtiyaç duymayabilirdik de. AKP zaten yoksullukla mücadele anlayışının bu olduğunu kendisi söylüyor. 2004 yılında yayımladıkları bir çalışmada, "Devletin özellikle mağdur ve muhtaç kesimler üzerinde sosyal politikalar sürdürmesi gerekliliğine inanılmakla birlikte, yoksullukla mücadele özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ön plana çıkarılmalıdır. (30)

Yukarıdaki veriler ayrıca göstermiş olmasa da, AKP'nin yaklaşımından hareketle, özel dernek, vakıf vb. kuruluşların bu sadaka yarışında giderek öne çıktığını tahmin etmek mümkün. Bunların cemaatlerle ve tarikatlarla bağları da malum. Diyanetin aylık haber bülteninden takip ediyorum, neredeyse her ay Diyanet ya da bir müftülük yetkilileri, bu tür hizmetlerinden dolayı bir vakfa ya da derneğe teşekkür ziyaretinde bulunuyor. Bu ağ küçük yerel kuruluşlardan Deniz Feneri, Kimse Yok mu gibi, holding hacminde paraları kontrol eden örgütlenmelere kadar uzanıyor. Bunların aynı zamanda dinci bir saadet zinciri gibi çalıştığını Deniz Feneri davasından biliyoruz.

Özellikle kırın ekonomik olarak parçalanmasıyla şehirlerde biriken yoksul, işsiz, iş güvencesiz nüfus, sadece yaşamlarındaki bu alt üst oluşun doğurduğu manevi ihtiyaçlar yüzünden değil, maddi yoksunlukları dolayısıyla da buraya yöneliyor. Sosyal hak ve güvencelerden yoksun halk, ekonomik bağımlılıkla pekişmiş bir manevi ve siyasal sadakatle cemaatlere bağlanıyor. Bu dolayımla AKP hem kendisine, hem de "hayırsever" devlet ve burjuvaziye sadakat temin etmiş oluyor.

Yoksul kitlelerin siyasi tercihlerinde bu bağların ne kadar etkili olduğu ayrıca tartışılabilir. Ben burada esas olarak, bu mekanizmanın yoksulluğu sistem içinde tutmakta sermaye için üstlendiği rolü vur-

Ahlakla, vicdanla, dinle bezenmiş bir "sadaka rejimi" yoksulluğun ıslahında önemli bir rol oynuyor.

gulamaya çalışıyorum. Sermayenin dincilikle derin ittifakının bir ayağı da buradadır.

Sonuç olarak

Futbol için söylenmiş meşhur sözü ödünç alırsak; dindarlık sadece dindarlık değildir. Hatta diyebiliriz ki; dinin gereklerine göre yaşamak anlamında bir dindarlıktan söz ediyorsak, bugünküsü en az dindarlıkla ilgilidir. (31)

İster restorasyon diyelim, ister yeni bir rejimin inşası, memleket şimdilerde AKP-Cemaat koalisyonu eliyle yürütülen köklü bir değişimin son safhalarını yaşamakta. Dincileşme ise bunun öğelerinden, kodlarından biri. Dolayısıyla bu değişimin kavranmasının önemli halkalarından…

Gerçeklik çoğu zaman görünenle aynı olmuyor ve burada bunun farkında olmak, çarpıtılmış görüntülerin arasından gerçekliğe ulaşmak önem kazanıyor.

İstanbul'un büyük sermayesi, memleketin esas patronları AKP'nin ekonomi yönetiminden çok hoşnut ve kazançlı olsalar da modern, batıcı ve laik kimliklerinin gereği olarak, onun ideolojik tutumlarından ve dinci yaklaşımlarından rahatsız görünüyorlar.

Belki Erbakan ve partisinin de 12 Eylül'ün hışmına uğramış olmasından, belki de darbeci generallerin laikliği ve Kemalizmi dillerinden düşürmemesinden hareketle, 12 Eylül laiklerin darbesi sanılıyor. İslamcılık hep devletin dışında, devlete ve geleneksel büyük sermayeye rağmen gelişip serpilmiş gibi görünüyor. Oysa bunların hiçbiri gerçekliğin kendisi değil, çarpıtılmış görüntüleri.

Bu yazıda esas olarak bunları vurgulamayı istedim. Konunun kapsamı daha geniş ve çeşitli yönleriyle ele alınmayı gerektiriyor.

DİPNOTLAR

1) Ender Helvacıoğlu, "Dindar nesiller kimin ihtiyacı?", Bilim ve Gelecek, Mart 2012, Sayı 97, s.5.
2) Ahmet Şık, 000 Kitap, Postacı Yayınları, 2011, s.14.
3) İştar Gözaydın, Diyanet, İletişim Yay., 2009, s.47.
4) Mehmet Ali Gökaçtı, İmam Hatipler, İletişim Yay., 2009, s.47.
5) Şık, age, s.14.
6) Gökaçtı, age, s.228.
7) Diyanet Haber, Ocak 2012, sayı 253, s.7.
8) Gözaydın, age, s.212. Bu rakamlar 1990 yılına ait. Bu oranın artmadığı, azaldığı tahmin edilebilir.
9) Böylesi yorumlara bir örnek olarak; Hasan Bülent Kahraman, Sabah, 21.09.2011.
10) Akt. Merdan Yanardağ, 1. Cumhuriyet'in Sonbaharı, Destek Yayınları, 2011, s.27. Tam metin için bkz. Bilim ve Hikmet Dergisi, Güz 1995, sayı 12.
11) Fatih Yaşlı, "Dindar Nesiller nasıl yetiştirildi?", Bilim ve Gelecek, Mart 2012, Sayı: 97, s.15.
12) Ramazan Günlü, "AKP ve Eğitimin Siyasal Sosyolojisi", AKP Kitabı içinde, der. İlhan Uzgel-Bülent Duru, 2009, s.731.
13) Yalçın Küçük, Tekelistan, 2004, s.521.
14) Taha Parla, "Dini Milliyetçilik", Yeni Gündem, 13 Mayıs 1986, Akt. Yaçın Küçük, Fitne, Mızrak Yay., s.88.
15) Ruşen Çakır'la röportaj, Milliyet, 26 Haziran 1999. Akt. Şık, age, s.11.
16) Cengiz Özakıncı, Yeni Osmanlı Tuzağı, İstanbul, 2005, s.424. Akt. Küçük, age, s.85-86.
17) Korkut Boratav, Emperyalizm Sosyalizm Türkiye, Yordam Yay., 2012, s.586.389.
18) Özgür Öztürk, Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları, Sav Yay, 2011, s.124-126.
19) Emin Çölaşan, 12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası, Milliyet Yay., 1984, s.120.
20) Akt, Öztürk, age, s.124.
21) Burada Yalçın Küçük'ün 1979'da, darbeden bir yıl önce, sermayenin ülkeyi yönetmek dinsel bir rejim altına girmek zorunda olduğu, bunun da Erbakan'ı siyasetten silip onun politikasını uygulayan bir askeri müdahaleyle olabileceği öngörüsünde bulunduğunu belirtmeliyim.
22) Mehmet Kapukaya, "Cami dışı hizmetlerde din görevlileri, Diyanet Dergisi, Ekim 2007, Sayı: 202, s.18.
23) Milliyet, 23 Ocak 2012.
24) DİSK-Ar, Asgari ücret ve ekonomik büyüme raporu, Aralık 2011. Akt. Birgün Gazetesi, 26 Aralık 2011.
25) Güngör Uras, Milliyet, 29 Ağustos 2011.
26) Uras, age, 20 Aralık 2011.
27) Ahmet Haşim Köse, Serdal Bahçe; AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, AKP Kitabı içinde, s.492-509.
28) Yoksulların gözünde devletin yıpranıyor, gereksizleşiyor olmasından hareketle bu gelişmeyi hayra yoran, sivil toplumcu türde bir solculuk hâlâ var mı acaba? Şunu vurgulamakta fayda var. Burada yoksulların ve emekçilerin devletle ilişkisi bağlamında söz konusu olan, gerçek bir mücadelenin sonucunda elde edilmiş, yasal güvenceye kavuşturulmuş kazanımlardır. Bunlar lütuf değil haktır. Tasfiye edildikleri durumda, gerisi, hayırsever yöneticilerin ve patronların ağzından çıkacak söze bağlı sadakalardan ibaret kalır.
29) Köse, Bahçe, age, s.501.
30) Yalçın Akdoğan, Muhafazakâr Demokrasi, AKP Yay., 2003.
31) Bu saptamanın bir de dindarlığın niteliğiyle ilgili, bu yazıda vurgulamadığım bir yönü var ve sadece dışarıdan bir gözleme dayanmıyor. İslami camiadan sevilen popüler bir yazar olan Mustafa Kutlu da dindarlığın görünür yönü artarken niteliğinin gittikçe azaldığını tespit ediyor. Oruç tutan, hacca giden, Cuma'yı kılan insanların sayısının arttığını, ama aslında yaşanan sürecin, dini nitelik kaybıyla birlikte tüketim alışkanlıklarının değişmesi olduğunu vurguluyor. (Akt. Özlem Avcı, İki Dünya Arasında, İletişim Yay., 2012, s.216)

Olağanüstülüğün süreklileştirilmesi ve Düşman Ceza Hukuku

Cezalandırılabilir alanı genişleten düzenlemelerle, artık devlet iktidarı için olağan-olağanüstü dönem ayrılığı kalmıyor. Çünkü olağanüstü rejim kuralları, olağan dönem hukukuna yayılıyor ve suç gerektirmeyen fiil ile tipik suç hareketi birbirine karışıyor. "Düşman"a uygulanacağı varsayılan tüm yaptırımlar, toplumsal ölçüde yaygınlaşıyor. Esnek ceza yasaları, muhalife/düşmana yönelen hukuksuzluğu da aşarak yeni bir durumu, artık "yurttaş" için de bir hukuk kalmadığını bize gösteriyor.

Gözde Türkeli
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 3. Sınıf Öğrencisi

Hukuk düzeni ile polis düzeninin birbirine karıştığı bir dönemde miyiz? Ergenekon, Balyoz, KCK, Odatv, Devrimci Karargâh türünden davalar, iddianameleriyle bize bu soruyu düşündürüyor. Devletin bu davalarla elinde tutmakta olduğu sarkacın hızı farklılaşsa da, hareketin yönü daima belli; sanık sehpasına oturtulanlarla mücadele ediliyor ve geniş bir güvenlik baskısı topluma hakim oluyor. Böylece polisin güvenlik soruşturması kapsamında elde ettiği bilgilerle savcıyı yönlendirdiği bir sürece tanık oluyoruz. Polisiye olanla hukuk rejimi, ayırt edilemez hale geliyor. Masumiyet karinesinin yani suçu ispatlanana kadar herkesin suçsuz sayılacağı prensibinin yok edildiği bir eşik de diyebiliriz buna. Sanıkları birer suçlu gibi ele alan yargılama safhası, olağanüstü dönem koşullarını aratıyor. Tehlike, muhalif olsun veya olmasın bütün yurttaşları kuşatırken, mevcut hukukun nasıl dönüştürüldüğüne bakmak da kaçınılmaz oluyor.

Sadece Türkiye'de değil, uluslararası planda da değişmekte olan "hukuk düzeni" birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında, ABD'nin uluslararası terörizmle mücadele kapsamında çıkardığı yasalar ve işkence vakalarıyla gündeme gelen Guantanamo Cezaevi, bu yeni düzenin/olağanüstü güvenlik tedbirlerinin dünyadaki karşılığı olarak değerlendirilebilir. Devletin rejimin istikrarı ve güvenliği adına temel hak ve özgürlükleri feda ettiği yeni dönemde, hiçbir şey somut olarak belirlenmiş değil. Hukukdışı uygulamalar günden güne yaygınlaşıyor ve muhatabına göre -ve çoğu kez de toplumsal tepkiyle- biçimleniyor. Sanıklar düşman olarak mı yoksa yurttaş olarak mı görülüyor; ayırt edemiyoruz. Bununla birlikte bütün istisnaların sürekli ve kalıcı hale getirildiği bir dönemde mi yaşıyoruz sorusunu soruyor ve sorunun yanıtı için Alman hukukçu Jakobs'un ortaya attığı "Düşman Ceza Hukuku" kavramını tartışma gereği duyuyoruz.

'Düşman Ceza Hukuku' kavramı

Düşman ceza hukuku kavramı, ilk defa 1985 yılında, Alman hukukçu Prof. Dr. Günther Jakobs tarafından ortaya atıldı. Bu kavram, Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde, devletin ceza hukuku politikasında izlediği ikili yapıyı sorgulamak ve bunun araçlarını tanımlamak için oluşturulmuştu. Bu anlamda Jakobs, kavramın **ilkesel olarak anlam kötüleştirici bir yönünün bulunmadığını** belirtiyor, var olan bir eğilimi saptamaya çalıştığını ifade ediyordu: Buna göre "failin kişi muamelesi görmesi veya tehlike kaynağı olarak muamele görmesi veya diğerlerinin korkutulmasında bir araç olması" (1) farklı eğilimleri ortaya koymaktadır. **Yurttaş ceza hukuku** "herkesin hukuku"dur. Toplumla potansiyel olarak uzlaşabilen her birey, "kişi" muamelesi görebilir. Bu yüzden norm ihlalinde bulunan bir yurttaşa uygulanan ceza, amaç halini almamıştır. Hukuki normun geçerliliğini sağlamak amacıyla ceza, suçluyu topluma yeniden kazandırmada bir araç olarak kullanılır. Suçun kanuniliği ilkesi ve aksi ispatlanana kadar her yurttaşın suçsuz olduğu anlayışı vardır. **Düşman ceza hukuku** ise, Jakobs'a göre, "kişi olmayanlar"a ilişkindir. Düzen, karşısındaki muhatabı bir "kişi/yurttaş" olarak değil, düşman olarak görür. Mevcut rejimi tehdit eden düşmanı hedef alır ve onu **bertaraf etmek** için gerekli mücadele ya-

Düşman ceza hukuku kavramı, ilk defa 1985 yılında, Alman hukukçu Prof. Dr. Günther Jakobs tarafından ortaya atıldı.

salarını oluşturur. Jakobs, her kim kişisel davranışında yeterli derecede bilişsel bir güvenlik sunamıyorsa, artık kişi/yurttaş olarak muamele görmeyi bekleyemeyecek demektedir. Çünkü devlet güvenliğini tehdit eden bütün "tehlike objeleri", **ilkesel muhalif** olarak görülecek ve söz konusu tehlikenin bertaraf edilmesi ise, ya düşmanın ihraç edilmesi ya da sistemle uzlaşabileceği bir hizaya çekilmesi ile sağlanacaktır.

Kolaylıkla görüleceği gibi, çağdaş hukuku bir istisnalar rejimi ile birlikte düşünen bu anlayışın sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Jakobs, teorisini şekillendirirken, "kişi" olarak sayılmayan bu muhatapları epey geniş bir alanda ele almıştır. Devlet aleyhine işlenen suçların yanı sıra, terör suçları, cinsel suçlar, ekonomik suçlar ve uyuşturucu madde ticaretine ilişkin organize suçlar da düşman hukuku sınırları içerisinde değerlendirilmiştir. Bu suç kategorilerinden birinin kapsamında yer almak, yurttaşlara uygulanan hukuktan ayrı bir rejime tabi tutulmak için yeterli olacaktır. Bu anlamda Jakobs, büyük bir soğukkanlılıkla, emperyal siyasetin yeni savaş düzenini anlatmaya koyulmuş gibidir. Teorinin, eylem hazırlığına başladığı anda yakalanması gereken ve tehlikeliliğiyle mücadele edilen düşmana ilişkin olması da bu savaş düzenine geçişi çağrıştırır. Kişi olarak görülmeyen "terörist"lerin keyfi bir biçimde gözaltına alınması, gayrıhukuki dinlemeler ve gizli soruşturma yöntemleriyle suçlu ilan edildiği düşünüldüğünde, Jakobs kendi ülkesinin sınırlarını da aşan bir eğilimi açıklar.

Bu anlamda olağanüstü yargılama usullerinin en belirgin izleri, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin çıkardığı Anti-Terör Yasaları'nda (2) bulunabilir. Ülkenin dış siyasetinde etkin olan Yeni Muhafazakârların (3), sadece ABD güvenliğini tehdit eden somut terör eylemlerini değil, aynı zamanda her türlü "potansiyel tehdit"i bertaraf etmek için mevcut yasaları dönüştürmesi, yeni bir döneme işaret eder. Bu süreç içerisinde, ABD yönetimi Guantanamo başka olmak üzere pek çok cezaevinde yaşamdan soyutladığı düzen "düşman"larını çeşitli hukuk araçlarıyla susturmaya çalıştı. Pentagon'un 7 Temmuz 2004'te, her tür medeni ve cezai yargılama usulünün dışında bambaşka bir sorgulama yöntemi için kurduğu "Savaşçı Statüsü İnceleme Mahkemesi" bu ihtiyaç için oluşturulmuştu. (4) Tutukluların avukatlarıyla görüşmelerini bile kayda alan ve tutulan notların hapishane yönetimiyle paylaşılmasını zorunlu kılan bu tedbirler, düşmana uygulanan "hukuk"u temsil etmekteydi. Güvenliğin tesisi, eşyanın tabiatı gereği her iktidar için olağan bir hedef olsa da, bu "zor"un kendisinin bir hukuk haline dönüşmesi yeni bir durumdur. Nitekim "somut zarar neticesi" yerine "zarar tehlikesi"ni (5) esas alan anlayışı, Alman yasa koyucunun düzenlemelerinde keşfeden Jakobs da teorisini bu dönüşüm üzerine inşa etmiştir.

Tam da bu noktada düşman ceza hukukunun en önemli özelliğini, **cezalandırılabilirliğin öne çekilmesi** olarak görüyoruz. "Henüz eylem haline gelmemiş, sadece planlanan, yani gerçekleşmiş bir norm geçerliliği zararı doğmamış; sadece müstakbel bir eylemin var olduğu" (6) düzenlemeler, düşman ceza hukukunun varlığına işaret eder. Olağan dönemlerde ve çağdaş hukuk anlayışında bir suçun cezalandırılabilmesi için failin o suçun teşebbüs aşamasında yer alması gereklidir. Daha açık bir ifadeyle, ceza verilebilmesi için failin o suça ilişkin dışa yansıyan hareketlerinin varlığı aranır. Düşman ceza hukuku ise, bu eşiği geriye çeker; teşebbüsten önceki dışa yansımayan birtakım tasavvurları ve hazırlık hareketlerini de cezaya tabi tutarak, cezalandırılabilir alanı genişletir.

ABD'nin uluslararası terörizmle mücadele kapsamında çıkardığı yasalar ve işkence vakalarıyla gündeme gelen Guantanamo Cezaevi'den görüntüler.

Terörizmle mücadele kapsamında hazırlanan yasalar, bu anlamda hazırlık hareketlerini cezalandıran eğilime en çok uyan düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerle, legalitenin sınırları belirsiz hale getirilmiş ve suç oluşturmayan fiiller mevcut yasaların içine yedirilmiştir. Fakat cezaya tabi tutulan alanın genişlemesi, oldukça riskli bir dönüşümdür. Bu dönüşümün ortaya çıkardığı yeni durum ise, tartışılmaya değer.

Tarihsel açıdan baktığımızda, her devletin sınıfsal iktidarını korumak adına bazı geçiş dönemlerine ihtiyacı olduğunu görebiliriz. Sınıfsal iktidarı tehlikeye düştüğünde, her devlet olağanüstü bir rejime yönelir ve tehlikeyi bertaraf edene kadar olağan hukuki işleyişinin dışına çıkar. Daha açık bir ifadeyle, toplumsal muhalefetin düzeni zora soktuğu ve iç savaşın ülkedeki sınıfsal iktidarı sarsacak direnişlere sahne olduğu dönemlerde olağanüstü hal gündeme gelir. Düzenin işleyişi güvence altına alındığında ise, söz konusu devlet olağan hukuki işleyişine geri döner. Düşman ceza hukukunun verileri ile günümüze baktığımızda ise, karşımıza bambaşka bir tablo çıkıyor. Cezalandırılabilir alanı genişleten düzenlemelerle, artık devlet iktidarı için olağan-olağanüstü dönem ayrılığı kalmıyor. Çünkü olağanüstü rejim kuralları, olağan dönem hukukuna yayılıyor ve suç gerektirmeyen fiil ile tipik suç hareketi birbirine karışıyor. Esnek ceza yasaları, muhalife/düşmana yönelen hukuksuzluğu da aşarak yeni bir durumu, artık "yurttaş" için de bir hukuk kalmadığını bize gösteriyor.

Düşman Ceza Hukukunun Türkiye'deki serüveni

Olağanlaştırılmış bir olağanüstü dönemi haber veren düşman algısının Türkiye'deki durumunu ancak siyasal iktidarın karakteri ile birlikte doğru tespit edebiliriz. Bununla birlikte başlangıç noktası olarak 1961 Anayasası'nın kabulünden sonraki evreyi incelemek yerinde olur. Yaşananlara çoğu kez, hukuksuzluk ve siyasetin yargıya müdahalesi denir. Ancak yeterli olmadığını görüyoruz. Düzen, muhataplarına ayrı bir hukuk uygulama ihtiyacı duymaktadır. Bu hukuk, hukuksuzlukla iç içedir ve Türk yargı sistemini polisin tahakküm aracı haline getirir. Olan biteni anlayabilmek için önce Türkiye'deki "düşman ceza hukuku aygıtları"nı ele alacak, sonrasında ise bu anlayışın düşman-yurttaş ayrımını silikleştiren sonuçlarını inceleyeceğiz.

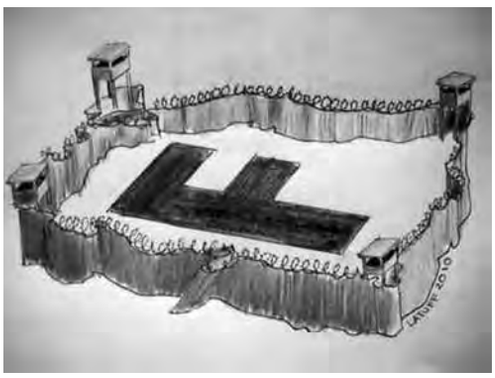
Düşman Ceza Hukukuna göre düzen, karşısındaki muhatabı bir "kişi/yurttaş" olarak değil, düşman olarak görür.

Mevcut hukuk içinde iki başlı bir yapının türemesine yol açan düşmanla mücadele araçları, esasen 1961 Anayasası'nı deforme eden 12 Mart darbesinin sıkıyönetim koşulları ile ortaya çıktı. Bu tuttu, bu pişirdi, bu yedi minvalinden bir görev dağılımıyla, hak ve özgürlükler alanını genişleten bu anayasayı, dönemin başbakanı Nihat Erim "lüks" diye niteledi, Ferit Melen hükümeti bazı değişikliklerle tırpanladı ve 1980 darbesi ise tamamen yürürlükten kaldırdı. Türkiye egemen sınıfı, hukuk devleti anlayışını kendi çıkarları için dönüştürdü ve düzeni kontrol altına aldı. Hukuk düzeninin bağımsız, genel ve kişiler üstünde bir niteliğe sahip olması, bu duraklarla birlikte yok edildi. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kuruluş süreci tam da bu dönüşümün yol ayrımında yer alır. 12 Mart'tan sonra kurulan DGM'ler, yaşanan manzara-i umumiyeyi gözler önüne serer.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Türkiye, DGM uygulaması ile ilk defa 1973 yılında tanıştı. 1972 yılında başlayan tartışmalarda, devlet güvenliğine karşı işlenen suçlarla ilgili özel bir mahkeme kurulmasının 1961 Anayasası'na açıkça aykırı olacağı söylenmişti. Bu dönemde, Erim Hükümeti 1961 Anayasası'nı bir ayak bağı olarak görüyor ve anayasanın rafa kaldırılmasını talep ediyordu. DGM'nin kuruluşu önündeki engelleri kaldıracak bir "anayasal dayanak" arayışı bu süreçte ortaya çıktı. Mümtaz Soysal'a göre, sıkıyönetim mahkemeleri sona erdikten sonra, onların görevlerine yakın görevleri yerine getirecek ve üyelerinin seçiminde hükümetin söz sahibi olacağı mahkemeler kurmak için bir anayasa değişikliği yapıldı. (7) 20 Mart 1973'te yürürlüğe giren ve içinde "mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkilerinin ancak yasayla düzenlenebileceğini" öngören 136. maddenin değiştirilmiş halini barındıran değişiklik, bu anlamda DGM'lere bir kapı araladı. Böylece sıkıyönetim mahkemeleri henüz kaldırılmadan,

22 Haziran 1973 tarihinde 1773 sayılı DGM Kanunu çıkartıldı. 25 Eylül 1973'ten itibaren ise sıkıyönetim mahkemelerinin görevi anayasaya eklenen bir maddeye dayanılarak "sadece görülmekte olan" davalarla sınırlandı ve DGM'ler "sivil" hayata geçişin yeni "zor aygıtı" olarak kurgulandı. Bu durumu, olağan durumda sıkıyönetimin sürdürülmesi biçiminde düşünebiliriz.

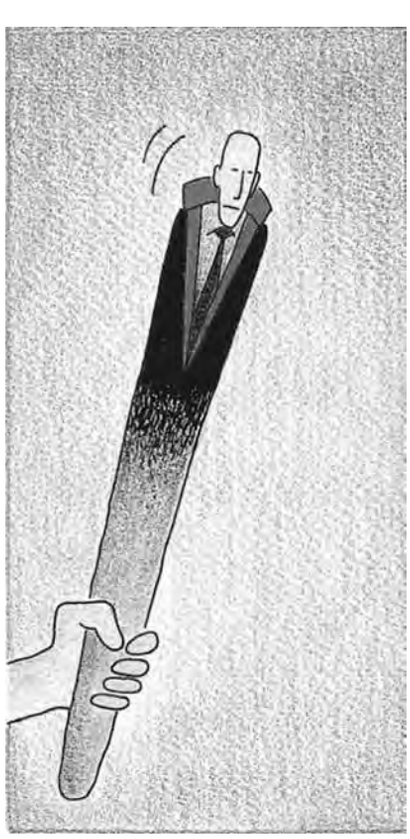
Bu mahkemelerin hukuki dayanaklarının sakat olduğunu ortaya koyan en önemli gelişme ise kuşkusuz Anayasa Mahkemesi'nin 06.05.1975 tarihli ve 1975/126 sayılı iptal kararıdır. (8) Anayasa Mahkemesi, her ne kadar bu mahkemelerin kuruluşuna ilişkin kanunu incelerken, esasa girmeksizin yalnız şekli bir iptal kararı vermiş olsa da, düzenlemenin doğal/tabii yargıç (9) kuralına aykırı olduğunu tespit etmesi önemli bir noktadır. Adil yargılanma hakkının yanı sıra hukuk devleti anlayışının olmazsa olmazlarından tabii hakim ilkesine aykırılık, aslında mahkemece DGM'lerin "olağanüstü nitelikli bir yargı mercii" olduğunun teyidi olarak okunmalıdır. Olağanüstü yargılama usullerine karşı bir fren işlevi gören "tabii hakim" ilkesinin zaman içerisinde (hatta 1982 Anayasası'nda da) kanuni hakim ilkesine indirgenmesi ise, bilinçli bir yönelimdir. Halit Çelenk'in ifadesiyle, "12 Mart döneminde, Eylül 1971 tarihinde maddede değişiklik yapılmış ve 'tabii hakim' sözü kaldırılarak yerine 'kanunen tabi olunan mahkeme' sözü konulmuştur. Bu iki kavram arasındaki ayrılık ve anlam farkı açıktır. Tabii hakim, kanuni hakim demek değildir. 'Kanunun gösterdiği hakim' de 'tabii hakim' sayılamaz. Tabii hakim kavramı yerine kanunun gösterdiği hakim sözünün kullanılması, özel ve olağanüstü mahkemelerin kurulması yolunu açmak amacı gütmektedir." (10) Düşman ceza hukukunun Türk yargı sisteminde içselleştirilmesi böylece başladı. Mahkemenin 1975'teki iptal kararının hemen ardından Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti, aynı amaca hizmet eden yeni bir kanun çıkarmaya çalışmışsa da, gerek DİSK'in gerekse de Barolar Birliği'nin (11) çabaları ile bu taslağın yasalaşması önlendi. Özellikle DİSK'in iş bırakma eylemleri ile bu süreci bir seferberliğe dönüştürdüğünü anımsatmak gerekiyor. (12)

MC Hükümeti'nin DGM Direnişi'yle yarım kalan taslağını tamamlamak ise, 12 Eylül 1980 rejimine nasip olacaktır. TBMM'nin yeniden toplandığı 1983 yılına kadar -Kurucu Meclis dönemi de katıldığında- süren sıkıyönetim rejimi, toplumsal muhalefetin çeşitli kaynaklarını kurutmaya çalıştı. Tam da bu noktada askeri nizama duyulan ihtiyaç ve DGM düzeninin, sermayedarlar ile birlikte şekillendirildiğini söylemek mümkündür. Olağanüstü hale karar vermenin bir egemenlik göstergesi olduğu anlayışı, sanki bu dönemi anlatır: Dönemin Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Halit Narin, 1970'li yıllardaki anarşi ortamından DGM'lere karşı çıkan isimlerin sorumlu olduğunu belirtiyor ve kolluk kuvvetlerinin yetkisini artırmak gerektiğini ifade ediyordu. Ayrıca TİSK Genel Sekreteri genel grevleri doğurarak anarşiye yol açan yasadışı faaliyetlerin "çalışma barışı" adına cezalandırılmasını talep ediyordu. (13) Böylece sermaye sınıfının otoriter ve baskıcı bir devlet rejimini çağırdığını görüyoruz. Güvenlik kaygısı, özgürlükler rejimini daraltacak şekilde yaygınlaşacak ve şiddetini artıracaktır. Özallı yılların **sivil hayatı** ise, önü alınmaz bir şekilde gerileyen bir yargı mekanizmasını doğuracaktır. Bu yüzden "rejimin istikrarı" adına DGM'lerin (14) yeniden kurulması ve bu mahkemelerin özel bir ihtisas/uzmanlık mahkemesi olarak tesis edilmesi şaşırtıcı sayılmamalıdır.

Bu olağanüstü yargılama merciinin soruşturma ve kovuşturma yöntemleri ise, yürütme gücüyle sıkı bir bağ içindedir. Bu ilişki, DGM'lerin siyasi yargılamaların merkezi olduğu şüphesini zaman içinde somutlaştırmıştır. (15) Her ne kadar 2004 yılında kaldırıldığı söylense de, yerine konan Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri ile halen mantığı sürmekte olan DGM'ler, sanığı kişi yerine koymayan ve onu bertaraf etmek için her türlü hukukdışı uygulamayı içeren düşman ceza hukuku araçlarıyla büyük bir örtüşme içindedir. Sanığı suçlu gibi addederek yargılama yapan ÖYM'ler de tıpkı DGM'ler gibi yürütmeye bağımlı, özel, olağanüstü, siyasal nitelikli ve tabii yargıç ilkesine aykırı niteliktedir.

Terörle Mücadele Kanunu

Türkiye'deki yargı düzeninin olağanüstü yargılama usulleri ile kuşatılmasına yol açan bir diğer süreç ise 1991 yılında çıkartılan Terörle

Özel Yetkili Mahkemeler ve Terörle Mücadele Yasası toplumda büyük tepkiler doğurdu.

Mücadele Kanunu'dur. Bir "tehlike kaynağı ve objesi" olarak ilkesel muhaliflere uygulanacak kuralları sistematik bir biçimde belirleyen, düşmanı tanımlayan ve ona karşı savaşa varıncaya dek kapsamı geniş tutan bir zor/kuvvet uygulamasını içeren yasa, **terörist**lere karşı uygulanacak **mücadele kurallarını** göstermekte ve zaman içinde belirli değişikliklere uğrayarak alanında giderek artan bir "uzmanlaşma"yı temsil eder. (16) Yasa koyucunun yasa çıkarma işlevini esas olarak mücadele araçları üretme biçimine dönüştüren TMK'lar, gittikçe belirsiz ve keyfi hale gelen terör tanımları ile birçok tartışmaya yol açmıştır.

AKP iktidarının etkin olduğu yasama döneminde AB müktesabatı ile uygunluk kapsamında 2003 yılında söz konusu kanunda bir iyileştirme yapılsa da, bunun geçici bir durum olduğu kısa zamanda anlaşıldı. Hatırlamak gerekirse, bu dönemde çıkarılan 6. Uyum Paketi ile "propaganda" bir terör suçu olmaktan çıkartıldı ve terörün yöntemleri, "cebir ve şiddet, baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit" olarak sıralandı. Ancak dönemin AKP Ankara milletvekili Eyüp Sanay, bu kısmi iyileştirmenin AB üyesi olmak için yapılan bir siyasi manevra olduğunu gene aynı dönem itiraf etmişti. (17) Zaten üzerinden bir-iki yıl geçtikten sonra, 2005 yılında başlayan çalışmalarla TMK'nın içeriği yeniden ele alındı ve eski düzenlemeyi de aratacak hükümler kanuna eklendi. Böylece yeni TMK, muğlâk terör tanımında ısrarcı oldu (TMK m.1 ve 2 ile), propagandayı yeniden suç kapsamına aldı (TMK m.7 ile) ve finansmanı cezalandırmayı (TMK m.8 ile) hedefledi. Düşman ceza hukukunun en önemli özelliği olan cezalandırılabilir alanın genişlemesi, bu yasa değişikliğiyle açıkça görünür hale geldi. TMK m.8 kapsamında gördüğümüz finansman cezası, "kısmen veya tamamen terör suçlarının işlenmesinde kullanılacak fonu sağlayan kişi"nin de bir örgüt üyesi gibi cezalandırılacağını düzenlemiştir. Bu noktada fonun kullanılıp kullanılmaması, finansmana verilecek cezada bir değişime yol açmamaktadır. Aynı şekilde m.7'de, söz konusu terör eylemlerinin **basın ve yayın yoluyla işlenmesi** halinde, verilecek **cezanın yarı oranında artırılacağı** öngörülmüştür. Cezaya tabi tutulacak alanı genişleten ve ceza miktarlarını artıran bu değişiklikler, "yargı reformu" adı altında, AKP hükümeti tarafından hazırlandı. Böylece yeni suçlar ihdas edilerek, suçların alt sınır-üst sınır makası açıldı ve cezanın gerekli olmadığı aşamalara da bir sıçrama yapıldı.

TMK m.10 ile teröristler için özel bir yargılama usulüne işaret eden "soruşturma ve kovuşturma" düzenlemesi ise, devlete gerekli gördüğü hallerde **gizli soruşturma** hakkı tanımakla birlikte, şüphelinin gözaltı süresince yalnızca bir müdafiin yardımından yararlanabileceğini ve kolluk ifadesi sırasında yalnızca bir müdafii hazır bulundurabileceğini düzenliyor. Ayrıca gözaltına alınan veya gözaltı süresi uzatılan şüphelinin, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürmesi halinde sadece bir yakınını bilgilendirebileceği öngörülüyor. Burada infaz rejimini ağırlaştıran ve müdafiinin şüpheliye yardımını asgari düzeye indirgeyen bir yaklaşım mevcuttur. Böylece sanığı suçlu ilan etmek için her türlü savunma hakkı fuzuli görülmektedir. Bu anlayışla, silahların eşitliği ilkesinin içeriği tamamen boşaltılarak, savunma makamının yalnızca bir "dekor" olarak mahkemede yer alması istenmektedir.

Yalnız özel kanunlarda değil, CMK ve TCK'da da bu anlayış kendini belli eder. Özel yetkili savcılıkların yetkili olduğu devlet güvenliğine ilişkin suçlarda da keyfi ceza tanımları ve sınırlarına rastlanıyor. TCK'daki iki maddeyi bir de bu gözle okumak yerinde olacak. TCK m.304 ile düzenlenen " devlete karşı savaşa tahrik" suçu, devletin güvenliği aleyhine kurulan örgütlerin doğrudan veya dolaylı olarak desteklenmesini bir tutarak cezalandırma sınırını belirsiz kılıyor. 765 sayılı eski TCK'daki m.169'un muadili sayılabilecek m.220'nin kapsamı ise "suç işlemek amacıyla örgüt kurma" başlığını düzenliyor. Bu madde, henüz hiçbir faaliyeti olmasa dahi bir suç örgütü kurmanın başlı başına bir cezalandırma sebebi olduğunu ifade ediyor. Buna göre, böylesi bir suç örgütünü kurmak, örgüt üyesi olmasa dahi örgüte hizmet edecek faaliyetlerde bulunmak, bizzat bir

Sanığı suçlu ilan etmek için her türlü savunma hakkı fuzuli görülüyor. Dönemin simgesi haline gelmiş Silivri Cezaevi.

terör eylemi gerçekleştirmekle benzer sayılacaktır. Ayrıca bu madde ile eski ceza kanununda ayrı bir maddede düzenlenen "yardım ve yataklık" suçu kaldırılmış ve artık yardım ve yataklık suçunu işleyenlerin de örgüt üyesi olarak ceza alması öngörülmüştür. Bütün bu değişiklikler, cezayı toplum düzeni için bir araç değil, amaç olarak gören iradeyi anlatır. Değişen dünya düzeni, kanunları da birer fare kapanına çevirmektedir.

Düşman-yurttaş ayrımının yok olması ve süreklileştirilmiş olağanüstü dönem

Yalnız ABD ve Türkiye'de değil, Avrupa'da da "güvenli bir toplum" için düşman-yurttaş ayrımını temel alan ceza kanunları yaygınlaşıyor. Bu dönüşüm ile düşman anlayışının etki ve sonuçlarını sınırlamak mümkün görünmüyor. Olağan suçluların ya da suçsuzların düşman ceza hukukunun değirmen taşlarına yanlışlıkla düşmelerinin nasıl engelleneceği (18) sorusu bu anlamda yanıtı olmayan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kimsenin "kişi" mi, "düşman" mı sayılacağı veya ne zamana kadar yurttaş ne zamana kadar düşman olarak görüleceği ayrımı bu noktada belirsizdir. Kavramı ortaya atan Jakobs da bu belirsizliğin nasıl bir tehlike doğurabileceğine işaret etmiştir: "Açık seçik olarak sınırları belirlenmiş bir düşman ceza hukuku, tüm ceza hukuku anlayışlarının birbirine bulandığı ve düşman ceza hukukuna ait müesseselerin bu bulamaca şırınga edildiği bir alaşımdan her halükarda -bilhassa da hukuk devleti ilkesi uyarıncadaha az tehlikelidir." (19) Jakobs, düşman ceza hukukunu ayrımı yapılabilir bir alan olarak teorileştirme yoluna gitmişse de, bu konuda pek çok haklı eleştiriye maruz kaldı. Buna göre, düşman ceza hukuku normları, zaten uzun bir süreden bu yana yurttaş ceza hukuku normlarının içine sokulmuştu. (20) Bu eğilim, çoğunlukla 'terörizm'e karşı uygulanan bu hukukun, kendine özgü, özel ve geçici bir hukuk olduğuna ilişkin saptamaları geçersiz hale getirir ve olağanüstü cezalandırma ilkelerinin sürekli bir biçimde uygulanması sonucunu doğurur. O halde, toplumdaki bireylerin, sahip olduğu temel hak ve özgürlüklere bile genel bir şüpheyle yaklaşması ve "potansiyel tehdit" algılamasıyla yaşaması (21), bu istisnalar rejiminin genel bir kural haline dönüşmesinin teyidi olarak okunmalıdır. Böylece "düşman"a uygulanacağı varsayılan tüm yaptırımlar, toplumsal ölçüde yaygınlaşır. Bu noktada unutulmamalıdır ki süreklileşmiş bir istisna rejimi, süreklileşmiş bir olağanüstü dönemi içerir. Bu faşizan anlayışın tahakkümü, belki de bizim için, Türkiye'nin tarihsel-toplumsal koşulları ve siyasi-idari uygulamaları düşünüldüğünde çok daha fazla söz konusudur.

Sonuç yerine

İstisnaların genel kural haline geldiği bir rejime doğru giderken, düşman ceza hukuku teorisinin farklı kesimlerce tarşılır hale gelmesi kaçınılmaz. Hiçe sayılan hukuk, yalnız düşmanı değil düzen içi her unsuru da gizli tanık ifadeleri, telefon kayıtları ve ihbar mektuplarıyla kuşatmaya çalışıyor. Sanık nitelemesini baştan yok sayarak "suçlu"yla muhatap olan ve onu tutuklu yargılayarak kamu güvenliğini tesis ettiğini ileri süren böylesi bir rejimi, kendimize ne denli yakın buluyorsak o denli tehlikedeyiz demektir.

Yeni dönem hukuku hem istisnai hem de polisiye bir düzeni anlatmaktadır.

Bununla birlikte, yaşayarak görüyoruz; Özel Yetkili Mahkemeler, hukukdışı uygulamalarıyla DGM'leri geçmeye çalışmaktadır. Güvenlik birimlerinin uzmanlaştırılması ile emniyet teşkilatının artan etkinliği, artık polisin iddia ve soruşturmayı yönlendirdiği bir dönemi getirmiştir. Bunun sonucunda özel yetkili savcıların işi kolaylaşmış; yaptıkları iş, polis fezlekeleri üzerine attıkları imzalardan ibaret olmuştur. Bu yüzden yeni dönem hukuku hem istisnai hem de polisiye bir düzeni anlatmaktadır.

DİPNOTLAR

1) Prof. Dr. Günther Jakobs, "Yurttaş Ceza Hukuku ve Düşman Ceza Hukuku", çev.: Araş. Gör. M. Cemil Ozansü, Terör ve Düşman Ceza Hukuku, Ankara, 2008, s.489.

2) "Anti-terör yasaları süreci, asıl olarak ABD'de değil, İngiltere'de başladı (...) Ancak hazırlanan heyet raporu İngiltere'den önce, ABD'de kabul edilen Yurtseverlik Yasası'nın temellerini oluşturdu (...) 11 Eylül saldırıları ise, bir anda ABD egemen sınıfının elini rahatlatan, serbest hareket etmesini sağlayan bir durum ortaya çıkardı. New York eyaletinde, Haziran 2001'de önerilen, ancak 'meşru siyasal gruplara karşı da kullanılabilecek kadar ciddi oldukları' gerekçesiyle Liberal Demokratlar tarafından reddedilen Terörle Mücadele Yasa Teklifleri, 17 Eylül 2001 tarihinde tartışılmadan meclisten geçirildi. Asıl gündemi oluşturan, 2 Ekim 2001'de ABD Temsilciler Meclisi Adli Komite Başkanı F. James Sensenbrenner tarafından sunulan 'PATRIOT (Provide Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism) Act - Yurtseverlik Yasası' da, yine üzerinde önemli bir tartışma yaşanmadan 26 Ekim 2001'de rekor sürede meclisten geçerek yasalaştı." (Ozan Gülhan, "Oyunun Kuralları Değişti!", Günışığı Dergisi, Ekim 2005/29, s.9)

3) Yeni Muhafazakâr (Neo-Con) hareket, özellikle düşük yoğunluklu savaş yıllarından sonra ABD'de etkin hale geldi. "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" ile Afganistan ve Irak'a müdahale eden, İran'ı ve Suriye'yi etkisizleştirmeyi

hedefleyen, İsrail'i destekleyen ve askeri harcamaların artırılmasını isteyen Yeni Muhafazakârlar, hukuk devleti yerine bir güvenlik rejimi kurmayı hedeflediler. Teröre karşı savaş, asayişin sağlanması ve önleyici saldırı doktrini bu anlayışla temel politika olarak belirlendi. Nitekim 11 Eylül saldırıları, yaydığı güvenlik korkusu ile bu hareketin amaçlarını meşrulaştırmak için bir zemin sundu.

4) Barbaros Ulutaş, "Guantanamo ve Yeni Hukuk Düzeni", Günışığı Dergisi, Ekim 2005/29, s.29.

5) Uğur Alacakaptan, "Fikir ve Düşünce Özgürlüğü ve Tehlike Suçları, Çağdaş Batı Hukukunda Bu Konudaki Düşünce ve Uygulamalar, Ankara Barosu Hukuk Kurultayı (2000), Ankara Barosu Yayınları.

6) Prof. Dr. Günther Jakobs, "Düşman Ceza Hukuku?-Hukukiliğin Şartlarına Dair Bir İnceleme", çev.: Araş. Gör. M. Cemil Ozansü, Terör ve Düşman Ceza Hukuku, Ankara, 2008, s.522.

7) Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, Ocak 1977, s.197.

8) 06.05.1975 tarihli E. 1974/35, K. 1975/126 sayılı Anayasa Mahkemesi kararı için bkz. 11.10.1975 tarihli ve 15380 sayılı Resmi Gazete. İptal kararı ise 11.10.1976 tarihi ile uygulanmaya başlanmıştır.

9) "Tabiî mahkeme " veya "olağan mahkeme" ilkesi, bir uyuşmazlığı yargılayacak olan mahkemenin o uyuşmazlığın doğmasından önce kanunen belli olması anlamına gelir (Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, op.cit., s. 95). Bir diğer söyleyişle tabiî mahkeme (olağan mahkeme), olaydan önce kurulmuş ve somut olay ile kuruluş bakımından ilgilisi olmayan mahkeme demektir. Bu mahkemenin hakimine de "tabiî hâkim" denir (Kunter, Ceza Muhakemesi Hukuku, op. cit., s.129). Buna göre, bir uyuşmazlık, ancak uyuşmazlığın doğumu anında görevli ve yetkili olan mahkeme tarafından yargılanabilecektir. Böylece tabiî hâkim ilkesiyle, davanın olaydan sonra çıkarılacak bir kanunla kurulacak bir mahkeme tarafından yargılanması yasaklanmakta, yani kişiye veya olaya özgü mahkeme kurma imkânı ortadan kaldırılmaktadır. Bu anlamda "tabiî hâkim (doğal yargıç)" ilkesinin doğal sonucu, "olağanüstü (istisnaî) mahkemeler"in kurulmasının yasaklanmasıdır. (Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku)

10) Halit Çelenk, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, TMGT tarafından İstanbul'da düzenlenen "Güncel Hukuk Sorunları" konulu sempozyuma sunulan tebliğin özeti, s.8. Metin için bkz: http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/934.pdf

11) MC hükümetinin hazırladığı yeni taslak üzerine, Türkiye Barolar Birliği hemen olağanüstü genel kurulunu toplayarak bu mahkemelerin hukuk devleti ilkesi, tabii hakim ilkesi, savunma hakkı gibi en gerekli kriterleri ortadan kaldırdığını açıklayan bir bildiri yayımladı. Orhan Apaydın ve Faruk Erem gibi iki değerli avukat da bu toplantıda birer konuşma yaptı. (bkz. Parçalanmış Adalet/Türkiye'de Özel Ceza Yargısı, der. Haluk İnanıcı, İletişim Yayınları, 2011, s.42)

12) Bu sadece toplumsal bir mücadele değil, aynı zamanda politik bir hesaplaşmayı da doğurdu. DGM aygıtını yeniden canlandırmayı amaçlayan taslak, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) tarafından işçi sınıfına karşı girişilmiş bir siyasi komplo olarak nitelenerek protesto edildi. DİSK 1976'da yayımladığı beyanname ile "komünizme, her çeşit anarşiye, bölücü faaliyetlere, anayasa ve kanundışı eylemlere" karşı etkili şekilde mücadeleyi hedefleyen bu mahkemeleri ifşa etti. Öyle ki, sendika, halktan yana bir iktidarın kurulmasına dek tüm ülkede Genel Yas ilan ettiklerini duyurdu. İleri sürdükleri talepler ise oldukça açıktır: DGM'ler anayasaya aykırı olduğu için kaldırılmalı ve MC Hükümeti ise istifa etmelidir. Bunun sonucunda, sendikanın örgütlediği direnişler, parlamentodaki muhalefetin de etkin bir şekilde yapılmasına yol açarak taslağın geri çekilmesini sağladı. (Bilgi için bkz. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1976/09/17)

13) Ebru Deniz Ozan, Gülme Sırası Bizde, Metis Yayınları, Ocak 2010, s.75; ayrıca bkz. Halit Narin, "Türkiye'nin Siyasi, Ekonomik, Sosyal Problemleri ve Çözüm Yolları", İşveren (TİSK aylık yayını), 4.

14) DGM'nin yeniden kuruluşu, 16.06.1983 tarihli ve 2845 sayılı yasayladır.

15) Hatta bu perspektif o kadar içselleştirilmişti ki, 1998 yılında İzmir DGM Başsavcısı Abdulkadir Abacı polis akademisi öğrencilerine verdiği bir seminerde açıkça DGM'lerin Köşk'e veya MİT'e bağlanması gerektiğini savunabilmişti. Ona göre cezaevleri de DGM binasının alt katında olmalıydı. Haber için bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 30.07.1998

16) Denizer Şanlı, "Düşman Ceza Hukuku ve Türkiye'de 1980 Sonrası Düşman Ceza Hukuku", Bugüne Bakmak, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, s.134-135.

17) Sanay'ın açıklaması: "Zaafiyetlerin doğacağı belliydi; çünkü biz yasalarımızı şartlarımıza göre değil, gelişmiş ülkelere göre yapıyoruz."

18) Hayrettin Ökçesiz, "Düşman Ceza Hukuku Düşüncesinin Eleştirisi", Terör ve Düşman Ceza Hukuku, Ankara, 2008, s.555.

19) Günther Jakobs, "Düşman Ceza Hukuku?-Hukukiliğin Şartlarına Dair Bir İnceleme", Terör ve Düşman Ceza Hukuku, Ankara, 2008, s.519.

20) Klaus Malek, "2006 Yılı 30. Müdafiiler Günündeki Düşman Ceza Hukuku", Terör ve Düşman Ceza Hukuku, Ankara, 2008, s.593.

21) Jörg Arnold, "Beş Tezde Düşman Ceza Hukukunun Gelişim Süreçleri", Terör ve Düşman Ceza Hukuku, Ankara, 2008, s.548.

Kızıl Geyik Mağarası insanları ve Doğu Asya'da modern insanın evrimi

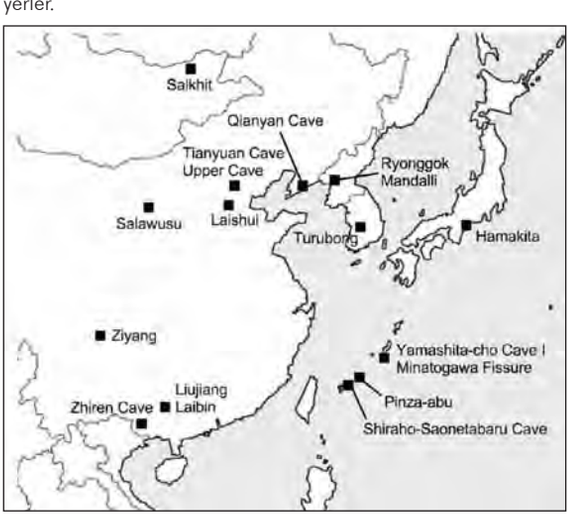
Her yeni buluntu ve gelişen yüksek teknolojik analizler insan evriminin düşündüğümüzden daha karmaşık olduğunu ve daha fazla insan türü var olduğunu düşündürüyor. Buluntular Afrika'dan Avrasya'ya göç eden modern insanın arkaik türler ile genetik olarak melezleştiğini gösteriyor. Özellikle Doğu Asya'da keşfedilen buluntular Afrika merkezli modern insan evrimi hipotezini tartışmalı hale getiriyor.

Ferhat Kaya
Paleontolog, Helsinki Üniversitesi
Jeoloji Bölümü Evrimsel Paleontoloji Kürsüsü

Fosil, genetik, kültürel ve linguistik kanıtların hepsi anatomik olarak modern yani günümüz insanının (*Homo sapiens*) Afrika dışına göçünün yaklaşık olarak son 100 bin yıl içinde gerçekleştiğini gösteriyor. Jeolojik olarak Geç Pileyistosen döneme denk gelen bu süreçte insan evrimi tarihi açısından çok önemli değişiklikler meydana geldi. Özellikle Son Buzul Çağı'nın yarattığı iklimsel salınımlar sonucu insan atalarının birçok diğer memeli türü gibi sığınmacı bir tür olarak farklı doğal seçilim baskıları altında kaldığı ve bu durumun farklı türler arası melezleşmelere neden olabileceği güncel tartışmalar arasında.

Anatomik olarak modern insan Antarktika dışında yeryüzünün birçok bölgesine göç etti ve hayatta kaldı. Modern insan nüfusu özellikle son 50 bin yıl içerisinde çok hızlı artan bir ivme ile çoğaldı. Bununla birlikte anatomik olarak modern insanın Afrika dışına yaptığı göç insan atalarının ilk göçü değildi. Yaklaşık olarak 1,8 milyon yıl önce *Homo erectus* ve yaklaşık olarak 600 bin yıl önce de *Homo heidelbergensis* Afrika dışına göç etti. Ancak bu göçler sadece Avrasya kıtasının sınırları dahilinde kaldı. Bu nedenle özellikle Geç Pileyistosen dönem yani yaklaşık olarak son 130 bin yıl ile Neolitik devrin (12 bin yıl) başlangıcına kadar olan süreçte Avrasya'da insan atalarının biyolojik çeşitliliği modern insanın Afrika'dan girişi ile daha da arttı ve bir o kadar da karmaşıklaştı.

Yazıda adı geçen bazı lokalitelerin Doğu Asya'daki bulunduğu yerler.

Kızıl Geyik Mağarası

Son yıllardaki Flores ve Denisova keşiflerinin ardından bir yeni keşif de Curneo ve diğerleri tarafından *Plos One* adlı bilim dergisinin Mart 2012 tarihli sayısında duyuruldu. Çin'in güneybatısında, batıda Ural dağları, güneybatıda Himalayalar ve kuzeydoğuda Bering Boğazı ile çevrelenmiş bu bölgede sürdürülen çalışmalarda, bulunduğu döneme göre sürpriz bir biçimde ilkin morfolojik karakterler yansıtan bir kafatası bulundu. Çalışmanın başyazarı olan Darren Curnoe, kafatası buluntusunun benzersiz morfolojik özellikler taşıdığını ve yaşayan insanlardan çok farklı göründüğünü belirtiyor. Bu bağlamda yeni bir insan türüne ait olabileceğini ya da Afrika'dan daha erken dönemlerde gelmiş ancak daha sonra gelen modern insan grupları ile herhangi bir genetik alışverişte bulunmamış Doğu Asyalı bir tür olabileceğini ileri sürüyor. (Sample, 2012)

Guangxi bölgesinde Longlin Mağarası'ndan keşfedilen buluntular arasında kafatası başta olmak üzere dişler, kaburga kemikleri, kol ve bacak kemikleri var. Ayrıca yine benzer buluntulardan oluşan 30'dan fazla buluntu Yunnan bölgesinde Maludong'da (popüler adıyla Kızıl Geyik Mağarası) keşfedildi. Kızıl Geyik Mağarası insanları modern insan ile birlikte aynı süreçte, Asya'nın doğusunda daha izole bir yaşam alanında hayatta kalmayı ba-

şarmış bir insan topluluğu (Curnoe ve diğ., 2012). Yeni bir insan türü olup olmadığı sorusunun yanıtı atasal DNA analizlerinin sonuçları ile netleşecek. Bununla birlikte fosil kafatasının morfolojik olarak farklı ve benzersiz oluşu araştırmacıların yeni bir tür olma olasılığını düşünmesine yol açıyor.

Bu mağaradaki fosiller ilk kez 1979 yılında bir jeolog tarafından keşfedilmiş, ancak bilimsel çalışmalarının gerçekleştirilmesi son buluntuları beklemek zorunda kalmış. Bu mağaraya Kızıl Geyik adı verilmesi ise bolca bulunan geyik kemiklerinden kaynaklanıyor. O dönem yaşayan insanlar kızıl geyikleri avlamış ve tüketmiştiler.

Kızıl Geyik Mağarası insanlarını daha iyi tanımak için öncelikle Geç Pileyistosen dönemde Afrika dışında insan evrimi tarihi tablosunu kısaca gözden geçirmek faydalı olabilir.

İnsan evriminin Avrasya'daki serüveni

Modern insanın ortaya çıkışı ve coğrafi dağılımı hakkında araştırmacıların karşılaştığı en önemli problemlerden biri türler arasındaki genetik etkileşimin yani melezleşmenin derecesi. Afrika dışında bilinen en eski modern insan buluntularına, 90 bin ve 120 bin yıl öncesine tarihlendirilen lokalitelerde, Levant olarak bilinen Ortadoğu topraklarında rastlanmıştır. Araştırmacılar bu ilk modern insanların Afrika dışına göçü gerçekleştiren türler olmadığını, soğuk ve kuru iklimsel değişimlerden dolayı Afrika ya da Arabistan'a geri dönen gruplar olabileceğini düşünüyorlar. Gerçek göç yaklaşık 60 bin yıl önce Anadolu üzerinden Avrupa ve Asya'ya ulaşacak biçimde gerçekleşmiş. Ülkemizde bu göçün izlerine birçok lokalitede rastlanıyor. Özellikle Hatay'da Uçağızlı Mağarası'nda sürdürülen çalışmalar yaklaşık olarak 40 bin yıl önce anatomik olarak modern insanların bu bölgede konakladığını gösteriyor. Anadolu, insan evrimi tarihi boyunca sürekli göç yolları üzerinde yer almış ve birçok popülasyonun yaşam alanı olmuş.

Modern insan Avrupa'ya yaklaşık olarak 40 bin yıl önce, daha sıcak olan güney koridorunu takip ederek, Avustralya'ya ise 45 bin yıl önce ulaşmıştır. Modern insan Afrika'dan Avrasya'ya göçü sırasında farklı insan türleri ile karşılaştı. Bu insanlar sadece Neanderthaller değildi, muhtemelen yüzlerce yıl önce *Homo erectus*'un Afrika'dan Avrasya'ya göçü sonrasında evrimleşmiş arkaik türler bu bölgelerde yaşıyorlardı. Arkaik insan türlerini evrimsel olarak *Homo erectus* ve *Homo sapiens* arasında yer alan ancak *Homo sapiens*'e daha yakın morfolojik özellikler taşıyan grup olarak değerlendirebiliriz. Son 20 bin yıl ile birlikte modern insan Amerika ve Antarktika dışında yeryüzünün bütün kıtalarına ulaştı ve ondan önce mevcut olan Denisova (Sibirya) ve Flores (Endonezya) insanları gibi arkaik insan türlerinin yaşam alanlarını işgal etti. (Stewart ve Stringer, 2012)

Yeni çalışmalar Avrasya'da insan evrimi tarihinin son 130 bin yılını tekrar değerlendirmemizi gerekli kılıyor. Neanderthal insanları son 200 bin yıldır yaşamlarını özellikle Avrasya'nın batısında sürdürdüler. Doğu Avrupa'da Neanderthal buluntuları yok denecek kadar az. Modern insanlar Avrupa'ya 40 bin yıl önce geldiler. Bu tarihten itibaren Neanderthal insanları modern insan ile aynı yaşam alanlarını paylaşmaya başladılar ve kısa sürede yok oldular. Birçok araştırmacı Neanderthal insanının yok olma nedeninin modern insanın gelişi ile başlayan hayatta kalma mücadelesi olduğunu söylüyor. Ancak bazı araştırmacılar Neanderthal insanının yok olmasının daha çok soğuyan iklimle bağlantılı olduğunu düşünüyor. Diğer bazı araştırmacılar ise her iki nedenin de bu insanların yok oluşunda kombine bir etkisi olduğu kanaatinde.

Yaklaşık olarak 100 bin yıl önce dünya daha da soğumaya başladı ve 20 bin yıl önceki son buzullaşmanın etkisi ile buzullar çoğaldı. Neanderthaller bu süreçte Avrupa'da yok olsalar da atasal DNA çalışmaları onların genlerinin Sibirya'da devam ettiğini gösteriyor. Araştırmacılar Neanderthallerin soğuk iklimden kaçan sığınmacı bir tür olarak Ortadoğu'da rastlanmasının sıcak iklimle orantılı olduğunu, ancak Sibirya'da -soğuk iklimde- var olmasının ya da sığınmacı bir tür olarak oraya gitmesinin çok anlamlı olmadığını düşünüyorlar (Stewart ve Stringer, 2012). Diğer bir açıklama ise Sibirya'da bulunan bu türlerin Neanderthal değil başka bir insan türü olma olasılığı.

Longlin Mağarası'ndan keşfedilmiş kafatasının farklı açılardan görünümü (Curnoe ve diğ., 2012).

Bu insanlardan biri Denisovalılar. Bu insanlar Sibirya'da Neanderthaller yok olmadan önce onlarla birlikte yaşadılar. Denisova buluntuları, ilk atasal DNA çalışmalarında anatomik olarak modern insan ve Neanderthallerden farklı yeni bir tür olarak sunulmuştu. Çekirdek ve mitokondriyal DNA analizleri Denisovalı insanların farklı bir tür olabileceğini işaret ediyordu. Ancak günümüzde ortak görüş, bu insanların Neanderthallere yakın bir grup olduğu yönünde. Denisovalı insanların mitokondriyal DNA analizleri Neanderthallerden daha geniş bir çeşitliliğe sahip. Araştırmacılar Denisova ve diğer Asya (Çin ve Hindistan) buluntuları dikkate alındığında insan evrimi tarihinde farklı bir Asyalı çizgiden söz edebileceğimizi belirtiyorlar.

Göç Yolları: Doğu Asya'ya modern insanın gelişi Zhiredong buluntuları ile 100 bin yıl önce başlıyor (Kalın kırmızı oklar). Ardından Doğu Asya'nın güneyine ise yaklaşık 50 bin yıl önce geçiş gerçekleşiyor. Bu arada bu noktadan kuzeye doğru da bir göç gerçekleşiyor, muhtemelen bu grup Bering Boğazı'ndan Kuzey Amerika'ya ilerledi. Orta Asya'dan yani kuzeyden güneye de göçler gerçekleşmiş olabilir (ince mavi oklar) ya da tam tersi yani yine Doğu Asya'nın güneyinden Orta Asya'ya Denisovalıların ataları göç etmiş olabilir.

Neanderthaller Asya'ya ulaşmadan önce *Homo erectus* ve ondan evrimleşmiş türler bu bölgede yaşıyordu. Yaklaşık 2 milyon yıl önce Afrika'dan Avrasya'ya göç eden *Homo erectus* fosillerine başta Gürcistan-Dmanısı olmak üzere birçok lokalitede rastlanıyor. *Homo heidelbergensis* fosillerine ise 600-400 bin yılları arasında Avrasya'da rastlanıyor. *Homo erectus*'un Avrasya'da yok oluş tarihi çok kesin değil, Orta Pileyistosen (700 bin yıl ile 130 bin yıl arası) sürecinde yok olduğu düşünülüyor. Kimi araştırmacılar Geç Pileyistosen dönemde bazı lokalitelerde varolduklarını düşünseler de bu lokalitelerin tarihlendirilmeleri problemli. Popüler adıyla Hobit olarak bildiğimiz *Homo floresiensis* 95 bin ile 17 bin yılları arasında Endonezya'nın Flores adasında yaşadı. İlk keşfedildiğinde araştırmacılar arasında yeni bir tür olup olmadığı konusunda önemli tartışmalar yaşanmıştı. Boyutlarının çok küçük olması bu insanın yeni bir tür olabileceğini akla getiriyordu, ancak araştırmacılar ada ekolojisinin doğal seçilim baskılarından dolayı boyutlarının küçüldüğünü ve ayrıca mikrosefalı hastası olabileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak uzun bilimsel tartışmaların sonunda Flores insanlarının yeni bir insan türü olduğu geniş bir çevre tarafından kabul gördü.

Doğu Asya'daki keşifler

Araştırmalar Asya'da yoğunlaştıkça insan evrimi açısından önemli keşiflerin sayısı da artmaya başladı.

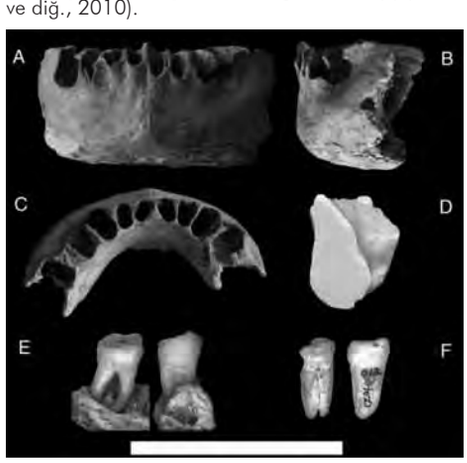
Son yıllarda Asya'da gerçekleştirilen en önemli keşiflerden birinin anatomik olarak modern insanın Doğu Asya'ya ne zaman geldiğine dair fosil kanıtlar sunan Çin'in güneyinde Zhirendong Mağarası'nda yapılan çalışmalar olduğunu düşünüyorum. 2010 yılında Wu Liu ve diğerleri tarafından *PNAS* (Proceedings of the National Academy of Sciences) adlı bilim dergisinde yayınlan makale bu keşfin önemi hakkında çok değerli bilgiler veriyor. Malezya'da Niah Mağarası'nda ve Çin'in kuzeyinde Tianyüan Mağarası'nda rastlanan anatomik olarak bütünüyle modern insan fosilleri en erken 40 bin yıl öncesine tarihleniyor. Oysa Zhirendong Mağarası'nda keşfedilen fosilin bulunduğu tabakaların kimyasal tarihlendirmeleri yaklaşık olarak 100 bin yılı gösteriyor. Bu tarih Niah ve Tianyüan lokalitelerinden 60 bin yıl önce. Zhiren Mağarası buluntusu modern insanın Doğu Asya'ya gelişini daha eski bir tarihe çekiyor. Oysa moleküler genetik veriler anatomik olarak modern insan genlerinin Doğu Asya'ya yaklaşık 45 bin yıl önce ulaştığını gösteriyor. Wu Liu, Zhiren buluntularının Doğu Asya'da farklı bir modern insan evrimi modeli gerektirdiğini düşünüyor. Ona göre anatomik olarak modern insanın morfolojisi Batı ve Doğu Avrasya'da yaklaşık 130 bin yıl önce ortaya çıktı ve popülasyon sürekliliği düşük derece gen akışı ve karışımları ile çeşitlendi.

Doğu Asya'da yer alan diğer bir önemli buluntu alanı ise Zhuokoudian Yukarı Mağarası. Zhuokoudian Türkçede Ejderha Kemikleri Tepesi anlamına geliyor. Bu lokalite ilk olarak 1933 ve 1934 yıllarında Pei tarafından kazılır (Kaifu ve Fujita, 2012). Üç tane iyi korunmuş kafatası parçası, onlarca diş ve çeşitli kol, bacak ve kalça kemiklerine ait iskelet parçaları keşfedilir. Bu lokalitenin en önemli problemi radyokarbon tarihlendirmelerindeki belirsizlikler. Bununla birlikte arkeolojik kanıtlar 12 bin ile 34 bin yıllar arasında bir dönemi işaret ediyor. Ayrıca orijinal fosiller İkinci Dünya Savaşı sırasında kaybolmuş. Araştırmacılar Zhuokoudian buluntularını anatomik olarak modern insana atfetseler de büyüklük, irilik ve çeşitli biçimsel morfolojik farklılıklar halen soru işaretleri uyandırmakta.

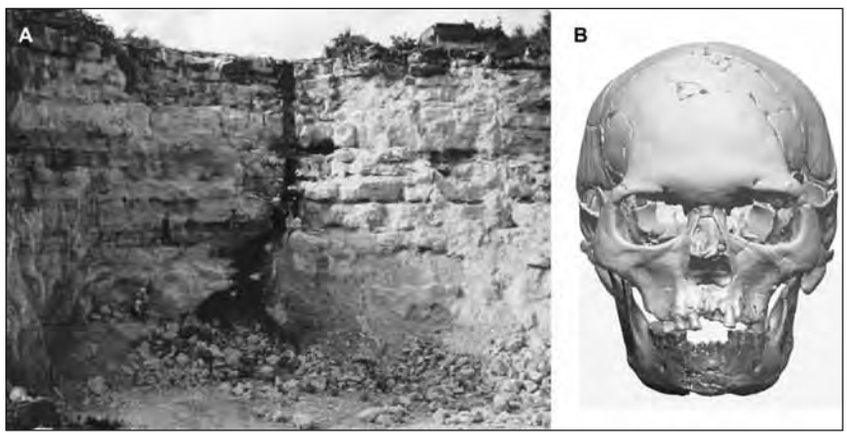
Moğolistan'nın kuzeydoğusunda Salkhit altın madeni ocağında bir kafatası parçası 2006 yılında keşfedilmişti. Tseveendorj bu keşfe Mongoloanthropus adını verdi. Ancak daha sonra Coppens (2008) bu fosilin arkaik modern insanlara (*Homo sapiens*) ait olacağına dair bir rapor yayınladı. Bununla birlikte 2010 yılında fosilin bulunduğu tabaka tarihlendirildi ve 20 bin yıl öncesine ait olduğu anlaşıldı. Ayrıca fosilin modern insana ait olduğunu da belirtildi.

Japonya'da Ryükyu Adalarında Yamashita Mağarası ve Minatogawa çöküğünden fosiller keşfedildi. Yamashita Mağarası Okinawa şehri-

Zhiren Mağarası'ndan keşfedilmiş insan fosilleri. Alt çene kemiğinin önden (A), sol yandan (B) ve üstten (C) görünümü. Altçene kemiğinin ön kısmının kesiti (D). Yine Zhiren Mağarası'ndan bulunmuş alt üçüncü azı dişinin yanak ve dil tarafından görünümü (E), son olarak diğer bir bireye ait alt çene üçüncü azı dişinin benzer görünümü (F) (Liu ve diğ., 2010).

nin batısında yer alıyor. 1968 yılında başlayan çalışmalarda 6-7 yaşlarında bir bireye ait kaval ve uyluk kemikleri keşfedildi. Bu buluntular yaklaşık olarak 35 bin yıl öncesine tarihlendirildi. Güncel çalışmalar bu buluntuların da modern insana ait olduğu konusunda hemfikir. Minatogawa lokalitesi ise Okinawa şehrinin güneyinde yer alıyor. Bu lokalitede çeşitli tarihlendirme teknikleri uygulandı ve veriler 16 bin ile 9 bin yıl arasında değişen bir aralığı gösteriyor. Araştırmacılar bu lokaliteden bulunan kafatası ve diğer iskelet parçalarının Zhuokoudian ve Liujiang buluntuları ile benzerlikler taşıdığını ve modern insana ait olduğunu belirttiler.

(A) Minatogawa çatlak dolgusu. İnsan fosilleri ortadaki çatlaktan akan toprağın aşağıda oluşturduğu çökelden bulunmuştur. (B) Fosil kafatası ve alt çene kemiğinin üç boyutlu taranmış görüntüsü (Kaifu ve Fujita, 2012).

Afrika merkezlilik hipotezi tartışmalı

Doğu Asya'da anatomik olarak modern insanın kökeni ile ilgili çalışmalarda karşılaşılan en büyük problem kimyasal tarihlendirmeye elverişli örneklerin bulunamayışı ve daha önceki tarihlendirmelerin ve stratigrafik çalışmaların soru işaretleri barındırması. Ancak güncel çalışmalar ve günümüz teknolojisi bu sorunları giderebilecek çözümler üretiyor. Böylece daha doğru insan evrimi soyağaçları oluşturulabilecek. Paleoantropolojik çalışmaların yanı sıra atasal DNA analizleri ile moleküler genetik çalışmalar da Doğu Asya'da anatomik olarak modern insanın kökeni hakkında önemli bilgiler sağlıyor. Bu konudaki güncel çalışmalar modern insanın Afrika dışındaki dağılımı sürecinde arkaik insanlar ile kendi ataları arasında iki ayrı durumda gen alışverişi yani melezleşme olduğu yönünde (Skoglund ve Jakobson, 2011). Aynı zamanda araştırmacılar modern insanın Afrika'dan uzaklaştıkça genetik çeşitliliğinde de doğru orantılı olarak azalma olduğunu ileri sürdüler. Özellikle Denisovalıların genetik olarak Neanderthallerden daha çok Doğu Asyalı türler ile benzerlikler taşıması bu gruplar arasında genetik alışverişin olduğunu gösteriyor. Doğu Asyalı türlerin kronolojik olarak daha eski olmaları ve ayrıca genetik yakınlıkları Denisovalıların Doğu Asya kökenli olabileceğini düşündürüyor. Bu aynı zamanda Denisovalıların Amerikan yerlilerinin ataları ile de yakın akraba olduğunu göstermekte. Amerikan yerlilerinin 15 bin ile 20 bin yılları arasında kalan zaman diliminde Bering Boğazı üzerinden Kuzey Amerika'ya göç ettiğini ve Amerika'nın batısında orta ve doğusuna göre daha sıcak olan koridoru takip ederek Güney Amerika'ya kadar ulaştığı genel olarak kabul görmektedir.

Doğu Asya'da anatomik olarak modern insanın kökeninin anlaşılması ve arkaik insanlar ile melezleşmenin gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında evrimsel ilişkilerin aydınlatılabilmesi için daha çok fosil buluntuya ihtiyaç var. Her geçen gün artan buluntular Afrika'dan Avrasya'ya göç eden modern insanın arkaik türler ile genetik olarak melezleştiğini gösteriyor. Denisovalı insanlar şimdilik en önemli kanıtlar arasında. Kızıl Geyik Mağarası insanları ise, Neolitik devrimine çok az bir zaman kaldığı yaklaşık 12 bin yıl önce, ilkin morfolojik özellikler taşıyan insanların dönemin modern insanlarından izole bir biçimde hayatta kaldığının kanıtı. Paleoantropolog Chris Stringer, Kızıl Geyik Mağarası insanlarının en az 60 bin yıl önce Afrika'dan göç eden modern insanın son 12 bin yıla kadar hayatta kalmış kalıntıları olduğu kanaatinde. Her yeni buluntu ve gelişen yüksek teknolojik analizler insan evriminin düşündüğümüzden daha karmaşık olduğunu ve daha fazla insan türü var olduğunu düşündürüyor. Özellikle Doğu Asya'dan keşfedilen bütün bu veriler Afrika merkezli modern insan evrimi hipotezini tartışmalı hale getiriyor. Afrika merkezli modern insanın kökeni hipotezine göre modern insanın ataları Afrika'dan yaklaşık olarak 60 bin yıl önce göç etti ve Avrasya'daki bütün yaşam alanlarını işgal ederek diğer insan türlerinin yok olmasına neden oldu. Ancak Doğu Asya buluntuları bu bölgede arkaik insanlardan modern insana doğru düşük oranlarda da olsa melezleşmenin sağlanması ile evrimsel bir sürekliliğin olabileceğini güçlü bir biçimde düşündürüyor.

KAYNAKÇA

- Curnoe D, Xueping J, Herries AİR, Kanning B, Taç ̧on PSC, et al. (2012) Human Remains from the Pleistocene-Holocene Transition of Southwest China Suggest a Complex Evolutionary History for East Asians. PLoS ÖNE 7(3): e31918. doi:10.1371/journal.pone.0031918.
- Kaifu Y, Fujita M (2012) Fossil record of early modern humans ın East Asia.
Quat Int 248: 2-11.
- Liu, W., Jin, C., Zhang, Y., Chai, Y., Xing, S., Wu, X., Cheng, H., Edwards, R.L., Pan, W., Qin, D., An, Z., Trinkaus, E., Wu, X., 2010a. Human Remains from Zhirendong, South China, and Modern Human Emergence in East Asia, PNAS, vol. 107 19201e19206.
- Sample İ. (2012) Red Deer Cave people' may be new species of human. Guardian Wednesday 14 March 2012.
- Skoglun, P. ve Jakobson, M. (2011) Archaic Human Ancestry in East Asia. PNAS 108:18301-18306.
- Stewart, JR ve Stringer, CB (2012) Human Evolution Out of Africa: Role of Refugia and Climate Change. Science 365:1317-1321.

Darwin, Mendel'in çalışmalarından haberdar mıydı?

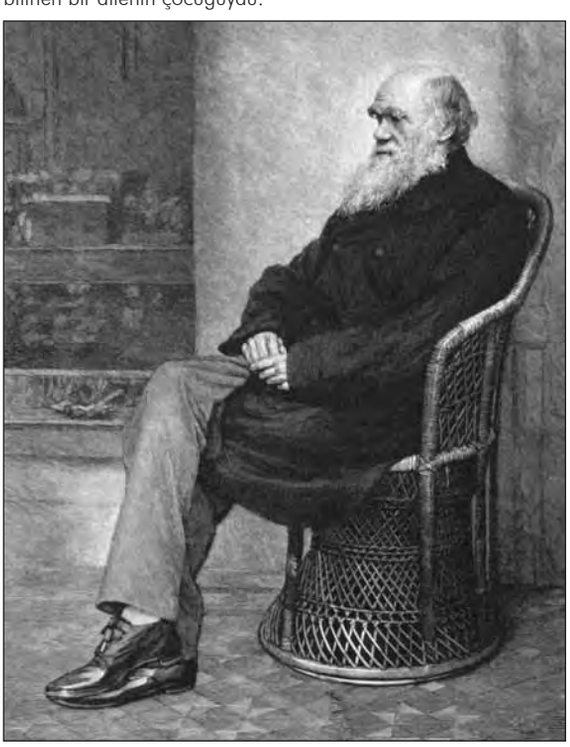
Darwin'in fihristlenen ve iki aşamalı olarak yayınlanan kaynaklarında Mendel'e dair bir referans bulunamamıştır. Darwin'in, Mendel'in makalesinin yayınlandığı Brünn Doğa Tarihi Derneği Bülteni'ne abone olmadığı bilinmektedir. Darwin, Mendel'in ismine kendi kütüphanesinde olan iki kaynaktan ulaşmış olabilir.

Prof. Dr. Benan Dinçtürk
Sakarya Üniversitesi Biyoloji Bölümü Başkanı

İngiltere'de piyasaya çıkmasının hemen bir yıl ardından 1975'te Türkçeye çevrilerek yayınlanan *İnsanın Yücelişi* kitabı, yaşamımda bir dönüm noktası olmuştur. Modern genetiğin başlangıç noktası olan Mendel ve bezelyelerle olan deneylerini, Darwin'in Galapagos adalarına yaptığı yolculuğu ve evrim teorisini nasıl geliştirdiğini heyecanla ilk öğrendiğim bu kaynak, kütüphanemin en değerli kitaplarından biridir. Jacob Bronowski'nin bilimsel rasyonalizmi şiirsel bir dille kutlayan bu etkileyici kitabı, 2011 yılında İngiltere'de hiç değiştirilmeden tekrar yayınlandı.

19. yüzyılın bu iki değerli bilim insanının (Darwin ve Mendel) birbirinin çalışmalarından ne kadar haberdar olduğunu hep merak etmişimdir. Darwin, sonradan genetiğin babası olarak adlandırılacak Mendel'in bezelyelerle olan deneylerinden ve çığır açacak olan sonuçlarından haberdar mıydı? Yaşadığımız internet çağında bugün yayınlanan bir makaleye dünyanın en uzak köşesinden hemen ulaşmaya alışmış gençlerin, 1800'lü yılların bilgiye ulaşma yöntemlerini ve bekleme sürelerini hayal bile edemediklerinden eminim.

Charles Darwin, Erasmus Darwin'in torunuydu. Varlıklı ve bilinen bir ailenin çocuğuydu.

Lyell'ın 1830'da yayınlanan *Jeolojinin Prensipleri*, Malthus'un 1798 tarihli *Nüfus Üzerine Denemeler* adlı kitapları Darwin'i çok etkiledi. Beagle gemisiyle yaptığı gezide elde ettiği verileri yorumlamaya çalışan Darwin, Malthus'un tüm canlıların bir var olma savaşı içinde olduğu, nüfus artışının beslenme kaynaklarını sınırladığı, bunlara sahip olmak için insanların savaştığı ve bu savaşlarda güçlülerin zayıfları ezdiği türünden fikirleri üzerinde çok düşündü ve kendi sonuçlarıyla bağlar kurdu. Darwin 1844 yılında doğal seçilim yoluyla evrim üzerine ilk makalesini yazmış, sonrasında Wallace'ın araştırmalarının da evrim teorisini desteklediğini görünce 1859 yılında *Türlerin Kökeni* kitabını yayınlamıştır. Ancak organizmalarda bulunan özelliklerin yavru döle nasıl aktarıldığının, neden bazı özelliklerin gözlenip diğerlerinin gözlenmediğinin anlaşılamaması doğal seleksiyon teorisinde eksik noktalar bırakıyordu.

Gregor Mendel, genetik biliminin dönüm noktası olan makalesi "Bitki Hibritleşmesi Üzerine Deneyler"i 1865'te ilk kez Brünn Doğa Tarihi Derneği'nde okudu. Fakat bilim dünyası bu makalenin değerini ve Mendel genetiğinin önemini onun ölümünden yirmi yıl sonra kavradı. Mendel'in makalesinin tekrar keşfi de Hugo de Vries ve Carl Correns'in bağımsız olarak aynı sonuca varmalarıyla oldu. Mendel'in sonuçlarının önemi neden bu kadar uzun süre fark edilemedi?

Sclater'e göre bunun çeşitli nedenleri vardı (2006). Öncelikle Mendel'in makalesinin dağıtımı çok fazla yapılmamıştı. Öte yandan Mendel 1868 yılında keşiş olduktan sonra deneysel çalışmalara fazla zaman ayıramadı. Darwin'in Mendel'in çalışmaları hakkında bilgi sahibi olduğuna dair tek ipu-

cu, *Britannica Ansiklopedisi*'ne hibritleme konusu ile ilgili Mendel'in adını vermiş olmasıdır. O zaman acaba Darwin, Mendel'in bu çalışmalarından haberdar mıydı? Bu konuda bir bilgiye ulaşmak uzun süre mümkün olmamıştır.

Darwin'in İngiltere'nin Kent şehrine yakın olan evi Down House'da kullandığı tüm kaynakları fihristlenmiş ve bunlar iki aşamalı olarak yayınlanmıştır. Bu kaynaklarda Mendel'e dair bir referans bulunamamıştır. Darwin'in, Mendel'in makalesinin yayınlandığı *Brünn Doğa Tarihi Derneği Bülteni*'ne abone olmadığı bilinmektedir. Darwin, Mendel'in ismine kendi kütüphanesinde olan iki kaynaktan ulaşmış olabilir. Bunlardan bir tanesi Alman botanikçi Herman Hoffman tarafından 1869'da yayınlanan "Türlerin Değerleri ve Varyasyonlarının Belirlenmesi Üzerine Çalışmalar" adlı makaleydi. Bu makalede Mendel'in deneylerine atıfta bulunuluyordu, ancak Hoffman bile Mendel'in sonuçlarında dikkati çeken bir şey görememişti. Darwin bu makaleye 1876'da atıfta bulundu ancak Mendel'den söz etmedi.

Darwin'in ölümünden yaklaşık 18 ay önce diğer bir Alman botanikçi W. O. Focke, "Bitki Hibritleri" başlıklı bir yorum yazısında, Mendel'in bugün F2 olarak adlandırdığımız "farklı fenotiplerde sabit numerik ilişkiler olduğunu vurguladığını" belirtmiştir. Ancak Focke, Mendel'in bu deneylerinden çok, fasulyelerle ilgili yaptığı deneylere vurgu yapmış ama bezelye deneyinin önemini net olarak görememiştir. Darwin'de bu makalenin bir kopyası bulunuyordu. *Britannica Ansiklopedisi* kendisinden bitki hibritleme deneyleri hakkında görüş istediğinde, yaşlanan Darwin editöre Focke'un makalesini göndermiş, "Bu makale sana benden daha fazla yardımcı olacaktır." diye not düşmüştür. Mendel'in bezelye deneylerinden söz edilen 108-110. sayfalar ise Darwin'in dergisinde üstleri bıçakla açılmamış durumdadır. Böylece Darwin'in Mendel'i okuyarak doğrudan bir referans göstermediği, Focke'un makalesinden yararlanarak bu alıntıları yaptığı anlaşılmıştır.

Mendel fakir bir keşişti. Manastırın bahçesinde kişisel merakı ve büyük sabrı ile bezelye deneyleri yapmış ve sonuçlarını gücünün yettiği şekilde yayınlamayı başarmıştı.

Bilimde ortaklaşan farklı hayatlar

Dönemin pek çok bilim insanı gibi Darwin de, Mendel'in bezelye deneylerindeki ayrışma oranlarının önemini fark edememişti. Charles Darwin, Erasmus Darwin'in torunuydu. Varlıklı ve bilinen bir ailenin çocuğuydu. Bilim dünyasına girişi, sesini duyurması daha kolay olmuştu. Beagle gemisiyle beş yıllık bir seyahate çıkacak kaynak kendisine sağlanmıştı. Mendel ise fakir bir keşişti. Manastırın bahçesinde kişisel merakı ve büyük sabrı ile tekrar tekrar bezelye deneyleri yapmış ve sonuçlarını gücünün yettiği şekilde yayınlamayı başarmıştı. Yinelenen bu deneyler, Mendel'in bezelye sonuçlarının istatiksel önemini oluşturuyordu. Yoksa sonuçların anlamını görmeye olanak yoktu. Darwin evrimle ilgili ilk makalesini yayınladıktan sonra on beş yıl verilerini analiz etti. Ancak ikinci bir gözlemci ve araştırmacı Wallace'ın benzer sonuçlara vardığını gördükten sonra kuramını yayınladı.

Hikâye, tüm fakir ve zengin çocuklarda olduğu gibiydi. Biri zor koşullarda, diğeri daha rahat koşullarda çalıştı. Biri sesini zor duyurdu, diğerinin söyledikleri kıyametler kopardı. Ortak özellikleri bilimsel nesnellik ve sabırdı. Yaptıkları deney ve gözlemlerin gücü ile sosyal farkları anlamsız kıldılar.

Mendel ve Darwin'in çalışmaları bilimde ve bilim insanında olması gereken iki temel özelliği görmek bakımından önemlidir. Mendel, bilimsel gerçeğin "deneylerle yinelenebilir olması" ilkesine, Darwin ise bilimsel gerçeğin "farklı bilim insanlarınca gözlemlenebilir olması" ilkesine çok önemli iki örnek oluşturur. İkisi de acele etmedi. Biri deneylerini tekrar tekrar yaptı ve sonuçlarını değerlendirdi; ikincisi ise teorisini yayınlamadan önce on beş yıl verilerini analiz etti ve başka bir bilim insanının bağımsız olarak aynı sonuçlara varmasından sonra yayınladı. İkisinin çalışmaları birbirini tamamladı, biyolojinin temelini oluşturdu.

Theodosius Dobzhansky'nin söylediklerini genişleterek şu cümleyi kurmak hiç de zor değil: "Biyolojideki hiçbir şey, Mendel ve Darwin'in katkıları olmadan, yani kalıtım ve evrimin ışığı olmadan bir anlam taşımaz".

KAYNAKLAR

- J. Bronowski (1973), *The Ascent of Man* (İnsanın Yücelişi), 1975, Milliyet Yayınları.
- W. O. Focke (1881), *Pflanzen-Mischlinge: Ein Beitrag zur Biologie der Gewachse* (Berlin: Gebrüder Borntraeger).
- H. Hoffman (1869), *Untersuchungen zur Bestimmung des Werthes von Species and Varietat: Ein Beitrag zur kritik der Darwinschen hypothese* (Giessen: Ricker)
- G. Mendel (1866), "Versuche über Pflanzen-Hybriden". *Verhandlungen dfes Naturforschenden Vereines in Brünn*, Bd. IV für da Jahr 1865, Abhandlungen 3-47
- A. Sclater (2006), "The extent of Charles Darwin's knowledge of Mendel", *Journal of Biosciences*, 31, 91-93.

Âdem'in ilk eşi, şeytanın sağ kolu, feminizmin sembolü: Lilith

Lilith en çok 'Âdem'in ilk eşi' olarak bilinir. Oysa o, Âdem'den bağımsız olarak var olduğunu savunduğu için cenneti terk eder. Özgürlüğü uğruna cennetten vazgeçen bu cesur kadın, hâlâ erkek egemenliğinden kurtulamadı. Fakat Lilith'in insanın yaratılışından çok önce başlayan yaşamını bilmek ve yorumlamak, onu kurtarmak için önemli bir adım.

Şule Dede

Karanlığın evinde, şeytani mesaisine başlamak için geceyi gözler Lilith. Gece yeraltının bir uzantısıdır nihayet ve aynı dünyayı paylaştığı tüm yaratıklar gibi o da güneş batınca yola koyulur. Yeni doğan çocukların peşine düşer; muskası olmayanları boğarak öldürür. Erkeklerin rüyalarına girer; cazibesine karşı koyamayanlardan yüzlerce kötülük doğurur. Babaları ise, Lilith'e kandıkları için hanelerine esaslı bir günah eklemiş olur. Üstelik erkekler gündüz de tehdit altındadır; öyle ki Lilith, aynaya çok bakan kadınların gözlerinden vücutlarına girer ve bu vücutlar aracılığıyla erkekleri günaha sokmak için zaman kollar. Bir yandansa aynı Lilith, feministler için özgürlüğün ve itaat etmemenin simgesidir. Yahudi feministlerin otuz yılı aşkındır kendilerini anlattıkları derginin adı *Lilith*. En son 2010'da yapılan ve sadece kadınlardan oluşan müzik gruplarının katıldığı konserler zincirinin adı: Lilith Festivali. Pek çok edebiyat, sanat ve akademi ürünü Lilith'i karanlığından sıyırıp ona güzelliği, masumiyeti ve zekâyı teslim etme çabasında. Günümüzde Lilith, hem yeraltının acımasız yaratığı hem de bir eşitlik savaşçısı olarak anılıyor. Bunun nasıl mümkün olduğunu anlamak için önce, farklı dönem ve coğrafyalarda farklı isimler alan bu kadının ardındaki belli belirsiz izlerin peşine düşmeli.

Burney Kabartması. (MÖ 1750-1800, Mezopotamya)

Yeryüzüne sürgün edilen tanrıça

En iyi bilinenden, ilk kadın ve Âdem'in ilk eşi olan Lilith'ten başlayalım. İbrani mitolojisine ait yaradılış miti, ilk olarak 2. ve 5. yüzyıl arası yazıldığı tahmin edilen Ben-Sira Alfabesi'nde yer alır. Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra, insanın yalnız olmaması gerektiğini düşünerek ona topraktan bir eş yaratır. Adı Lilith'tir ve Âdem'e benzer. Ne var ki Âdem ve Lilith kısa bir süre sonra tartışmaya başlar. Bazı efsanelerde, tartışmaların nedeninin Âdem'in tüm işleri Lilith'in üzerine yıkmaya çalışması olduğu anlatılsa da, Ben-Sira Alfabesi'ne göre sorun cinsel ilişki sırasında Âdem'in Lilith'i altta yatmaya zorlamasıdır. Lilith aynı maddeden yapıldıklarını, eşit olduklarını ve altta yatmak istemediğini söyler. Nihayetinde, üzerinde üstünlük kurmaya çalışan Âdem'e daha fazla katlanamayan Lilith, cennetten çıkışın tek yolu olan ve Âdem'in bilmediği Tanrı'nın gizli ismini söyleyerek göğe yükselir.

Tek başına kalmış olmaktan hoşnut olmayan Âdem, Tanrı'ya Lilith'i geri getirmesi için yakarır. Bunun üzerine Tanrı, Senoi, Sansenoi ve Semangelof adlı üç meleği Lilith'i getirmek üzere gönderir. Melekler Lilith'i şeytan ve kötü yaratıkların yaşadığı Kızıldeniz'in altında bulurlar. Şeytanla cinsel ilişkiye giren Lilith her gün yüzlerce cin doğurmaktadır. Melekler geri dönmesi gerektiğini söyler, Lilith reddeder. Tanrı, geri gelmezse her gün yüz çocuğunu öldüreceğini bildirir, fakat Lilith bunu göze alır ve fikrini değiştirmez. Üstelik her gün yüz çocuğunu katleden Tanrı'dan ve üzerinde hâkimiyet

kurmaya çalışan Âdem'den intikam almak için, sekiz gününü doldurmamış erkek çocuklarını ve yirmi günü doldurmamış kız çocuklarını öldürmeye yemin eder. Kendisini boğmaya niyetlenen melekleri engellemek içinse Tanrı'ya ve meleklere söz verir: " Üzerinde isimlerinizin ya da suretlerinizin olduğu muskalar taşıyan çocuklara dokunmayacağım." (Bu geleneğe hala bağlı kalan Yahudiler yeni doğan çocuklara üç meleğin ismini taşıyan muskalar takıyor, doğum odalarının kapısına kömürle "Âdem ve Havva. Lilith dışarı" yazıyorlar. Erkek çocukların doğumlarının sekizinci gününde sünnet edilmesi de bu mite bağlanıyor.)

Öyle görünüyor ki Lilith, Âdem'in kabul etmediği eşit ilişkiyi şeytanda bulur. Bu talebin bedelini ise, her gün yüz çocuğunun ölmesini izlemenin acısı ve öfkesiyle yeni doğmuş çocukları öldürmek için fırsat gözleyen bir yaratığa dönüşerek öder.

İlk eşi Lilith tarafından terk edilen Âdem cennette yalnız kalmaktan şikâyet etmeye devam edince Tanrı ikinci bir kadın daha yaratır. Bu sefer isyan etmemesi için tedbiri elden bırakmayarak, topraktan değil Âdem'in kaburgasından şekillendirir kadını. Yahudi dini metinlerinde kaburganın sırrı şöyle anlatılır: "Kadın Âdem'in kafasından yaratılmadı, kibirli olmasın diye; gözünden yaratılmadı, görmeye meraklı olmasın diye; kulağından yaratılmadı, duymaya meraklı olmasın diye;

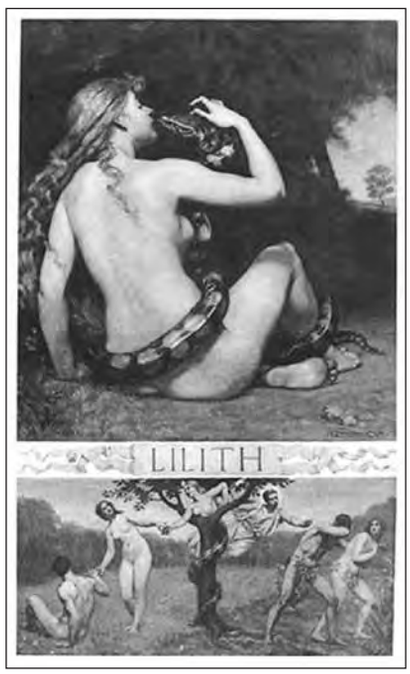
dudaklarından yaratılmadı, geveze olmasın diye; elinden yaratılmadı, çalmaya düşkün olmasın diye; ayağından yaratılmadı, gezmeye eğilimli olmasın diye. O, Âdem'in vücudunun gizli ve gösterişsiz parçası olan kaburgadan yaratıldı ki, o da gösterişsiz ve gözlerden uzak olsun." Adı Havva olan bu kadın, Lilith'in kabul etmediği rolü üstlenir. Parçasından yaratıldığı erkeğin üstünlüğünü kabul ederek itaatkâr ve sadık bir eş olur. En azından yasak meyveyi yiyinceye kadar…

Ben Sira Alfabesi'nde Lilith'in şeytana dönüşüne tanıklık ederiz. Fakat dönüşüm öncesi insan olduğunu söylemek zordur. Lilith'in Tanrı'nın gizli ismini biliyor oluşu, onun insandan çok bir tanrıça olduğuna işaret ediyor. Bu anlamda mit toplumsal dönüşümün kanıtı, bir tanrıçanın vasıflarının elinden alınmasının öyküsüdür. Ataerkilliğin sözcülerinin verdiği mesajlar ise açık. Kadının erkekle eşit olmasının talebi bile Tanrı tarafından cezalandırılır. Buna izin veren tek erkek ise şeytanın kendisidir.

Sadece Lilith'in cezalandırılmasında değil, cezasının çocukları üzerinden kesilmesinde de yeni topluma mesaj verilir. Mitte Lilith bir kadından çok bir anne olarak kendini gösterir. Böylece anasoylu toplumda kutsal olan kadının doğurganlığının itibarı iyi bir kılıf uydurularak zedelenir.

Lilith'in ilk izleri

Birden fazla efsaneye kahraman olmuş Lilith'in kökenini bulmak için Mezopotamya'nın ilk uygarlıklarına kadar gitmemiz gerekiyor. Üzerinde tartışmalar olmakla birlikte, Lilith'in kelime kökeninin Sümerlerde fırtına ve rüzgâr anlamına gelen 'lil' olduğu düşünülüyor. Temel kanıtlarından biri, Mezopotamya mitolojilerinde fırtına iblisleri (storm-demons) ya da rüzgâr ruhları (wind spirits) olarak geçen dört iblis: lilû, lilitû, ardat-lili ve irdu-lili. (1) Lilû/Lila (erkek) ve Lilitû (kadın) çölde yaşar, hamile kadınlar ile yeni doğmuş bebek-

Kenyon Cox, Lilith (1892). Resmin alt bölümünde görülen iki başlı yılan Samael ve Lilith'i temsil ediyor.

leri öldürür. Lilitû'nun yardımcısı Ardat-lili ve İrdu-lili için iki farklı yorum bulunuyor: İlk yorum, iki iblisin seks yapma yetisinden yoksun olmalarının acısını erkek ve kadınları kısırlaştırarak çıkarttıklarını, ikinci yorum ise cin doğurmak ve doğurtmak üzere rüyalara girerek insanlarla seks yaptıklarını savunur. Mezopotamya mitolojisinin sonrasına bıraktıklarından hareketle, çoğunlukla ikinci yorumu benimseyen araştırmacılar, bu dört iblisin Lilith'in önceli olduğunu kabul ediyor.

Aynı mitolojilerde Lilith'e Lilitû adında bir tapınak fahişesi olarak rastlamak da mümkün. Lilitû, Sümer'de İnanna, Babil'de İştar olan aşk ve savaş tanrıçalarının hizmetinde erkekleri baştan çıkartır. Bu noktada bir tutarsızlık olduğunu söylemek gerekir. Çünkü günümüzde yasak ve ayıp kabul edilen fahişelik, o dönem kutsal bir görevdi. İnanna ve İştar'ın aşk ve savaş tanrıçası olması gibi, Lilith (Lilitû) de hem şeytani hem de kutsal nitelikler mi taşıyordu? Yoksa bu çelişki onun birçok tanrıçayla aynı sonu paylaşarak yeryüzünden yeraltına sürüldüğünün bir kanıtı mı? Elimizde var olan bilgilerle kesin olarak yanıtlan-

John Collier, Lilith (1887). Lilith 19. yüzyıl ressamlarına da ilham verir.

ması mümkün olmayan bu sorular üzerine düşünmek için daha derine inmek gerek.

Lilith'in ilk kaçışı

Mezopotamya kültüründe önemli bir yeri olan Lilith'in, yaklaşık beş bin yaşında olduğu tahmin edilen ve tarihin ilk yazılı destanı olan Gılgamış Destanı'nda ufak bir rolü vardır. Destanda "Lila'nın bakiresi" anlamına gelen "ki-sikil-lil-la-ke (Lillake)" ismiyle, "durmadan çığlık atan bakire" olarak anılır. (2) Sümerlere ait olan destanın 12. bölümünde Gılgamış, yeraltı dünyasına ait yaratıklarla karşı karşıya gelir. Destana göre, İnanna'nın kutsal bahçesindeki kutsal Huluppu ağacına üç yaratık yuva yapar. Ağacın tepesinde Sümer mitolojisinde fırtına kuşu olarak bilinen Anzu-Kuş ve yavruları, köklerinde hiçbir büyüden etkilenmeyen bir yılan ve gövdesinde ise Lilith yaşar. Ne yaptıysa da bahçesini bunlardan arındıramayan İnanna, gücü ile ün salmış kahraman Gılgamış'tan yardım ister. İnanna'ya yardım etmek ya da kutsal ağacı kurtarmak Gılgamış'ın umurunda değildir aslında. O tek bir şeyle ilgilenir: Kendini kanıtlamak ve adını duyurmak. Bu sebeple İnanna'yı geri çevirmez ve kaba kuvvetiyle sorunu çözer.

"*Gılgamış eğitilemeyen yılanı öldürdü.*
Anzu-Kuş yavrularıyla dağlara uçtu.
Ve Lilith evini yıkarak vahşi, ıssız yerlere kaçtı.
O zaman Gılgamış Huluppu ağacının köklerini gevşetti.
Ona eşlik eden şehrin oğulları, dallarını kestiler."

(Gılgamış Destanından)

Ağaçta simgesel olarak kendini tanımlayan canlılarla birlikte yaşayan Lilith, tıpkı Yaradılış Destanı'nda olduğu gibi, erkeğin üstünlük elde etme merakı yüzünden yuvasını terk eder. Bize ise tanrıça İnanna'nın kutsal fahişesi Lilith'i neden göndermek istediğini merak etmek düşer. İlgili hiçbir bilgi mevcut olmasa da, ilgi çekici bir yorum mevcut. Fakat önce Lilith'in tanrıçalığından kalmış olabilecek tek somut kanıta değinmek ve belirsizliği bir nebze gidermek gerek.

Kabartmadaki Tanrıça Lilith mi?

1930'larda İngiliz bir antika satıcısı olan Sydney Burney'in eline kilden yapılmış, eski çağlara ait bir kabartma geçer. Kim tarafından, ne zaman ve nasıl çıkartıldığı bilinmeyen kabartma dönemin popüler gazetelerinden *The Illustrated London News*'un 1936'da yaptığı haber ile kamuoyunun ilgisini çeker. Bürokratik sebeplerle uzun bir süre gözden uzak kaldıktan sonra 2003'te İngiliz Ulusal Müzesi'nde sergiye açılır. "The Queen of the Night" (Gece Kraliçesi) adıyla gösterilen kabartma, genelde eski sahibinin adıyla, "Burney Kabartması" olarak biliniyor. Lilith'in kim olduğu üzerine yürüyen tartışmalar bu kabartmada düğümleniyor.

Yapılan araştırmalar doğrultusunda Sümer-Babil uygarlıklarına ait olduğu ve MÖ 1800'lerden kaldığı tahmin edilen kabartmada, sırt sırta vererek oturmuş iki aslanın üzerinde doğrulmuş çıplak ve güzel bir kadın figürü görülür. Aslan, mitolojide çoğunlukla gücün simgesi olarak okunur. Anadolu'nun bereket tanrıçası Kibele'yi aslanların çektiği bir araba taşır; Mısır'ın savaş tanrıçası Sekhmet aslan başlıdır; Yunan mitolojisinin ana tanrıçası Rhea aslana binmiş olarak tasvir edilir. Kadın figürüne iki yanında iki baykuş eşlik eder. Baykuş, yeraltı dünyasına aittir ve ölümü simgeler. Pek çok kültürde hastalığın ve felaketin habercisidir. Bu özellik onu aynı zamanda bilge yapar. Karanlıkta kimsenin göremediğini gören baykuş, ölümü de görür ve bilir. Bu nedenle ölümün olduğu kadar bilgeliğin de sembolü olarak kabul edilir. Yunan mitolojisinin bilgelik tanrıçası Athena'nın baykuşla özdeşleştirilmesi bundandır. Kabartmada bekçi baykuşlarla birlikte baykuş kanadı ve pençesine sahip kadın figürünün ölümü ve bilgeliği temsil ettiği açık. İki elinde tuttuğu ve "yaşam sembolü" olduğu düşünülen halkalar ile boynuzlu taç, bir tanrıçaya bakıyor olduğumuzu kanıtlıyor. Fakat bu tanrıçanın Lilith olduğuna dair tartışmalar sonuçlanmış değil. Bazı yazarlar kabartmada İnanna'nın betimlendiğini düşünüyor. Ne var ki, baykuş özellikleri taşıyan kadın fi-

Suriye'de bir kazıdan çıkan ve MÖ 6.-7. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir kabartma. Yarısı yenmiş bir insan figürü taşıyan kadının Lilith olduğu iddia ediliyor.

gürünün, İnanna'nın hiçbir tasvirine uymaması ve Lilith'in özgün niteliklerini taşıması kabartmanın Lilith'e ait olduğu savını güçlendiriyor. Eğer bu doğruysa Lilith, kötü bir ruhtan daha fazlası, bir zamanlar korkuyla tapılan, saygın bir yeraltı tanrıçasıdır.

Bu tahmin hem Ben Sira Alfabesi'nde Lilith'in Tanrı'nın gizli ismini biliyor olmasına hem de Gılgamış Destanı'nda anlatılanlara uygun düşer. Alman Yüksek İlahiyatçı Vera Zingsem'e göre, destanda büyük Tanrıça İnanna'nın kutsal ağaç pahasına da olsa Lilith'i bahçesinden kovmak istemesinin nedeni korkudur. Lilith'in ölümün ve ölümden sonrasının gizini barındıran güçlü bir tanrıça olduğunu bilen İnanna Lilith'le, başka bir deyişle ölüm ve yeraltı dünyasıyla yüzleşmekten korktuğu için onu kovdurur. Böylece kaçamayacağı -nitekim kaçamadığı- bir gerçekle yüzleşmeyi ertelemiş olur.

İbrani Mitolojisi'nde Lilith

Muğlâk kalan Mezopotamya mitlerinin aksine İbrani mitolojisinde Lilith karakteri nettir. Tanrıçalığını kaybeden ve ölen çocuklarının acısı sürekli tazelenen Lilith'in daha fazla nasıl rahatsız edileceğinin yanıtlarını İbrani mitolojisinde buluyoruz.

Tevrat'ta Lilith ismi hiç geçmez. Fakat birinci bölümde, Âdem ile aynı maddeden yaratılan eşten, ikinci bölümde ise Âdem'in kaburgasından yaratılan Havva'dan söz edilmesi kafaları karıştırır. Bir zamanlar bu karışıklıktan nasiplenen hahamlar çözümü bu boşluğu farklı dini yorumlar ve efsanelerle doldurmakta bulurlar. Gündelik yaşantıyı, dini kuralları, ruhsal ve düşünsel hayatı etkileyen İbrani mitolojisinin en önemli yazılı kaynakları Ben Sira Alfabesi, Talmud ve Sohar. Museviliğin kutsal kitabı Tanah'tan (Tevrat ve Zebur'u kapsar) esinlenmiş olmalarına rağmen her biri Tanah'tan ve birbirlerinden özgün nitelikler taşır. Farklılaşan yaradılış öyküleri ve farklı Lilithleri vardır.

Talmud: Âdem'in laneti olarak Lilith

2. ve 5. yüzyıllar arasında yazıldığı tahmin edilen Talmud, zamanında uygulanan dini-sözlü hukuk kurallarının yazılı bir özetidir. Ayrı başlıklar halinde birçok efsane anlatılır. Lilith adı ise "Yaradılış" bölümünde geçer. Uzun saçlı, kanatlı ve insana benzer olarak tasvir edilir. Efsane Ben Sira Alfabesi'ndeki gibi başlar. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmeyen Lilith cennetten kovulur, şeytanın (Samael) eşi olur. Talmud bırakılan yerden devam eder. Cennette yasak meyveyi yiyen, yani cinsel ilişkiye girmeme yasağını delen Âdem ve Havva yeryüzüne gönderilir. Âdem işlediği günah nedeniyle pişmanlık duyar ve kendine yüz otuz yıl cinsel perhiz cezası verir. Fakat artık şeytanlarla aynı diyardadır. Âdem'den kurtulmak için cenneti terk eden Lilith, yeryüzünde Âdem'in yakasını bırakmaz ve onunla ilişkiye girerek binlerce şeytan doğurur.

Talmud'da haham Jeremie Ben Eleazar, "Cennetten kovuluşu takip eden yıllarda, bir lanetin etkisinde bulunan ilk insan Âdem; hayaletleri, erkek şeytanları ve dişi gece şeytanlarını, diğer adıyla Lilith'leri (Lilith'in çocukları) döller." sonucunu çıkarırken meslektaşı Meir ise şöyle iddia eder: "Âdem… ilk eşiyle olan ilişkisine yüz otuz yıl ara verir ve bu yüz otuz yıl boyunca üzerinde kıyafet olarak sadece incir yaprağı taşır. Âdem'in Lilim'i (Lilith) döllediğine dair olan düşünceler, onun kendi kontrolü dışında saçtığı tohumların döllenmesinden kaynaklanır." (b. Erubin 18b)

Eski Mezopotamya uygarlıklarından devraldığı baştan çıkarma güdüsü Lilith'i öyle bir yaratık yapar ki günaha girmemek için yemin etmiş olan Âdem'i lanetleyerek kendisiyle ilişkiye girmek zorunda bırakır. Artık Lilith'in cazibesi ve güzelliğinin yerini "lanet" alır. İki yorumda istem dışı Lilith'le cinsel ilişkiye giren Âdem çaresiz ve masumdur; günahkâr o-

Michelangelo, Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovuluşu (1510).

lan Lilith'dir. Lilith'le karşılaşmamanın tek yolunu Haham Hanina Talmud'da açıklar: "Bir evde yalnız uyunmamalıdır; çünkü her kim evinde yalnız uyuyakalırsa Lilith tarafından ele geçirilir." (b. Shab. 151b)

Sohar: Ataerkil efsanelerin Lilith'e son darbesi

İbrani mitolojisinde Lilith, Kabalistlerin "Işığın kitabı" dedikleri Sohar'da da yer alır. 13. ve 16. yüzyıllar arasında şekillenen Kabala öğretisi, Tanah'tan çok geleneksel İbrani mistisizmini esas alır. Belki bu yüzden Sohar'da Lilith'in en özgün yorumuna tanık oluruz.

Sohar her varlığın bir dişili bulunduğunu savlar. Tanrının dişili Şekina, Adem'in Havva, Samael'in (şeytan) ise Lilith'dir. Fakat erkek ile dişi arasında eşitlik yoktur. Dişi kendi başına bir varlık değil, erkeğe içkin ve erkekten bir parça olarak anlamlandırılır.

Samael ve Lilith, Âdem ve Havva ile eşzamanlı ve onlar gibi ikiz yaratılır. Şarabın toprağından çıkan tohumun dişi ve erkek özelliklerinin farklı yollara dağılmasıyla oluştuğu tasvir edilir. "Erkek olanın adı Samael'dir, eşi Lilith ise hep onun içinde bir yerlerdedir. Kutsal olanın tarafında nasıl ise kötü tarafta da erkek ve dişi iç içedir. Samael'in karısının adı Yılan'dır, Fahişe'dir, Etin Sonu'dur, Günlerin Bitişi'dir." (Sohar I 148a)

Masolini, Âdem ve Havva'nın ayartılması (1425).

Lilith'in belden yukarısı güzel ve biçimli bir kadın, belden aşağısı ise alev sütunudur. Tanrı ona günahkârlara hükmetme görevini verir. Geçmişin izini hâlâ taşıyan Lilith, çocukları öldürmek ve yalnız uyuyan erkeklerle döllenmek için zaman kollar. Fakat Sohar bugüne kadar yapılan şeytani Lilith tasvirlerini bir adım öteye taşıyarak, Lilith'e kanan erkeklerin sağ çıkamayacağını söyler. "…Erkeğin önünde alev almış elbiselerle durur, içine korku salar, bakışları adamın vücudunu ve ruhunu titretir, ellerinde ise ucundan acı damlaların damladığı bir kılıç vardır. Söz konusu aptalı öldürür ve onu Gehenna'ya (Cehennem) atar." (Sohar I,148a-b,Sitre Torah) Artık Lilith köklerinden tamamıyla kopartılmış, bir canavara dönüştürülmüştür. Üstelik Sohar bu kadarla da kalmaz: "…Kadın ve erkek birleştiğinde Lilith çarşafların arasında her zaman hazır bekler ve etrafa damlayan kayıp tohumları kendine mal etmeye çalışır; çünkü damlalar kaybolmadan eşlerin birleşmesi mümkün değildir." buyurarak kadın ve erkeğin cinselliğini de Lilith'in tehlikesi altına sokar. İnsanın uğruna cennetten kovulduğu cinsel hazzın yasaklanması için Lilith aracılığı ile bir önlem daha alınır. Üstelik Lilith'in aynalar aracılığıyla kadınları ele geçirdiğini ve onları kendisi gibi erkekleri baştan çıkarmaya çalışan fahişeler haline getirdiğini söyleyerek, ucu tüm kadınları günahkâr ve canavar ilan etmeye varan bir yola sapar. Bu noktada Sohar'ın erkeklerin cinsellik içgüdülerini bastırması ve bastıramadığında sorumluluğun kadına bırakılması konusundaki çabası takdire şayandır.

Hugo van der Goes, Ayartılma (detay, 1470).

Sohar'ın bir bölümünde ise, Lilith şeytani bir deniz canavarı olan Leviathan'ın eşidir. Kadın kafalı bir halkalı yılan olarak betimlenen Lilith ile Leviathan sürüngenlerin ruhlarına hükmeder. Sürüngenler ve yılanlar mitolojide yeraltı yaratıkları olarak kabul görür. Gılgamış Destanı'nda yılanla yan yana gelen Lilith, artık yılanın kendisidir. Havva'yı yasak meyveyi yemesi için kandıranın da Lilith olduğunu iddia eden Sohar, Ortaçağ ve Rönesans ressamlarına ilham kaynağı olur.

İncil ve Kuran'da Lilith

Lilith, binlerce yıl en tehlikeli tanrıça ya da yaratıklardan biri kabul edilse ve etkilerini günümüze kadar taşısa da İncil ve Kuran'da es geçilir. İncil sadece lanetlemiş bir diyardan bahsederken Lilith'i anar: "…Orada vahşi kediler sırtlanlarla buluşur, iblisler birbirini çağırır; Lilith'in dinlendiği ve rahat etmek için bulduğu yerdir orası." (İsiah, 34:14)

Kuran'da ise ne adına ne de varlığına ilişkin bir ipucuna rastlanır. İlk kadın Havva'nın dahi isimlendirilmeye layık görülmediği metinde Lilith'i bulmak şaşırtıcı olmaz mıydı zaten?

Lilith nasıl kurtulur?

Görünen o ki, Lilith tarihin hiçbir döneminde sevilen bir mitolojik kahraman değildir. Önce korkulan

Dante Gabriel Rossetti, Lady Lilith (1863). Rosetti çağdaşlarının aksine Lilith'i, tehlikeli olmaktan uzak tasvir eder.

ama aynı zamanda saygı duyulan bir tanrıça olarak var olur. Fakat anasoylu toplumun izlerini yok etmek üzere öldürülen, tahtından indirilen ve kaybolan tanrıçaların döneminden o da payına düşeni alır. Lilith yeryüzüne mahkûm edildiği anda, tanrıçalığını yitirir. Bu noktadan sonra yapılan Lilith tasvirleri, erkek düş gücünün yansımalarıdır. Lilith'in saldırganlığı ve acımasızlığı erkek benliğinden çıkar. Tarih ataerkilliğin topraklarında ilerledikçe, Lilith ruhunu kaybederek yüzeyselleşir ve en son eril bir şeytana tabi olur. En iyi ihtimalle, Âdem'in ilk karısı olabilir, ilk kadın bile olamaz. Lilith'in tüm yaşamı derlendiğinde hem kadınları aşağılayan hem de erkekleri meydana gelen tüm kötülüklerden arındıran bir yazınla karşılaşırız.

Dinsel metinler kadınların erkekler tarafından ezilişini meşrulaştıran bunun gibi öykülerle doludur. Günümüzde yaygın olarak bilinen Yaradılış Destanı'nın temelinde, kutsallığın sembolü olan doğurganlığın (yaratıcılık) kadınların elinden alınarak, erkek olduğuna şüphe duyamayacağımız bir tanrıya verilişi yatar. Havva saflığı, Lilith küstahlığıyla suçlanarak günahkâr ilan edilir. Âdem ile aynı elmayı yemelerine rağmen günahın bütünü Havva'nın üzerine yüklenir. Lilith ise sadece eşitlik ister. En sonunda, talebini dikkate almayıp üzerindeki baskıyı sürdüren Âdem'e ve destekçisi Tanrı'ya isyan ederek kendi rızasıyla cennetten ayrılmak zorunda kalır. O halde suçlu olduklarına dair hükmü kesilmiş bu kadınlar, anlatıların gerçek kurbanları değiller midir?

Vera Zingsem Yaradılış'ın radikal bir yorumunu yaparak Lilith'in her gün yüz çocuğunun öldürülmesinin "kör bir öfkenin kaderi değil, 'en yüce olan' tarafından ateşlenen bir intikam savaşının sonucu" olduğunu belirtir. Bu savaşın ana sebebi ise Lilith'in kendi düşüncelerine sahip olması ve düşüncelerinin peşinden gidebilmesidir. Tanrı için bu bir meydan okumadır ve yarattığı ilk kadını her gün büyük bir vahşetin acısını duyumsamakla cezalandırır. Tanrının eşitlik istemine karşılık gösterdiği bu tepki, onun anlatılanlar kadar sevecen olmadığını kanıtlar. Lilith'i günahkârlaştırıp, tanrıyı sorgulamamamızın altında yatan gerçek belki de budur.

Zingsem'in yorumu kadınların eşitlik mücadelesinde Lilith'in yerini anlamaya da kapı aralar. Binlerce yıldır Lilith'in üzerinde biriken ataerkilliği temizlemek, mitolojiyi erkeklerin tahakkümünden kurtarıp kadınların erkeklerce ezilmesini meşrulaştırmayan bir mitolojiyi -ve toplumu- şekillendirmenin başlangıcıdır. Ruh, şeytan ya da tanrıça olsun, geçmişinde yatan bütün öğeleriyle Lilith, erkek egemenliğine isyan edip Âdem'e de Tanrıya da boyun eğmeyen ilk kadın ve ilk insan olarak feminizmin sembol kahramanlarından biri olarak varlığını sürdürüyor. Onlarca muğlâk destandan çıkacak kesin sonuç, kadınlar ve Lilith'in kurtuluşlarının ortak olacağıdır. Kadınlar, Lilith ile birlikte kaybettikleri özgürlüğü geri alınca, her şey gibi destanlar da yeniden yazılacak. Ancak o zaman Lilith isyan ettiği düzeni meşrulaştıran bir araç olmaktan arındırılmanın huzuruyla tarihte derin bir uykuya dalabilecek.

DİPNOTLAR

1) Lilith gibi bu dört iblis de Lila, Lili, ardat-lilu, idlu lilu gibi çok farklı isimlerle anılır.

2) Lilith'in ağaca tünemesi ve baykuşların ölümü haber veren ötüşüne benzeyen çığlıkları, Burney Kabartması'nda baykuş kanadı ve pençesi taşıyan tanrıçanın Lilith olduğuna yönelik bir kanıttır. (Boria Sax)

KAYNAKLAR

- V. Zingsem (1999), Lilith, İlya Yayınevi: İstanbul, 2004.
- J. F. A. Sawyer (1996), The Fifth Gospel: Isaiah in the History of Christianity, Cambridge University Press.
- R. Guiley (2009), The Encyclopedia of Demons and Demonology, New York: Infobase Publishing.
- J. M. Blair (2009), De-demonising the Old Testament: An Investigation of Azazel, Lilith, Deber.
- S. Hurwitz (1992), Lilith the first eve: historical and psychological aspects of the dark feminine (2. basım), Einsiedeln, İsviçre: Daimon Verlag.
- T. G. Pinches (2007), The Religion of Babylonia and Assyria, Middlesex, İngiltere: The Echo Library.
- B. Sax (2001), The mythical zoo: an encyclopedia of animals in world myth, legend, and literature; California, ABD: ABC-Clio.
- J. H. Gaines (2009), Lilith: Seductress, Heroine or Murderer?. http://www.bib-arch.org/e-features/lilith.asp adresinden edinilmiştir.
- E. Eroğlu ve E. Oktar (2010), Sünnet ritüelinin mitolojik değerlendirilmesi, Androloji Bülteni, 40, 1-3.
- R. L. Platzner (Eds.) (2005), Gender, Tradition and Renewal; Bern, İsviçre: European Academic Publishers.
- M. Ramazanoğlu (1989), Gılgamış Destanı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- http://www.sacred-texts.com/jud/mhl/mhl05.htm
-http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/me/t/queen_of_the_night_relief.aspx

Kitle iletişiminden yeni medyaya

Yeni medya teknolojileri sayesinde kitle iletişiminin; geleneksel basılı ve elektronik kitle iletişim süreçlerinden farklı olarak karşılıklı etkileşime olanak tanıdığı, büyük bir kitle içinde her bireye yönelik özel mesaj değişimine olanak verecek kadar kitlesizleştirici olabildiği ve bireyin mesaj alma ve gönderme zamanına uyumlu olacak biçimde eşzamansızlık sağladığı belirtilir. Teknolojik yöndeşmeyle ortaya çıkan etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamansızlık yeni medyanın tayin edici özellikleridir.

Arş. Gör. Emre Canpolat
Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Bilişim ve Enformasyon Teknolojileri Anabilim Dalı

Kitle iletişiminin toplumsal konumu üzerine eğilen pek çok yaklaşım bulunur. Kayador (2008), kitle iletişiminin Aydınlanma Devrimi'nden bu yana gösterdiği işlevinin tartışmalı olduğunu belirterek, medya organlarının toplumsal işlevine yönelik, geçtiğimiz yaklaşık 150 yıllık dönemde ortaya atılan bilimsel görüşlerin **liberal** ve **muhalif** yaklaşımlar olarak iki temel başlık içinde toplandığını vurgular. Liberal yaklaşımlar, eleştirel çözümlemelerden uzak durarak, genel olarak, kapitalist sistem içinde kitle iletişiminin nasıl "etkin" bir işlerlik kazanacağına dair sorunlara/gelişmelere değinir. Muhalif/eleştirel yaklaşımlar içinde özellikle Marksist ekonomi politik izleği takip edenler, kapitalist sistemin yapısal olarak taşıdığı sorunların medya organlarında izinin sürülebildiğini farklı vurgu noktaları yakalayarak belirtirler.

Geray'a göre (2005, s.9-17), Sanayi Devrimi'nin yarattığı toplumu değerlendiren ekonomi politik yaklaşımlar, toplumsal yapıyı incelerken ekonomik yapının genel karakterinin tahlilinden hareket ederler ve kendi aralarında önemli farklılıklar yaratırlar. Bu çerçevede Geray, benzer şekilde, iki temel eğilimden söz eder: esas olarak kapitalist üretim ilişkilerinin kusursuz ve evrensel yasalara sahip olduğu ön kabulüyle hareket eden **liberal ekonomi politik yaklaşım** ile Marx'ın öngörülerini takip eden ve geliştiren **eleştirel ekonomi politik yaklaşım**.

Bu yaklaşımlardan birincisi, kapitalist ekonomik yapının temel özelliklerinden hareketle, piyasaların deyim yerindeyse kerameti kendinden menkul, akçalı ilişkilerle diğer toplumsal ilişkileri kusursuzca düzenlediğini ileri sürer. (Geray, 2005, s.10-14) İkinci yaklaşım ise, öncelikle birinci yaklaşımın eleştirisi üzerinde kurulmuştur. Onlara göre, liberal ekonomi politik yaklaşımın ileri sürdüğü toplum modeli "atomize bireyler üzerine kurulu soyut bir toplum anlayışı"dır. Ancak eleştirel ekonomi politik yaklaşım, "Toplumun birbirinin aynısı olan bireyler toplamından başka bir olgu olduğunu vurgular. Bu toplumda çeşitli ölçeklerde kümeler, sınıflar ve bunların farklı çıkarları söz konusudur ve bu nedenle bu gruplar arasında bir mücadele söz konusu olabilir.". (Geray, 2005, s.14-17)

Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, piyasaların kusursuz ilan edilen özelliklerini gerçekçi biçimde tahlil ederek, onun toplumsal yapı içine gömülmüş mevcudiyetine vurgu yapar ve dolayısıyla toplumun diğer ilişki yönlerinin sözü edilen mücadele açısından etkiye açık olduğunu ifade eder. Bu açıdan Body-Barret, (2006a, s.2) ekonomi politiğin tanımını şu şekilde yapmaktadır: "Karşılıklı olarak iletişim kaynakları da dâhil, kaynakların üretim, dağıtım ve tüketimini meydana getiren toplumsal ilişkilerin, özellikle iktidar ilişkisinin incelenmesidir."

Bu tanım çerçevesinde ortaya atılan ekonomik ilişkiler biçimi, liberal ekonomi politik yaklaşımın aksine, belirli ve sabit bir üretim ilişkisi zinciri anlayışına sahip değildir. Bu yaklaşım daha çok, eşitsiz güç ilişkileri ve bu nedenle ortaya çıkan değişim, çatışma, strateji ve iktidar süreçlerine odaklanır.

Kayador'un (2008) "muhalif yaklaşımlar" olarak ifade ettiği, eleştirel ekonomi politiğin iletişim alanındaki görünümü, medya sahipliği ve belirlenim sorunları gibi tartışma alanlarını incelediği kadar bu alanların dışına da çıkar. Muhalif yaklaşımlarda "iletişim kurumlarının ideolojik önemini kabul etmenin yanı sıra, bu üretim ve dağıtım sistemini

sürdürmek için kimin hangi eylemlere geçtiğine -örneğin, kanunlara, düzenleyici kuruluşlara- yönelik bir ilgi de vardır". (Wasko, 2006, s.188) Jessop da (2005a, s.51-55) düzenleyici kuruluşların, devlet ve hükümet politikalarının, piyasaların güncel ihtiyaçları doğrultusunda harekete geçirilmesine yönelik olan ilginin, sözü edilen alanın parçaları olduğunu belirtir.

Bu çerçevede, kitle iletişim araçlarının ve organlarının kapitalist toplum içindeki rolünün ve işlevinin değerlendirilmesinin, medya alanına ilişkin muhalif yaklaşımların ana konularından birini oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. (Kayador, 2008) Body-Barrett (2006b), iletişim teknolojilerinin ekonomik, siyasal ve kültürel alan içindeki anlamına eğilen enformasyon ve iletişim teknolojilerine yönelik çalışmaların, ekonomi politik yaklaşıma çok önemli ufuklar kazandırdığını belirtir. Yine Body-Barrett, sözünü ettiğimiz çerçevede, enformasyon ve iletişim teknolojilerine odaklanan çalışmaların, yaşadığımız dünya içinde ticarileşme, yoğunlaşma, medya araçları arasındaki ve dolayısıyla sektörler arasındaki yöndeşme gibi pek çok konuya ilişkin esaslı değerlendirmelerde bulunduğunu ifade etmiştir.

Alana dair yapılan "kuş bakışı" değerlendirme, genel olarak iletişim, kitle iletişimi, teknolojisi ve güncel değişimleri takip etmek için güçlü ipuçları verir. Demek oluyor ki, iletişim kurumlarının ideolojik önemini kabul eden tartışmalarla beraber, onların üretim ve dağıtım sistemini sürdürmek için geçtiği eylemler dolayısıyla kapitalist sistem içindeki anlamına, mülkiyet ilişkilerine, kanunlara, düzenleyici kuruluşlara, yani aktörlere ve bu aktörlerin hangi toplumsal bağlamlarda harekete geçtiğine dair ciddi bir literatür oluşmuştur. Bu literatür, doğal olarak, kitle iletişiminin dönüşümünü yapısal olarak da değerlendirir.

Kitle iletişimi ve kitle toplumu

1960'lı yıllarda, döneminin iletişim teknolojilerinden hareketle iletişim ve kitle iletişiminin, insanlığın var oluşundan bugüne kadar gösterdiği gelişim içindeki anlamını değerlendiren Gerbner (2005, s.78, 82); "teveccüh ve iktidarın tahsisi, dağıtımı ve kullanılması her zaman iletişimle ilişkilidir (ister yollarda olsun, ister su, tel veya havayla olsun)" diyerek, iletişim ve araçlarında yaşanan değişimin "insanın etkinliğine anlam ve yön veren simgesel çerçeve"nin de değişimi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Sözü edilen bakış açısı dâhilinde, kitle iletişiminin ne olduğuna ilişkin geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında ortaya atılan farklı tanımlamalar Gerbner tarafından şu şekilde toparlanmıştır:

"İlkin, kitle iletişimi görece geniş, heterojen ve anonim bir izler kitleye yöneliktir. İkincisi, kitle iletişim biçimleri kamusal, hızlı ve gelip geçici olarak karakterize edilebilir. Üçüncüsüyse kitle iletişim araçlarında, iletişimci, genellikle yaygın bir işbölümü ve buna eşlik eden bir harcama derecesi içeren karmaşık bir şirket örgütü aracılığıyla çalışır." (s.81)

Kitle iletişiminin ifade edilen bu özellikleri, daha çok ilk bakışta görülen ve diğer iletişim biçimlerinden farklı olan noktalarına işaret etmektedir. Ancak kitle iletişiminin toplumsal örgütlenme, üretim, kontrol ve mücadele koşulları kapsamında derinlemesine değerlendirilmesi daha anlamlı sonuçları beraberinde getirecektir. Yine Gerbner'a (2005) göre, tarihsel süreç boyunca, günümüzdeki "kitle" kavramından farklı olarak pek çok kitlenin varlığından ve hatta onlara yönelik iletişim araçlarından söz edilebilirken, kitle iletişimi kavramından bu kadar rahatlıkla söz edememekteyiz.

Kitle iletişimi kavramı, fiziksel olarak kitlelerin varlığı ve iletişim araçlarının varlığından daha fazlasını gerekli kılar. Üretim biçimi ve sistemindeki değişim, kitlesel üretim tarzı ve kitlesel tüketim toplumunun ortaya çıkması, yine bu topluma özgü ekonomik ilişkiler ve teknolojik yeniliklerin var olmasıyla ilişkilidir. Yeni endüstriyel yapıya paralel gelişen kitle iletişimi, anonim kitlelerin gündemini meşgul eden ve aidiyetlerini düzenleyen bir etkiler zinciriyle kamuoyu oluşturma gücünü elinde bulundurarak ortaya çıkmıştır. "Kitle iletişim araçlarının tarihsel anlamının anahtarı 'kitle'nin bir üretim ve dağıtım süreciyle birleşmesidir." (Gerbner, 2005, s.93) Bu bağlamda, matbaa, radyo ve televizyon gibi kitlesel iletişim araçları, bir şirketin, örgütün, kitle üretiminin ve kitlesel pazarların ürünleridir. "Kitle iletişim araçları perspektifi toplumsal ilişkilerin bir yapısını ve sanayi gelişiminin bir evresini yansıtır. Örneğin Amerikan kitle iletişim araçları, zaten ileri derecede bir üretim gelişmesinin eklentileri olarak kurulmuş, genel olarak tüketimci ve pazar yönelimli hale gelmiştir." (Gerbner, 2005, s.93)

Kitle iletişiminin, endüstriyel toplum, kitlesel üretim ve tüketim yapısıyla hayat bulan karakteri, kendine özgü iletişim tarzıyla beraber gelişmiştir. Kitle iletişimi, örneğin kişilerarası iletişim sürecinden farklı olduğu kadar, pek çok yönden kendini önceleyen toplumsal iletişim süreçlerinden de ayrılır.

Thompson'a (2005, s.211) göre kitle iletişimi, her ne kadar bir iletişim ve etkileşim sürecine vurgu yapıyor gibi görünse de "genel olarak ileticiden alıcıya tek yönlü mesajlar içermektedir." Dolayısıyla kitle iletişimi, "simgesel malların üretimi ve alımlanması arasındaki temel kopuşu kurumsallaştırır." (s.213) Sadece kitle iletişimine özgü olmayan bu durumun kapsamı kitle iletişimiyle beraber artmıştır ve kişilerarası iletişimde dahi mümkün olan geri bildirim unsuru ancak farklı bir iletişim ortamı kullanıldığı zaman mümkün olmaktadır. Ayrıca Thompson, kitle iletişiminin "simgesel biçimlerin zaman ve mekân olarak elde edilebilirliği"ni yaygınlaştırarak, zaman ve mekân içinde ulaşılabilen enformasyonda bir devrim anlamına geldiğini ileri sürer. (s.214) Kâğıt, fotoğraf, manyetik ses kayıt teknolojileri vb. aracılığıyla enformasyonun saklanma becerisinin artması ve telekomünikasyon teknolojisinin ortaya çıkmasıyla mekâna yönelik iletişim kabiliyetinde sıçrama yaşanması sözü edilen duruma verilen örneklerdir. (s.214-215)

İletişim teknolojileri ve iktidar ilişkisi

İletişim araçlarında yaşanan dönüşüm, toplumsal bağlamından ayrı tutulmamalıdır. Manuel Castells de (2008, s.38) daha genel anlamda teknolojiyi "bilimsel bilginin, şeyleri yeniden üretilebilir bir biçimde yapmanın yollarını belirlemek için kullanılması" olarak tanımlayarak teknolojik dönüşümün toplumsal yapıyla olan ilişkisine dikkat çekmiştir. Bu çerçevede kitle iletişim sürecinin, kendi evrenini yaratan teknolojik gelişim kronolojisinden farklı biçimde ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda öncelikle teknoloji, Erdoğan (1999, s.17, 44) tarafından, "örgütlenmede ve sosyal gücün dağıtımında değişmelere katkıda bulunan, egemen sosyal güç sistemine hizmet eden sosyal inşa" olarak tanımlanırken; "iletişim teknolojisi, üretimden kullanım süreçlerine kadar toplumsal üretimin bütünlüğünde yapılaşmaktadır". Böylece iletişim teknolojisinin, toplumsal örgütlenme, üretim, kontrol ve mücadele koşulları altında değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülür. Dahası, doğrudan veya dolaylı olarak iletişim araçlarına odaklı veya onlarla ilişkili kavramsallaştırmalar, teknolojinin toplumsal yapı içindeki sıkı bağını göz önünde bulundurmalıdır.

İmparatorlukların ve toplumların örgütlenme becerilerinin iletişim araçlarıyla olan ilişkisini inceleyen Innis de (1999), temel olarak, iletişim aracına dayalı uygarlığı anlayabilmenin bir yolunun da iletişim aracının özelliklerini kavramaktan geçtiğini ileri sürer. Ona göre, örneğin parşömene dayalı iletişim ortamı, geniş bir alanda dağınık şekilde faaliyet gösteren tarım ekonomisinin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Ortaçağ Avrupa'sının manastır örgütlenmesinin bir ürünüdür. Bu, parşömenin, her yerde rahatça bulunması, dayanaklı ve kolay taşınabilir olması gibi özelliklerinden dolayı birbirinden uzak, yerel iktidarların sürdürülebilmesine verdiği destekle açıklanmaktadır. (s.178-179) Verilen bu örnekte, iletişim araçlarının genel anlamda toplumsal yapıyla olan ilişkisi özetlenmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, iletişim aracının ve ortamının örgütlenme biçimi ve taşıdığı karakteristik özellikler toplumsal yapıya gömülüdür.

Dolayısıyla, toplumsal alanda yaşanan dönüşümler, ondan bağımsız olmayan iletişim alanında da gözlemlenebilir. Bu nedenle, iletişim araçlarında meydana gelen değişimler, toplumsal-ekonomik değişimler çerçevesinde rahatlıkla değerlendirilebilir. İletişim ortamında geçtiğimiz yüzyılın özellikle son çeyreğinde gözlemlenen dönüşümler de sözü edilen çerçevede değerlendirilmelidir.

Yeni medya ve yöndeşme

İnsanlık tarihi boyunca kullanılmış tüm iletişim araç ve ortamları pek çok açıdan ortak özellikler gösterir. Mağara duvarlarından internete kadar kullanılan tüm iletişim araçları, insanların sözlerini, düşündüklerini kalıcı hale getirmek, aktarmak ve toparlamak gibi amaçlara hizmet etmiştir. (Törenli, 2005, s.21) Yazının icadıyla beraber, yazıt, papirüs ve parşömenden modern kâğıda, devamında basılı sözcüğün elektronik ve dijital ortama taşınmasına, görsel olarak ve dinleme yoluyla kullanılan iletişim araçlarının ortaya çıkması, insanlık tarihiyle özdeştir. Ortaya çıktığı tarihsel dönemlere göre farklılaşan iletişim araçları, daha genel başlıklarda **yeni** ve **geleneksel medya** olarak ayrıştırılır. Sözü edilen ayrışma, sadece çağdaş iletişim araçları ve daha öncekiler gibi bir dönemselleştirmeye işaret etmez. Bunun yanında, insan-

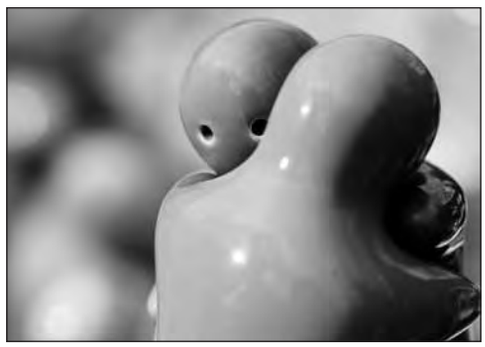

lığın bugüne kadar kullanmış olduğu tüm iletişim araç ve ortamlarının kendi içinde sahip olduğu ayırıcı bir takım özelliklere de işaret eder.

Zaman ve mekânı aşmak

Bu özellikler, her bir iletişim aracının türüne değil, iletişim sürecini icra ederlerken sağladıkları olanaklara odaklanır. Van Dijk'a göre (1999, s.6-7), medya tarihinde bugüne kadar devrim niteliğinde pek çok gelişme yaşanmasına rağmen, değişim esas olarak iki temel başlık altında toplanır: Yapısal ve teknik değişiklikler. Teknik değişim her bir iletişim aracının gelişen ve farklılaşan teknolojik özelliklerini nitelerken yapısal değişim, zaman ve mekân bağlamında ele alınan değişiklikleri kapsar. Tarih öncesi çağlarda insanların duman göndererek, davul çalarak veya ateş yakarak mekânı aşmaya yönelik kullandığı iletişim biçimleri ve gelecek nesillere ulaştırmak üzere mağara duvarlarına çizilen resimler gibi zamanı aşmaya yönelik iletişim biçimleri her zaman var olagelmiştir. İnsanlar, yazının icadıyla beraber zaman ve mekân sorununu aşmaya daha da yaklaşırlar. Ancak bunu tam anlamıyla başarmak günümüzde yeni medya teknolojileri olarak isimlendirilen bir takım yenilikler aracılığıyla mümkün olmuştur. Yeni medya araçları, zamana ve mekâna yönelik iletişim biçimlerini aynı ortamda sağlayabilmesi açısından kendinden önceki iletişim araçlarından ayrılır. Bu bağlamda, 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran teknolojik yenilikler sonucu ortaya çıkan iletişim araç ve ortamları **yeni medya** (Yeni medya kavramı bazı çalışmalarda "ikinci medya" olarak da anılmaktadır. Bkz. Eldeniz, 2010, s.18.), tarihsel olarak sözü edilen teknolojik yeniliklerden önce ortaya çıkmış, işlerliği her biri için farklı olan iletişim araç ve ortamları **geleneksel medya** olarak nitelenir.

Geleneksel medyadan farklı olarak yeni medya kavramının yaygınlaşması bir dizi teknolojik yeniliğin art arda uygulamaya konulmasıyla mümkün oldu. Özellikle İkinci Dünya Savaşı koşullarında geliştirilen yeni teknolojik olanaklar, takip eden yıllarda, aşamalı bir biçimde bütün iletişim süreçlerinde uygulamaya kondu. Yeni medya araçlarının teknik yönünü özetleyen olanaklar, esas olarak, iletişimin sayısallaşması ve çift yönlü iletişim biçimlerine izin veren teknolojik yeniliklerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşti. "Yeni medyaya etki eden en önemli yapısal değişikliğin telekomünikasyon, veri iletişimi ve yeni ile eski medyanın birleşmesi olduğu öne sürülmüştür." (Stevenson, 2008, s.298) Sözü edilen ortaklaşma/bütünleşme **yöndeşme** kavramıyla da açıklanır.

Bilgisayarlı iletişim

İletişim araçları ve sürecinin ortak bir mecrada birleşimini ifade eden iletişimde yöndeşme kavramı, yeni medya teknolojilerinin özünü oluşturur. "Teknolojik yöndeşme, tüm iletişim şebekelerinin aynı içerikleri taşıyabilme yeteneğini sağlayabilmesi" şeklinde tanımlanır. (Taş, 2006, s.37) Teknolojik yöndeşme kavramının sözü edilen bu olanağı sağlamasında ise bilgisayarın icadı kilit noktayı oluşturur. Geray (1994), elektronik alanının ortaya çıkmasını, yarıiletkenlerin kullanılmasını, bu alanda devrim niteliğinde bir buluş olan transistörün icadını ve bu sayede sayısal mantıkla çalışan ilk bilgisayar olan ENIAC'ın işlevli hale gelmesini sayısallaşma sürecinin köşe taşları olarak görür. Transistörlerin geliştirilerek bugünkü çip teknolojisine ulaşılması ise, sayısal mantıkla çalışan bilgisayarlarda çok büyük bir kapasite artışı anlamına gelmiştir. (s.10-22)

Geray (s.22), yöndeşmenin ve dolayısıyla yeni medya araçlarının temelini oluşturan sayısal tekniğin, 1 ve 0 veya "var" ya da "yok" mantığına dayandığını belirtir. Transistörlerin açılıp kapanmaya dayalı çalışma biçimi ve bunu saniyede binlerce kez yapabilmeleri, çok karmaşık işlemlerin, günümüzde kullanılan ondalık hesap sisteminden farklı olarak ikili hesap sistemiyle, yani sadece 1 ve 0 rakamları kullanılarak yapılmasını olanaklı kılar. Böylece pek çok karmaşık işlem, çiplerin her geçen gün artan çalışma kapasitesi kullanılarak yapılabilmektedir. İkili sayısal mantığın, transistörlerin çalışma mantığına en uygun hesaplama sistemi olduğunu benzer zamanlarda keşfeden sibernetikçiler ABD'li John Von Neuman ve İngiliz Alan M. Turing, "bilgisayarların sürekli açılıp kapanan anahtarlardan oluşması gerektiğini söyleyerek, açık olma durumuna '1', kapalı olma durumuna da '0' değerleri verilerek her türlü matematiksel işlemin yapılabileceğini belirtmişlerdir." (Geray, 1994, s.22-28) Nitekim 1940'lı yıllarda her iki sibernetikçinin öngördüğü sayısal mantık kabul edilerek bilgisayar teknolojisinin temel işlem mantığı oluşturulmuştur. Bu tarihten sonra gelişen teknolojiyle beraber, "sayısal (dijital) teknoloji, veri, ses, müzik, metin, fotoğraf, görüntü biçiminde her türlü enformasyonu 'bit'lere (0 ve 1'lere) ya da bilgisayar 'diline', mikro işlemciler yardımıyla dönüştürebilmiştir." (Törenli, 2005, s.98)

Taş (2006) bu değişimi, sayısal teknolojilerin kullanılmasıyla içerik/araç ikiliğinin kırılması olarak tanımlar. İçerik/araç ilişkisinden kasıt ise her bir iletişim türü için o alana özgü araçların kullanılmasının zorunlu olmasıdır. Örneği radyo için, radyo vericisi aracılığıyla yapılan radyo dalgaları yayımı yine bir radyo alıcısını gerekli kılar. Ona göre, "iletişim içeriğinin belirli altyapılar üzerinden iletimi ve belirli araçlar dolayımıyla erişimi zorunluluğunun ortadan kalkması, geleneksel medya ortamına özgü 'içerik/araç ikiliği'nin kırılması anlamına gelmektedir." (Taş, 2006, s.39)

Törenli (2005, s.113-118) tüm bunlara ek olarak, yeni medyanın ortamını oluşturan en önemli bileşenlerin **telekomünikasyon altyapısı**, **internet ve sayısal ağlar** olduğunu belirtir. Telekomünikasyon altyapısı, "insanların telefon ve internet yoluyla birbirlerine ulaşabildiği, birbirleriyle haberleşebildiği bir ağ ortamını ve bu ortamı oluşturan… cihazların tümünü" kapsar. (s.113) İnternet ise şu şekilde tanımlanır:

"Sayısal hale getirilen her türlü verinin (ses, görüntü, metin) bilgisayarlar ya da yeni medya teknolojileri arasında kişisel-yerel-ulusal ya da küresel (özel, kamusal ya da yarı kamusal nitelikteki uluslararası veri ağları) ölçekte kişisel bilgisayarlardan ve 'akıllı' ev sistemlerinden ağ bilgisayarlarına (merkezi bilgisayar/server) kadar çok geniş bir yelpaze içerisinde alınıp verilmesini sağlayan (mesajın ve gideceği adresin küçük parçacıklar -byte- halinde taşındığı veri iletişimi), temelde şifrelemeye ve şifre çözmeye dayalı özel bir dil kullanan en geniş ölçekli çoklu ortamın adıdır." (s.115)

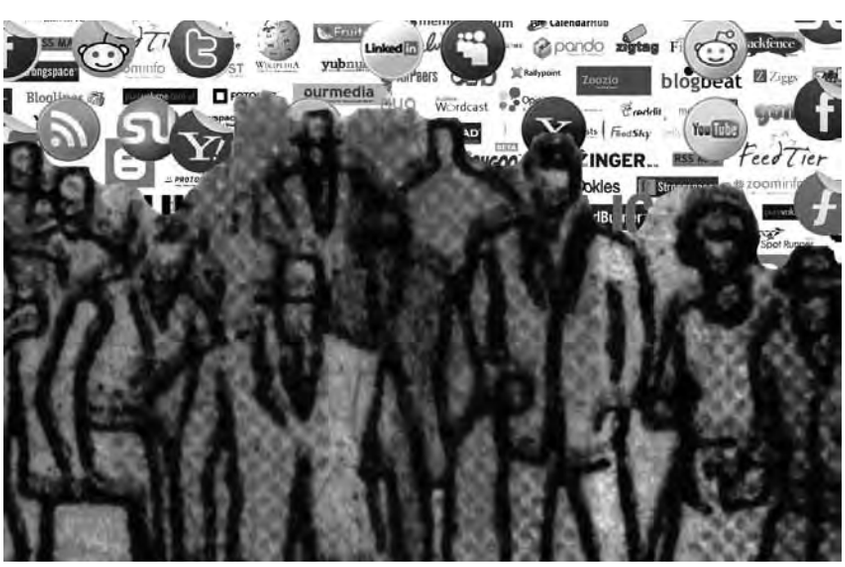
Telekomünikasyon altyapısı, noktalar arasındaki iletişime olanak veren bir omurga olarak işlev görür. İnternet ise, bu omurga üzerindeki veri akışını düzenleyen ve onu belirli bir standarda oturtarak evrenselleşmiş bir dil yaratan sistemi tanımlar.

Başaran (2005, s.244) interneti yöndeşme sürecinin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri olarak görür. Bu çerçevede internet, geleneksel medya, telekomünikasyon ve bilgisayar endüstrilerinin bir araya geldiği bir alandır. Taş (2006, s.39) aynı durumu şu şekilde vurgular:

"İnternet, yöndeşme ortamında temel bir birleştirici olarak görülmektedir. İnternet uygulamalarının çeşitliliği, medya içeriğine erişimi sağladığı gibi yazı, ses ve görüntü paylaşımına izin veren yazılımlarla kişisel iletişim ve veri paylaşımı için uygun bir mecradır. İnternetin bir kitle iletişim aracı olarak gelişimi yöndeşmenin en önemli katalizörüdür."

Başaran (2005, s.243), internetin dünya çapında bilgisayarları birbirine bağlayan bir ağ olarak ortaya çıkışının, 1989'da World Wide Web'in (WWW) geliştirilmesiyle beraber ticari alanda kullanılmasıyla başladığını belirtir. Daha önce ABD'nin askeri faaliyetlerinde kullanılan internet teknolojisi, bu tarihten itibaren multimedia (çoklumedya) için uygun bir kullanıma dönüştürülerek 1999 yılına kadar 130 milyon kullanıcıya ulaşmıştır. (s.243-244)

Teknolojik yöndeşmenin ifade edilen özellikleri ışığında, kitle iletişim sürecinde pek çok değişikliğin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, yeni medya teknolojileri sayesinde kitle iletişiminin; geleneksel basılı ve elektronik kitle iletişim süreçlerinden farklı olarak karşılıklı etkileşime olanak tanıdığı, büyük bir kitle içinde her bireye yönelik özel mesaj değişimine olanak verecek kadar kitlesizleştirici (demassification) olabildiği ve bireyin mesaj alma ve gönderme zamanına uyumlu olacak biçimde eşzamansızlık (asenkron) sağlayabildiği belirtilmektedir. Teknolojik yöndeşme dolayımıyla ortaya çıkan **etkileşim**, **kitlesizleştirme** ve **eşzamansızlık** yeni medyanın tayin edici özellikleri arasında sayılır. (Geray, 1994, s.7-8)

Dolayısıyla medya, geleneksel biçiminden farklılaşarak önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde, geleneksel medya araçlarından farklı şekillerde kullanılan yeni medya araçları, "sayısal ağlara bağlanabilme, bu bağlantının, yani karşılıklı işleyen (two way communication) akışkan bir ağın sağladığı çoklu ortam (çoklu medyalık-multimedia) özelliklerini kullanıcısına yeni hizmet seçenekleri olarak sunabilme olanağına sahiptir." (s.87) Yeni medya dolayımıyla, belirli bir noktadan belirli bir kitleye mesajların verildiği, etkileşime olanak veren ve bir noktadan diğer noktaya yönelik iletişim süreçleri aynı ortamda ve zamanda benzer sayısal teknolojilerin sunduğu olanaklarla sağlanabilir hale gelmiştir. (s.87)

Bazı iktisadi sonuçlar

Low (2002, s.3-4), özü itibariyle mikroelektronik alanında yaşanan bir dizi devrimle beraber yeni iletişim teknolojileri, yeni medya teknolojileri veya enformasyon, bilişim teknolojileri olarak farklı biçimlerde ifade edilen pek çok teknolojik ayrımın ortaya çıktığını söyler. Ona göre, yeni medya çerçevesinde yaşanan değişim ekonomi, küreselleşme, endüstriyel yeniden yapılanma ve sanayisizleşme gibi makro bağlamlara oturmakla beraber sayısallaşma, telekomünikasyon ve yayıncılık gibi bileşenlere de dayanır.

Yeni medya alanını ortaya çıkaran teknolojik yöndeşme, farklı biçimlerde yeni medya kuruluşları ve faaliyetlerinde de gözlemlenebilir. Bu anlamda yöndeşmenin tek bir yönü yoktur. Taş (2006, s.44) bu durumu ekonomik yöndeşme olarak tanımlar. Ona göre ekonomik yöndeşme, "medya endüstrisindeki sek-

törlerin farklı iletişimsel etkinlikleri gerçekleştirdikleri bir örgütlenmeden, tek ve tümleşik bir pazar yapılanmasına geçişi ifade etmektedir". İletişim ortamının farklı bileşenleri (basılı yayıncılık, radyo-televizyon yayıncılığı ve telekomünikasyon gibi) arasındaki teknolojik ayrım daraldıkça, sektörler arası yakınlaşma ortaya çıkmıştır. Transistör teknolojisinin INTEL öncülüğünde geliştirilerek mikro işlemcilerin ortaya çıkması, bilgisayarların boyutlarının küçülmesine, kapasitelerinin ve kullanım yaygınlığının artmasına, dolayısıyla yeni bir pazarın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Telekomünikasyon ve yayıncılık alanının doğrudan sayısal teknolojilere dahil edilmesi, yeni düzenleme ihtiyacını ortaya çıkarmış ve sermaye birikimi, C&C (Computer and Communication) olarak da ifade edilen yeni medya alanında hızla gelişmiştir. (Törenli, 2005, s.98-99) Dolayısıyla yöndeşme sadece teknolojik alanda değil, kuruluşların yapısında ve faaliyetlerinde de gözlemlenebilir. Sözünü ettiğimiz durum, yeni yoğunlaşma stratejileriyle beraber gelişir. Taş (2006), bu durumun, yeni iletişim ortamına yönelik kapsamlı bir biçimde uygulamaya konan yeni düzenleme anlayışlarının bir sonucu olduğunu belirtir.

Body-Barrett ise (2006b, s.23) benzer şekilde, iletişim teknolojilerinde görülen dönüşümün medya alanında ve medya merkezli faaliyetlerde, Amerikalılaşma (Amerikan iş ve içerik modeline uyum), ticarileşme, rekabetçilik, yoğunlaşma, holdingleşme, yöndeşme, düzenleme, sayısallaşma, uluslararasılaşma ve özelleştirme gibi bağlamlara dayalı olduğunu belirtir.

Buna paralel olarak, yöndeşmenin yapısal değişim kapsamında ele aldığımız yanı gelişerek devam eder. Stevenson (2006, s.195-226), aynı zamanda küreselleşme teorilerine de kaynaklık eden bu olgunun, zamana ve mekâna bağlı iletişim biçimlerinin tarihsel süreç içinde hiç olmadığı kadar birbirinin içine geçtiği, zamana ve mekâna bağlılığın büyük ölçüde aşıldığı yönündeki argümanlara da temel oluşturduğunu belirtir.

Bu argümanların en bilineni, özellikle 1980'li yıllardan itibaren, önlenemez bir olgu olarak resmedilen küreselleşme sürecidir. Jessop'a (2005b, s.276-280) göre, kapitalizmin esas olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında benimsemiş olduğu gelişim stratejisi, ulusal pazarı ve devleti dikkate alır nitelikteydi. Ancak kitle iletişim araçlarındaki yapısal değişim çerçevesinde ele aldığımız süreç, zaman ve mekân olgusunun aynı ortamda aşılmasını olanaklı hale getirerek küreselleşme kavramına kaynaklık etmiştir. Jessop (s.272-273) sözü edilen durumun "taşımacılık, iletişim, kumanda etme, denetim ve istihbarat alanındaki maddi ve toplumsal teknolojiler tarafından olanaklı kılındığını" vurgular. Böylelikle sermayenin küresel alandaki hâkimiyet ve genişleme olanağı güçlenmiştir. Bu nedenle kapitalizmin ulusal pazarı ve devleti dikkate alan karakterinde küreselleşme olgusuyla beraber önemli değişimler yaşanmıştır. Sözü edilen süreçle beraber, sermayenin küreselleşmesi ve ulusal pazar ölçeğinin sarsılması karşımıza çıkan en önemli sonuçtur. Bu bağlamda Castells de 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan ve yeni medya teknolojilerini ortaya çıkaran devrimin 1980'li yıllarda kapitalist yeniden yapılanma sürecinde merkezi bir rol oynadığına işaret eder. "Bu süreçte, teknoloji devrimi de, ileri kapitalizmin mantığı ve çıkarlarının bir ifadesi olmaya indirgenmesi mümkün olmasa da, gelişimi, tezahürü bakımından bu mantıkla, bu çıkarlarla şekillendirildi." (2008, s.16)

Bu nedenle yeni medya ve yeni iletişim ortamı, kitle iletişimi alanında yaşanan derin değişimin toplumsal alanla olan ilişkisi dâhilinde ele alınmalıdır. Örneğin, yeni medya araçlarının sermaye çevrimi açısından öneminin artması, kapitalist sistemin krizleri ve yeni medyanın sözü edilen "yeni" özelliklerinin sermaye birikimine olan katkısıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu ilişki, iletişim ortamının toplumsal bir bağlama oturduğunun kanıtı olarak görülmelidir. Bu çerçevede, iletişim aracının/ortamının dönüşen yapısını sorgulamak, iletişim aracının/ortamının kapitalizmin dönem dönem yaşadığı krizler ve bu krizleri aşmak için ortaya atılan yeni birikim stratejileri içindeki rolünü ortaya koyarak sorgulamayı önemli bir ihtiyaç haline getirir.

KAYNAKLAR

- F. Başaran (2005), Ağ Ekonomisi ve İnternet. F. Başaran ve H. Geray (Ed.), *İletişim Ağlarının Ekonomisi* (s.237-257), Ankara, Siyasal Kitabevi.
- O. Body-Barret (2006a), Ekonomi Politik Yaklaşım. L. Yaylagül (Ed.), L. Yaylagül (Çev.), *Kitle İletişiminin Ekonomi Politiği* (s.1-16), Ankara, Dalbaz Yayıncılık.
- O. Body-Barret (2006b), Cyberspace, Globalization and Empire. *Global Media and Communication*, 2(1): 21-41.
- M. Castells (2008), *Ağ Toplumunun Yükselisi, Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür*, E. Kılıç (Çev.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (2003).
- H. Geray (1994), *Yeni İletişim Teknolojileri*, Ankara, Kılıçaslan Yayınları.
- H. Geray (2005), İktisat ve İletişim İlişkisi Üzerine. F. Başaran ve H. Geray (Ed.), *İletişim Ağlarının Ekonomisi* (s. 9-33), Ankara, Siyasal Kitabevi.
- G. Gerbner (2005), Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı. M. Binark (Ed.), *Kitle İletişim Kuramları* (s. 75-100), Ankara, Ütopya Yayınları.
- A. H. Innis (2006), *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, (N. Törenli, Çev.), Ankara, Ütopya Yayınevi.
- B. Jessop (2005a), Kapitalist Devlete Dair Yeni Kuramlar. B, Yarar ve A. Özkazanç (Ed.), (Y. Karahanoğulları, Çev.), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet* (s.35-72), İstanbul, İletişim Yayınları.
- B. Jessop (2005b), Küreselleşme ve Mantık(sızlık) ları Üzerine Düşünceler, B. Yarar ve A. Özkazanç (Ed.), (Y. Karahanoğulları, Çev.), *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet* (s.267-299), İstanbul, İletişim Yayınları.
- V. Kayador (Haziran, 2008), Yaşadığımız Dünya, Ülkemiz ve Kitle İletişim Araçları, Bilim ve Ütopya, 168, 34-37.
- L. Low (2002), *Economics of Information Technology and The Media*, Singapore, Singapore University Press.
- N. Stevenson (2008), *Medya Kültürleri*, Ankara, Ütopya Yayınları.
- J. B. Thompson (2005), Kitle İletişiminin Bazı Özellikleri, M. Binark (Ed.), *Kitle İletişim Kuramları* (s.210-220), Ankara, Ütopya Yayınları.
- O. Taş (2006), *İletişim Alanında Yöndeşme Eğilimleri Teknoloji, Pazar ve Düzenleme*, Kültür ve İletişim 9(2), 33-62.
- N. Törenli (2005), *Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- J. Van Dijk (1999), *The Network Society*, London, Sage Publications.
- J. Wasko (2006), Hollywood'daki 'Yeni' Teknolojiler Hakkında Bu Kadar 'Yeni' Olan Nedir? İletişimin Ekonomi Politiğinin İncelenmesinin Bir Örneği, L. Yaylagül (Ed.), (L. Yaylagül. Çev.), *Kitle İletişiminin Ekonomi Politiği* (s. 187-211), Ankara, Dalbaz Yayıncılık.

İzlem Gözükeleş izlemg@gmail.com

İnternet'e eşit ve özgür erişim hakkı

Eşitlik ve özgürlük karşıt kavramlar değildir. Fakat özgürlüğü, negatif olarak ele aldığımızda, kendi potansiyellerimizin gerçekleşmesini değil, onun engellerini görürüz. Bu nedenle, İnternet erişim hakkını, ifade özgürlüğünden (dolayısıyla devlet-toplum karşıtlığından) yola çıkarak değil, herkesin tam gelişim ve potansiyellerini geliştirme hakkı bağlamında tartışmak daha faydalı olacaktır. Ancak o zaman eşitlik ve özgürlük birbirinin tamamlayanı haline gelecektir.

3 Haziran 2011'de, bizim filtreli İnternet uygulamasını tartıştığımız günlerde, Birleşmiş Milletler, İnternet erişimini temel bir insan hakkı olarak tanımlayan bir rapor yayımladı. (1) Hatırlanacağı üzere, "Arap Baharı" eylemlerinde muhaliflerin İnternet'i etkin kullanımı karşısında hükümetler ülkelerindeki İnternet kullanımını tamamen engellemeye kadar varan yaptırımlar uygulamıştı. Fakat İnternet erişimine yönelik tehdit, bu ülkelerle de sınırlı değildi. Tüm dünyada, çeşitli web sitelerinin kapatılması, engellenmesi ya da bizde olduğu gibi filtrelenmesi son zamanlarda çok sık rastlanan uygulamalardı. Ancak Fransa'da ve İngiltere'de gündeme gelen "üç vuruş" (three strikes) ya da "yükseltilmiş yanıt" (graduated response) olarak ifade edilen kanunlar, erişim engellemelerine yeni bir boyut kattı.

Aslında "üç vuruş", beysbol oyunundan geliyor. Oyunda, topa vuran oyuncunun üç hakkı bulunuyor. ABD'de bazı eyaletler, beysboldaki bu kuraldan esinlenerek, ciddi bir suçu üç ya da daha fazla tekrar edenleri, idam ile cezalandırabiliyor. Bazı ülkeler, bu uygulamayı İnternet'e uyarlama gayreti içindeler. Tabi burada cezalandırılan suç, hiç de şaşırtıcı değil: telif hakkı ihlali. İnternet'teki üç vuruş kanunlarına göre, telif haklarını ihlal ederek dosya paylaşım etkinliklerinde bulunan İnternet kullanıcıları belirli bir sayıda uyarılıyor. Eylemlerine devam etmeleri durumunda, kullanıcıların İnternet bağlantıları kesiliyor ya da askıya alınıyor.

İnternet bir insan hakkı mı?

İşte BM'nin İnternet erişimini temel bir insan hakkı olarak tanımlayan raporu, insanların erişim haklarını kısıtlayan bu tarz uygulamalara karşı bir hamle olarak değerlendirildi. Söz konusu raporun içeriğine geçmeden önce, rapora yönelik temel bir eleştiriye değinmekte fayda var. "İnternet'in babası" olarak tanınan Vinton G.. Cerf, İnternet'in bir insan hakkı olarak değerlendirilemeyeceğini söylüyor. Cerf'e göre İnternet, sadece bir teknoloji. Cerf, İnternet'in temel insan haklarının gerçekleştirilmesi için bir araç olduğunu ancak herhangi bir teknolojin insan hakkı olamayacağını söylüyor.

Fakat Uçkan'ın da belirttiği gibi, Cerf, İnternet'i sadece teknolojiye indirgemekle büyük bir yanılgıya düşüyor:

"İnternet teknolojiden ibaret değil, teknoloji(ler) aracılığıyla yaratılmış bir ortam ve en önemlisi, etkileşimli, sosyal ve kamusal bir ortam. Kamusal bir ortam, çünkü hepimize ait, sadece teknolojiyi geliştirenlere değil. Tıpkı konut gibi. Konut bir teknoloji ürünü. Peki, barınma hakkı neden bir insanlık hakkı? Tıpkı sokaklar ve meydanlar gibi. Sokaklar ve meydanlara erişim temel bir hak. Sokaklar ve meydanlar ne kadar teknolojiden ibaretse İnternet de o kadar teknolojiden ibaret. Nasıl sokaklara çıkıp protesto etme hakkımız temel bir hak ise, aynı şeyi İnternet'te yapmamız da temel bir hak. Dolayısıyla İnternet'e erişme hakkı, tıpkı sokağa çıkma, kamusal alanda örgütlenme, seyahat etme gibi bir insan hakkı." (2)

Çek hukukçu Karel Vasak, insan haklarını üç kuşak altında değerlendiriyor. İlk kuşakta, özgürlük ve siyasi katılım üzerine haklar yer alıyor. Bu hakların bireyci yanı dikkat çekiyor. Devlet ve sivil toplum karşıtlığından yola çıkarak, bireyi devlete karşı koruyor. İfade özgürlüğü, adil yargılanma, inanç özgürlüğü vb hakları içeriyor. İkinci kuşakta ise 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve daha çok eşitlik ile ilgili haklar var. İkinci kuşak haklar, temel olarak ekonomik, sosyal ve kültürel hakları

içeriyor. Birinci kuşak, bireyi devlete karşı korurken, bir diğer deyişle devletin hareket alanını sınırlarken, ikinci kuşak haklarda tam tersine devletin görev ve sorumluluklarının altı çiziliyor. Çalışma, barınma, sağlık vb. haklar bu kapsamda değerlendiriliyor. Üçüncü kuşak haklar ise, ilk iki kuşakta yer almayan hakları içeriyor ve daha geniş bir alanı kapsıyor. Kendi kaderini tayin, ekonomik ve sosyal gelişim, sağlıklı çevre, doğal kaynaklara erişim, iletişim vb haklar üçüncü kuşakta yer alıyor. Dolayısıyla, İnternet'e erişim hakkını bu kuşakta değerlendirmek gerekiyor.

BM raporunda İnternet'e erişim hakkı

İnternet'e erişim hakkı, BM raporu öncesinde de farklı ülkelerce (Estonya, Fransa, Finlandiya, İspanya) tanınmış bir haktı. BM raporundan sonra, bu hak, uluslararası bir boyut kazandı.

Raporun içeriğine gelirsek...

BM raporu, İnternet'i sadece düşünce ve ifade özgürlüğünün bir aracı olarak değerlendirmiyor. İnternet'in toplumu dönüştürücü ve geliştirici yönünün altı çiziliyor. Fakat daha da önemlisi, İnternet'e erişim hakkını iki başlık altında ele alıyor:

1) İçeriğe erişim.

2) İnternet'e erişim için gerekli fiziksel altyapıya erişim.

Bir diğer deyişle, ilk başlık içeriğe özgür erişimi nitelerken, ikincisi eşit erişim hakkının altını çiziyor. İçeriğe özgür erişim hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ve Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. maddelerinden yola çıkıyor. Bildirge'nin 19. maddesi şöyle diyor:

"Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar."

Sözleşme'de ise Bildirge'nin içeriği tekrarlanırken, bunun hangi şartlarda sınırlandırılabileceği de ifade ediliyor:

"1. Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır.

"2. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir.

"3. Bu maddenin ikinci fıkrasındaki haklar özel bir ödev ve sorumlulukla kullanılır. Bu nedenle bu hak, sadece hukuken öngörülen ve aşağıdaki sebeplerle gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir: a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı; b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini (public order), veya sağlık ve ahlakı koruma."

Bu doğrultuda, düşünce ve ifade özgürlüğü, ancak meşru gerekçelerle sınırlandırılabilir. Çocuk pornografisi ya da nefret söylemi bu kapsamda değerlendirilebilir.

Ancak raporda, düşünce ve ifade özgürlüğü için son derece önemli olan İnternet'in, devletlerin keyfi engellemelerine maruz kaldığının altı çiziliyor. Birçok örnekte, devletlerin İnternet'te yer alan içeriği son derece keyfi ve kanunlardaki belirsizliklerden faydalanarak yasakladıklarını / sansürlediklerini görüyoruz. Üstelik bu engellemelerin, her geçen gün daha gelişmiş ve kimi zaman da kamuoyundan saklanan teknolojilerle sağlandığı belirtiliyor. Raporda, çocuk pornografisine dayalı engellemelerin bile sorunlu olduğu ifade ediliyor. Çocuk pornografisinin gerçekte çocuk seks işçiliğinin bir yan ürünü olduğu hatırlatılıyor. Devletlerin, sorunun kökenine inmelerinin daha doğru bir yaklaşım olacağı vurgulanıyor.

Ayrıca, son derece meşru ifadelerin bile devletler tarafından kriminalize edilip suç kapsamında değerlendirildiği belirtiliyor. Hükümetler, muhaliflerinin İnternet'teki varlığını yukarıda belirilen üçüncü maddede yer almayan kriterler olmadan da sınırlayabiliyor. Bu, yalnızca basını susturmakla da kalmıyor, toplumdaki oto sansür mekanizmalarını güçlendiriyor. Hükümetlerin keyfiyetinin yanında, bizim filtreli İnternet'imizde olduğu gibi sansür uygulamalarının şeffaf olmaması da önemli bir sorun. Rapor, yukarıda bahsedilen "üç vuruş" ya da " yükseltilmiş yanıt" adlı yaptırımlara da değiniyor. Fikri mülkiyet haklarını ihlal gerekçesiyle, kullanıcıların İnternet erişim hakkının engellenmesinin Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. maddesinin 3. paragrafına aykırı olduğu belirtiliyor.

Kişisel bilgilerin korunması

Raporda, kişisel bilgilerin korunması yine erişim hakkı kapsamında değerlendiriliyor. Bu doğrultuda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12. ve Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 17. maddelerine referans veriliyor:

"Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, evine ya da yazışmasına keyfi olarak karışılamaz, onuruna ve adına saldırılamaz. Herkesin, bu gibi müdahale ya da saldırılara karşı yasa tarafından korunma hakkı vardır (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 12. madde).

"1. Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz.

"2. Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir. (Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 17. madde)"

Raporda, devletlerin ve şirketlerin, kişisel iletişim ve etkinlikler hakkında bilgi toplamasından duyulan endişelere yer veriliyor. İnternet'te, anonimliğin öneminin altı çiziliyor.

Tüm bunlar, devletlerin yapmaması gerekenler. Devletlerin yapması gerekenleri ise dört başlık altında toplayabiliriz:

1) Devletlerin, İnternet'i toplumun tüm kesimleri için erişilebilir ve düşük maliyetli yapmaları.

2) Uluslararası alanda gelişmiş devletlerin, gelişmekte olan ülkelere destek olarak evrensel erişimin önünü açması.

3) İnternet erişiminde engellilerin ve dilsel azınlıkların dikkate alınması.

4) Devletlerin, toplumdaki İnternet okuryazarlığını artırmak için çalışmalar yapması.

Görüldüğü gibi rapor, ağırlıkla devletin yaptırımlarına karşı bireyin hakları üzerine kurulu. Toplumun tüm kesimlerinin İnternet'e eşit erişim hakkı konusunda zayıf kalıyor. Türkiye'deki İnternet eylemlerinde de benzer bir durum karşımıza çıkıyor. Eşit erişim hakkı talebinin dillendirilmeyişi ve özgürlüğün sadece devlet karşısında negatif/olumsuz terimlerle ifade ediliyor olması İnternet eylemlerinin en zayıf iki halkasını oluşturuyor. Bu konuya tekrar döneceğiz. Ama önce Penney'in İnternet Erişim Hakkı'nın fikri kökenlerine indiği ve kısa bir tarihini verdiği çalışmasına göz atmakta fayda var. (3)

Bilgi akışına ilişkin iki paradigma

Penney makalesinde, söz konusu raporda iki farklı tarihsel eğilimin izlerini bulabileceğimizi ifade ediyor. İlk eğilimi, siber-özgürlükçülük (Cyber-Libertarianism) olarak adlandırıyor. Siber-özgürlükçülükte, özgürlük vurgusu belirginlik kazanıyor. Tabi burada özgürlüğün, devletin müdahalesinin karşısında olmak, onu istememek gibi bir anlamı var. İkinci tarihsel eğilim ise, iletişim hakkı olarak adlandırılıyor. Halkın, etnik ve toplumsal grupların, bireylerin enformasyon kaynaklarına erişim ve iletişim süreçlerine katılım hakkı olarak tanımlanıyor.

Penney, bu iki tarihsel eğilimi daha geriye götürdüğünde karşımıza 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası durum çıkıyor. Enformasyonun özgür akışı paradigması, gelişmiş kapitalist ülkelerce destekleniyor ve bilginin uluslararası alanda sınırsız akışını savunuyor. Böylece soğuk savaş döneminde, Özgür Batı, Sosyalist Blok'u en zayıf yerinden de vurmuş oluyordu. Sosyalist Blok, bu paradigmanın kendi güvenliğini tehdit ettiğinin ve Batı'nın hegemonyasını güçlendirdiğinin farkındaydı. Karşıt bir paradigma geliştirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Yeni paradigma, 1960'ların sonlarına doğru, uluslararası politikada etkinliklerini artırmaya başlayan Üçüncü Dünya Ülkeleri'nden geldi. Bu ülkeler, küresel kitle iletişim araçlarında, zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçuruma odaklandılar. "Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni" olarak adlandırılan bu yeni paradigma, enformasyonun sınırsız akışını reddediyor, bunun yerine daha dengeli ve belirli toplumsal, ekonomik ve sosyal hedefleri gerçekleştirmek adına devlet düzenlemesini savunuyordu. Üçüncü Dünya kökenli bir hareket olmasına rağmen medyanın yoğunlaşması ve tekelleşmesi gibi bazı konularda Kanada'nın, Avustralya'nın ve Yeni Zelanda'nın desteğini aldı. 1970'li yıllarda UNESCO, bu iki paradigmanın mücadelesine şahitlik etti.

BM'nin İnternet erişim hakkı raporunu değerlendirirken bu tarih-

sel arka planı da göz ardı etmemek gerekiyor. Bu bağlamda raporun, enformasyonun özgür akışı paradigmasının etkisi altında yazıldığı görülüyor. Önümüzdeki süreçte, BM'nin erişim hakkını insan hakkı olarak tanımlamış olmasının, tüm dünyadaki yargı süreçlerini olumlu etkileyeceği muhakkak. Raporda daha sınırlı bir yere sahip olmasına rağmen, raporun eşit erişim hakkı yönünde de faydaları olabilir. Kısacası, BM'nin bu kararı son derece önemli. İnternet'e erişim hakkının, Türkiye'de de anayasal bir hak olarak tanınması için mücadele etmemiz gerekiyor.

Eşitlik ve özgürlüğün birbirini tamamlaması

Ancak...

1) Raporda, telif hakları gerekçesiyle yapılan engellemeler fikir ve ifade özgürlüğü bağlamında eleştiriliyor. Fakat İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 17. Madde'si mülkiyet ile ilgilidir:

"1. Herkesin, tek başına ya da başkalarıyla ortaklık içinde, mülkiyet hakkı vardır.

"2. Kimse mülkiyetinden keyfi olarak yoksun bırakılamaz."

İnternet'e yönelik asıl tehdidin telif hakkı savunucusu şirketlerden geldiği ve bu şirketlerin de telif haklarını ısrarla mülkiyet kapsamında değerlendirdiği düşünülürse bir çatışma alanı içinde olduğumuzu unutmamak gerekir. Bu çelişki, sadece İnternet'e erişim hakkıyla sınırlı değildir. İnsan hakları bir bütün olarak bu çelişkiyi içerir:

"Modern insan haklarının tarih içindeki izini sürmek, insan haklarının yekpare bir bütün olmadığını, haklar arasında çelişkiler ve çatışmalar olduğunu ortaya koyar. İnsan haklarının bu devingen niteliği, özel mülkiyete dayalı haklar ile toplumsal yarara dayalı hakların çatışmasından ileri gelir." (4)

2) Yukarıda da vurgulandığı gibi, rapor devlet-toplum karşıtlığı üzerine kurulu. Fakat devletin sınıfsal karakteri göz ardı edilmemeli. Bugün İnternet erişimini kısıtlama/engelleme girişiminin arkasında hükümetlerin doğrudan siyasi çıkarlarından çok, telif hakları nedeniyle ABD ve AB içinde lobi faaliyetleri yürüten şirketlerin çıkarları var. SOPA girişimi bunun en net örneği. Dolayısıyla, telif haklarını atlayarak ya da ona gereken önemi vermeyerek İnternet erişim hakkını savunamayız.

3) Yuri Davidov, *Özgürlük ve Yabancılaşma* adlı kitabında içine yılan giren bir adamın masalını anlatır. Masal, özgürlüğün negatif anlatılarının sorununu ortaya koymaktadır:

"Bir gün uyuyan bir adamın ağzından midesine bir yılan girer ve yerleşir. Adam uyandığında anlar ki, o zamana kadar özgürce sürdürdüğü yaşam sona ermiştir. Artık, varlığı tamamen yılanın keyfine bağlıdır. Adam korkunç eziyetlere uğramamak için yılanın her dediğini yapar. O insan artık kendisi değildir. Tek başına hareket edebilme yeteneğini kaybetmiştir. Adam için yaşam mutlak bir uşaklığa dönüşmüştür."

"Aradan zaman geçer, güzel bir sabah, adam uyandığında birden yılanın gitmiş olduğunu fark eder. Özgürlüğüne yeniden kavuşmuştur. Önce benliğini büyük bir sevinç kaplar, oysa hemen sonra anlar ki, ne yapması gerektiğini artık bilmemektedir. Yılanın egemenliği altında geçen yıllarda egemenliğini, isteklerini onun gücüne bağımlı kılmaya alışmıştır. İsteme, çaba gösterme, tek başına hareket edebilme yeteneklerini kaybetmiştir. Adamın kölelik koşullarında kazandığı nitelik yılanla birlikte çekip gitmiştir, içinde bir yer boşalmıştır.

"Özgürlüğün yerini boşluk almıştır."

Eşitlik ve özgürlük karşıt kavramlar değildir. Fakat özgürlüğü, negatif olarak ele aldığımızda, kendi potansiyellerimizin gerçekleşmesini değil, onun engellerini görürüz. Bu nedenle, İnternet erişim hakkını, ifade özgürlüğünden (dolayısıyla devlet-toplum karşıtlığından) yola çıkarak değil, **herkesin tam gelişim ve potansiyellerini geliştirme hakkı** bağlamında tartışmak daha faydalı olacaktır. Ancak o zaman eşitlik ve özgürlük birbirinin tamamlayanı haline gelecektir.

KAYNAKLAR

1) F. La Rue, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression*, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf, son erişim 18 Mart, 2011.

2) Ö. Uçkan, *İnternet erişimi anayasada korunan bir hak olmalı mı?*, Emek Dünyası, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=42310, son erişim 19 Mart, 2011.

3) J. W. Penney, INTERNET ACCESS RIGHTS: A BRIEF HISTORY AND INTELLECTUAL ORIGINS, http://www.wmitchell.edu/lawreview/Volume38/documents/1.Penney.pdf, son erişim 18 Mart, 2011.

4) Y. Özdek, *Marksizm ve Haklar, Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri - 1*, Nota Bene Yayınları, 2011.

Hasan Torlak htorlak@hotmail.com

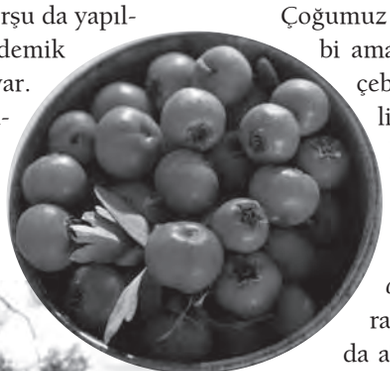
Hititlerden beri dert ortağımız: Alıç ağacı

Bir gün bunalırsanız, kalbinizin dertleri taşıyamayacağını hissederseniz doğaya atın kendinizi; bembeyaz mis kokulu çiçekler açan güzelim alıçlarımızın çiçek ve yapraklarından kendinize çaylar yapın, sonbaharda olgunlaşan sarı ve kırmızı mis kokulu alıç meyvelerini yiyin, inanın kendinizi daha iyi hissedeceksiniz. Hitit insanının çeşitli nedenlerden dolayı strese girdiğinde alıç ağacına koşması, onun altında tanrılarına dua etmesi boşuna değildir.

Crataegus olarak bilinen alıç, gülgiller familyasındandır. Anadolu'nun hemen her yerinde yaygın olan alıcın 20 kadar türü ülkemizde yetişmektedir. Alıçlar, kışın yaprağını döken, güzel çiçeklerinden ötürü kültürü de yapılan dikenli ağaç ya da ağaççıklardır. Alıç türleri meyvelerinden döktüğü tohumlarla çoğalır. Alıç meyvelerinde saponinler, glikozitler, flavonitler, askorbik asidi de içeren asitler ile tanen bulunur. Bazı yerlerde sonbahar mevsiminde kimi alıç türlerinin meyveleri ipe dizilerek pazar yerlerinde satılır ve öteki meyveler gibi yenir. (1)

Alıç türlerinin Anadolu'da meyvelerinin taze olarak yenmesinin yanı sıra bazı yörelerde meyvelerinden marmelât üretilir: Sivas yöresinde "Urul" denen alıç ezmesi yapılır, Kastamonu'da alıç meyvelerinden reçel ve yabani elma ile birlikte pekmez yapılır. Amasya köylerinde *C. orientalis* subsp. *orientalis*'in hem meyveleri yenir hem de bu alıçtan kahvaltıda yenmek amacıyla pekmez yapılır. Sivas'ta ayrıca meyvelerinden turşu da yapılmaktadır. (2, 5, 7) Iğdır'da, endemik bir alıç çeşidi olan *C. aronia* var. *aronia* ile *C. meyeri* adlı alıçların meyveleri taze veya kurutularak yenir, meyvelerinden komposto yapılır. *C. x bornmuelleri* ve *C. orientalis* var. *orientalis* adlı alıç türlerinin de Malatya'da meyveleri yenir, meyveleri turşuya konur, ayrıca meyvelerinden tarhana yapılır. "Gelin elması" veya "yemişen" olarak adlandırılan *C. curvisephala* ile "kocakarı armudu", "kocakarı elması" gibi adlar verilen *C. microphylla*'nın meyveleri de Balıkesir dolayında yenir. Sivas dolayında *C. monogyna* adlı alıcın meyveleri yenir, ayrıca komposto ve hoşafı yapılır. Afyon'da "kızılcık" olarak adlandırılan *C. monogyna* subsp. *azarella*'nın meyveleri yenir, meyvelerinden reçel ve şerbet yapılır. *C. monogyna* subsp. *monogyna*'nın da çeşitli yörelerde meyveleri yenir, reçeli ve marmelâdı yapılır. Batı Karadeniz'de *C. pentagyna*, Erzincan'da *C. pseudoheterophylla,* Aksaray'da *C. sinaica*, Aksaray ve Karaman'da, *C.szovitsii* ve endemik *C. tanacetifolia* adlı alıcın meyveleri yenir. (2, 5) Eskişehir'de de *C. orientalis*'in meyvelerinden turşu yapılır. (11)

Alıç ağacı meyvelerinden reçel, marmelât, pekmez, hatta turşu bile yapılır.

Çoğumuz alıç çayı içmemişizdir. Genellikle tıbbi amaçlı olarak hazırlanan alıç çaylarını içebileceğiniz Anadolu yörelerini de belirtelim: Hatay'ın Yayladağı ilçesinin Kışlak beldesinde meyvesi yenen *C. Monogyna* subsp. *monogyna*'nın çiçeklerinden hazırlanan çayı da içilir. (5) Amasya'da *C. orientalis* subsp. *orientalis*'in genç dalları suda haşlanarak bundan çay yapıp içilir. (7) Sivas'ta da alıcın yaprakları ve genç sürgünlerinin uç kısımlarından çay yapılır. (2)

Tanrılar kaybolduğunda alıç ağacına başvurulurdu

Yukarıda belirtilen etnobotanik kullanımların binlerce yıllık bir Anadolu mirasının günümüzdeki uzantıları olduğu kuşkusuzdur. Nitekim alıçla ilgili kültürel bilgileri Anadolu'nun ilk yazılı metinlerinin sahibi olan Hitit uygarlığında görmekteyiz. Hititlerin dinsel inanışlarında doğal yapının ve alıç

ağaçlarının büyük bir önemi vardı. Örneğin Hitit açık hava tapınakları ve sunakları Hitit insanının tanrılarına dua ettiği en önemli alanlardı. Hititler doğal unsurlarla iç içe olduklarında kendilerini tanrılara daha yakın hissediyorlardı. Nitekim Hitit tanrılarının birçoğu doğal unsurların tanrılarıdır (Güneş, Fırtına, Bitki, Dağ vb. gibi). Dolayısıyla bu tanrılara tapınırken de bu doğal unsurlarla iç içe olunmalı, insan kendini doğadan yalıtmamalıydı. Hitit inancında belirli bitkiler tanrılara ulaşmak için daha çok tercih edilmişlerdir. Alıç ağacı da bunlardan biridir. Hitit dualarından birinde; "Siz alıç ağacısınız. Siz ilkbaharda beyaz elbiseler giyersiniz, fakat sonbaharda kırmızılar giyersiniz. Öküz sizin altınızdan geçer ve siz onun tüylerini çekersiniz, koyun sizin altınızdan geçer ve siz onun yününü çekersiniz. Aynı şekilde tanrının gazabını, hiddetini, kızgınlığını ve öfkesini de çek." (18) denilmektedir.

Bitki ve verimlilik tanrısı Telipinu kaybolduğunda (kıtlık ve kuraklık baş gösterdiğinde) olgunlaşma tanrısı, hububat tanrısı, kader tanrıçaları, anatanrıçalar ve diğer önemli tanrılar alıç ağacının altında bekleyerek Telipinu'nun öfkesinin dinmesini, sakinleşerek tekrar bitkileri yeşertmesini ve bolluğun gelmesini beklerlerdi. Bu amaçla bitki tanrısını bekleyen Hitit insanı Telipinu'ya yakarırken; "Nasıl ki zeytin tanesi içinde yağ saklıdır, üzüm tanesi içinde şarap saklıdır. Telipinu sen de aynı şekilde kalbinde ve ruhunda iyilik saklayasın" demekte ve bu duayı yönelttiği alıç ağacına yaklaşımı ile ilgili olarak da; "Ben uzun yıllar alıç ağacı altındaki tanrılara ikramda bulundum, onu temizledim" demektedir. Sadece Telipinu değil, Fırtına Tanrısı ve Tanrıçalar gibi diğer önemli tanrı ve tanrıçalar kaybolduklarında da (Tanrı ve Tanrıçaların kaybolmasını Hitit insanının yaşamsal bir tehlikeye girmesiyle özdeşleştirmek gerekir: kıtlık, deprem, savaş, salgın hastalık vb gibi) alıç ağacından destek istemekteydi Hitit insanı. Alıç ağaçlarının yetiştikleri alanlar Hititler için ibadet alanları olmuştur. Bir diğer Hitit metninde, "O, vadilerdeki alıç ağaçlarının bulunduğu yere gider. Onu dua eden biri bulur." denmektedir. Alıçlardan oluşmuş vadilerde Hitit insanlarının tek başlarına ibadet ettikleri, Alıç ağacı ile özlemlerini paylaştıkları, tanrılarının bu ağacın dalları altında buluştuklarına inandıkları görülmektedir. Ülkemizdeki alıç ağaçları ve endemik türlerinin büyük bölümü Hititlerin hüküm sürdüğü topraklarda yetişmektedirler. Dolayısıyla Hititlerin inanç ve ritüellerinin kaynağı Hitit ülkesinin özgün florasıydı.

Peki, Hititler neden yaşamsal sorunlarının tanrılara dile getirilmesinde alıç ağacını tercih etmişlerdi? Alıç ağacının altında dua edince neden dinsel bir dinginlik hissetmişlerdi? Neydi onları alıca sürükleyen? Sadece dua mı etmişlerdi alıç altında yoksa kıtlığın sonuçlarının acı bir şekilde hissedildiği sonbahar aylarında meyvelerini de bu dua veya ritüel sırasında yemiş olabilirler miydi? Onların kalplerini rahatlatan, huzur veren bir özelliği mi vardı alıcın? Bunu bilebilmemiz için günümüz Anadolu'sunda alıcın halk ilacı amacıyla etnobotanik kullanımlarına bir göz atmamız gerekir.

Kalbimizin dostu

Bolu'da alıç çiçeklerinden hazırlanan karışım dahilen yüksek tansiyona karşı ve şeker hastalığı tedavisinde kan şekerini düşürücü olarak kullanılır. Bitlis merkezde alıcın kökleri suda kaynatılıp bu suda banyo yapılmak suretiyle romatizma hastalığı tedavi edilmeye çalışılır. Yine Bitlis'te alıç meyveleri doğrudan yenilerek, vücutta oluşan beyaz şişliklerin (Yöresel olarak bunlara beyaz yel denir) tedavisinde kullanılır (8).

Endemik bir çeşit olan ve Balıkesir'de "sarı alıç" olarak adlandırılan *Crataegus aronia* var. *aronia*'ın Balıkesir'de meyveleri yenir, ayrıca idrar artırıcı olarak kullanılır (6).

C. monogyna, nisan-haziran ayları arasında beyaz-pembe renkli çiçekler açar, meyveleri hafif buruk tatlı, kırmızı renkli ve ufaktır. Hititlerin ilkbaharda beyazlar, sonbaharda kırmızılar giydiğini söylediği alıçlarımızdan biri de bu olmalıdır. Bu alıç kalbi ve dolaşım sistemini güçlendirici bir toniktir. İdrar söktürücüdür. Sinir bozukluklarını, sinirsel kalp çarpıntılarını geçirir. Sinirleri yatıştırır. Yüksek tansiyonu düşürür, uykusuzluğa karşı da güvenle kullanılır. Bu alıcın tıbbi etkilerinden yararlanmak için, alıcın olgun meyveleri ve bir miktar yaprağı sonbahar başı ve ortasında toplanır. Meyve ve yaprak karışımı üzerine kaynar su dökülüp demlendirilerek bir çay hazırlanır ve içilir. (1) Kırklareli'nde

Çiçek, meyve ve kabuğundan elde edilen öz kalp kuvvetlendirici, teskin edici, damar sertliğini giderici ve tansiyon düşürücü olarak kullanılır.

Crataegus monogyna adlı alıcın çiçek ve yaprakları çiçeklenme aşamasında, çiçekler henüz yarı tomurcuk haldeyken toplanır ve hemen gölge ve havadar bir yerde kurumaya bırakılır. Meyveler olgunlaştıklarında, yani eylül-ekimde kızardıklarında toplanır ve gölgede kurutulur. İyice kuruyan çiçek, yaprak ve meyveler incecik kıyılarak karıştırılır ve hava almayan kaplarda saklanır. Ancak yalnızca çiçek-yaprak karışımı da yeterlidir. Bu karışımdan yapılan alıç çayı, kalp kaslarını ve belleği güçlendirici, kan basıncını normalleştirici, kalp ritim bozukluklarını düzenleyici, koroner toplardamarların işlevlerini destekleyici, kalp krizi sonrasında kalbi güçlendirici ve bedendeki fazla sıvıyı boşaltıcı etkiye sahiptir. Alıç, çeşitli kalp ve kan dolaşımı hastalıklarında gönül rahatlığıyla kullanılabilecek ender bitkilerin en önemli olanıdır. Kesinlikle yan etkisi yoktur. Öncelikle 40-50 yaşlarından sonra ortaya çıkan kalp rahatsızlıklarında mutlaka kullanılmalıdır. Kalp kasları dejenerasyonunda ve koroner damarlardaki daralmalar nedeniyle gerekli miktarda ve oksijenin kalp kaslarına ulaşmaması durumunda, tıbbi tedavinin yanı sıra hemen alıç tedavisine de başlanmalıdır. Kalp rahatsızlıklarında da önleyici olarak kullanılmalıdır. Kalp ritim bozuklukları, sinirsel kalp çarpıntıları, kalp yetmezliği, ağır enfeksiyon hastalıkları sonrasındaki kalp kasları zafiyeti, kalp krizi sonrası yüksek kan basıncı ve damar sertliği, alıç bitkisinin başarıyla kullanılabileceği alanlardır. Bitki çayı ayrıca bedendeki sıvı birikimlerinin boşalmasını da sağlayabilir. (12)

Alıç veya yemişen olarak adlandırılan *C. monogyna* subsp. *monogyna*'nın çiçek, meyve ve kabuğundan elde edilen öz kalp kuvvetlendirici, teskin edici, damar sertliğini giderici ve tansiyon düşürücü olarak kullanılır. (14) Aynı alıç çeşidi Çanakkale-Bayramiç'te de hipertansiyona karşı kullanılır. (15) Bu alıç çeşidinin meyvelerinin kaynatılmış suyu Bingöl'de kalp rahatsızlıklarına karşı kalbi güçlendirici olarak kullanılmaktadır. (10)

Crataegus orientalis, kışın yaprağını döken, yuvarlak tepeli, 6-7 m boylanabilen bir ağaçtır. Batı ve Güneydoğu Anadolu dışında Türkiye'de hemen her yerde yetişir. (4) *C. orientalis*'in çiçekleri beyaz renkli ve salkım şeklindedir. Meyvelerinin rengi sarı, kavuniçi ve kırmızı arasında değişir. Toprak isteği açısından kanaatkârdır. Meyveleri tanen ve C vitamini bakımından zengindir. Gıda olarak kullanılan bu alıcın meyvelerinin sakinleştirici, spazm çözücü, kabız yapıcı ve idrar söktürücü etkileri vardır. Ülkemizin daha çok kuzey kesimlerinde yetişen bu alıç türünün çiçekleri Avrupa'da uzun yıllar tansiyon düşürücü olarak kullanılmıştır. Ayrıca çiçek ve meyvelerinin güzel renkli olması nedeniyle süs bitkisi olarak da kullanılır. Bu bitkinin en önemli özelliği ise kalp atışlarının hızını yavaşlatıcı olmasıdır. Bu nedenle kalbi koruyan ve güçlendiren bir meyvedir. (5, 9) Eskişehir'de *C. orientalis*'in meyvelerinin suyu kuvvet verici olarak bazı yiyeceklere katılır. Kalp kuvvetlendirici olarak bilinir. Köklerinin kaynatılmış suyu ile banyo yapmanın ve bu sudan içilmesinin adale şişlerine faydalı olduğu bilinir. (11)

Bingöl'de *Crataegus orientalis* var. *orientalis*'in meyvelerinin sıcak suda kaynatılmasıyla elde edilen suyu içilmek suretiyle kalp hastalıklarında kalbi güçlendirici olarak kullanılır. (10)

Eskişehir'de *C. oxyacantha* (geyikdikeni) adlı alıç, spazm çözücü, teskin edici ve yatıştırıcı, kolestrol tedavisi ve hipertansiyon tedavilerinde kullanılır. (11) Bu alıç türü batılı ülkelerde de uzun süreden beri sindirim problemlerini ve uykusuzluğu tedavide kullanılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında doktorlar bu ağacın meyvelerinin aynı zamanda kalp güçlendirici olduğunu keşfettiler. Bugün bu alıcın ekstresi Batı Avrupa'da kalp hastalığı tedavisi için onaylanmıştır. Bu alıç, C vitamini açısından zengin olup kan damarlarını güçlendirmeye yardım eden maddeler içerir. Bu bitki kalbe kan ve oksijen akışını artırır. Ayrıca tansiyonu düşürerek kalbin bütün vücuda kan pompalaması için gereken çaba miktarını azaltır. Kalp kaslarını güçlendirmeye yardım eder. Aynı zamanda diüretiktir, vücudun fazla tuz ve su miktarını atmasına yardım eder. Alıç bir kalp hastasını güçlendirebilir. Bazı araştırmalar, alıç alan kalp hastalarının egzersiz sırasında güç ve dayanıklılıklarının arttığını göstermiştir. Ancak kalp hastaları alıç alırken doktor gözetiminde olmalıdırlar. Kalp ilacı alınıyorsa, alıç alımının doktor gözetiminde yapılması veya kalp ilacı dozunun tekrar ayarlanması gerekebilir. Zira tanı konmamış kalp problemi olan in-

sanlarda, yanlış doz alarak hastalığı kötüleştirme riski az da olsa vardır. *C. oxyacantha*, kardiyovasküler sağlığı iyileştirici, dolaşımı düzeltici, kalp yetmezliği ve anjini tedavi edebilme potansiyeli taşır. (21)

Eskişehir'de endemik *C. tanacetifolia*'nın ve *C. bornmuelleri*'nin meyveleri spazmı çözücü, teskin edici ve yatıştırıcı olarak kullanılır. Yine *C. Coccinea*'nın meyveleri kalp yatıştırıcı olarak kullanılır. Eskişehir dolayında *C. monogyna* adlı alıç meyveleri kabızlığı önleyici, safra artırıcı, nefes darlığı ve astıma karşı; meyvelerinden hazırlanan şıra ise ağrı kesici, yatıştırıcı, spazmları azaltıcı, kalp atışlarını yavaşlatıcı, tansiyon düşürücü, idrar söktürücü, bellek ve kalp kaslarını güçlendirici, kalp ritim bozukluklarını düzenleyici, cinsel isteği artırarak erkekliği kuvvetlendirici olarak kullanılır. Aynı yörede alıç çiçeğinin çayı, mide ekşimesine karşı, kan dindirici, gastrit, mide kanamaları, kalp rahatsızlıkları, kalp yetmezliği, damar sertliği, yüksek kan basıncı, koroner damar daralmalarında kullanılır. (11)

Ankara'nın Haymana ilçesinde *Crataegus szovitski*'nin meyveleri kalp-damar rahatsızlıklarına iyi gelmesi amacıyla yenir. (16)

Alıçla muhabbet iyi gelir

Yukarıdaki etnobotanik uygulama örneklerinden de görüleceği üzere, ülkemizdeki alıç türlerinin insan metabolizmasına en önemli etkileri; yatıştırıcı, rahatlatıcı, tansiyon düşürücü ve kalbi güçlendirici özellikleridir. Hitit insanının çeşitli nedenlerden dolayı strese girdiğinde alıç ağacına koşması, onun altında tanrılarına dua etmesi boşuna değildir. Bu uygulamanın tıbbi ve bilimsel nedenleri vardır: Hitit ve Anadolu insanı, alıcın ilkbahardaki bembeyaz çiçekleri ile kıtlık olsa bile onun sonbahardaki sarı-kırmızı meyvelerle donandığını gördüğünde umudun hâlâ bu topraklardan fışkırdığını görür, ruhunu ferahlatan bu görsel unsurlardan alıç çiçeği çayını içtiğinde ve onun meyvelerini yediğinde sinirlerinin yatıştığını, tansiyonunun düştüğünü ve kalbinin daha huzurlu attığını fark eder. Dolayısıyla onu tanrılarla kendisi arasında bir iletişim unsuru, huzur ve iç dinginliğe ulaşmanın aracı, hayata tutunacak bir dal olarak görür, baş tacı yapar güzelim alıcı. Bir gün bunalırsanız, kalbinizin dertleri taşıyamayacağını hissederseniz doğaya atın kendinizi; bembeyaz mis kokulu çiçekler açan güzelim alıçlarımızın çiçek ve yapraklarından kendinize çaylar yapın, sonbaharda olgunlaşan sarı ve kırmızı mis kokulu alıç meyvelerini yiyin, inanın kendinizi daha iyi hissedeceksiniz. Anadolu insanının en az 4 bin yıldan bu yana alıçla olan muhabbetinin, ona olan sevgisinin nedenlerini daha iyi anlayacak, bunu kalbinizin ritminde, ruhunuzun dinginliğinde ve hayata daha olumlu ve ümitli bakışınızda göreceksiniz.

Mürekkep ve boya da yapılıyor

Alıç türlerinden Anadolu'da sadece yiyecek ve halk ilacı elde edilmemiştir, antik çağlarda alıç ağacından mürekkep de yapılmıştır: 2-4 saat kurutulan alıç ağacının dikenli odunu, nisan ve mayıs ayında ayıklanır, ağaç tokmakla dövülerek kabuğu soyulur ve 8 gün suda bırakılır. Su kaynatılır ve kalınlaştırılıncaya kadar pişirilir. Sonra şarap eklenerek tekrar pişirilir. Bu sıvı güneşte kaplarda bırakılır. Sonra küçük pergament keselere asılarak kurutulur. Ve istendiği zaman, bundan alınarak ateş üzerinde şarapla ve biraz vitriol eklenerek, sulandırılarak yazı yazılır (3). Alıç ağacı günümüzde doğal boyamacılıkta da kullanılır. Malatya'nın Akçadağ ilçesinin Kürecik bucağında "Cıvica zar" veya "Gıvice zar" olarak adlandırılan endemik *Crataegus bornmuelleri* ile *C. orientalis* var. *orientalis*'in köklerinden elde edilen sarı renklerle yünler boyanır. Kurutulmuş kök 4 gün boyunca suda tutulur, sonra yün iplikler, bitki parçaları ve şap veya tuzda bir saat kalır. İplikler sarı tonlarda boyanmak üzere bu bitki parçalarının olduğu suda haşlanır. (17)

Anadolu insanı günümüzde de alıç ağacını özlemlerini gerçekleştirecek bir unsur olarak algılar.

Hititlerden kalan gelenek

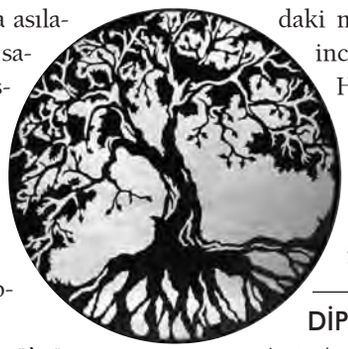
Anadolu'da kültürel süreklilik ve özgünlüğün en önemli nedenlerinden birinin doğal zenginlik ve süreklilik olduğu çok açıktır. Hitit dinsel inancında önemli bir yeri olan alıç ağacının, bu özelliğinden günümüze kalan ritüeller var mıdır? Evet var, zaten olmamasına da şaşardık doğrusu. Hitit insanı alıca dua eder, ona özlemlerini açar ve rahatlardı. Tedirgin ve tehdit altında olan Anadolu insanı alıçla söyleşir, ona içini döker, öyle umutlanır, içine huzur dolarak işine gücüne dönerdi. Hitit tanrılarını bile yatıştıran, onların kızgınlıklarını gideren alıcımız günümüz insanlarına mı deva olmayacaktır? Olacaktır elbet, o Anadolu'nun bin tanrısını dalları altına toplamış, barışçı özelliklerini insanlara sunmuştur. Anadolu insanı günümüzde de alıç ağacını özlemlerini gerçekleştirecek bir unsur olarak algılamaktadır. Örneğin ünlü botanikçi Hikmet Birand, Ankaralı Dikmen Alıcı ile sohbet ederken, onun dallarındaki renk renk bez parçalarına da dikkat çeker: "Kuru dallarında, solgun, allı yeşilli paçavralarla nice masum özlemlerin adakları bağlı kalan bir ağaç..." şeklinde betimlemektedir Dikmen Alıcını. (19) Yöre insanı bu ağacın altında yatır yattığına inandığından, alıcın dallarına bez parçalarını bağ-

lamaktadır. Hitit inancına ne kadar benziyor değil mi? Hitit tanrıları günümüzde yatıra dönüşmüş olmalıdır. Herhalde Hitit insanı da alıç ağacının altında ibadet ederken onu rengârenk bez parçalarıyla beziyor, darılan, kırılan tanrıları büyüsel bir renk cümbüşü ile cezbedeceğini düşünüyordu. Kırılan ve kaybolan Telipinu da geriye döndüğünde bütün ağaçlar rengârenk çiçekler açıp, bütün hayvanlar doğurmaya başlamıyor muydu? (22)

Mübarek bir ağaç

Anadolu kültüründe alıç kutsal ağaçlardandır: Elazığ'ın Harput ilçesinde Fetahmet Baba Türbesi'nde çocuğu olmayan kadınlar ve kısmet arayan kızlar türbe yakınındaki "aluç" ağacına ip bağlarlar. Nevşehir-Avanos-İğdekışla köyündeki bütün alıç ağaçları kutsaldır. Yakacak odunların arasına bu ağaçlar karışsa hemen içinden ayırıp bir kenara koyulur. Yoksa ağacın kötülük yapacağına inanılır. Yöre insanı alıcı yakmaz, kesmez ve boya yapımında bile kullanmaz. 1995'te, ağaçların kutsallığına inanmayan birinin ağacın kuru kütüğünü evinde yakınca hem iki traktörü hem de bütün kışlık yakacaklarının yandığı belirtilir. Çok ihtiyar olan ağaçların sadece meyveleri şifa niyetine yenir. Çankırı Şabanözü'nde Güdüllü denen bir yerde bodur bir alıç ağacı vardır. Aynı yerde bir yatırın da yattığı söylenmektedir. Ağacın hemen yanında bir de çeşme vardır. Dilek sahibi buraya gelip iki rekât hacet namazı kıldıktan sonra, üzerinden kopardığı bir bez parçasını ağaca bağlar. Ağacın dallarına bez parçasından başka, dilek sahibine ait olan eski bir ayakkabı, şapka veya çorap da asılabilmektedir. Dilek sahibi dileği gerçekleştiği zaman buraya tekrar gelerek dua eder. Bu ağaç, günümüzde hâlâ bez parçalarıyla eski ayakkabı, şapka ve çoraplarla doludur.

Çankırı-Şaban-özü'nün Yukarı Argaşan mevkiinde de kendisine dilekte bulunulan bir alıç ağacı vardır. Aynı yerde bir yatır da bulunmaktadır. Dilek sahibi buraya gelir, iki rekât hacet namazı kılar, çaput bağlanan bu ağaca kurban da adanır. Kurban adanırken "…derdim geçerse sana dört ayaklı bir kurban" cümlesi söylenir. Hastalıklardan kurtulmak çocuk sahibi olmak isteyen ve daha çeşitli dileği olan kişilerin başvurduğu bu ağaca, dilek sahipleri dilekleri gerçekleştikten sonra adadıkları kurbanı keserler. Hacıbektaş'ta Çilehanebeli adı verilen tepede, "alıç ağacı mevkii" denen bir yer vardır. Bu ağaç, mübarek tanınan, dilek ve adak için ziyaret edilen bir ağaçtır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin keramet için, dalları bomboş olan alıç ağacına çıkıp elma topladığı rivayet edilir. Divriği'nin Bayırüstü (Timisi) köyünde bir tepe üzerinde bulunan Çalgam Baba ziyareti vardır. Tepe üzerinde asırlık bir alıç ağacı ve eski mezarlar vardır. Buraya ilkbaharda ve sonbaharda yapılan mevsimlik toplu törenlerle gidilir. Ekine girmeden önceki ziyarete bütün köy halkı katılır. Adak yerinde kurbanlar kesilerek yemek yenir, toplu dualar edilir. Çalgam Baba'ya kurak mevsimlerde yağmur duası için de çıkılır. (20)

Çalgam Baba örneğinde de görüleceği üzere; günümüzde dahi alıç ağaçları bereket ile ilişkilendirilmekte, aynı Hititlerin alıçlara dua ederken ağacın ilkbahar ve sonbahardaki hallerini vurgulamaları gibi Sivas insanı da alıcın olduğu yere hem ilkbahar hem de sonbaharda çıkmaktadır. Eh ne diyelim, "rastlantı"nın bu kadarı ancak Anadolu'da olur. Alıç ağacının altındaki mezarlarda arkeolojik bir inceleme yapılsa altından Hitit kalıntıları da çıkabilir, alıç ağacının bronz çağına uzanan kökleri, binlerce yıl öncesinden günümüz insanına Hitit inancını da taşıyordur.

DİPNOT VE KAYNAKLAR

1) Nejat Ebcioğlu, Sağlığımız İçin Yararlı Bitkiler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
2) Ertan Tuzlacı, Türkiye'nin Yabani Besin Bitkileri ve Ot Yemekleri, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011
3) Prof. Dr. Nuray Yıldız; Eski Çağda Yazı Malzemesi ve Kitabın Oluşumu, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2000.
4) Necati Güvenç Mamıkoğlu, Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.
5) Mustafa Keskin, Kerim Alpınar; "Kışlak (Yayladağı-Hatay) Hakkında Etnobotanik Bir Araştırma, Ot Dergisi, 2002/2, s.91.
6) Ali Duran, Fatih Satıl, Gülendam Tümen; "Balıkesir Yöresinde Yenen Yabani Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri", Ot Sistematik Botanik Dergisi, 2001/1.
7) Arzu Cansaran, Ömer Faruk, Kaya, Cengiz Yıldırım; "Ovabaşı, Akpınar, Güllüce ve Köseler Köyleri Arasında Kalan Bölgede Etnobotanik Bir Araştırma" Fırat Ünv. Fen ve Müh. Bil. Dergisi, 19(3), 2007.
8) Ertan Tuzlacı, Şifa Niyetine: Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
9) Cenk Durmuşkahya; A'dan Z'ye Bitkilerin Gücü, Seninle Dergisi Eki, Şubat 2011.
10) Rıdvan Polat, Fatih Satıl, Uğur Çakılcıoğlu; "Medicinal plants and their use properties of sold in herbal market in Bingöl (Turkey) district", Biological Diversity and Conservation, 4/3, 2011.
11) Ersin Yücel; Mihalıççık İlçesinin Tıbbi Bitkileri, Eskişehir, 2008.
13) Berrin Ecil; Odun Dışı Orman Ürünleri El Kitabı, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi, İğneada İş Ortaklığı, 2006.
14) Şinasi Yıldırımlı, "Munzur Dağlarının Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri" Fırat Havzası Tıbbi ve Endüstriyel Bitkiler Sempozyumu, 6-8 Ekim 1986, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ, 1991.
15) G. Bulut, E. Tuzlacı, "Folk Medicinal Plants of Bayramiç (Çanakkale-Turkey) İÜ Ecz. Fak. Mec, 40(2008-2009).
16) Fulya Sarper, Galip Akaydın, Işıl Şimşek, Erdem Yeşilada; "Ankara İlinin Haymana İlçesinde Etnobotanik Bir Saha Araştırması", Türk Botanik Dergisi, 33 (2009).
17) Y. Yeşil, E.Akalın; The Plants of Using for Dye in Kürecik (Akçadağ Malatya) Eastern Anatolia of Turkey", İst.Ecz. Fak. Mec, 40(2008-2009).
18) Güngör Karauğuz, Hitit Mitolojisi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.
19- Hikmet Birand; Alıç Ağacı ile Sohbetler, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2001.
20) Pervin Ergun; Türklerde Ağaç Kültü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
21) Dr. Earl Mindell (Çev: Yeşim Özkardeşler Şallı), Mucize Bitkiler, Prestij yayınları, İstanbul, 2003.
22) Hasan Torlak; "Ankara'nın Endemik Bitkileri", Bilim ve Ütopya Dergisi, Ağustos 2002, Sayı: 98.
23) Hasan Torlak; "Anadolu Kültüründe Alıç Ağacı", Yolculuk Dergisi, Kamilkoç Yayını, Nisan 2012.

Maksim Gorki üzerine notlar…

Gorki'nin öykülerinde ve romanlarında, örnekse, Tolstoy, Dostoyevski, Turgenyev'nin eserlerindeki hayali kahramanlar yoktur. Onun kahramanları işçiler ve mujiklerdir. Gerçek insanlardır. Onları bir ayna gibi yansıtmıştır, o kadar. Gorki, Tolstoy, Lenin ve Çehov'la dost olmuş, onlarla olan hatıralarını kitapçıklar halinde yayımlamıştır.

Prof. Dr. Altay Gündüz

Bu yazı, bir makale kapsamında, dünya görüşümü en çok etkileyen bir yazarın, Maksim Gorki'nin, kişiliğinin ve başarısının sırrıyla ilgili düşüncelerimi açıklamak için yazıldı.

Küçük çocuklar, nedendir bilinmez, oyuncak ayıları çok sever. Çocukken "Derviş" adında bir oyuncak ayım vardı Oğlum Ali'ye de bir tane almıştım. Londra'da yedi katlı bir oyuncak mağazası vardır; Hamleys. Londra'ya yolum düştükçe mutlaka giderim. 1995 yılının aralık ayında bir gün Hamleys'e uğradım. Kapıdan girince ne göreyim? Kocaman bir masa üzerinde boy boy bir sürü oyuncak ayı. Onları seyrederken, tüm ailemin, oğlumun hayatta olduğu mutlu zamanlar geldi aklıma. İçsel bir konuşma başladı: "Bir tane alsam mı acaba?" "Çocuklaşma, duygusal olma." Ayıyı almadan İstanbul'a döndüm, ama aklım ayıda kaldı.

Manevi kızım Nilüfer işi gereği sık sık Londra'ya gider ve her defasında bize, "İstediğiniz bir şey var mı?" diye sorar. Çoğu zaman bir kitap ya da pipo tütünü isterim. "Bir şey ister misiniz?" "Bir oyuncak ayı istiyorum, "Hamleys'te gördüm." "Bir arkadaşınızın torunu için herhalde?" "Hayır, hayır, kendim için." "Anlatması uzun, mutlu dönemlerimin simgesi, idefiks de diyebilirsin." Tuhaf tuhaf baktı yüzüme. "İnsanların böyle zararsız takıntıları olabilir kızım! Balzac, romanlarını bir keşiş giysisiyle yazarmış, Schiller de çalışma masasının üstünde bir çürük elma bulundurmuş…"

Simge ayı geldi, otuz santim boyunda şirin bir şey. Üzerinde minicik ayı figürleri olan bir fuları da var. Adını "Gorki" koydum. Çalışma masamın arkasındaki kitap dolabının üstünü mekân tuttu. Gorki, en çok sevdiğim Rus yazarı Aleksey Maksimoviç Peşkov'un eserlerinde kullandığı takma adı. Rusça "Acı" demekmiş. Bir başka deyişle, Maksim Gorki, "Acı Maksim" oluyor.

Gorki'yi hatırladıkça -ki bu sık sık olur- eski bir Rus halk şarkısını mırıldanırım. (1)

"Strasti Mordastiler gelecek,
Felaketler getirecek,
Belalar getirecekler,
Ve kalpleri parça parça yırtacaklar,
Ah sefalet, ah sefalet,
Nereye saklanalım? Nereye?"

1946 yılında bir sahafta bulup aldığım *Strasti Mordasti*'de Gorki, ayakları sakat kızına bakabilmek için vücudunu satan, son derece yoksul, manen çökmüş bir annenin içler acısı öyküsünü anlatır. Habis ruh ya da habis yaratık anlamına gelen Strasti Mordasti, annenin söylediği eski Rus halk şarkılarından birinin efsanevi kişisidir.

Şarkı, Gorki'nin, özgeçmişini anlatan, *Çocukluğum*, *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim* üçlüsünü getirdi aklıma. *Ekmeğimi Kazanırken* romanında Gorki şunları söyler: "İki kişiliğim vardı: Biri hayatın kirli ve iğrenç yönlerini oldukça fazla tanıdığı için biraz ürkekleşmişti. Her gün karşılaştığı korkunç olaylardan etkilenen bu kişilik, hayata ve insanlara güvensizlikle ve kuşkuyla bakıyor; kitaplar arasında münzevi ve sessiz bir hayatı özlüyordu. Bir manastıra kapanmayı, orman bekçisi ya da tren bekçisi olmayı hayal ediyordu. İnsanlardan uzak, ıssız bir hayat onun idealiydi."

"Dürüst ve akıllıca yazılmış kitapların kutsal ruhundan güç alan ikinci kişilik ise, her gün karşılaştığı acımasızlığın egemenliğini görüyor, bu gücün ne denli büyük kolaylıkla onu kafasından mahrum edebileceğini; çamurlu ayaklarıyla kalbini parçalayabileceğini hissediyor ve dişleri kilitlenmiş, yumrukları sıkılmış, tüm tartışmalara ve dövüşlere hazır bir halde, kendini büyük bir özenle savunuyordu. Bu kişilik, etkin olarak seviyor, acıyor ve Fransız romanlarının yiğit kahramanlarına yaraşır

bir tarzda, kılıcını kınından çekerek dövüş durumu alıyordu." (2)

Bir insanın kişiliğinin nasıl oluştuğunu çözümleyebilmek ve değerlendirebilmek için burada kimi hatırlatmaların yapılması uygun olacaktır.

İnsan kurallarla doğmaz. Toplumsal bir ortam içinde geliştikçe kurallar onun bir parçası olur, onlarla bütünleşir. Toplumsal ortam, onun ailesinden, oyun ve okul arkadaşlarından, içinde olduğu toplulukta ilişkide bulunduğu insanlardan oluşur. Bu kadarı da yetmez. Bir insan, doğumundan başlayarak gördüğü ve kullandığı nesnelerden; dinlediği ninniler, ezgiler, masallar, efsaneler, okuduğu kitaplar ve dergilerden; sözün kısası, yaşamı boyunca karşılaştığı her şeyden etkilenir, psikolojik terimle uyarılır ve güdümlenir.

Toplumsal ortam ve kurallar onun düşüncelerini, davranışlarını, değer yargılarını ve algılama biçimlerini belirler. İşte bütün bu öğeler, Gorki'nin sözünü ettiği kişiliklerini oluşturdu. Nasıl oldu bu? Açıklayayım.

Aleksey Maksimoviç Peşkov, 26 Mart 1868'de Volga Nehri kıyısında yer alan Nijniy-Novgorod kentinin dış mahallelerinin çamurlu sokaklarından birinde doğdu. Dört yaşındayken bir mobilya işçisi olan babası koleradan öldü. Yedi yaşında okula verildi. Okuldayken birkaç kopek (Rus kuruşu) kazanıp ailesine destek olabilmek için dayanılmaz kokuların yükseldiği çöplüklerde işe yarar bir şeyler bulmaya çalıştı. Bu yüzden sınıf arkadaşları ona "çöp toplayıcısı ve lağım faresi" adını verdiler ve yanında oturmayı reddettiler. Beş ay okulda kalabildi. Çiçek hastalığına tutuldu ve okulu bıraktı. O sıralarda annesi de veremden öldü. Dedesinin işleri bozuk gittiği için, Gorki sekiz yaşında çalışmak zorunda kaldı. (3) Çocukluğu kaba, cahil ve sert insanların arasında geçti Gorki'nin. İşsizliğin kol gezdiği, yoksulların çoğunluğunun hırsızlık, kurnazlık, namussuzluk, yalancılık ve acımasızlıkla yaşamlarını sürdürdükleri bir toplumsal ortamda yaşadı. Yarını olmayan bir dünyaydı bu. Lenin'in bir sözünü hatırlıyorum: "Bir tabak mercimek için bir işçi, arkadaşını satar." Charles Chaplin'in *Sahne Işıkları* (City Lights, 1931) filminde bu olgu şu çarpıcı sözle dile getirilir: "Açlık vicdanı öldürür."

Gorki, her gün karşılaştığı ve tiksindiği iğrenç olayları, *Çocukluğum* (4) ve *Ekmeğimi Kazanırken* adlı eserlerinde ayrıntılarıyla yazar. *Ekmeğimi Kazanırken* romanında da neden anlattığını açıklar: (5)

"Bu iğrenç şeyleri niye anlatıyorum? Öğrenesiniz diye sayın baylar! Çünkü bu anlattıklarım bir mazi değildir, geçmiş şeyler değildir. İyi uydurulmuş korkunç sahneleri seviyorsunuz, hayal ürünü tüyler ürpertici öyküler sizi hoş bir şekilde heyecana getiriyor! Oysa ben korkunç olan gerçek şeyler, tüyler ürperten günlük olaylar biliyorum. İşte, nasıl yaşadığınızı, ne ile yaşadığınızı hatırlamanız için, bu olaylara ait öykülerle sizi tatsızca heyecanlandırmakta yadsınamaz bir hakkım var.

"Biz hepimiz, pis ve rezilce bir hayat sürüyoruz, işte mesele burada.

"Ben insanları çok seviyorum. Kimseye de ıstırap vermek istemezdim. Ama santimantal olmak doğru değil, müthiş hakikat, güzel yalanların renkli kelimecikleriyle gizlenemez! Hayata doğru! Hayata doğru! Yüreklerimizde ve beyinlerimizde bulunan bütün iyi ve insani şeyleri hayatın içinde eritmek lazım!"

Gorki'nin bu sözlerini düşündüm, "Katılıyorum sana sevgili romantik gerçekçi Aleksey Maksimoviç Peşkov" dedim içimden.

Gorki'nin acı ve yoksunluk içinde geçen çocukluk yaşantısında yegâne teselli bulduğu insan büyük annesi Akulina İvanovna'dır. Gorki'yi çok seven, onu anlayan, koruyan, kayıran, duygulu ve iyi yürekli bir kadındır Akulina. Gorki, ninesine olan sevgisini *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim* (6) adlı romanlarında betimler. Sekiz yaşında bir ayakkabıcı dükkânına çırak olarak girer; ama elleri kaynar çorbayla haşlandığı için Akulina'ın yanına döner. Elleri iyileşince yeniden çalışmaya başlar. Yapmadığı iş kalmaz: Hizmetkârlık, Volga'da seyreden bir gemide bulaşıkçılık, iskelelerde hamallık, balıkhanede gece bekçiliği, fırın işçiliği, ikonalar satan bir mağazada tezgâhtar çırağı ve bir matbaada basımcı yardımcısı gibi. Ne var ki bütün bu işlerinin arasında, geceleri, bir şişenin üstüne diktiği mu-

Gorki, Tolstoy ile birlikte (1900).

Gorki'nin Mikhail Nesterov tarafından yapılmış bir portresi (1901).

Lenin ve Gorki'yi satranç oynarken betimleyen bir resim.

mum ışığı altında geç vakitlere, hatta bazen gün ağarıncaya, dek eline geçen kitapları, gazeteleri ve dergileri okur, notlar alır.

Okumaya karşı olan olağandışı tutkusu nedeniyle 1884 yılında Kazan kentine gider, Kazan Üniversitesi'ne girmek ister, ama başaramaz. Kazan'da bir süre kalır. Bu dönemdeki yaşantısını *Benim Üniversitelerim* adlı eserinde anlatır.

Karşılaştığı trajik olaylar, aşırı yorucu işler ve gıdasızlıktan kaynaklanan vücut zayıflığı ruhsal dengesini yitirmesine neden olur. İntihar etmeye karar verir. 1887 yılının aralık ayında bir revolver satın alır. Kalbini hizalayarak göğsüne ateş eder. Ama mermi, akciğerine isabet eder. Bu girişimin ne denli saçma olduğunu algılar, nadim olur. Bir ay sonra iyileşir ve bir francala fırınında çalışmaya başlar. O sıralarda Mihail Anton Romas adında biriyle tanışır. Dost olurlar. Romas, kimi düşünce ve eylemlerinden dolayı sürgüne yollanmış kültürlü bir kişidir. Gorki, Romas'ın teşvikiyle köylülerin arasında çalışmak ve onları aydınlatmak için Volga Nehri üzerindeki Krasnovidovo köyüne gider. Gitmeden önce Romas ona şöyle söyler, "Mujikler beni sevmezler, özellikle varsılları! Sizden de nefret edeceklerdir, herhalde." (7)

Rus köylüsünün hayatını yakından inceleyen Gorki, köylülerin maddeci, pragmatist, tutucu, sofu, duygusal, kaderci ve hurafelere inanan insanlar olduklarını görür. Romas'la vedalaşacağı gün bu izlenimini ona anlattığı zaman Romas, "Yargıya varmakta acele etmeyiniz! Hüküm vermek kadar, dünyada kolay bir şey yoktur; fakat siz buna alışmayınız! Her şeye sükûnetle bakınız ve şunu unutmayınız: Her şey geçer, her şey daha iyiye doğru değişir. Ağır, ağır mı diyorsunuz? Evet, yavaş ama köklü olur. … bakınız, her şeyi inceleyiniz, korkusuz olunuz, ama hüküm vermekte acele etmeyiniz! Gene görüşelim, aziz dost!" der. (8)

Romas'tan ayrıldıktan sonraki halini ve üzüntüsünü şöyle belirtir: "O gittikten sonra, köyün içinde, sahibini kaybetmiş bir köpek yavrusu gibi dolanıp durdum." (9)

Gorki, hayatının bu evresinde Hazar Denizi kıyılarına dek gider. Balıkçılarla dost olur, onlarla balığa çıkar.

"Hırsız değiliz, külhanbeyi değiliz, haydut değiliz,

Gemi çocuklarıyız, balıkçılarız, biz!" (10)

1889 yılında siyasi etkinliklerinden ötürü ilk kez tutuklanır. Ama bir süre sonra serbest bırakılır. Daha sonra, 1891 yılı ilkbaharında yaya olarak uzun bir geziye çıkar. Don ve Tuna nehirlerinin kıyılarında gezer, Ukrayna ve Besarabya'ya (günümüzde Moldova) gider. Kırım kenti kıyılarında dolaşır. Kafkasya'ya kadar uzanır. Olağandışı bir belleği vardır, Gorki'nin. İlgisini çeken her şey; kişiler, mekânlar ve nesneler sanki bir kamera kaydı gibi zihnine nakşolur. Konuşmalar da teyp kaydı gibi hafızasında kalır. Bunları bir süre sonra yazdığı öykülerde ve romanlarda kullanır.

1892 yılının 25 Eylül günü Tiflis'te yayınlanan *Kafkas* gazetesinde ilk öyküsü olan *Makar Çudra* (11) yayımlanır. Anılan tarih, Gorki'nin hayatında bir dönüm noktasıdır; yazarlığa başladığı tarihtir. Öyküleri, romanları art arda yayımlanır ve 18 Haziran 1936 günü ölünceye dek süregelir.

19. yüzyıl Rusya'sında edebiyat, felsefe ve güzel sanat alanında eserler yaratanlar soylular ve varsıllardır. Konu gereği, edebiyatı ele alayım. Aleksandr Puşkin soyludur; Lev Tolstoy konttur, engin bir çiftliğin sahibidir; Turgenyev de soylu bir aileden gelir; Dostoyevski'nin babası ordu cerrahı, annesi bir tüccarın kızıdır; Çehov'un ailesinin hali vakti yerindedir… Velhasıl, 19. yüzyıl Rusya'sında edebiyat soyluların ayrıcalığındadır. Yaklaşık yüz soylu aile, tahminen on bin insan Rusya'yı temsil eder. Geri kalan milyonlarca emekçi ve köylüden oluşan toplumun esamisi okunmaz; onların adına soylular konuşur.

Ama 1892 yılının 25 Eylül günü mucizevî bir olay olur. Bin yıldır suskun kalan anılan toplum konuşmaya başlar. İşçilerin, köylülerin tarihinde yıldızın parladığı andır, bu. Konuşan, ezilen ve horlanan milyonlarca insanı temsil eden Gorki'dir. Eserlerinde, insanları tıpkı bir fotoğraf gibi yansıtır nesnel yaklaşımla, oldukları gibi betimler; ne yüceltir ne de alçaltır. Gerçeği, sözcüğü sözcüğüne, korkusuzca ve çekinmesizce yazar. Duygusallık tuzağına düşmez. Bahse girerim!

Buna karşılık eserlerini ilgiyle ya da haz duyarak okuduğumuz soylu Rus edebiyatçıları, öykülerinde, romanlarında Rus köylüsü ve işçisini hiçbir zaman aşağılamamışlardır. Aksine, belki de bir suçluluk duygusuyla, bu insanları olmadık şe-

Gorki ve Stalin (1931).

kilde yüceltmişlerdir. Öte yandan Gorki'nin öykülerinde ve romanlarında, örnekse, Tolstoy, Dostoyevski, Turgenyev'nin eserlerindeki hayali kahramanlar da yoktur. Onun kahramanları işçiler ve mujiklerdir. Gerçek insanlardır. Onları bir ayna gibi yansıtmıştır, o kadar.

Tolstoy, Lenin ve Çehov'la dost olmuş, onlarla olan hatıralarını kitapçıklar halinde yayımlamıştır. Hatıralar, hem Gorki'nin hem de anılan dostlarının düşüncelerini, davranışlarını, kişiliklerini belirtmesi ve aynı zamanda, hatıralarda adı geçen kimselerle ilgili kimi görüşleri de içermesi bakımından önemli belgelerdir.

Gorki, Tolstoy'la dost oluyor

Gorki'nin, Tolstoy'la olan hatıraları 1919 yılında *Tolstoy'dan Anılar* adıyla yayımlanmıştır. (12) Gorki, bu kitapçığının önsözünde, Lev Nikolayeviç Tolstoy'un (1828-1910) Kırım'ın Gaspra köyü dolaylarında yaşadığı sıralarda tuttuğu bölük pörçük notların derlemesi olduğunu; Tolstoy'un doğduğu yer olan Yasnaya Poliana'dan ayrılışıyla ölümünün etkisi altında yazdığı bitmemiş bir mektubunu da kitaba eklediğini ve eli varmadığı için mektubu bitiremediğini belirtmektedir. İşte bu kitapçıktan kimi alıntılar:

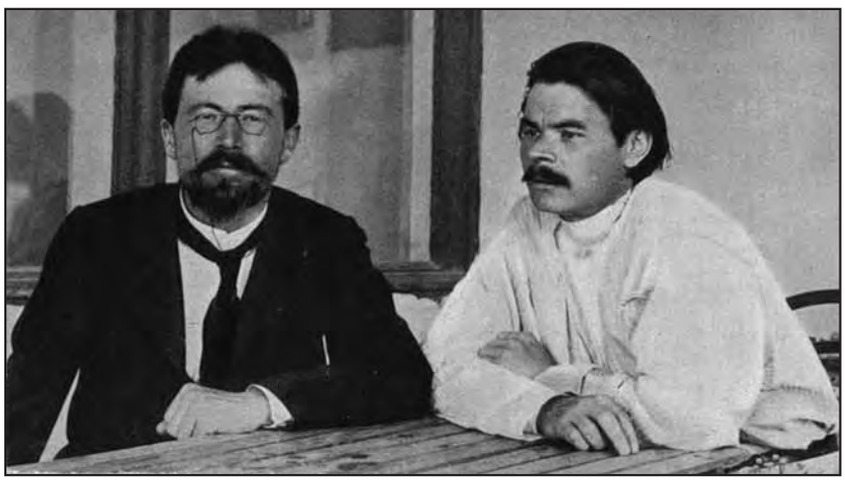
Tolstoy: "Azınlık, her şeyi elde etmiş olduğu için; çoğunluk ise hiçbir şeyi olmadığı için gereksinim duyar Tanrıya." Gorki: "Bana kalırsa, çoğunluk korktuğu için Tanrıya inanır. Ruh halinden dolayı içtenlikle inananlar pek azdır bu dünyada."

"Bana Budist yazmalarını okumamı tavsiye etti. İsa'dan her zaman duygusallıkla söz ederdi."

"Romantizm gerçekle yüz yüze gelmekten duyulan korkudan doğar dedi bir gün."

"Beni aşina olmadığı türden etnolojik bir varlık gibi görüyordu."

"Kadınlardan söz açılınca, bir Fransız romancısı gibi, canı gönülden uzun uzun konuşuyordu. Ama her zaman bir Rus köylüsü kabalığıyla."

Gorki, Anton Çehov ile (1900-Yalta).

"Dickens, genellikle, duygusal, çenebaz ve pek usta olmayan bir yazardı; ama bir romanın nasıl yazılacağını herkesten, hele Balzac'tan çok daha iyi bilirdi."

"Benimle kapıya kadar geldi ve kucaklayarak öptü: 'Sen gerçek bir mujiksin' dedi."

"Yazarlar arasında yaşamak güç gelecek sana, ama aldırma, korkma, içinden ne geçiyorsa onu söyle, her zaman. Kaba da olsa zararı yok. Duyarlı insanlar anlayacaktır."

"Çok sevdiği Anton Çehov için, 'Tıp bilgisi ayağına dolanıyor, doktor olmasaydı daha iyi bir yazar olurdu' demişti bir başka gün."

"Gülümseyerek beni dirseğiyle dürttü. 'Senin sosyalistliğin su götürür. Sen bir romantiksin. Romantiklerin monarşist olmaları gerekir. Daima öyle olmuşlardır."

"'Peki, ya Hugo' dedim. 'Hugo mu? O başka. Sevmem Hugo'yu, gürültücü bir adamdır'."

"Fransızların üç yazarı vardır, Stendhal, Balzac, Flaubert; ve belki Maupassant, ama Çehov ondan daha iyidir."

"Biz hepimiz korkunç yaratıcılarız. Mesela ben, yazarken bir kişiye acırım birdenbire, tutar onun iyi nitelikte biri olduğunu yazarım ya da başka birinin iyi niteliğini yok ederim."

"Sanatın bir yalan, herkesin kendine göre gelişigüzel oluşturduğu bir düzmece ve insanlara zararlı olduğunu söylememin nedeni bu. İnsan gerçek hayatı değil, hayat konusundaki düşüncesini yazıyor. Benim bir kuleyi ya da denizi ya da Tatarı nasıl gördüğümden kime ne -ilginç bir yanı ya da yararı var mı bunun?"

"Ani olarak silkelendi ve nazik bir sesle, 'Bir öykü anlat bana, güzel anlatıyorsun. Bir çocukla, çocukluğunla ilgili olsun' dedi.

"Senin bir zamanlar çocuk olduğuna inanmak kolay değil. Tuhaf bir yaratıksın sen, sanki büyük doğmuşsun. Fikirlerin de epeyce çocuksu, gelişmemiş; ama hayatı çok iyi tanıyorsun -daha fazlası can sağlığı… Evet, bir öykü anlat."

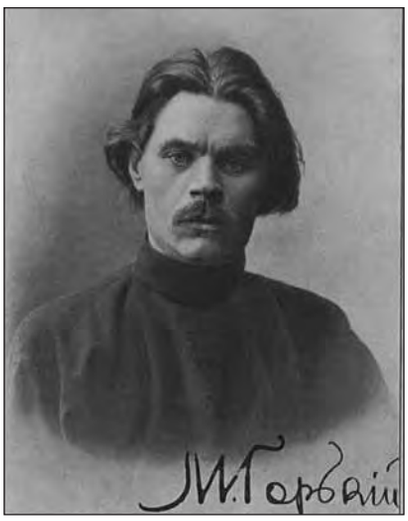
Gorki'nin Lenin'le konuşmaları

Gorki, Vladimir İliç Lenin (1870-1924) hakkındaki düşüncelerini ve onunla yaptığı konuşmaları *V. I. Lenin* adlı kitabında anlatır (1924-31). (13)

Kitabına şu tümceyle başlar Gorki: "Vladimir Lenin öldü. Düşmanlarından kimileri bile, dürüstçe itiraf ettiler: 'Lenin'in şahsında dünya, en önemli dâhisini kaybetmiştir'."

"Lenin, uygulama alanında kendinden önce hiç kimsenin düşünmeye bile cüret edemeyeceği bir amaca yönelmiş ve gerçekleştirmiştir. Lenin: 'Şiddete ve acımasızlığa karşıyız. Ama buna karşın, bazı kafaları ezmek, hem de acımasızlıkla ezmek zorundayız. Ne kötü bir sanat.'"

"Oh, elbette insanlara acımalıyız. Buna söz yok. Ama herkes öyle değil. Kendilerine acıma duyamayacağımız halk düşmanları, politika

Gorki'nin kendi imzaladığı bir fotoğrafı.

haydutları gibi tımarhanelere kapatılacak kimseleri savunmamalıyız."

"1919'da, o müthiş kıtlığın hüküm sürdüğü yılda, taşradaki asker ya da köylü arkadaşlarının gönderdiği yiyecekleri yemekten utanırdı. 'Bana, bir çiftlik ağasına gönderir gibi hediye yolluyorlar. Onları bu alışkanlıklarından nasıl vazgeçirmeli. Geri göndersem gücenecekler.'"

"Rusya'da, ruhları selamete götüren yolun ıstıraptan geçmesi gerektiği, kurtuluşun tek çaresi olduğu telkin edilir. Bu tür bir düşünce girdabına saplanmış bir ülkede, insanların ıstırabı ve felaketi için çırpınan, kurtuluş yolu arayan yegâne insan Lenin, bu kaderciliğe ve ondan doğan keder ve acıya müthiş kin ve nefret duymuştur."

"Rus edebiyatı Avrupa'nın en karamsar edebiyatıdır. Bizde tüm kitaplar tek bir konu üzerine yazılır: Nasıl acı çekiyoruz? Gençlikte, olgun çağda ve yaşlılıkta. Nasıl acı çekiyoruz? Özetle acı, daima acı…"

"Hayır iyi düşününüz. Toklar ne amaçla açları birbirini boğazlamaya gönderiyorlar? Bu hiç akla sığar mı? Bana bundan delice, daha budalaca bir cinayet gösterebilir misiniz?"

"Kim ki bizimle değildir, bize karşıdır. Tarihte rastladığımız tarafsız kimseler bir fantezidir. Böyle adamların vaktiyle bulunduğunu kabul etsek bile, bugün yeryüzünde bunların benzeri kalmamıştır."

"İşçilerle aydınların birleşmesi? Evet, şüphesiz, hiç de fena değil. Aydınlara söyleyiniz, bizim tarafa geçsinler. Sizce onlar samimi olarak adaletin sağlanması için mi çalışıyorlar? O halde onları tutan kim? Bize gelsinler."

"İnsan gibi yaşamaya, kölelikten, sefaletten, aşağılanmaktan kurtarmaya götüren yolu halka biz gösteriyoruz."

"Burjuva bilim adamları kültürün gelişmesi için çalışmaya alışmışlardır. Onu burjuva rejimleri içinde geliştiriyorlar; proletaryaya çalışmalarının kırıntılarını verirken, burjuvaziyi muazzam girişimlerle ihya ediyorlardı. Bu arada kültürü de ileri götürüyorlardı. Aslında bu onların mesleğidir. Ama işçi sınıfının yalnızca kültüre değer vermeyip onu yaymaya ve tümüyle ulusa mal etmeye çalıştığını gördükleri zaman, siyasette burjuvaziden uzaklaşacak ve manen bize bağlanacaklardır."

"Devrim stratejisi ve devrimciliğin sertliği üzerine Lenin'le sık sık konuşurduk. Bana hayretle ve öfkeyle cevap verirdi: Ne istiyorsunuz? Böyle yırtıcı bir çarpışmada, savaşımda hiç insani hareket edilebilir mi? Yürek iyililiğin, âlicenaplığın bu davada işi ne? Avrupa bizi kuşatmıştır. Avrupa proletaryasının yardımlarından yoksunuz. İrtica her yönden vahşice üstümüze saldırıyor. Bir takım ahlaki düşüncelerle bunlara karşı kollarımızı kavuşturup bakacak mıyız? Karşı koymak, dövüşmek görevimiz, hakkımız değil mi? Hayır affedersiniz. Biz budala değiliz. Bizim istediğimiz şeyi bizden başkası yapamaz. Aksine inansaydım, burada bir dakika kalır mıydım sanıyorsunuz?"

Vladimir Lenin öldü. Ama akıl ve iradesinin varisleri yaşıyor.

Gorki ile Çehov mektuplaşıyorlar

Gorki'yle Anton Çehov'la (1860-1904) dostluğu da 1898 yılının sonunda karşılıklı mektuplaşmalarıyla başlamış ve Çehov'un ölümüne dek süregelmiş. (14) Bu mektupların bazıları ve onlardan kimi alıntılar aşağıda verilmiştir. Alıntılar, Gorki'nin ve daha çok Çehov'un öykü ve roman yazma sanatı hakkındaki düşüncelerini içerecektir.

Gorki'den Çehov'a

Nijniy-Novgorod, 1898 yılı ekim ya da kasım ayı başı: "… Kitaplarınızda ne harikulade anlar yaşadım, nice defa kitaplarınızın üzerinde ağladım; tuzaktaki kurtlar gibi çaresizlikten çılgınlaştım, sonra hüzünle uzun uzun güldüm."

Çehov'dan Gorki'ye

Yalta, 16 Kasım 1898: "… Dün akşam *Goltva'da Panayır*'ınızı okudum, çok hoşuma gitti ve bana kızmayın, hakkımda fena düşünmeyin diye hemen size bu satırları yazmak geldi içimden. Tanıştığımıza çok memnunum…"

Gorki'den Çehov'a

Nijniy-Novgorod, 1898 yılı kasım ayının ikinci yarısı: "Birkaç gün önce *Vanya Dayı*'yı gördüm… harikulade bir şey, yepyeni bir tiyatro buluşu; bir çekiç, kaldırıp seyircinin boş kafasına indirdiğiniz bir çekiç. Ama öyle de, böyle de, seyircinin aptallığıyla baş etmeye imkân yok. Sizi *Martı*'da da yanlış anlıyorlar, *Vanya*'da da…"

Çehov'dan Gorki'ye

Yalta, 3 Aralık 1898: "Öyküleriniz hakkında fikrimi soruyorsunuz. Fikrim? Söz götürmez bir yeteneğiniz var, aynı zamanda sağlam ve büyük bir yetenek. Mesela *Stepte* öyküsünde bu yetenek olağanüstü bir kuvvetle kendini gösteriyor. Zeki, dikkati çekecek kadar içli bir sanatçısınız şekillendirme yetenekleri var sizde; onun için de bir şeyi resmetmek istediğiniz zaman onu görüyorsunuz, ellerinizle dokunuyorsunuz. Bu, gerçek bir sanat. İşte fikrim bu…"

"Şimdi eksizliklerinize gelelim. Ama eksiklerden söz etmek o kadar kolay değil. Bir dehanın eksikliklerinden söz etmek, bahçedeki kocaman bir ağacın eksikliklerinden söz etmeye benzer. Çünkü asıl ana mesele ağacın kendinde değil, ağacı seyredenin zevkindedir. Doğru değil mi?"

"Bana ölçüsüzlük gibi gelen tarafınızdan başlayacağım. Bu ölçüsüzlük özellikle, konuşmaların arasına sıkıştırdığınız doğa tasvirlerinde görülüyor. İnsan o tasvirleri okur-

ken daha sık, daha kısa, şöyle ikişer üçer satırlık bir şeyler olmasını istiyor. 'Nezaket', 'mırıltı', 'yumuşak' gibi kelimelerin sık sık kullanılması bir özenti havası veriyor, soğuk bir monotonluk, bunaltıcı bir hal yaratıyor. Bu aşırılık kadın portrelerinde (*Malva*, *Sal Üzerinde*) ve aşk sahnelerinde de hissediliyor. Bu, çap büyüklüğü değil; bu, genişlik değil; bu, aşırılık. Sonra, öykülerinizin türüne hiç uymayan bazı kelimeleri sık sık kullanıyorsunuz. Akompanye, disk, armoni, böyle kelimeler kulağa çirkin geliyor. Dalgalardan çok söz ediyorsunuz. Aydınları anlatırken bir çaba harcadığınız, çekingen davrandığınız hissediliyor; bu, aydınları incelemediğinizden değil, aydınları tanıyorsunuz da, hangi taraflarından ele alacağınızı iyi bilmiyorsunuz."

Gorki'den Çehov'a

Nijniy-Novgorod, 1898 yılı aralık ayı: "Bana çok güzel bir mektup yazmışsınız Anton Pavloviç; o şişkin dedikleriniz haklı, doğru. Bir türlü kaldırıp atamıyorum. Elimi tutan, bayağı olmak korkusu. Sonra, her an telaş içindeyim. Kalemime ne gelirse çırpıştırıveriyorum; en kötüsü: sadece kalemimle geçiniyorum. Elimden başka iş gelmez."

Çehov'dan Gorki'ye

Yalta, 3 Ocak 1899: "Görülüyor ki, ne demek istediğimi pek iyi anlamamışsınız. Size bayağılıktan söz etmedim, sadece Rus adıllı olmayan ya da az kullanılan yabancı kelimelerin

Soldan sağa; G. Dimitrov, M. Mikoyan ve Maksim Gorki Lenin'in anıt mezarının gösteri kürsüsünde.

uygun düşmediğini söyledim. Başka yazarlarda 'fatalist' gibi bir kelime göze batmaz ama, sizin müzik gibi ahenkli bir üslubunuzda en küçük bir sertlik hemen sırıtıyor. Tabii bu bir zevk meselesi; belki ben fazla ince eleyip sık dokuyorum, yahut da uzun zamandır belli alışkanlıklar edinmiş bir adamın tutuculuğu var bende."

"Doğa tasvirleriniz tam bir sanatçı işi; gerçek bir peyzajcısınız. Ancak, sürekli olarak doğaya insan kişiliği vermeniz, yani antropomorfizm dediğimiz şey, deniz derin derin nefes alırken, doğa mırıldanırken, konuşurken, sıkıntı çekerken, bilmem ne ederken, bütün bunlar tasviri monoton, bazen tatsız, bazen anlaşılmaz duruma getiriyor: doğa tasvirlerinde güzellik ancak sadelikle 'güneş battı', 'hava kararadı', 'yağmur başladı' gibi yalın cümlelerle ifade edilebilir, anlatmak istediğimiz şey ancak böyle anlatılabilir. Sizde de bu sadelik bir yazarda zor bulunacak derecede mevcut."

Gorki'den Çehov'a

Nijniy-Novgorod, 22-25 Nisan 1899: "Ne olur, beni unutmayın. Açık konuşalım: Ara sıra bana zayıf noktalarımı göstermenizi, öğüt vermenizi, sözün kısası, bana henüz kişiliğini bulamamış bir arkadaşa davranılacağı gibi davranmanızı istiyorum."

Çehov'dan Gorki'ye

Moskova, 25 Nisan 1899: "Üç gün önce Lev Nikolayeviç Tolstoy'a gitmiştim. Sizi çok methetti. Dikkate değer bir yazar olduğunuzu söyledi. *Goltva'da Panayır* ve *Stepte* adlı öykülerinizi beğenmiş ama *Malva*'yı sevmemiş. Dedi ki: 'İnsan ne isterse uydurur, fakat psikoloji uydurulmaz; hâlbuki Gorki'de psikolojik uydurmalar var; duymadığı şeyi anlatabiliyor.' Alın bakalım. 'Gorki Moskova'ya gelince beraber ziyaretinize geliriz' dedim."

Çehov'dan Gorki'ye

Yalta, 3 Eylül 1899: "Bir öğüt daha: Provaları okurken, mümkün olduğu yerlerde sıfatları ve zarfları kaldırın. O kadar çok kullanıyorsunuz ki okuyucunun dikkati dağılıyor, yoruluyor okuyucu. 'Adam çimene oturdu' diye yazdığım zaman, ne demek istediğim anlaşılıyor; anlaşılıyor, çünkü dikkati dağıtmıyor. Buna karşılık, 'Omuzları geniş, göğsü basık, orta boylu, kızıl sakallı adam, yoldan gelip geçenlerin ayaklarının altında çiğnenmiş çimene, sessizce ve korkarak oturdu' diye yazarsam, hem güç anlaşılır, hem de okuyanı yorarım. Çünkü bir defada zihne yerleşen bir cümle değil, hâlbuki edebiyat bir saniyede zihne kazılmalıdır." (14, 15)

"Bir nokta daha: Siz lirik mizaçlı bir kimsesiniz, ruhunuzun yumuşak perdeli bir sesi var. Besteci olsaymışsınız marş yazamayacakmışsınız. Küfür, dağdağa, bağırıp çağırma sizin tabiatınıza uygun şeyler değil. Onun için düzeltileri yaparken 'o-

rospu çocuğu' gibi, 'şırfıntı' gibi şeyleri de kaldırmanız gerek; anlatabiliyorum, değil mi?"

Gorki'nin başyapıtı: Ana

Ülkelerin edebiyat tarihlerinde dönüm noktası olan kitaplar vardır. Rusya'da bu kitap Maksim Gorki'nin *Ana* romanıdır. *Ana*'yı ilk kez 1958 yılında Margaret Wettlin'in çevirisinden okumuştum. (16) Gorki, işçilerin 1 Mayıs 1902'de Sormovo'da (17) yaptığı miting sırasında Nijniy-Novgorod'dadır. Mitingden esinlenir ve işçilerle ilgili bir kitap yazmaya karar verir, hemen işe koyulur, belge toplamaya ve notlar almaya başlar. 1907 yılında yayımlanan *Ana*, belgesel bir romandır ve Gorki'nin başeseridir. İktidarın baskıcı ve keyfi yönetimini çarpıcı olarak betimleyen romandır. Despot yönetimlere karşı savaşımın simgesidir.

Rusya'da yayımlandıktan iki yıl sonra, 1909 yılında, İsmail Müştak Mayakon ile Muhittin Birgen tarafından dilimize çevrilen *Ana*, önce dönemin ilerici gazetesi *Tanin*'de tefrika edilmiş ve daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır.

Sevgili Acı Maksim, gençliğimde senin gibi akciğerlerimden hasta olup aylarca yatağa bağlı olduğum zamanlarda, sen bana manen destek oldun. Nasıl unutabilirim seni. Huzur içinde yat.

NOTLAR VE KAYNAKLAR

1) Maksim Gorki, *Strasti Mordasti*, Çeviren: Taci Alaz, Önsöz: Hüsamettin Bozok, Kapak resmi: Ferit, Arpad Yayınevi, İstanbul, 1945, 39 s.

2) Maksim Gorki, *Ekmeğimi Kazanırken,* Rusçadan çeviren: Hasan Âli Ediz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1949, s.357-8, 368 s. Hasan Âli Bey (1905-72), çeviri etiğinin ilkelerine harfi harfine uyan bir çevirmendi. Günümüzde ise çevirmenlerin bir bölümü anılan etiğin ilkelerine uymadan, sorumsuzca çeviri yapıyorlar. İtalyancada, çevirmenin esere ihanet eden bir kimse olduğu anlamına gelen bir söz vardır: Traduttore traidore / Çevirmen haindir. Hakikaten öyledir.

3) Gorki'nin hayatı ve sanatının özelliği hakkında daha fazla bilgi edinmek için, Hasan Âli Ediz'in önsözüne bkz., *Ekmeğimi Kazanırken,* 1949, ss. I-XVI. Bkz. Stefan Zweig, *Buluşmalar - İnsanlar, Kentler, Kitaplar,* Almancadan çeviren: Ahmet Arpad, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, 285 s. Gorki'nin altmışıncı doğum günü (26 Mart 1928) münasebetiyle Stefan Zweig'ın (1881-19429 "Maksim Gorki Onuruna Bir Konuşma" adlı söylemi, ss.42-50.

4) Maksim Gorki, *Çocukluğum*, Rusçadan çeviren: Nihal Yalaza Taluy, Güven Yayınevi, İstanbul, 1947, 224 s. Nihal Hanım da (1900-68) çeviri etiğinin kurallarına uyan bir çevirmendi. Maxime Gorki, *Enfance*, Traduit du Russe par G. Davydoff et P. Pauliat, Livre-Club Diderot, Collection Volga, 1971, 269 p.

5) Gorki, *Ekmeğimi Kazanırken,*1949, s.360.

6) Maksim Gorki, *Benim Üniversitelerim,* Rusçadan çeviren: Hasan Âli Ediz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1941, 189 s.

7) Maksim Gorki, *Benim Üniversitelerim*, 1941, s.112.

8) Maksim Gorki, *Benim Üniversitelerim*, 1941, s.179-80.

9) Maksim Gorki, *Benim Üniversitelerim*, 1941, s.180.

10) Maksim Gorki, *Benim Üniversitelerim*, 1941, s.108.

11) Maksim Gorki, *Stepte,* Çeviren: Mustafa Nihat Özön, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939, 156 s.; Makar Çudra, ss.90-106.

12) Maksim Gorki, *Tolstoy'dan Anılar*, Çeviren: Akşit Göktürk, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967, 68 s. İnt. Reminiscences of Lev Nikolayevich Tolstoy by Maxim Gorky.

13) Maksim Gorki, *Lenin,* Çeviren: Selim Kent, Gün Yayınları, İstanbul, 1965, 38 s. İnt. Maxim Gorky: V.I. Lenin.

14) Maksim Gorki-Anton Çehov, *Yazışmalar*, Çeviren: Z. Zühre İlkgelen, Yankı Yayınları, İstanbul, 1966, 72 s.

15) Ronald Hingley, *Chekhov-A Biographical and Critical Study*, Unvin Books, London, 1966, 256 p., 205 p.

16) Maxim Gorky, *Mother,* Translated by Margaret Wettlin, Progress Publishers, Moscow, 1954, 449 p. Margaret Wettlin (1907-2003) Amerikalıdır. 1932 yılında Rusya'ya gitmiş, elli yıl Rusya'da yaşamış, Rus yazarlarının hemen hemen tümünün öykülerini ve romanlarını İngilizceye çevirmiştir.

17) Somorov: Nijniy-Novgorod'a çok yakın bir kent.

Hidrojen atomu ile söyleşi

Hidrojen atomu, kendisiyle yaptığımız söyleşide, keşfedilişinin hikâyesini anlattıktan sonra, yaydığı radyasyondan övünerek söz ediyor ve ardından bizi atomik ölçekte hüküm süren fiziğin yasalarıyla tanıştırıyor. Sürekliliğe karşı kesintililik düşüncesini ince ince anlatırken, deterministik dünyaya dair kavramlarımızı da yerle bir ediyor!

Richard T. Hammond
Çev. Nalân Mahsereci - Redaksiyon: Çağlar Sunay

Tanıştığımıza memnun oldum, bugün burada ortaya çıktığınız için teşekkürler.

Ben de çok memnun oldum.

Belki evrendeki en özel atom türüsünüz, sadece en fazla bulunan değilsiniz; aynı zamanda yalnızca tek bir proton ve elektrondan oluştuğunuz için en basitisiniz de.

Bana göre çok bol olmakla en basit olmak el ele gider.

Bu yorumunuzu biraz açabilir misiniz?

Maddenin biçimlendiği ilk günlerde, proton ve elektronlar birbirlerine çok yakındılar, doğal olarak sonunda birleştiler. Arı ve çiçekler gibi.

İlk günler derken neyi kastediyorsunuz?

Zamanın başlangıcından birkaç binyıl sonrasını.

Zamanın başlangıcı mı?

Evrenin var olmaya başladığı zaman.

Anlıyorum. Aynı zamanda en hafif elementsiniz.

Evet ve beni kullanmak için hiç zaman kaybetmediniz.

Ne demek istediniz?

Tarih kurdu değilim; ama 1783'te, sanıyorum Lavosier, havanın yakılmasıyla nasıl su elde edilebileceğini göstermişti. Elbette, basitçe oksijen ve hidrojeni birleştirmişti.

Bütün olup biten bu muydu?

Hakkımda hiç kimsenin bir şey bilmediği zamanlardı. Adım kondu, kimya doğdu; iki ay içinde, hidrojen doldurulmuş bir balon , Champs de Mars'dan havalandı.

Büyüleyici.

Evet, pür bilimlerin iki ay içinde pratiğe uygulanması, sizin güncel teknolojinizin ötesinde de güzel bir şeydir.

Evet, yeterince ironik. Bu benim sizin hakkınızda duyduğum bir alıntıyı aklıma getirdi, ama yazarını hatırlayamıyorum.

Benim hakkımda mı?

Evet, "Hidrojeni anlamak fiziğin bütününü anlamaktır" diye okumuştum.

Bir fizikçi olmalı.

Evet, ama kim?

Bilemiyorum, ama ondan hoşlandım.

Hoşunuza gidebilir, bu konu üzerinde derinleşmek ister misiniz?

Evet, biraz. Alıntınızın azıcık abartılı olabileceğini düşünüyorum. Bununla birlikte, başka hiçbir varlık, doğanın sırlarını benim kadar ortaya çıkarmamıştır.

Bu nasıl oldu?

Birkaç yolla. Örneğin, bildiğiniz gibi hidrojeni ısıtırsanız, başka herhangi bir şey gibi, görünür ya da görünmez ışık yayar.

Evet.

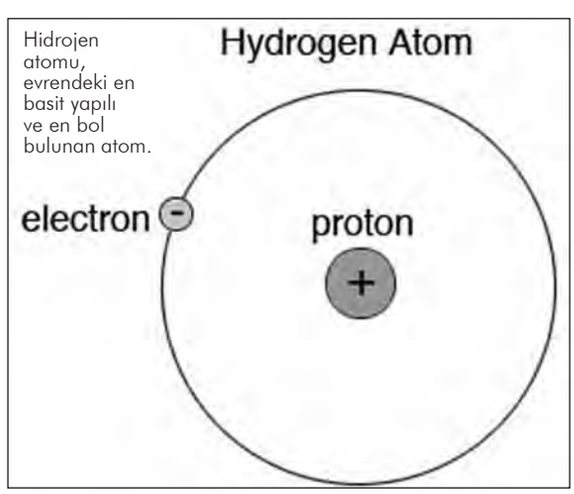
19. yüzyılda, benden yayılan enerjinin sürekliliği olmadığını fark ettiniz.

Bunu açıklayabilir misiniz?

100 watt'lık küçük ampulünüz süreklilik gösteren bir tayfta ışık yayar. Bir prizmanın içinden ona bakarsanız, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi ve mor renkleri görebilirsiniz. O tayfa dikkatle bakarsanız, ışığın bazı renklerini her zaman görebilirsiniz. Kırmızı ve turuncu arasında siyah bölgeler yoktur, boşluklar yoktur, kademeli bir değişim vardır. Süreklilikten kastettiğim budur.

Sizin yaydığınız ışık sürekli değil mi?

Tam olarak değil, büyük oranda boşluklar var. Eğer dikkatli bakarsanız, sadece dört renk görürsünüz. Güzel bir kırmızım var, görkemli bir sarı-yeşilim ve hafiften farklı iki morum var; başka da bir şey yok. Harika bir görüntü. Sizin görebildiğiniz gerçek renkler, tayf çizgileri olarak adlandırılır. Her bir elementin, kendine özgü, biricik tayf çizgisi vardır. Fizik ya da astronomi derslerinizin olumlu bir yanı, öğrencilerin korkunç bir güzellikteki ışık

Hidrojen atomu, evrendeki en basit yapılı ve en bol bulunan atom.

Antoine-Laurent Lavosier, ona çalışmalarında büyük destek veren eşi Marie-Anne Pierrette Paulze ile birlikte resmedilmiş.

gösterilerini görmelerini sağlaması.

Sanırım o gün her şeyi bir yana bırakıp o ışık gösterisini görmeye giderim. Bu tayf çizgilerini görebilmek için bir prizma kullanmak zorunda mıyım?

Evet ya da basitçe çok sayıda küçük yarıkları olan bir kırınım ızgarası da aynı sonucu verir. Çünkü yalnızca belirli renkler ya da dalga boyları gözlenebilir. Siz buna kesikli tayf diyorsunuz.

Bu kesikli tayf nasıl ortaya çıkar?

Bunun yanıtını bulmak için fizik kulaklarını dört açmış, filozoflar keşfetmek için yörüngeye girmiş; sizin elektronik aygıtlarınızın tümünün temelinde işte bu bilimsel keşif yatar.

İhtişamlı bir yanıt.

Bu sadece işin yarısı.

Biraz daha ayrıntıya girebilir misiniz?

Geriye gidelim, 20. yüzyılın başlarına demek istiyorum. Benim de aralarında bulunduğum atomları, elektronları puding topaklarının dış yüzeyine yapışmış kuru üzüm tanelerine benzeterek görselleştirdiniz. 1913 yılında, Rutherford atomun büyük oranda boşluk içerdiğini, protonların merkezde, elektronların da onlardan epeyce uzakta olduğunu keşfetti.

Minyatür bir Güneş Sistemi gibi mi?

Böyle de denebilir, ama bu sonun başlangıcı oldu.

Neyin sonu?

Fiziğe dair bildiğiniz şeylerin sonu.

Bu benzetmede yanlış olan ne?

Protonların pozitif, elektronların negatif yüklü olduğunu ve bundan dolayı birbirlerini çektiklerini biliyorsunuz, değil mi?

Doğru.

O günün en iyi teorisinin öngördüğü şey, atomların nanosaniyeden daha kısa sürede çökmesi gerektiğiydi; yani bir saniyenin bir milyonda birinin binde birinde. Gene de atomlar, milyarlarca yıldır etrafınızda duruyor, bundan dolayı bu teorinizin oldukça zayıf bir temeli var.

Bu durumda bir teorinin ortaya çıkmış olduğunu tahmin ediyorum.

Evet, o yalnızca yeni bir teori değildi, doğanın betimlenmesinin bütünüyle yeni bir yoluydu. Çok sayıda eski ve kutsanmış kavramları parçaladı ve o kadar kıymet verdiğiniz bilgiyi, asla üretmeyecek bir evreni, böylelikle arkanızda bıraktınız.

Söz ettiğiniz kuantum mekaniği teorisi, öyle değil mi?

Evet.

Bir dakika geriye gidip size bir şey sorabilir miyim?

Elbette.

Bana, Dünya ve Güneş ile birlikte aynı türden bir durumdaymışız gibi geliyor. Onlar da birbirlerini çekiyorlar, fakat Dünya uzun süredir kendi yörüngesini koruyor. Protonun yörüngesindeki elektronun da aynı biçimde olduğunu neden düşünmüyoruz?

Çünkü elektron, taşıdığı yükten dolayı enerji yayar. Enerjiyi korumak için protonla yaklaşması ve söylediğim gibi, bir nanosaniye içinde de protonun üstüne düşmesi gerekir. Öte yandan Dünya, ışınım yaymaz, en azından, dikkate alınacak miktarda yaymaz, böylelikle yörüngesi kararlı kalır. Ayrıca, unutmayın ki, bendeki elektronların ivmesini hesaplarsanız, Dünya'nın Güneş'e doğru hissettiği ivmelenmeden on trilyon kere trilyon kat daha büyük olduğunu bulacaksınız.

Hesaplayacağımı sanmıyorum, fakat kuantum mekaniği bu problemi çözdü mü?

Evet, fakat çok kıymetli bir bedel ödemeniz gerekti.

Nedir o?

Kuantum mekaniğinden önce, deterministik bir dünyanız vardı. Herhangi bir anda Dünya'nın hızını ve konumunu bilirseniz, gelecekte nerede olacağını da öngörebiliyordunuz. Aynı şekilde, odanın karşısına bir elma fırlatırsanız, nereye gideceğini öngörebiliyordunuz.

Bu hesaplar için klasik mekaniğin yasalarını kullanırız.

Evet. Aynı şekilde kimi şeylerin sürekliliği olacağını da düşünürsünüz. Örneğin, bir elektronun enerjisini, hızını ve momentumunu da bilmek isteyeceğinizi varsayalım. Spesifik olarak hızı ele alalım. Herhangi bir hızla ilerliyor olacağını mı düşünürsünüz?

Evet.

Eski bir meşe gibi derinlere kök salan bu iki temel anlayış, doğanın deterministik olduğunu ve enerjinin de sürekliliği olduğunu söyler.

Kesinlikle.

Kuantum mekaniği her ikisini de reddeder.

Yaaa!

Evet, bu kimi fizikçiler için can sıkıcı bir şeydi.

Söylediğiniz şey, bir hidrojen atomu içinde elektronun yerini belirleyebilemeyeceğimiz mi?

Bu doğru, yapabileceğiniz en iyi şey, belirli bölgeler içinde bulunma olasılıklarını belirlemek.

Belki gelecekte, daha duyarlı aygıtlarla, tam olarak doğruya ulaşabiliriz.

Hayır, bu, düşük çözünürlük ya da yetersiz ölçüm aygıtlarının yol açtığı teknik bir problem değil. Orada ne kadar bilgi olduğuyla ilgili temel bir sınırlamadır.

SNOB'la yaptığınız anlaşmaya mı gönderme yapıyorsunuz, yoksa…

Hayır, bu ondan çok daha derin bir konu. En iyisi, bilginin aslında varolmadığını düşünmektir.

Yani biz, ya da siz, elektronun nerede olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz, yalnızca bazı bölgelerde bulunabileceğine dair olasılık mı verebiliriz?

1783 yılında, hidrojenin keşfinin ardından iki ay geçmeden, hidrojenle doldurulan bir balon Champs de Mars'dan havalanacaktı.

Evet, bunu söylememizin nedeni, doğanın olasılıkçı olması ve deterministik olmamasıdır. Bu arada bu, ölçtüğünüz diğer şeyler içinde, örneğin momentum gibi, aynı şekildedir. Gerçekte ne olduğunu tanımlayamazsınız, yalnızca bazı alanlar içinde olabileceğinin olasılığını verebilirsiniz.

Ama bütün fizikçiler buna katılmıyor, değil mi?

Şimdi katılıyorlar, ama bu anlayış, örneğin Einstein ile birlikte asla tam olarak oturmadı. Einstein doğanın olasılıklı olduğunu çürütmeye çabaladı, ama başaramadı. Bu çileden çıkma içinde, sıklıkla alıntılanan şu yorumda bulundu: "Tanrı zar atmaz."

Evet, bunu duymuştum. Kuantum mekaniğine göre, enerjinin süreksiz olduğundan da söz etmiştiniz.

Enerji, momentum gibi oldukça çok olan şeyler, sürekli değildir.

Bunu biraz açıklar mısınız?

Daha önce tiyatro ya da sinemaya gittiniz mi?

Evet.

Oturma yerlerinin A, B, C… diye numaralandığını varsayalım; A sahneye en yakın sıra olsun, sonra B gelsin, böyle devam etsin.

Peki.

Her bir oturma sırası, bozonunuzun belirlediği kuantum mekaniksel durumlar gibidir.

Bir bakalım, ah evet, demişti ki, "Hepsi şu anlama gelir, doğa yasalarına göre, yalnızca izin verilen belirli enerjilere, izin verilen belirli momentuma vb. sahip olmamız olanaklıdır. Bu şeylere özgül olarak, kuantum mekanik durumlar ya da kısaca durum denir."

Evet, doğa yasaları derken, kuantum mekaniğini kastetmiş. Şimdi, benzetme için hazır mısın?

Hazırım.

Güzel. Demin varsaydığımız gibi, tiyatrodaki her bir sıra, kuantum mekaniksel durumdur ve siz de benim elektronum rolündesiniz. Elektronlarım herhangi bir durumda olabilir, bu sizin herhangi bir koltuğa oturabileceğinizi söylemek gibidir.

Dinliyorum.

Bir sıradaki bütün koltukların enerjileri aynıdır, fakat B sırası A sırasından daha yüksek enerjidedir, aynı şekilde C sırası da B sırasından daha yüksek enerjidedir, bu böyle gider.

Hâlâ dinliyorum.

Şimdi, evde herhangi bir koltuğa otarabilirsiniz, fakat herhangi bir zamanda, yalnızca bir koltuktasınızdır.

Doğal olarak.

Tıpkı benim gibi. Enerji veren elektronum A sırasında olabilir ya da bir miktar daha yüksek enerjisi varsa, B sırasındadır ya da C sırasındadır vb. Fakat asla iki sıranın arasında bulunamaz. Tabii ki, kullandığınız anlaşılması güç sistemde benim enerji seviyelerimin faklı adları var.

Sıralar değiştirebilirler mi?

Evet, elektronlar sahneye yaklaştıkça enerji verirler. Sahneden uzaklaştıkça enerji almaları gerekir.

Bu bizim ölçtüğümüz enerji mi?

Elbette. C'den B'ye giderken kan kırmızı renk verir, sözünü ettiğim gibi. D'den B'ye giderken mavi, çok güzel olduğunu ekleyebilirim, E'den B'ye giderken mor, F'den B'ye giderken koyu mor renk verir.

Böylelikle sizin adlandırdığınız şekilde kesikli tayfınızın oluşu diğer birçok şey gibi enerjinin de paketler (kuanta) halinde olduğunu öngören kuantum mekaniğiyle açıklanıyor.

İyi özetlediniz.

Çok akla yatkın görünmüyor.

Neden?

Ayakkabı kutusu boyunca bir bilye yuvarladığımı varsayalım. Onun hareketinin özelliği gereği bir enerjisi vardır, doğru mu?

Evet, buna kinetik enerji diyorsunuz.

Peki, ben bir topu hoşlandığım herhangi bir hızda yuvarlayabilirim; bu demektir ki, enerji benim istediğim kadar olabilir. Yani paketlere ayrılmış değildir.

Özür dilerim, fakat herhangi bir hızda yuvarlanmayacaktır. Tıpkı izin verilmiş enerjisi gibi, izin verilmiş hızı da paket halindedir. Çünkü bilye, tekil parçacıklarla karşılaştırmak için çok büyüktür; enerji seviyeleri ya da durumları, birlikteyken çok yakındır. Bu, bir milimetrenin ufak, çok ufak parçalarıyla birbirinden ayrılmış koltuk sıralarının olması gibidir. Bu durumda, şeyler birbirinden ayrı değil, aksine sürekliymiş gibi görünür.

Yani doğa, atomik düzeyde, onu gözlediğimiz büyük ölçeklere benzemiyor mu?

Öyle değil.

Ama fizik yasalarının temelinde, büyük ölçekler için yaptığımız deneyler var.

Bunun nedeni, kuantum mekaniğinin icat edilmesinin gerektiğidir. Daha önce geliştirdiğiniz fizik yasaları, küçük ölçekte tutmaz, birbirlerine yakın değillerdir.

Bu büyüleyici olduğu kadar, moral bozucu da.

Moral bozucu?

Temel inançlarımın hepsini kökünden parçaladınız.

Özür dilerim.

Determinizm, süreklilik, ispat, pencereden at.

Pencere ne için vardır?

Sanıyorum, ışığın içeri girmesi için.

Kesinlikle.

Peki, anlıyorum. Bir dakika bekleyin, elektron ya da ben, G sırasından B sırasına gittiğimizde, ya da B'den A'ya bu da enerji vermez mi?

Evet.

Ama sadece dört rengi gördüğümüzü söylediniz, eğer diğer geçişler enerji veriyorsa, biz niçin onları görmüyoruz?

Basit, çünkü görünür değiller, görünür spektrumda değiller. Ultraviyole ya da kızılötesindeler; ama dert etmeyin, ölçülebildiler.

Yani, kuantum mekaniğine göre, bilemeyeceğim bazı şeyler var; belirlenememek doğalarında var.

Evet.

Emin olduğum tek şey var, nesnenin içinde bulunduğu kuantum mekaniği durumudur.

Güzel, şimdi başka bir kapı açtınız.

Tamam,, bu odaya güzelce girebiliriz.

Hadi, tiyatroda bulunan tek insanın siz olduğunuzu varsayalım; oyun başlamak üzereyken, aktör sizin hangi koltuğa oturduğunuzu gözlemek için perdenin arkasından kaçamak olarak bakıyor.

Peki.

Kararlaştırdığımız gibi, her zaman bir koltukta olacaksınız. Koltuğunuzu herhangi bir zamanda değiştirmenize rağmen, aktör sizi sadece koltuktayken görecek.

Koltuktan koltuğa geçit yok mu?

Geçit yok. Bu paketli (kuanta) durumlar olduğu anlamına gelir, biz yalnızca izin verilmiş belirli seviyeleri gözlemleyebiliriz, ikisinin arasını değil.

Peki.

Şimdi şeylerin küçük bir garipliğe ulaştığı yerdeyiz.

Şimdi mi?!

Bir anda, sadece bir koltukta olabilirsin. Yüzde 50 A sırasında, yüzde 25 B sırasında, yüzde 25 C sırasında gibi, kendini dağıtamayacaksın.

Tercih etmem.

Sizi suçlamayacağım, fakat elektronla analojimi sürdürmek istiyorsanız, bunu yapmak zorundasınız!

Beni ikna ettiniz. Aktör kaçamak olarak baktığında, sadece bir koltukta oturuyor olacağım.

Ve benim üzerimde ölçüm yaptığınızda, beni yalnızca tek bir durumda bulacaksınız.

Peki bu çok-kişiliklilik sendromu da neyin nesi?

Einstein doğanın deterministik olduğu, olasılıklı olmadığı inancını, ünlü "Tanrı zar atmaz" sözüyle belirtiyordu. Ancak kuantum mekaniği, Einstein'in düşüncesinin yanlışlığını gösterecekti.

Bütün ölçümlerinizi açıklayabilmek için, aynı anda, birkaç durumda birden varolabileceğimi farz etmeniz gerekiyor.

İmkânsız.

Hayır, kesin olmak için söylersek; yüzde 50 olasılıkla A'da, yüzde 25 olasılıkla B'de, yüzde 25 olasılıkla D'de olduğumu varsayabilirsiniz ya da yüzde 100'e tamamlanan diğer kombinasyonlar olabilir.

Ölçümler yapılırken yalnızca bir durumda olacağınızı söylemiştiniz.

Evet.

Kusura bakmayın ama, açıkça kendinizle çeliştiniz.

Üzerine alınacak bir durum yok, ama çelişmedim. Ölçüm yaptığınız her seferde beni bir duruma girmeye zorlarsınız. Bunun için akılda kalıcı bir deyiş de geliştirdiniz, dalga fonksiyonunun çöküşü.

Öyleyse, ölçüm pasif bir şey değildir; oldukça teklifsiz bir ilişki olduğunu düşünüyorum.

Fazla teklifsiz.

Benzetme yaparsak, aktör aniden görünür ve beni koltukların arasında yakalar.

Evet. Zaten bu da, bunun yalnızca bir analoji olmasının nedenini açıklar. Doğa kimseyi koltukların arasında yakalamaz.

Şu alıntıyı anlamaya başlıyorum: "Hidrojeni anlamak, fiziğin bütününü anlamaktır." Elbette, söz konusu kavramların bütün atomlara uygulanabileceğini varsayıyorum.

Çekirdeklere de.

Size başka bir şey sorabilir miyim?

Pek tabii.

Büyük ölçeğe göre, küçük ölçekten bakıldığında doğa neden bu kadar farklıdır?

Pekâlâ, bu konu üzerine yalnızca kişisel görüşümü anlatabilirim.

Lütfen buyurun.

Atomik ya da atomaltı ölçekte, eğer olgular klasik ölçekte olduğu gibiyse, evrenin içinde haddinden fazla bilgi olmalı. Bu her türlü gelişmeyi boğacaktır.

Anlayamadım?

Pekâlâ, yeryüzünün hareketinin izlerini koruyabilirsiniz. Örneğin, onun evrendeki yerini tam olarak saptayabilirsiniz. Herhangi bir momentumdaki hızını net olarak bilebilirsiniz. Varsayın ki bunları bir kitapta rakamlar halinde yazdınız. Bu kitap ne kadar hacimli olurdu?

Sanıyorum ne kadar kesin olduğunuza bağlı.

Güzel yanıt. Şunu kolaylıkla hayal edebilirsiniz ki, kitap bir ansiklopedi büyüklüğünde olurdu.

Kolaylıkla.

Şimdi varsayın ki, yaptığınızdan iki kat daha kesin yanıtlar bulmak istiyorsunuz. Böylece, 3,14 gibi bir rakam 3,14159 olarak kitaba girmiş olsun. Kitabın büyüklüğü iki katına çıkardı.

Tamam.

Şimdi de şunu varsayın: Onun da iki katı kadar kesin yanıtlar bulmaya çalıştığınızı düşünelim, o zaman onun da iki katı vardır ve bu böyle

devam eder. Sizin gezegeniniz büyüklüğünde bir şey olmaya doğru gider. Hakikaten Güneş Sistemi'niniz kadar büyük olabilir, hatta galaksiniz, hatta evren kadar.

Evet, fakat hiç kimse böylesi bir kitabı yapma girişiminde bulunmazdı.

Bununla birlikte, en azından ilke olarak, bilgi orada olacaktır. Şimdi şeylerin klasik şeması içinde bakarsak, evrendeki her atom için, böyle bir kitap yazmalısın. Ve bunu bilmeden önce, evreni tamamlamak için haddinden fazla bilgi gerekir.

Anlıyorum, ama bunu yazmak zorunda değilsin.

Ama o bilgeler, ilkece orada. Evren bu kadar çok bilgiyi bir araya getirmek istemeyecektir.

Sizi gerçekten anlamıyorum.

Pekâlâ, bu sadece benim fikrim.

Bunun üzerinde düşünmem gerekiyor.

Lütfen düşünün.

Tamamen farklı bir şey hakkında size bir şey sorabilir miyim?

Elbette.

Uçsuz bucaksızlıkta büyüdüğünüzü anlıyorum, soğuk bulutlar derin uzay boyunca parçalanıp durdu.

Evet, öyle.

Bu bulutlar ne kadar soğuktu?

Sıfırın altında yüzlerce derece.

Eğer bu kadar soğuksanız, sizi nasıl görebiliriz?

Bu mükemmel bir soru. Bildiğiniz gibi, daha soğuk olan bir şey dışarıya daha az enerji verir. Bu bulutlar, kendi 21 santimetrelik radyasyonundan görülebilir. Bazen bunlara radyo emisyonları da denir.

1928'de çekilmiş bu fotoğrafta, Uhlenbeck (solda) ve Goudsmith (sağda) görünüyor. Bu iki bilim insanı, elektronun bir mıknatıs gibi olduğunu 1925'te öngörmüşlerdi

Bunu açıklayabilir misiniz?

Pekâlâ. Beni oluşturan şeylerin her birisinin, zayıf bir mıknatıs olduğunu fark etmek zorundasınız.

Elektron ve proton birer mıknatıstır mı demek istiyorsunuz?

Esasında evet. Kuzey ve güney kutbu olan zayıf bir çubuk mıknatıs gibi, bunların her birisi bir manyetik alan yaratır.

Bunu kim varsaymıştı?

Uhlenbeck ve Goudsmith.

Affedersiniz?

Elektronun esasında bir mıknatıs gibi olduğunu, taa 1925 gibi bir tarihte öngörmüşlerdi.

Anlıyorum.

Her neyse. Bir pusulanın nasıl çalıştığını bilirsiniz. Bir çubuk mıknatıstan başka bir şey olmayan bir iğne, dünyanın manyetik alanıyla -ki onunki de aslında dev bir çubuk mıknatısın manyetik alanından başka bir şey değildir- kendisini aynı hizaya getirmeye çalışır. Bir çubuk mıknatıstan başka bir şey olmayan -ki onunki de aslında dev bir çubuk mıknatısın manyetik alanından başka bir şey değildir-

Evet.

Pusulayı salladığınızı düşünün. O zaman iğne tam zıt yönü gösterir. Ama kısa sürede kendisini yeniden düzenler, eski hizasına getirir.

Evet, daha önce yapmıştım.

İşte, benim çok geniş ve kasvetli bulutlarımın içinde olan da budur. Arada sırada birbirimize çarpıyoruz ve mıknatısın yanlış yönü göstermesine neden oluyoruz. Sonra elektron daha düşük bir enerji düzeyine geçiveriyor.

İşte, kasvetli olan da budur. Arada sırada birbirimize çarpıyoruz ve mıknatısın yanlış yönü göstermesine neden oluyoruz. Sonra elektron daha düşük bir enerji düzeyine geçiverir. Bu süreç dışarıya enerji mi verir?

Evet. Enerjinin paketler halinde olduğunu hatırlayın. Fakat söz konusu durumda, bir tiyatro salonundan daha çok bir spor arabaya benziyor.

Sizi gene anlayamıyorum.

Bu durumda yalnızca iki koltuk vardır. Mıknatıs çubukları birbirine paralelken daha yüksek enerji seviyesindedirler; birbirine zıt yöndeyken daha düşük enerji seviyesindedirler. Ya birinde, ya da ötekinde oturabilirsiniz.

Yani eğer bunlar saf değiştirirse, enerji yayılır?

Evet. Bu enerjinin dalga boyu 21 cm'dir. Bundan dolayı, pek ilham vermeyen bir adla 21 cm radyasyonu diyorsunuz bu duruma.

Sizin önerdiğiniz daha iyi bir isim var mı?

Bilemiyorum; manyetik sapma radyasyonu ya da hidrojen bulutu radyasyonu demeye ne dersiniz?

Sanıyorum, 21 cm radyasyonu daha çok şey anlatıyor.

Evet, öyle.

Çok yönlüsünüz, evren boyunca sayısız yıldız içindeki füzyonlara katılmaktan, yeryüzündeki bileşiklerinizde var olmaya kadar. Güneş'den bize verdiğiniz enerjiye bağlıyız. Oksijenle yaptığınız suya da bağlıyız. Varlığımızı sizin varlığınıza borçlu olduğumuzu hissediyorum.

Tamamen farklı varlıklar gibi görünen şeyler arasında karmaşık karşılıklı ilişkilerin olduğunu anladığınız için çok memnun oldum. Fakat şunu söylemeliyim ki, asıl biz varlığımızı sizin varlığınıza borçluyuz.

Ne? Bunu nasıl söyleyebilirsiniz?

Bizim üzerimizde bir yüzyıldan fazladır, spektroskoptan teleskopa kadar üretebildiğiniz her türlü bilimsel araçla çalışıyorsunuz. Benim üzerimde en kusursuz ölçümlerin bazılarını yaptınız, benim hakkımda "yaradılıştan beri" gibi bir sözcüğü bile yaydınız. Evet, bir protonun bir elektronla birleşmesi, siz olmaksızın var olabilirdi; fakat ismimiz olmazdı. Anlaşılamazdık. Ve üretmek için kendimizi feda ettiğimiz bütün o evrenin ışığı, hayat verilmemiş karanlık içinde kederli bir biçimde kaybolurdu.

Anlıyorum. Söyleşinin en can alıcı yeri burası oldu. Kendiniz ve bağlı olduğunuz yasalar hakkında bu kadar çok bilgi verdiğiniz için teşekkür ederim.

Sizin için daha çok şey yapmak isterdim.

Olasılık Sohbetleri

Olasılık hesaplarının meraklısı iki öğrencinin sabah programındaki son üç ders boş geçmektedir. İki arkadaş kendilerini koyu bir sohbetin içinde bulurlar. Birbirlerine sordukları problemleri tartışırlar, iddialaşırlar… Siz de olasılık problemleriyle uğraşmayı seviyorsanız, onlara katılabilirsiniz.

- Elimde üç kart var. Gördüğün gibi kartların birinin iki yüzü de mavi, ötekinin iki yüzü de kırmızı, diğerinin ise bir yüzü kırmızı bir yüzü mavi renkte. Şimdi bu kartları şapkamın içine koyarak karıştıracağım ve senden bir kart çekmeni isteyeceğim. Ama çektiğin kartın sadece bir yüzüne bakacaksın.

- Peki sonra…

- Sen önce kartı çek, sonrasını söyleyeceğim.

- Tamam çekiyorum.

- Çektiğin kartın görebildiğin yüzü ne renk?

- Kırmızı.

- Pekâlâ, şimdi şöyle bir iddiada bulunacağım: Çektiğin bu kartın iki yüzü de kırmızı. Ne dersin?

- Nasıl bilebilirsin ki? Bu kartın iki yüzü de mavi renkteki kart olmadığını biliyoruz, ama senin iddia ettiğin gibi iki yüzü de kırmızı olan kart olabileceği gibi bir yüzü kırmızı diğer yüzü mavi kart da olabilir. İki durumun da olasılıkları eşit, yani 1/2 değil mi? Yoksa hile mi yapıyorsun?

- Hile olmadığını baştan söyleyeyim. Elbette, çektiğin kartın iki yüzünün de kırmızı renkte olduğunu kesin olarak bilemeyiz. Ama ben, bu kartın iki yüzünün de kırmızı olma olasılığının bir yüzünün kırmızı diğer yüzünün mavi olma olasılığından daha fazla olduğunu düşünüyorum. Senin söylediğin gibi olasılıklar eşit değil. Eğer hala eşit olduğunu düşünüyorsan iddiaya girelim. İddiayı sen kazanırsan bir hafta boyunca öğle yemeklerini ben ısmarlayacağım, kaybedersen de sen. Kabul mü?

- Dur bir dakika… Düşündüm de sen haklısın; çünkü benim çektiğim kart, kımızı-mavi kartın kırmızı yüzüyse ben kazanırım, ama eğer kırmızı-kırmızı kartın bir yüzüyse sen kazanırsın ya da kırmızı-kırmızı kartın diğer yüzüyse yine sen kazanırsın. Benim kazanmam için sadece bir durum varken senin kazanman için iki durum var. Dolayısıyla senin kazanma olasılığın 2 / 3. Benden iki kat daha şanslısın. Başlangıçta olasılıkların eşit olduğunu söylerken yanıldım. Mavi-mavi kartın bulunmadığını bildiğimizden geriye kalan iki karttan birinin kırmızı-kırmızı kart olacağını düşündüm ve olasılık 1 / 2 olur dedim. Oysa buradaki durum öyle değil: çekilen kartın mavi-mavi olmadığından daha fazlasını, bir yüzünün kırmızı olduğunu biliyoruz.

- Öğle yemeklerini ısmarlamak korkusuyla kafan ne de güzel çalıştı! Ama kurtulamazsın. Senin de beğeneceğini umduğum bir başka soru var aklımda.

- Anlaşıldı. Bugün senden kurtulmak kolay olmayacak, ama ilk sorunu yanıtladığım için mutluyum. Hadi sor bakalım. İddia yine bir haftalık öğle yemeklerinin bedeli mi olacak?

- Yok, hayır. Bu kez kazanan bir ay boyunca öğle yemeklerini ısmarlayacak.

- Oooo… Sen işi iyice büyüttün, bunun adı resmen kumar. Peki, kabul, sor.

- Biliyorsun en kolay oyun yazı tura oyunudur. Bizim oynayacağımız oyunda parayı üst üste atacağız ve paraların geliş sırasını tahmin edeceğiz. İkimiz de önceden birer üçlü söyleyeceğiz. Örneğin sen kafana göre Yazı-Yazı-Tura üçlüsünü seçiyorsun ben de bir başkasını. Seçilen sıralardan biri gelene kadar yazı tura atacağız. Hangimizin üçlüsü önce gelirse oyunu o kazanacak. Hem de ilk üçlüyü seçme hakkı da senin. Ne dersin?

- Güzel. Ama ne fark eder ki, para atışında her hangi bir üçlünün gelmesi olasılığı hep 1 / 8 değil mi? Gelebilecek bütün durumları biliyorsun, sekiz tane, yazmama gerek yok. Bu yüzden uzun vadede ikimizin de kazanma ve kaybetme şansları eşit olmaz mı? Yoksa sen bu oyunu hileli bir parayla mı oynamayı düşünüyorsun?

- Bak, yine çok ayıp ediyorsun. Peki, o zaman senin cebindeki paralardan biriyle oynarız. Ama beni kırıyorsun. Şimdiye kadar hangi oyunda hile yaptım. İyi düşünmeden konuşarak beni suçlama lütfen. İyi düşün. Evet, seçilen herhangi bir üçlünün gelmesi olasılığıyla diğer herhangi birinin gelmesi olasılığı tabii ki aynı. Ama seçilen iki üçlüden hangisinin önce geleceği sorusu bambaşka bir soru; çünkü bu olaydaki olasılıklar birbirine bağlı. Çok konuştum, biraz daha konuşursam bir ay boyunca öğle yemekleri bana zehir olacak. Hadi gel, çıkar parayı, yazı tura atmaya başlayalım. Bir üçlü söyle.

- Bir dakika, bir dakika… Çok acele ediyorsun. Biraz düşüneyim. Yine haklısın galiba. Varsayalım ki ben YYY'yi seçtim, sen o zaman TYY'yi seçersen ben, ilk üç atışta YYY gelirse kazanabilirim, diğer durumların tümünde sen kazanırsın; çünkü ikinci üç atışta bir tura gelmesi halinde senin seçimin olan TYY gerçekleşiyor. Örneğin YYY üçlüsünden önce YTY gelmiş olsun: YTYYYY. Bu altı atışta senin seçimin olan TYY beliriyor ve sen kazanıyorsun. Yani YYY seçimini yapan kişi sadece ilk üç atışta,

$$\frac{1}{2}.\frac{1}{2}.\frac{1}{2}=\frac{1}{8}$$

olasılıkla kazanıyor. Buna karşılık YYY seçimine kar-

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

şı TYY seçimini yapan kişinin kazanma olasılığı,

$$1-\frac{1}{8}=\frac{7}{8}$$

Oldukça yüksek bir olasılık. Seni kurnaz seni… Bana ilk seçim hakkını tanıyarak sen avantajlı oluyorsun. Bunu başlangıçta anlamalıydım.

- Bravo! Tebrikler… Çok iyi bir başlangıç yaptın. Senin YYY seçimine karşılık benim TYY'yi seçmemle 7 / 8 olasılıkla ben kazanıyorum. Tabii ki seçimi ilk yapan kişi eğer TTT derse, ikinci kişi bu kez YTT seçimiyle yine 7 / 8 olasılıkla kazanır. Peki diğer seçimlerdeki olasılıkları nasıl hesaplayacağız?

- Bu çok kolay bir soru değil sanırım. Örneğin ben TTY ile başlarsam seçimin ne olur?

- Ama soruyu ben sormuştum, ortada bir iddia var. İstersen oyuna başlayalım, sen TTY ile başla, benim seçimimi o zaman öğrenirsin.

- Yok. Artık bu oyunu senin koyduğun kurallara göre oynamam; çünkü oyuna ben başlarsam, her zaman sen benden daha yüksek bir olasılıkla kazanacak seçimi yapacaksın.

- Anlaşıldı, bedava öğle yemeği hayalim suya düştü desene. Peki… O zaman, hadi gel birlikte beyin jimnastiği yapalım. Aslında ben de ikinci oyuncunun izleyeceği stratejileri bilmeme rağmen yapacağı seçime göre oyunu kazanma olasılıklarını tam olarak bilmiyorum. Senin TTY seçimine karşılık YTT seçimini yapardım; çünkü TTY üçlüsünden önce ya T ya da Y gelecek. Eğer Y gelirse YTTY olacağından kesinlikle ben kazanırım. Böylece kazanma olasılığım en az 1 / 2 olur ve benim YTT seçimimin ne kadar isabetli olduğu anlaşılır. Eğer senin seçimin olan TTY üçlüsünden önce T gelirse yine kazanma olasılığım var, ama kaç? Bu durumda oyun sonsuza dek uzayabilir.

- Peki, şöyle bulabilir miyiz? Bu kez benim, yani birinci oyuncunun kazanma olasılığını hesaplayalım. Bu olasılığı 1'den çıkararak ikinci oyuncunun yani senin kazanma olasılığını bulabiliriz. Senin YTT seçimine karşılık benim ilk üç atışta kazanmam için TTY, ilk dört atışta kazanmam için TTTY, ilk beş atışta kazamam için TTTTY gelmesi gerekir ve atış sayısını sonsuza dek sürdürdüğümüzü düşünürsek TTTTTY, TTTTTTY… olarak devam edebiliriz. Benim oyunu kazanma olasılığım bu olasılıkların toplamıdır yani,

$$P(TTY)+P(TTTY)+P(TTTTY)+\cdots$$

$$\frac{1}{8}+\frac{1}{16}+\frac{1}{32}+\frac{1}{64}+\cdots=x$$

Bu sonsuz toplama, yani benim kazanma olasılığıma x dedim. Şimdi yukarıdaki eşitliğin her iki yanını 1 / 2 ile çarpalım,

$$\frac{1}{16}+\frac{1}{32}+\frac{1}{64}+\frac{1}{128}+\cdots=\frac{x}{2}$$

Bu iki eşitliği taraf tarafa çıkarırsak

$$x=\frac{1}{4}$$

bulunur ki senin yani ikinci oyuncunun kazanma olasılığı

$P(TTY'den\ önce\ YTT)=1-\frac{1}{4}=\frac{3}{4}$ olur.

- Çok güzel, bravo! Gördüğün gibi birinci oyuncunun TYY seçimine karşılık, YTT seçimini yapan ikinci oyuncunun kazanma olasılığı % 75.

- Peki, şimdi de birinci oyuncu TYT seçimini yaparsa ikinci oyuncunun yapacağı seçimi söyleyeyim: TTY.

- Yahu sen, ikinci oyuncunun kazançlı çıkacağı seçimi hemen nasıl söyleyebiliyorsun? Bildiğin bir strateji mi var? Yoksa ezbere mi konuşuyorsun.

- Yok, hayır, ezbere söylemiyorum. Bildiğim bir strateji var, ama daha sonra açıklayacağım. Aslında ikinci oyuncunun stratejisi bütün seçimlerin olasılıklarının hesaplanmasına göre belirlenebilir. İstersen diğer durumların olasılıklarını hesaplamaya devam edelim.

- Peki, tamam. Şimdi birinci oyuncunun TYT seçimine karşı TTY seçiminin olasılığını hesaplayalım. Ama nasıl?

- Önce, hesaplamak istediğimiz olasılığı ifade edelim:

$$P(TYT'den\ önce\ TTY)=k.$$

- Bu durumda TYT üçlüsünden önce T ya da Y gelecek. Eğer T gelirse TTYT olacağından önceki Y atışlarını yok sayabiliriz ve ikinci oyuncu 1 / 2 olasılıkla kazanır; çünkü T gelmesi olasılığı 1 / 2. Şimdi, TYT üçlüsünden önce Y geldiğindeki duruma bakalım. O zaman dizi bozulmuştur, bir daha T gelinceye kadar beklemek gerekir ve bu aradaki atışlarda ikinci oyuncunun kazanma olasılığı 0 dır. İlk gelen T'nin ardından ikinci bir T geldiğinde başlangıçtaki duruma dönmüş olur, bu da bizim hesaplamak istediğimiz olasılığa yani k'ye eşittir. Anlattıklarımı denklemle ifade edersek,

$$k=\frac{1}{2}+\frac{1}{2}.\frac{1}{2}.k$$

olur. Bu denklemin çözümünden

$$k=\frac{2}{3}$$

sayısı hesaplamak istediğimiz olasılıktır.

- Tamam, çok güzel, ama şu başlangıca dönme durumunu tam olarak anlamadım. Nasıl oluyor, hani şu sonsuz sürekli kesirlerdeki gibi tekrar mı ediyor?

- Evet, aynen öyle. Biz başlangıçta k ile gösterdiğimiz olasılığı hesaplarken TYT üçlüsünden önce T gelirse ikinci oyuncu kazanır demiştik. Eğer Y gelirse ikinci oyuncunun kazanması için yine başlangıçtaki duruma gelmek gerekir ki bu da TT gelmesiyle mümkün. Aslında tekrar etme durumunu ağaç diyagramıyla daha güzel görebiliriz.

- Anladım, ağaç diyagramına gerek yok. Şimdi diğer seçimlerin olasılıklarını hesaplayalım.

- Bence gerek yok; çünkü diğer durumlar bizim incelediğimiz seçimlerin aynadaki görüntüsü. Bu yüzden olasılıkları aynı olur. Şimdi istersen ikinci oyuncunun stratejisini ve kazanma olasılıklarını gösteren bir tablo yapalım.

I. oyuncunun seçimi	II. oyuncunun seçimi	II. oyuncunun kazanma olasılığı
TTT	**Y**TT	7 / 8
TTY	**Y**TT	3 / 4
TYT	**T**TY	2 / 3
TYY	**T**TY	2 / 3
YTT	**Y**YT	2 / 3
YTY	**Y**YT	2 / 3
YYT	**T**YY	3 / 4
YYY	**T**YY	7 / 8

- Tabloda koyu olarak gösterdiğim ikililere dikkat edersen oyunun stratejisi ortaya çıkıyor. İkinci oyuncu, kendi üçlüsünün son iki atışının rakibinin ilk iki atışı olmasını istiyor; böylece bir sonraki elde ikinci oyuncunun kazanma olasılığı olan durumların yarısını bloke etmiş oluyor. Benzer şekilde ikinci oyuncu kendi üçlüsünün ilk iki atışının rakibinin son iki atışıyla aynı olmamasını istiyor. Aslında bu söylediklerim, tablo tarafından desteklenen sezgisel bir strateji. Hesaplamalarla daha kesin bir strateji bulunabilir.

- Hadi artık yemeğe gidelim, karnım çok acıktı.

- Dur, son bir sorum daha var.

- Yok, hayır. Artık yeni bir soruyla uğraşacak gücüm yok.

- Tamam, zaten çok kısa. Bak, hem bu kez, sen kazanırsan bir yıl boyunca öğle yemeklerini ben ısmarlayacağım, kaybedersen bana sadece bir öğle yemeği ısmarlayacaksın. Ne dersin?

- Yine merakımı gıdıklıyorsun ama artık yemeğe gidelim, yolda anlatırsın.

- Bu soru çok basit, lokantaya gidinceye kadar yanıtlayabilirsin. Soruyu soruyorum: Yine üst üste madeni para atacağız, ilk kez yazı gelinceye kadar. 10 kez attıktan sonra hala yazı gelmemişse sen kazanacaksın. Eğer ilk yazı, 10'uncu atıştan önce gelirse ben kazanacağım. Ben kaybedersem bir yıl boyunca, sen kaybedersen sadece bir kez yemek ısmarlayacaksın. Ama istersen bu oyunu bugünden başlamak üzere her gün oynayabiliriz.

- Güldürme beni. Bana $1/2^{10}=1/1024$ kazanma olasılığımın olduğu bir oyunu oynamayı öneriyorsun. Çok komik.

- Doğru, ama kazandığında kârın çok büyük olacak. Bir yıl boyunca öğle yemekleri için ödeyeceğin toplam parayı hesaplayalım istersen. Bu oyunu seninle her gün oynadığımızı düşünürsek, belki sen aylarca kaybedeceksin, ama bir kez kazandığında kaybettiklerinden çok daha fazlasını alacaksın. Senin bu oyundaki kazanç beklentini hesaplayalım istersen.

- Tamam, yeter artık. Bugün ki öğle yemeğini ben ısmarlıyorum. Yeter ki soru sormayı, hesap yapmayı bırak lütfen.

Geçen sayıdaki problemlerin çözümleri

Gazoz Kapakları: Fırat, 149 kapakla toplam 49 gazoz içebilir. Şöyle ki; 4 kapağa 1 adet bedava gazoz verildiğinden 149 kapakla 37 gazoz içer ve elinde 1 kapak artar. Bu 37 kapakla 9 gazoz daha içer, elinde 1 kapak daha artar. 9 gazoz ile 2 gazoz daha içer ve 1 kapak daha artar. Son 2 gazozu da içtikten sonra, bu 2 kapağı daha önce artan 3 kapağa ekleyerek 1 gazoz daha içer. (37 + 9 + 2 + 1 = 49)

Barmen kokteyl hazırlıyor: Bu soru karışım problemlerindeki gibi denklem kurarak çözülebilir, ama hiç gerek yok; çünkü son durumda vermut şişesindeki cinle, cin şişesindeki vermutun aynı miktarda olduğunu kanıtlamanın basit bir yolu var: Yapılan işlemler sonunda vermut şişesinde x litre cin olsun. Her iki şişedeki karışım miktarları başlangıçtaki kadar olduğuna göre vermut şişesinden x litre vermut azalmış demektir. O halde bu azalan x litre kadar vermut da cin şişesindedir.

Öğrencilerin son şansı: Öğrencilerin isimleri A, B, C olsun. A şöyle düşünür: "B ve C'nin ikisinin de sırtında kırmızı kart var. Benim sırtımdaki kart mavi olsaydı B ceza almazdı; çünkü o zaman B şöyle düşünecekti: 'A'nın kartı mavi, C'nin ise kırmızı. Eğer benim sırtımdaki kart da mavi olsaydı C, karşısında iki mavi kart gördüğünden kendi kartının kırmızı olduğunu anlardı. C'nin sesi çıkmadığına göre benim sırtımdaki kart mavi değil kırmızı.' B, bu şekilde düşünerek "sırtımdaki kart kırmızı" diyerek ceza almaktan kurtulurdu. B'nin sesi çıkmadığına göre benim sırtımdaki kart mavi değil kırmızı."

Üç öğrenci de A'nın vardığı sonuca, A gibi akıl yürüterek aynı zamanda ulaşırlar ve üçü de ceza almaz. Eğer öğrencilerden herhangi biri diğer ikisinden önce bu sonuca varsaydı, o diğer iki kişi ceza alabilirdi; çünkü o zaman sonuca ulaşan kişi karşısında bir kırmızı bir mavi kart görmüş olacağından diğerleri sırtlarındaki kartların rengini kesin olarak bilemeyeceklerdi.

Lewis Carroll Problemi: Başlangıçta torbada bulunan beyaz topu B_1, siyah topu S ve torbaya sonradan koyulan beyaz topu da B_2 ile gösterelim. Torbadan bir beyaz top çektikten sonraki mümkün haller şunlardır: **1. Durum:** B_1 torbanın içinde, B_2 torbanın dışında. **2. Durum:** B_2 torbanın içinde, B_1 torbanın dışında. **3. Durum**: S torbanın içinde, B_2 torbanın dışında. Görüldüğü gibi torbadan bir beyaz top çekildikten sonraki 3 durumdan ikisinde torbada bir beyaz top kalıyor, aradığımız olasılık 2 / 3.

İşçi biliyor şef şaşırıyor: Sönmez, önce kutuları 1'den 6'ya kadar numaralandırır. Önceki problemi çözerken kullandığı yöntemi bu probleme de uygular, ama bu kez on tabanında değil iki tabanında çalışır. Bu yüzden ilk kutudan 1, ikinciden 2, üçüncüden 4, dördüncüden 8, beşinciden 16 ve altıncıdan 32 bilye alır. Kutulardan alınan bilyelerin sayısı (1, 2, 4, 8, 16, 32) 2'nin kuvvetleridir ve bu sayıların toplamı 63'tür. Bir bilye 1 gram olması gerektiğinden Sönmez'in kutulardan aldığı 63 bilyenin ağırlığı 63 gramdan fazladır. Sönmez 63 bilyeyi tartarak fazladan ağırlığı bulur. Fazladan ağırlığı gösteren sayıyı iki tabanında yazar ve bu sayıyı sağdan sola doğru numaralandırır. Bu sayıda 1'lerin bulunduğu hanelerin numarası hatalı bilyelerin olduğu kutuları gösterir. Örneğin 19 gram fazla çıktı diyelim. 19 sayısı iki tabanında 10011 dir. Bu sayıdaki rakamları sağdan sola doğru numaralandırırsak hatalı bilyeler birinci, ikinci ve beşinci kutularda bulunuyor demektir.

Biyologları telaşlandıran bakteri: Bir bakteri, bir saatte 5 bakteriye dönüşüyordu. Asistan, kabın 1 / 5'inin 20 - 1 = 19 saatte dolacağını hesaplamıştı. Kaba 5 bakteri bırakıldığında da çoğalma aynı döngüde olacağından aynı akıl yürütmeyi bu soruda da kullanırsak kabın 1 / 5'i 19 - 1 = 18 saatte dolacaktır.

Yaşamın evriminin ilk aşamaları: Ribozom evrimi çalışmaları RNA Dünyası hipotezine meydan okuyor

İllinoi Üniversitesi'nden Prof. Gustavo Caetano-Anollés

Uzun zamandır kabul gören ve yaşamın ortaya çıkışını anlatan RNA Dünyası hipotezine göre, hücrenin protein üretim merkezi olan ribozomun ortaya çıkışından önce, ortamda RNA adını verdiğimiz ve hücrede hayati görevler yürüten ribonükleik asitler vardı. Ancak yeni yapılan bir analize göre ise, ribozomun protein sentezi için gerekli birçok çalışan parçası bir araya getirilmeden önce, proteinler zaten ortada vardılar ve RNA ile etkileşim halindeydiler. Bu bulgu RNA Dünyası hipotezi ile çelişiyor.

"RNA Dünyası" hipotezi ilk olarak 1986 yılında *Nature* dergisinde yayımlanan bir makale ile öne sürüldü ve devam eden 25 yıldır da artan bir şekilde savunuldu. Hipoteze göre moleküler evrimin ilk aşamalarında öncelikle RNA bulunuyordu ve proteinler (ve DNA) daha sonradan ortaya çıkmışlardı. İllinoi Üniversitesi'nden Prof. Gustavo Caetano-Anollés ise yürüttüğü çalışma sonucunda hipotezin doğru olmadığı fikrine ikna olduğunu belirtiyor ve proteinler olmadan nükleik asit dünyasının da mümkün olmayacağını öne sürüyor.

Caetano-Anollés şöyle devam ediyor: "Ribozom bir ribonükleo makinedir. Yapısında 80 kadar protein ve birçok RNA molekülü barındırır. Bu yüzden bu karmaşık yapının oluşumu da uzun ve yine karmaşık bir birlikte evrimleşme sonucunda olmuş olmalıdır. Bunu yanında, tek başına RNA molekülü hücre için gerekli protein sentezi işlemini gerçekleştiremez. RNA dünyası hipotezinin destekçileri yeterli bilimsel temeli olmayan basit öngörülerle ribozomun evrimsel olarak ortaya çıkışını açıklamaya çalışıyorlar. Bu öngörülerin en temellerinden biri de ribozomun protein sentezinden sorumlu olan kısmı peptidil transferaz merkezi (PTC) aktif bölgesinin ribozomun ortaya çıkan en eski bölümü olduğudur."

Yeni çalışmada ise Caetano-Anollés ve ekibi ribozomun evrensel protein ve RNA kısımlarını titiz bir analizden geçiriyorlar ve yapılarını inceleyerek evrimsel geçmişlerini ortaya çıkarıyorlar (grup ribozomal RNA'ların termodinamik özelliklerini de araştırıyor). Birbirinden bağımsız olarak oluşturulan ribozomal protein ve RNA "soy ağaçları" birbiriyle büyük oranda örtüşüyor. Örneğin, peptidil transferaz merkezini çevreleyen proteinler en az bölgeyi oluşturan RNA'lar kadar eskiler. Gerçekten de, PTC'nin evrimsel olarak ortaya çıkışı ribozomu oluşturan iki temel alt birimin ortaya çıkışından ve aralarında oluşan ve yapının sabit kalmasını sağlayan RNA köprüsünün oluşmasından hemen sonrasına denk geliyor.

Oluşturulan evrimsel zaman çizelgesine göre PTC'nin ortaya çıkışı protein-RNA kompleksinin diğer kısımlarının ortaya çıkışından sonraya denk geliyor. Bunun anlamı, ilk olarak, o proteinler ribozomal RNA'ların bir araya gelmesinden daha önce ortamdaydı ve ikinci olarak da, ribozomal RNA'lar protein sentezine yardım etme görevine gelmeden önce başka görevleri yerine getiriyorlardı.

Caetano-Anollés şöyle devam ediyor: "Bu, yapbozun kritik parçasını oluşturuyor. Eğer ribozomal proteinlerin, RNA'nın ve arada oluşan bağlantının evrimsel olarak oluşması aşamalı olarak, adım adım gerçekleşmişse, ribozomun ortaya çıkışı RNA dünyasının bir ürünü olamaz. Bunun yerine, ribonükleoprotein dünyasının ürünüdür diyebiliriz. Hücre çalışma mekanizmasının temel yapıtaşlarının ilk zamandan günümüze kadar aynı kaldığı görünüyor. Bunlar da evrimleşen ve etkileşim içinde olan proteinler ve RNA molekülleri."

Kaliforniya Üniversitesi'nden Prof. Russell Doolittle çalışma hakkında şunları söylüyor: "Bu, protein evrimi alanında çalışan en önemli araştırmacıların ortaya koyduğu oldukça çekici ve kışkırtıcı bir makale." Ancak bunun yanında Doolittle, çalışmanın bazı kısımları hakkında bazı sorulara sahip olduğunu belirtiyor. Özellikle, bazı ilk proteinlerin ribozomlar (protein sentez yeri) ortaya çıkmadan önce ortada olması fikrine. Eğer ribozom mekanizmasından daha eski proteinler bulunuyorsa, bu proteinlerin sekans (dizi) bilgisi bir sonraki nesle nasıl aktarılmış olduğu yanıtlanması gereken temel bir soru.

Caetano-Anollés ise bunun temel ve merkezi bir soru olduğuna katıldığını ve sorunun yanıtı için de protein evriminin ilk zamanlarındaki biyolojik fonksiyonların ortaya çıkışının anlaşılması gerektiğini belirtiyor. Bununla birlikte, ribozomal olmayan protein sentezini (RNA içermeyen ve yüksek seviyede spesifik olabilen) katalizleyen proteinlerin ribozomal proteinlerden çok daha eski olduğunu söylüyor. Bu yüzden de Caetano-Anollés, protein sentezleyen ilk biyolojik makinelerin ribozomlar olmamasının yüksek olasılık olduğunu öne sürüyor.

Caetano-Anollés aynı zamanda ribozomal sistemin spesifikliğinin RNA ile uygun bir şekilde bağlanmış amino asitlerin (genetik kodun doğru bir şekilde okunabilmesi için) sağlanmasına bağlı olduğunu ve bu bağlanmanın da proteinlere bağlı olduğunu (RNA'lara değil) belirtiyor. Bu da RNA moleküllerinin protein sentezinde birer kofaktör (yardımcı) olarak başladıklarını ve zamanla protein sentezini daha iyi hale getirdiklerini ve sonuç olarak da ribozom mekanizmasının oluştuğunu gösteriyor.

Kaynak: A. Harish, G. Caetano-Anollés, "Ribosomal History Reveals Origins of Modern Protein Synthesis", PLoS ONE, 2012; 7 (3): e32776 DOI: 10.1371/journal.pone.0032776, "http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0032776"

Hazırlayan: Deniz Şahin
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Goril genomu dizilendi: Ortak neyimiz var?

Geçtiğimiz günlerde araştırmacılar goril genomunu dizilemeyi (sekanslama) bitirdiler. Böylece yaşayan büyük insansı maymun cinslerinin (insan, goril, şempanze ve orangutan) genomlarının dizileme işi de bitmiş oldu. Sonuçlar insanın en yakın akrabasının şempanze olduğu bilgisini doğrulasa da, insan genomunun birçok kısmının goril genomuna benzerliğinin şempanze genomuna benzerliğinden daha çok olduğunu ortaya çıkarıyor.

Bu çalışma ile birlikte, araştırmacılar ilk kez olarak insan, şempanze, goril ve orangutan genomlarını karşılaştırma şansını bulmuş oldular. Araştırma insanın orijini hakkında eşsiz bir bilgi kaynağı sunuyor ve aynı zamanda insan evrimi, biyolojisi ve goril biyolojisi ve korunumu araştırmalarında önemli bir kaynak oluşturuyor.

Makalenin ilk yazarı olan Wellcome Trust Sanger Institute araştırmacısı Aylwyn Scally çalışma hakkında şu açıklamada bulundu: "Goril genomu önemli çünkü atalarımızın evrimsel olarak yakın kuzenlerinden ne zaman ayrıldıkları sorusuna ışık tutuyor. Aynı zamanda bizim ve yaşayan en büyük primat olan gorillerin genlerindeki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyuyor. Genomu ortaya çıkarılan DNA, Batı Afrika düzlüklerinde yaşayan dişi goril Kamilah'dan alındı. Aynı zamanda diğer gorillerden de alınan DNA örnekleri ile goril türleri arasındaki genetik farklılıkların araştırılması amaçlandı."

Ekip, insan, şempanze ve gorilde bulunan ve genetik farklılıkları evrimsel açıdan önemli olan 11.000 geni araştırdı. İnsan ve şempanzeler genomun büyük kısmında genetik olarak en yakın çıksa da durumun böyle olmadığı birçok bölge de bulundu. İnsan genomunun %15'lik kısmı goril genomuna şempanze genomundan daha yüksek benzerlik gösterirken, şempanze genomunun da %15'lik kısmı goril genomuna insan genomuna olduğundan daha yüksek benzerlik gösteriyor.

Ekipten Dr. Chris Tyler-Smith, "Araştırmanın türler arasındaki milyonlarca yıl süren farklılaşmayı göstermesinin yanında, ortak atadan geçen zaman içerisinde meydana gelen paralel değişikliklerdeki benzerlikleri göstermesi en önemli sonuçlardan birini oluşturuyor. İşitme duyumuzun evriminin de dahil olduğu birçok paralel genetik değişimlerin hem insanda hem de gorilde gerçekleştiğini gözlemledik. Bilimciler insan işitme sistemi ile ilgili genlerin hızlı evriminin konuşma dilinin evrilmesi ile ilgili olduğunu söylemişlerdi. Bizim sonuçlarımız bu fikir üzerinde soru işaretleri yaratıyor çünkü goril işitme sistemi genlerinin evrimi insanınkiyle aynı hızda olmuş görünüyor. Araştırma aynı zamanda türlerin birbirinden ayrıldıkları zamana da ışık tutuyor. Şimdiye kadar türlerin ayrılmasını zamanda belirli bir noktada gerçekleşen olaylar olarak düşünsek de gerçekte durum her zaman böyle olmayabilir. Türler daha geniş zaman süreçlerinde birbirinden ayrılmış olabilirler." diyor.

Ekip, gorillerin insan ve şempanzelerden ayrılmasının yaklaşık 10 milyon yıl önce meydana geldiğini buldu. Doğu ve batı gorilleri genetik olarak tamamen ayrı olsalar da birbirlerinden ayrılmaları çok daha yakın zamanda kademeli gerçekleşen bir olay. Bu ayrım şempanze ve insanların ya da modern insan ile Neandertallerin birbirinden ayrılmaları ile karşılaştırılabilir.

Ekipten Dr. Richard Durbin, "Araştırmamız ile büyük insansı maymun cinslerinin genetik karşılaştırmaları tamamlanmış oldu. Onlarca yıldır süren tartışmalar sonunda genetik yorumlarımızın fosil kaynakları ile tutarlı oldukları sonucuna ulaşmış olduk. Bu da bize paleontolog ve genetikçilerin aynı çerçeve içinde çalıştıklarını gösteriyor. Bulgularımız yapbozun son genetik parçasını oluşturuyor: genomu çalışılacak yaşayan başka büyük insansı maymun yok" diyor.

Günümüzde goriller Orta Afrika çevresinde sadece birkaç koruma alanında yaşıyorlar. Ciddi bir tehlike altındalar ve sayıları azalmaya devam ediyor. Bu araştırma sadece insan evrimi hakkında bilgiler vermiyor; bunun yanında bu muhteşem canlının korunmasının önemini vurguluyor.

Kaynak: "What have we got in common with a gorilla?" http://esciencenews.com/articles/2012/03/07/what.have.we.got.common.with.a.gorilla, (21.03.2012)

Hazırlayan: Deniz Şahin
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

Yeni bir bakteri öldürücü: ipek

ACS Applied Materials & Interfaces dergisinde yayınlanan bir makaleye göre, bilim insanları "daldır ve kurut" adı verilen basit ve ucuz bir yöntemle, sıradan ipek kumaşı, hastalık yapan bakterileri hatta şarbon gibi sporlu mikropları dakikalar içersinde öldürebilen antimikrobiyal bir kumaşa çevirebiliyorlar. Bu yeni ipek türü kumaşın kullanım alanları arasında, evde kullanılan perdeler ve olası şarbon mikrobu kaynaklı bir biyoterör saldırısında evleri ve diğer yapıları koruyabilecek koruyucu kaplamalar gösteriliyor.

Rajesh R. Naik ve arkadaşları, yaptıkları çalışmalar sonucunda şarbon mikrobu türünü de içeren *Bacillus* türü bakterilerin ipekten elde edilen sert kaplama içersine girerek uyku durumundaki spor haline dönüştüklerini açıkladılar. Bu sporlar ısı, radyasyon, antibiyotikler ve sert çevresel koşullara dayanabilir ve hatta bazıları 250 milyon yıl sonra bile olsa yaşamlarına geri dönebilirler. Belirli kimyasallar -ki bunların arasında en bilinenleri klor içeren okside edici ajanlardır- bakteriyel sporları yok edebilirler ve bu bileşikler pamuk, polyester, naylon ve yüksek sıcaklıklardan etkilenmeyen Kevlar gibi malzemelere uygulanabilirler.

Bu kumaş ve malzemeler bakterilere karşı etkili, ancak sporlara karşı etkileri daha az. Araştırmacılar ipek kullanarak bu zorlu mikroplara karşı daha etkili bir kaplama geliştirme çabası içindeler. Bunun için, evlerde kullanılan ağartıcı benzeri bir maddeyi içeren çözelti içersinde ipek kumaşı ıslatılıyor ve bu sayede klorlanmış hale getirildikten sonra da kurumaya bırakılıyor. Sadece bir saatlik uygulama yapılan ipek kumaşın, test edilen bütün *E. coli* türlerini 10 dakika içerisinde öldürdüğü ve şarbon mikrobuna akraba olan başka bir türün sporları üzerinde de aynı kuvvetli etkiyi gösterdiği bildiriliyor. Yazarlara göre yaptıkları çalışmada hazırladıkları klorlanmış ipek kumaşın bakteri ve spor öldürücü etkisi, klorla muamele edilmiş ipek malzemelerin çeşitli uygulamalarda yer bulabilmesini sağlayabilir. Bunlar arasında insani yardım amaçlı su arıtımı veya toksik maddelerin etkilerinin azaltılması sayılabilir.

Kaynak: "Killer silk: Making silk fibers that kill anthrax and other microbes in minutes." American Chemical Society News Service, 14 Mart 2012.

Hazırlayan: Anıl Cebeci
Haliç Üniversitesi

GDO'lu mısırlara karşı uyarı

Bilim insanları biyoteknolojik olarak geliştirilmiş mısırın, bitkilere zarar veren pestlere (böcek, bitki patojenleri, kuşlar, mikroplar, kurtlar gibi zarar verici her türlü canlı) karşı direncini yitirdiğini ve bu konudaki zararı azaltmak için harekete geçilmesi gerektiğini söyleyerek federal yöneticileri uyardı.

Riski yüksek mısır üretimi, yiyecek, hayvan besini ve etanol üretimi konusunda önemli bir yere sahip ve çiftçiler mısırlara zarar veren canlılara karşı zehirli olan, genetik anlamda değiştirilmiş bu mısırlara gittikçe daha fazla güveniyor.

Illinois Üniversitesi'nin parçası olarak bulunan Illinois Doğal Tarih Araştırmaları'nda mısır entomoloğu olan Joseph Spencer, "Bu bir sürpriz değil... Fakat değinilmesi gereken bir konu" diyor.

Spencer ile beraber 22 akademik mısır uzmanı, Çevre Koruma Ajansı'na (EPA) 5 Mart tarihli bir mektup gönderdi. Akademisyenlerin bu mektupta yöneticilere söyledikleri şey; mısır üretiminin uzun vadede ortaya çıkaracağı ihtimallerden, mısırları zararlı böceklerden korumak amaçlı yapılan genetik değişikliklerdeki hatalardan ötürü endişe ettikleriydi.

Monsanto "Cry3Bb1" olarak bilinen proteini içeren ve mısırlara zararlı böceklerden korunan kendi ürünlerini 2003'te tanıttı ve ülkede üretimin gerçekleştiği özel alanlardaki çiftçiler arasında popüler oldu. Biyoteknolojik mısır satışları Monsanto'daki satışların artışında çok önemli bir rol oynadı.

Zararlılara dirençli bu mısır ürünlerinin, toprağa koyulan böcek ilacı miktarını azaltması bekleniyordu. Mısır toprakta bulunan ve mısırın köklerini yemeye çalışan böcekler için toksik oluyordu.

Ancak bitki bilimciler yakın zamanda genetik modifikasyonun etkinliğini kaybettiğini buldular. Öyle ki, bitkiler köklerinde zararlıların gerçekleştirdiği tahribata karşı daha savunmasız hale geliyor ve bu da potansiyel anlamda belirgin bir ürün kaybına yol açıyor.

Bilim insanları EPA'ya yazdıkları mektupta duruma "dikkatli ama bir miktar da aciliyetle" bakılması gerektiğini söylediler.

Monsanto'nun dirençli mısırlarının etkinliklerini yitirdiklerine dair endişeler önceki yıldan beri birikince, Monsanto tarafından "problemin küçük olduğu ve ürünlerin çiftçilere -zarar verici canlılara karşı- yüksek korumalı ürünler vermeye devam edeceği" şeklinde bir açıklama yapıldı.

Dünyanın en büyük tohum şirketi olan Monsanto, yetiştiricilere sorunun kaynağını belirlemek için, mısırların yerine biyoteknolojik soya fasulyeleri ekmelerini, kendi biyoteknolojik mısırlarından bir başkasını kullanmalarını ve de böcekleri bitkilerden uzak tutmayı amaçlayan kimyasal/biyolojik maddelerden oluşan insektisitler kullanmalarını önerdi.

Monsanto sözcülerinden Danielle Stuart, "2011'deki böcek dirençliliği performans soruşturmaları Monsanto dirençli mısırlarıyla hibridize edilmiş mısırların ekildiği alanların yüzde 0,2'lik kısmından daha az bir alana indirgenmiştir. Bütün bu vakalarda Monsanto çiftçilerle çok yakın olarak çalışmaktadır ve gelecek sezon için her alanda en iyi şekilde idare pratiği imkânları sağlamaktadır" dedi.

Böcek dayanıklılığı konusundaki sorunlar Illinois'in bir kısmında, Iowa, Minnesota, Nebraska ve Güney Dakota'da bildirildi.

Bilim insanları ise mektuplarında, hata veren bir teknolojiyi ekmeye devam etmenin yalnızca direncin gelişim riskini artıracağını söylüyorlar. Buna ek olarak başka çok az tohum seçeneği olduğu için dirençli biyoteknolojik mısırların ekilmesinin gerekli olmadığı alanlara da ekildiğini ve biyoteknolojik olmayan mısır ekiminin bu kadar az olmasının kaygı verici olduğunu belirtiyorlar.

Monsanto'nun önerdiği gibi böceksavar insektisitlerin biyoteknolojik mısırla kullanımı ise bilim insanlarına göre iyi bir yaklaşım değil, çünkü hem çiftçi için üretim masraflarını artırıyor, hem de böceklerde dirençlilik oluşması konusunun ciddiyetini ve derecesini gizliyor.

Bilim insanlarının sözleriyle, "Transgenik biyoteknolojik mısırı korumak amacıyla insektisit kullanımı önerisi, Cry3Bb1 toksininin ürün verimini korumak adına artık yeterince kontrol sağlayamadığı şeklindeki net bir kabulle bize darbe vuruyor".

Bilim insanları, "Böcek ilaçları ile transgenik teknoloji çakıştığı zaman, zararlılara dayanıklı mısırların ekonomik ve çevresel avantajları yok oluyor" diye yazıyorlar.

Kaynak: http://www.reuters.com/article/2012/03/09/us-monsanto-corn-idUSBRE82815Z20120309, 21.03.2012

Hazırlayan: G. Pınar Gerçek

30 bin yıl donduktan sonra yaşama geri döndürülen tarih öncesi bitkiler

Rus bilim insanları, günümüzden 30.000 yıl kadar önce sincaplar tarafından kutuplardaki donmuş toprakların altına saklanmış meyveleri yaşama döndürerek büyütmeyi başardılar.

Meyveler Sibirya'da, genellikle mamut kemiklerinin arandığı bir bölge olan Kolyma nehrinin kıyılarında bulundu. Hücre Biyofizik Enstitüsü'nden (Institute of Cell Biophysics) bir grup araştırmacı, *Silene stenophylla* adı verilen karanfil türündeki bitkiyi meyvesinden yararlanarak ürettiler. Bu bitkinin özelliği, canlandırılan en eski bitki materyali olması. Bundan önceki rekor 2000 yıl ile İsrail Masada'da bulunan hurma ağacı tohumlarıydı.

Araştırma takımının lideri Profesör David Gilichinshy, makalesi yayınlanmadan birkaç gün önce öldü. Takım arkadaşlarıyla birlikte yaptığı çalışmalarda nehir kıyısındaki bu bölgede yaklaşık 70 adet sincabın kış uykusu için hazırladığı yuvalar da tespit edilmişti. Makaleye göre tüm yuvalar günümüz yüzeyinin 20-40 metre derinliğinde bulundu. Bu yuvaların bulunduğu katmanlarda ise mamut, tüylü gergedan, bizon, at, geyik gibi büyük memelilerin ve bu faunadan hayvan ve bitkilerin izlerine rastlandı.

Bölgedeki dikey buzlanma nedeniyle bu bölge devamlı olarak donmuş ancak asla çözünememiştir. Bu nedenle fosil yuvaları ve içerikleri gömüldükten ve donmadan sonra hiç bir zaman erimemiştir. Bu sincapların yiyecekleri yuvalarının en soğuk yerine sakladıkları görünüyor. Devamında ise yuva yüksek ihtimalle iklimsel soğuma nedeniyle donmuş ve günümüze kadar buz altında kalmıştır.

Araştırmanın başarısı Arktik yer sincabının alışkanlıkları sayesinde.

Ekibin Moskova yakınlarında bulunan laboratuardaki ilk denemelerinde olgun tohumları çimlendirme denemesi başarısız oldu. Ancak süren denemeler sonunda ekip, "plasental doku" adını verdikleri meyve bölümlerini laboratuar koşullarında çoğaltmayı başardı. UK's Millenium Tohum Bankası'ndan koruma ve teknoloji bölüm başkanı Robin Probert'a göre bu bitki meyvesi, gelişmiş bitkilerden elde edilen en uzun ömürlü materyal olarak çok önemli bir örnek. Bu kadar yaşlı canlı maddelerin bulunmasına şaşırmadığını ve bu bölgede bu tür örneklerin bulunmasının beklendiğini belirten Probert'a göre şaşırtıcı olan canlılık materyallerinin olgun tohumlardan değil plasental dokudan bulunabilmiş olması.

Ekibin teorisi doku hücrelerinin büyüyen bitkiler için besin oluşturabilecek sukroz ile dolu olması. Şekerler iyi koruyucu maddeler, bu nedenle bol şeker içerikli hücrelerin potansiyel olarak canlı kalma durumlarının uzun sürmesi mümkün kılınabilir.

Silene stenophylla bitkisi Sırp tundralarında hâlâ büyümekte olan bir bitki. Bulunan eski bitkilerle yenileri karşılaştıran araştırmacılar, yaprakların şekli, bitkilerin cinsiyeti gibi konularda kesin olmayan bazı sonuçlara ulaştılar.

Bilim insanlarına göre bu bulgular evrimsel çalışmalara yardımcı olabilir. Aynı zamanda bu çalışma geçmiş bin yıllardaki çevresel özelliklere ışık tutabilir. Ancak en heyecan verici düşünce ise, aynı teknikleri kullanarak şu anda soyu tükenmiş bitkileri tekrardan üretebilmek. Tabii bunu gerçekleştirebilmek için yer sincapları ya da başka canlıların meyve ya da tohumları saklamış olması gerekiyor. Dr. Probert'a göre önceden bitki tohumlarının uzun yıllarca dayanabileceği biliniyordu, ancak bu kadar uzun sürelerde korunabileceği hiç tahmin edilemezdi. Bu çalışma sayesinde Jurassic Park'taki ana fikre benzer şekilde, aynen mamutların hayata geri döndürülmesi gibi bu nesli tükenmiş bitkiler tekrar hayata döndürülebilecek.

Kaynak: http://www.bbc.co.uk/news/science-environment-17100574

Hazırlayan: Naz Kanıt
İstanbul Teknik Üniversitesi.

EVRENSEL KÜLTÜR

NİSAN SAYISI ÇIKTI

DOSYA: ERMENİ 'SORUNU'NU AŞMAK

Ermeni sorunu resmi ideolojinin kırmızı çizgilerinden birini oluşturuyor ve şimdiye kadar da bu halk, barış içinde bir arada yaşamayı zorlaştıracak biçimde hep nefret söyleminin konusu oldu. Halklar bu resmi propagandanın sınırlayıcılığını aşarak birbirini anlayabilir; tarihle yüzleşebilir ve geleceği birlikte kurabilir.

Maya Arakon, Mehmet Bekaroğlu, Pınar Öğünç, Ümit Kıvanç, Nevzat Onaran, Fatih Polat

Orhan Alkaya	Statükocu bir kafanın anlayamadığı
Nuray Sancar	Rosenbergler suçlu değildi
Müge Tuzcuoğlu	Özgür anlarla özgürlüğe
Zeynep Hakgüder	1960'larda modanın özgün yüzü
Özgün E. Bulut	Dönemin karikatürlerinde Dersim
Ezgi Bakçay Çolak	Esin mi? Şeytan mı?
Yonca Saka	Bauhaus'un 13 yılı
Sennur Sezer	Family sergisini gezerken
Eylem Şevik	Teşekkür olarak intihar
Haz: Sevda Aydın	Şehir Tiyatrolarında neler oluyor? Arif Akkaya, Aslı Öngören, Üstün Akmen, Ragıp Yavuz, Haşmet Zeybek

TEL: 0 212 255 25 46 FAKS : 0212 255 25 87 e-mail: evrenselkulturdergi@yahoo.com

Aslı Kayabal aslikayabal@hotmail.com

Mayından arınan Kargamış, arkeolojik park olacak

Sümer şehri Ur'u 12 kazı döneminin ardından günışığına çıkaran İngiliz arkeolog Leonard Wooley ile meslektaşı Thomas Lawrence (İngiliz casusu, Arabistanlı Lawrence), Kargamış antik kentini 1911-1914 yılları arasında Londra Müzesi adına kazmıştı. Türkiye'nin Suriye sınırındaki Kargamış kazılarında İngiliz arkeologların toprak altından çıkardığı, geç Hitit dönemi sanatına örnek oluşturan, MÖ 10. ve 9. yüzyıllar arasına tarihlenen anıtsal kabartmalar ise Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergileniyor.

Leonard Wooley ve Thomas Lawrence'in geçtiğimiz yüzyılın başlangıcında yürüttükleri kazıdan yıllar geçti. Kargamış antik kenti önce askeri alan oldu, ardından da 1956'da sit alanına mayın döşendi. Yıllar sonra geçtiğimiz şubat ayında bilim insanlarının devreye girmesi ile Kargamış'ın kapladığı alan mayınlardan arındırıldı ve bu önemli arkeolojik merkez, yeni kazıların yeniden başlatılabilmesi için Türk ve İtalyan arkeologlardan oluşan bir ekibe teslim edildi.

Kargamış'ta geçtiğimiz eylül ayında yol almaya başlayan yeni dönem kazıları, Bologna Üniversitesi arkeologlarından Nicolò Marchetti yönetiminde İstanbul ve Gaziantep Müzeleri işbirliğiyle gerçekleştiriliyor.

MÖ 2300'e tarihlenen Ebla metinlerinde adı geçen Kargamış, 1800'lerde Hammurabı dönemi Babilonyası'nda önemli bir krallığın merkeziydi. 1350'de Hitit kralı Şuppililiuma'nın girişimiyle Hitit başkenti Hattuşaş'ın yöneticileri, kuzey Suriye'yi kontrol altında tutan Kargamış'a önem vermeye başladı. MÖ 12. yüzyılın başında Hitit imparatorluğu dağılınca soyları Hitit kral ailesinden gelen Kargamış kralları, Hititlerin mirasına sahip oldu, kuzey Suriye ile güney Anadolu sınırında dönemin en önemli prensliklerinden birini kurdular. Kargamış krallarının gücü, Asurlu yönetici II. Sargon'un Kargamış prensliğini Asur'un taşra eyaleti yapmasıyla son buldu.

Türk ve İtalyan arkeologların ortaklaşa çalışmasıyla Kargamış'ta yeni bir proje yaşama geçiriliyor. Bu arkeolojik proje, geç Hitit döneminin önemli merkezlerinden biri olan Kargamış'ta MÖ 1. bine tarihlendirilen başlıca mimari yapıları günışığına çıkarmayı, ondan önceki bin yılda kentin yeraltında saklı arkeolojik birikimini ortaya koymayı, mozaik tamamlandığı zaman ise Kargamış Arkeoloji Parkı'nın temellerini atmayı hedefliyor.

Bologna Üniversitesi'nde görevli arkeolog Nicolò Marchetti, yarım yüzyıldır kaderine terk edilen Kargamış'ta saklı arkeolojik birikimin günışığına çıkarılabilmesi için bir dizi bürokratik engel ve izin zincirini aşmayı başardı.

İngiliz arkeologlar Leonard Wooley ve Arabistanlı Lawrence diye tanınan Thomas Lawrence, Kargamış'ı 1911-12'de kazdılar.

Marchetti'nin yönetimindeki ekip, geçtiğimiz Eylül-Kasım 2011'de 90 hektarlık bir alan üzerine kurulu Kargamış'ta beş açmada kazı yaptı. 2011'in en çarpıcı arkeolojik bulgusu, Leonard Wooley'in 1911'de kazdığı iki büyük tapınağın yer aldığı alandan geldi. Marchetti'nin ekibi, Fırtına Tanrısı'na adandığı bilinen tapınakta bu Tanrı'ya ait biri bronzdan öteki gümüşten iki küçük heykel günışığına çıkardı. Yörede "Hilani" diye anılan bu heykelciklerin yanı sıra arkeologlar, Wooley'in ekibinin 1911'de kazı alanında bıraktıkları ve kayıp oldukları sanılan çok sayıda hiyeroglif yazıların okunduğu Hitit yazıtları ile çeşitli heykellere ait kırık parçalar da buldu.

Nicolò Marchetti, gelecek dönem Kargamış'ta kazı alanını genişletmeyi, Hitit sanatı konusunda yeni bilgiler vereceğini umduğu "İç Şehir" ile İngiliz arkeologların araştırdıkları ama kazmadıkları "Dış Şehir"de yoğunlaştırmayı tasarlıyor kazıları.

Kargamış'ta yeni dönem kazıların ilkinde arkeologlar bazalttan bir mezar taşı da ortaya çıkardı. Tepe noktasında sembolik yıldız işaretlerinin dikkat çektiği bu mezar taşı, Kargamış Bey'i Suhis ile kentin Büyük Kralı diye anılan Ura-Tarhunza'ya adanmıştı.

Mayından arınan Kargamış arkeolojik park olacak.

Prehistorik dev savaşçılar

Sardunya adasını MÖ 6. yüzyılda istila eden Kartacalıların parçaladığı, arkeoloji dünyasında "Monte Prama devleri" diye tanınan 2-2,5 metre yüksekliğindeki anıtsal asker heykelleri, 2012 Aralık ayından itibaren sergilenecek.

Adada Oristano'ya bağlı Cabras mevkiinde kayaya oyulan ve Sardunyalı soylu ailelerin mezarlarına bekçilik etmek gibi sembolik bir rol üstlendiklerine dikkat çekilen dev asker heykelleri, Kuzey Afrika'dan İtalya'ya yönelen Kartacalıların istilası sırasında yerle bir edilmişti.

1970'li yıllarda gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda günışığına çıkarılan binlerce parçanın bir araya getirilmesiyle oluşan bu devlerin restorasyonunu üstlenen projeye başkanlık eden arkeolog Carlo Tronchetti, heykellerin MÖ 400 yılı dolayında kırıldığını aktardı.

Bugüne kadar restorasyonu tamamlanan 25 dev heykelden bazılarının okçu, bazılarının da boksör niteliklerine sahip olduğu, boksörlerin bir kalkan taşıdığı dile getirildi. Bu tür heykellerin MÖ 8. yüzyıldan itibaren Sardunya'daki soyluların mezarlarının başına yerleştirildiği, bu dönemde adanın sosyal, dini ve kültürel açıdan köklü bir değişim geçirdiği, bu dev heykellerin üretiminin devrin sosyal dokusuyla örtüştüğü vurgulandı.

Dev savaşçı heykellerinden bir örnek.

Aynı dönemde Doğu Akdeniz'den adaya yönelen göçlere sahne olan Sardunya'ya Fenikelilerin de geldiği vurgulanıyor. Cabras'daki mezarlık alanında 33 mezarın varolduğuna dikkat çeken arkeologlar, nekropol alanına 33 heykelin yerleştirilmiş olabileceğini varsayıyor.

Cabras mezarlığında gömülü şahıslar antropolojik açıdan Floransa'da bir enstitüde incelendi. Antropolojik araştırmalar, mezarlarda gömülü Cabras sakinlerinin 14-50 yaşları arasındaki erkeklere, aynı soydan geldikleri düşünülen geniş bir aileye ait olduklarını ortaya koydu. Gömüler arasında üç kadına ait iskelete de rastlandı.

Otuz yıldır Cagliarı Müzesi'nin deposunda saklı kalan dev heykellere ait 5 bin parçanın restorasyonuna 2004 yılında başlandı. Taş savaşçıların heykelleri, Sardunya'nın başkenti Cagliari'de bu yılın sonunda sergilenmeye başlayacak.

(Kaynak: BBC History / Nisan 2012)

Neron değilse, kim yaktı Roma'yı?

Roma'yı kim yaktı? İmparator Neron'un yangında gerçekten bir rolü oldu mu? Roma dönemini inceleyen tarihçiler, Roma'yı yakan yangında Neron'un yanı sıra başka kişilerin de rolü olabileceğini tartışmaya devam ediyor.

Başkent Roma'da Musica Sacra'da Liturjik Latin edebiyatı, Papalık Salesiani Üniversitesi'nde Latince kompozisyon dersi veren profesör Mauro Pisini, Roma'yı yerle bir eden yangında antik kentin yerine yeni ve modern bir şehir inşa etmek amacıyla başka birçok kişinin devreye girmiş olabileceğini iddia etti.

Neron tek suçlu olmayabilir.

Tarihçi Tacito'nun "Yıllıkları"nda Roma yangınına değindiğine dikkat çeken Pisini, Tacito'nun çok sayıda belgeye dayanarak yaptığı yorumda Neron'u doğrudan suçlamaktan kaçındığını, "Roma'yı gerçekten de yakan Neron muydu acaba?" diye sorduğunu anımsattı.

Pisini, Tacito'nun Roma yangınında İmparator Neron'u doğrudan suçlamadığına vurgu yaparak, modern Roma'nın kurulmasında çıkar uman gölge şahısların yangında rol almış olabileceklerini savunuyor.

(Kaynak: BBC History; Nisan 2012)

Etrüsk kültürü Asti'de

Etrüsklerin sırlarla dolu dünyası, arkeoloji meraklarının ilgisini çeken cazip konulardan biri. Asti'deki Palazzo Mazzetti'de açılan "Etrüskler" başlıklı yeni bir sergi, Doğu Akdeniz ve antik Yunan ile Etrüskler arasındaki sosyo-kültürel ilişkilere büyüteç tutuyor. Sağlam bir kültürel alt yapısı olduğu düşünülen Etrüsklerin Homer dönemi Yunan kültürü ile Doğu Akdeniz'in geleneksel kültürel özelliklerini özellikle Çizme'nin kuzeybatı bölgelerine taşıdığı düşünülüyor.

Vatikan Müzeleri'nde korunan, bugüne kadar hiçbir yerde sergilenmeyen Etrüsklere ait 300 arkeolojik bulguyla desteklenen sergi, Etrüsklerin Akdeniz coğrafyasında yayılan kültürlerine farklı noktalardan bakıyor. Sergi 15 Temmuz'a kadar Asti'de ziyaret edilebilir.

Bilgi için: www.palazzomazzetti.it

(Kaynak: Archeo. Mart 2012)

EDEBİYAT TARİHİ

Dante'nin *İlahi Komedyası*'nda ırkçı dizeler var iddiası

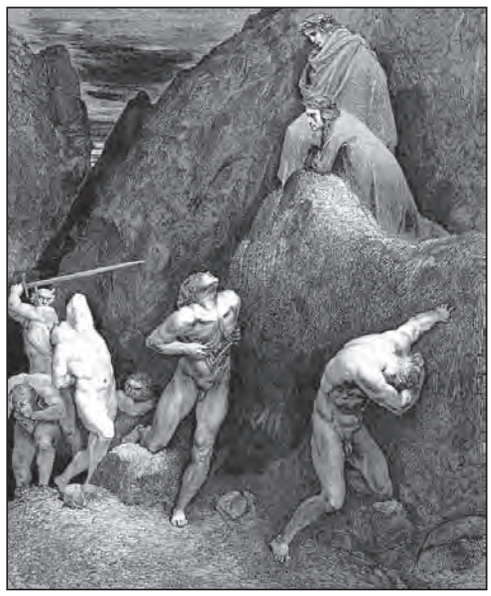
İnsan hakları konusunda araştırmalar yürüten sivil toplum kuruluşu "Gherush92", Dante'nin başyapıtı *İlahi Komedya*'nın İslam, Musevi karşıtı ve ırkçı içerikte metinlere sahip olduğunu öne sürerek İtalya'daki ders kitaplarından çıkarılmasını istedi. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin danışmanlığını da yürüten kuruluşun sorumlusu Valentia Sereni, Adnkronos ajansına yaptığı açıklamada İtalyan edebiyatının temel taşlarından biri kabul edilen İlahi Komedya'da Musevi ve İslam dünyasını doğrudan hedef alan, hakarete varan metinlerin geçtiğini iddia etti.

Musevileri hedef alan ve ırkçı bir söylem güttüğü öne sürülen metinlerin XXXIV, XXIII, XXVIII, XIV'daki dizelerde geçtiğine dikkat çeken "Gherush92"nin raporunda, yapıtta Hz. Muhammed'in "hizipçi", İslam dininin "sapkınlık" şeklinde yorumlandığı vurgulandı.

İlahi Komedya'da başı bedeninden kopuk şekilde betimlenen Muhammed figürünün İslam kültürüne hakaret olduğu belirtilirken, Muhammed'in bedeninin kırık bir şarap şişesine benzetilmesinin de İslam dinini rencide ettiği iddia edildi. Muhammed'i tanımlayan dizelerde kaba bir dilin kullanıldığına da dikkat çekildi.

İlahi Komedya'nın eşcinselleri de hedef aldığı, doğanın yasalarına karşı gelen bu kişilerin cehennemde cezalandırıldıklarının vurgulandığı aktarıldı. Sereni, İtalyan eğitim programında bir başvuru kaynağı olan Dante'nin başyapıtının yeniden gözden geçirilerek başka kültürleri ve tercihleri hedef alan ırkçı ve ayrımcı içerikteki dizelerin çıkarılması gerektiğini söyledi.

(Kaynak: Adnkronos ajansı, Mart 2012)

İlahi Komedya'da Hz. Muhammed'i konu alan XXVIII. bölümden bir yaprak.

ANTROPOLOJİ

Otzi'nin ataları Yakındoğu'dan göçen Sardunyalılar ve Korsikalılar çıktı

İtalyan Alplerinde 19 Eylül 1991 yılında günışığına çıkarılan Otzi'nin DNA haritası, MÖ 3350-3100 yılları arasında yaşadığı sanılan Buz Adam'ın atalarının neolitik çağda Yakındoğu'dan Avrupa'ya göç ettikleri düşünülen Sardunyalılar ve Korsikalılar olduğunu ortaya koydu.

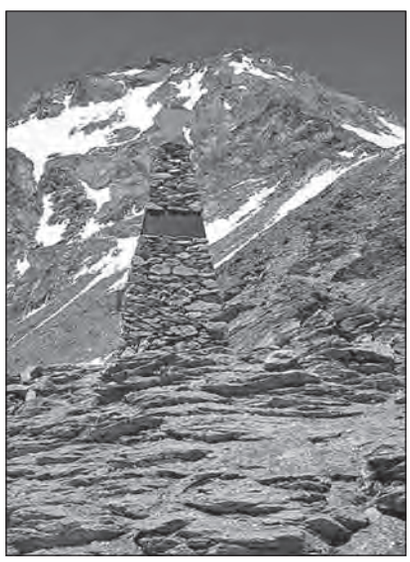
Kuzey İtalya'da Bolzano Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Otzi'nin mumyasından alınan DNA örnekleri, antropolog Albert Zink, Carsten Puch ve Nikolaus Blin'in koordine ettiği Bolzano Avrupa Akademisi uzmanlarınca incelendi. Tübingen Üniversitesi ile Saarland Üniversitesi İnsan Genetiği bölümü uzmanlarının da katıldığı araştırmanın sonuçları bilim dergisi *Ecologic Communications*'da yayım-landı.

Buz Adam Otzi.

Bilim insanları Buz Adam adıyla tanınan Otzi'nin genetik yönden kalp ve damar hastalıklarına yakalanma riski taşıdığını ve damar sertliğine sahip olduğunu ortaya koydu. Uzmanlar Otzi'nin yaşadığı dönemdeki beslenme alışkanlıklarının kalp ve damar hastalıklarına neden olmamasına karşın, Buz Adam'da damar sertliği tanısını şaşırtıcı buldu.

Antropolog Albert Zink, neolitik çağda yaşayan bir kişide damar sertliği teşhisi konmasının kalp-damar hastalıklarının çağdaş uygarlığın sonucu gelişmediğini, bu tür hastalıkların genetik kökenli olduğunu yansıttığını söyledi.

Alplerdeki Otzi Anıtı.

Araştırma ayrıca Otzi'nin 45 yaşında, kahverengi gözlü, 1 metre 60 cm boyunda ve 50 kilo ağırlığında, kenelerden geçen Borreliosis isimli bakteriyel kökenli hastalığın taşıyıcısı olduğunu, sütlü ürünleri tolere edemediğini de ortaya koydu.

TARİH KİTAP

Sisin şehri "Muş'un Kitabı"

Ermeni kökenli İtalyan yazarı ve denemeci Antonia Arslan'ın "İl Libro di Mush/Muş'un Kitabı" adlı romanı Skira Yayınevi'nden çıktı. Daha önce İtalyancada "La Strada di Şmirne" (2009), "İshtar" (2010) ve "Il Cortile dei Girasoli Parlantı" (2011) başlıklı kitapları yayımlanan Arslan'ın "Muş'un Kitabı", 1915'de Muş'ta gerçekleşen Ermeni kırımı sırasında yaşanan gerçek bir öyküyü eksen alan bir roman.

Muş'un Ermenicede "sis" anlamına geldiğini anımsatan Arslan'ın yeni kitabı, bir romandan çok edebi bir masal. Arslan'ın 1915 Nisanında gerçekten yaşanan bir öyküden yola çıktığı roman, okuru Muş'un dağ köylerinden birinde yaşayan ve olaylardan sağ kurtulmayı başaran iki genç kadın, anne ve babasını yitiren küçük bir çocuk ile Yunanlı genç bir çiftle baş başa bırakıyor.

Olayların yaşandığı gecenin hemen ardından şafak vakti bu beş kişi Ermeni kültürünün en önemli merkezlerinden biri kabul edilen, kütüphanesinde el yazma eserlerin korunduğu Surp Arakelots kilisesine sığınıyor. Ateşe verilen dağ köyünde yakılan kilisede yaşama tutunmaya çalışan bu kişiler, mucizevî bir şekilde "Muş'un Kitabı" diye anılan 1202 tarihli el yazma eserin zarar görmediğine tanıklık ediyor.

Ermeni zanaatkârların minyatürleriyle bezeli bu yapıtı, sığınmayı tasarladıkları Rusya'ya götürmeye karar veriyorlar. Rusya sınırına doğru engebeli ve çetin bir arazide çıktıkları zorlu yolculukta, yanlarında taşıdıkları bu tarihi yazma eser, Muş'un ıssız bir dağ köyünde tüm geçmişleri ve kimlikleri silinen, bütün yakınlarını kaybeden bu kişilere bir deniz feneri gibi ışık tutuyor.

İsveçli hemşire Bjorn'un fotoğrafında yetimhanede kalan Ermeni kız çocukları (1916).

Arslan, bu gerçek öykünün en önemli öznelerinden biri olan tarihi yazmanın 1920'li yıllarda restore edildiğini, esere ait bazı sayfaların Viyana ve Venedik'te Mekitarist Pederler'in koleksiyonlarında korunduğunu aktarıyor.

Bu kısa romanın içeriğini oluşturan gerçek öykü 1915 olayları sırasında Muş şehrinde görev yapan İsveçli hemşire Alma Joansson ile meslektaşı Bodil Katharine Bjorn'un tanıklıkları ve notlarına dayanıyor. O tarihte Muş'ta bir yetimhanenin yöneticiliğini yürüten İsveçli hemşirelerin tanıklıkları ve tuttukları notlar bir yana, Bjorn'un yetimhanede görev yaptığı günlerde çektiği kimsesiz çocukların fotoğrafları ile kırımdan kurtulabilen kadınların portreleri 1915'de Muş'ta yaşanan gerçekleri belgeliyor.

Antonia Arslan, Muş'ta yaşananlarda hayatta kalabilen Ermeni vatandaşlardan birinin torunu olan Kohar Şahakıan'ın anılarının da sisin şehri diye anılan "Muş'un Kitabı"na önemli bir katkı yaptığını aktarıyor.

(Antonia Arslan / "İl Libro di Mush/ Mush'un Kitabı" / Skira / 2012)

TARİH HABER

Köpekler savaşa katılmış

Sprea Yayınevi'nin yayımladığı ve içeriğinde evcil hayvanları konu alan araştırmalara yer veren *Argos*, Nisan sayısında 1. Dünya Savaşıyla ilgili merak uyandıran ve yeterince tanınmayan bir konuya yer verdi. *Argos*'un hazırladığı dosyada, 1. Dünya Savaşı sırasında köpeklerin askerlerin yanında görev aldığı iddia edildi. İnsanın en yakın dostu diye bilinen köpeğe biçilen bu rol ve sorumlulukla, o dönemde birçok köpeğin cephede ve savaş alanlarında sahiplerinin yanı başında yer aldığı belirtildi.

Dünya savaşına katılan ülkelerden biri olan İtalya da köpekleri savaşta sorumluluk almaları için eğitmişti. İtalyan ordusunda konumlanan köpekler, farklı cins ve boyutlardaydı, çoğunlukla gıda maddeleri ve malzeme taşıma işinde yardımcı oluyorlardı. Resmi kaynaklarda saklı belgelere bakılırsa savaş sırasında binlere köpek eğitim almış, bazıları askerlerin emirlerini yerine getirecek kadar uzmanlaşmıştı.

İtalyan ordusuna hizmet veren binlerce köpek, İtalya'da savaşın patlak verdiği Isonzo cephesi, Piave ve Grappa ve Adamello tepelerinde konumlanmıştı. Engebeli ve dağlık bir coğrafyaya sahip bölgelerde kızak köpeklerini tercih eden İtalyan askerlerinin notlarında katırların bile ulaşmakta güçlük çektiği sarp kesimlerde köpeklerin ustalığı vurgulanıyor.

(Kaynak: BBC History/ Nisan 2012)

Osmanlılardan Cumhuriyete Bilim

Nalân Mahsereci

Osman Bahadır'ın Geç Osmanlı Dönemi ile Erken Cumhuriyet Dönemi bilimi üzerine yoğunlaştırdığı çalışmaları ürün vermeye devam ediyor. Bahadır, özellikle bilim dergiciliği açısından hayli kurak olan kültür topraklarımızı, 1991-1994 yılları arasında, tahmin edilebilir zorluklara rağmen, kesintisiz 30 sayı çıkardığı *Bilim Tarihi* dergisiyle sulamıştı. Derginin kapanmak zorunda kalması onu yolundan alıkoymadı. Aynı yorgunluk tanımayan çalışkanlıkla, zanaatkâr sabrıyla, her türlü koşula dayanıklılıkla ve bütün bu özellikleri, bilimin ülkemiz için gerekliliğine dair köklü bir inançtan her daim besleyerek, yoluna sebatla devam etti. *Cumhuriyet Bilim-Teknoloji* dergisinde düzenli olarak yazdığı yazıların yanı sıra *Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar*, *Bilim Tarihi Yazıları*, *Cumhuriyetin İlk Bilim Dergileri ve Modernleşme*, *Kerim Erim: Matematikte Bir Öncü*, *Türkiye'de Temel Bilimlerde İlk Araştırmacılar* (Erdal İnönü ile birlikte), *Erken Cumhuriyet ve Bilim*, *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 1961)* (Emre Dölen ve Namık Kemal Aras ile birlikte) kitaplarını üretti.

Bahadır'ın son verimi *Osmanlılardan Cumhuriyete Bilim*, bilimin topraklarımızdaki yolculuğunun farklı aşamalarına pencereler açıyor. Kitap, Bahadır'ın *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji* dergisinde 2001-2011 yılları arasında yayımlanmış 45 yazısından oluşturulmuş olmakla birlikte, yazıların tümünde Osmanlı'ya bilimin girişi, bilimsel düşüncenin gelişimi ve Erken Cumhuriyet'in bilime yaklaşımı ve bilimsel uygulamaları gibi konulara yoğunlaşıldığı için, yani hem genelde, hem de takip eden yazılarda gözetilen süreklilikler nedeniyle, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi bilimine dair genel bir manzara sunan bir bütün çıkıyor ortaya.

"Osmanlılar ve Bilim" ile "Cumhuriyet ve Bilim" başlıklı iki ana bölümde toplanan yazılar bütün olarak okunduğunda, topraklarımızda, Osmanlı'nın siyasi olarak gerilemeye başladığı son döneminde, 18. yüzyıldan sonra küçük adımlarla başlayan bilimsel, teknolojik, kültürel, ekonomik, hukuki ve siyasal modernleşme sürecinin, bilimin yol göstericiliğini yönelen Cumhuriyet Dönemi'nde nasıl devrimsel sıçrayışlarla sürdürüldüğü görülüyor.

Osmanlı'ya "evrim"in girişi

Osmanlı'ya evrim düşüncesi ve kuramının girişini ele alan arka arkaya 6 yazıdan ilkinde, Osmanlı İmparatorluğu boyunca evrim düşüncesini eserlerinde incelemiş ya da bir biçimde söz etmiş yazarları toplu olarak ele alıyor yazar. Canlılığın evrimi düşüncesinden söz eden ilk Osmanlı yazarlarında, Eski Yunanlılar'dan İslam dünyasındaki İhvan-ı Safa topluluğuna ve diğer Müslüman yazarlara geçen düşüncelerin izleri görülüyor. Ardından gelen 5 yazıda, Bahadır, 5 ayrı Osmanlı aydınının eserlerinde evrim kuramına yaklaşımlarını tek tek inceliyor. Sözü geçen eserlerin tarih sırasıyla dizilen bu yazılardan, 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra, evrim konusunun işlenmesinde de bir özgürleşme yaşandığı, Darwin ve Lamarck'ın düşüncelerini enine boyuna, karşılaştırarak tartışan Osmanlı aydınlarının oluştuğu açıkça görülüyor. Osmanlı'da evrim konusunu işleyen bu 6 yazıya, Cumhuriyet tarihinde resmi olarak yayımlanan ilk evrim konulu kitap olan *Darwin* (1931) kitabından ve içeriğinden söz eden "Galip Ata Bey ve Evrim Teorisi" başlıklı yazıyı da eklemek gerek.

Osmanlılardan Cumhuriyete Bilim
Osman Bahadır, Cumhuriyet Kitapları, Ocak 2012, 173 s.

İlk Osmanlı bilim dergileri

Kitabın ana izlekleri arasında, doğal olarak, kitaplar, dergiler, matbaalar, okullar ve bilim kurumları vs. var. Maarif Nazırı Münif Paşa'nın kurduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tarafından, gene Münif Paşa öncülüğünde çıkarılan *Mecmua-i Fünun*'dan Osmanlı'nın ilk popüler bilim dergisi olarak söz ediliyor kitapta. 1862'de çıkarılmaya başlanan dergide 47 sayı boyunca, fizik, kimya, jeoloji, astronomi, antropoloji gibi bilim ve daha az olarak da ekonomi, tarih, felsefe, edebiyat vb konularında telif ve çeviri birçok makale yayımlanır. Bir süre yayımına ara veren dergi, 1883'de 48. sayısını yayımladıktan sonra, Abdülhamit tarafından sürekli olarak kapatılır.

Hazine-i Evrak dergisi ise, haftalık olarak yayımlanan ilk Osmanlı bilim-edebiyat dergisidir. 1 Mayıs 1881 tarihinde çıkarılmaya başlanan dergi, bir yıl boyunca 48 sayı yayımlanır ve Nisan 1882'de yayımına son verir. *Hazine-i Evrak* dergisinin 20 kadar yazarından öne çıkanlar ise, aynı zamanda derginin yöneticileri de olan Mahmut Celaleddin Paşa ve Samipaşazâde Abdülbaki Bey, *Mecmua-i Fünun* dergisini de çıkarmış olan Münif Paşa, Recaizade Ekrem Bey, Abdülhak Hamid (Tarhan) Bey ve Namık Kemal'dir.

Osman Bahadır, *Hazine-i Evrak* dergisinin 20. sayısında yer alan ilginç bir söyleşiyi ayrı bir yazı olarak ele almaya değer bulmuş. Mahmut Celaleddin Paşa bu söyleşiyi, 2. Darülfünun'un açılışı ve kapatılışı arasında müdürlüğünü yapan Hoca Tahsin Efendi ile ölümünden bir gün önce gerçekleştirir. Paris'te 4 yıl boyunca matematik ve doğa bilimleri eğitimi aldıktan sonra dönüşünde Darülfünun Müdürü olan Hoca Tahsin Efendi, halka açık konferanslar şeklindeki derslerine katılanların, bilimle ve bilimsel düşünceyle tanışmaları için uğraş verir. Bu konferanslarından birinde de, canlıların havasız ortamda yaşayamadıklarını ispatlamak amacıyla deney yapar. Bu tür deneyleri ve düşünceleri, Hoca Tahsin Efendi'nin dinsizlikle suçlanmasına yol açmıştır. Darülfünun kapandıktan sonra ömrünün son yıllarını yoksulluk ve yalnızlık içinde geçiren Hoca Tahsin Efendi'nin, ölümünden bir gün önce hasta yatağında söyledikleri, bilimi ve bilimsel düşünceyi yaygınlaştırma çabası yüzünden dışlanan bir aydının toplumuna kırgınlığını olanca çıplaklığıyla sergilemektedir.

"50 Soruda Psikiyatri" ve düşündürdükleri

Semih Aydın
Tekirdağ Cezaevi L-11

Sağlıklı bir yaşam sürebilmemiz için sürekli moral değerlere ihtiyaç duyarız. Çünkü ruh hallerimiz yaşamlarımız üzerine doğrudan etki eder. Moral değerlerimizin düzeyi yaşatıcı olduğu kadar öldürücü de olabilir. Psikoloji ve onun altdalları işte bu yüzden önemlidir. Ve önemleri, her geçen gün daha fazla aktüel hale gelmektedir.

İnsan olarak, hiçbir zaman Robenson masalındaki gibi ıssız bir adada tek başına kalmış uydurma varlık olmadık. Yüz binlerce yıl, hep toplum ile birlikte insanlaştık ve öyle var olabildik. Bizi doğadaki bütün öteki organizmalardan ayıran en temel fark, toplumsal varlık oluşumuzdur. Bu yüzden en "kişisel" görünen psikolojik problemlerimiz bile "toplumsal" olmaktan uzak kalamaz. Demek ki davranışlarımızı ve zihin süreçlerimizi inceleyen psikoloji, diğer toplum ve doğa bilimleriyle olabildiğince bütünleşmeyi zorlamalıdır, ama diğer doğa ve toplum bilimleriyle arası açık olan metafizik psikolojinin başarı şansı olamaz.

Çağımız, sınıflı toplumsal zincirinin son halkası olan finans kapitalizmin sırf kendi çıkarları uğruna doğayı ve insanı mahvettiği bir çağdır. Finans kapital rejiminin sonuçları insanlık için tek kelimeyle yıkımdır. Her yıl milyonlarca insan açlık, savaş ve salgın hastalıklar yüzünden ölürken, aşırı kâr hırsıyla yapılan plansız üretim ve tüketim doğanın ekolojik dengelerini sarsmaktadır. Bu yıkıcı rejimin "insan psikolojisi" üzerinde doğrudan etkilerinin olamayacağı iddia edilemez. Oysa bilim yaptığını iddia eden metafizik işleyişli klasik burjuva psikolojisi (ve psikiyatri gibi bazı ilişkili dalları) bu gerçeği bildiği halde, dünya sorunlarını görmezden gelir. Kişiyi toplumdan ve doğadan ayırarak gittikçe daha çok " ruh hastası" durumuna sokar. Ruh ve beden bütünlüğü toplumsal ilişkilerden ve doğadan ayrı tutulamaz. İnsan, doğa ananın kucağında hayvandan insana geçerken toplumculluğu yüceltir. Bu yüceltim büyük bir ruhsal enerji açığa çıkarır: Animizm(ruhculuk: cancılık) böyle doğar. Adı üzerinde, psikolojinin dili ruhsaldır. Toplumdan ayrı ele alınamaz. Hiçbir ilaç toplumdan koparılmış kişi için deva olamaz.

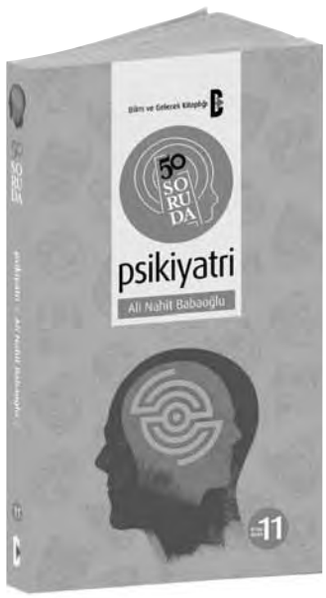
İlk komün insanının doğayı yorumlama biçimi olan animizm düşüncesi bir yandan toplumda ve kişide ruh olduğuna inanırken (totem inanışı), diğer yandan cansız doğa parçalarının da canı (ruhu) olduğunu varsayıyordu. Çünkü kara cahildi. Örneğin her an yağmur yağdırabileceğinden dolayı gökyüzünü kızdırmamak gerektiğini düşünüyordu. Ama insanın maddesi gibi düşüncesi de evrimleşmeden yapamazdı. İnsan düşüncesi çok geçmeden canlı varlıklarla cansızları birbirinden ayırdı. Ruhun yalnızca toplumda ve kişide olabileceğini gördü.

İlk komün insanında "nakli bilimler" vardı. Dededen toruna aktarılarak geçiyordu. Yazı bilinmiyordu. Toplum biçimleri geliştikçe komün medeniyete (sınıflı topluma) sıçramadan edemedi. Yazı bulununca "akli bilimler"e geçildi. Bütün bilimler felsefe çatısı altında toplandı. Ruh ve madde arasındaki ilişki felsefenin en temel konusu oldu.

Dünyanın en güzel doğa parçalarından biri olan Ege kıyıları, binlerce yıl boyunca medeniyetleri ve bilimleri beşik gibi salladı. Ruh konusu eski Yunan düşünürlerinin de temel konusuydu. İşin özeti: İnsan varlığı "soma" (beden) ve "psihe" (ruh) ögelerinden oluşuyordu. Psihe: Yunan alfabesindeki "psi" ve "he" harflerinin yan yana getirilmesiyle oluşmuş bir terimdi. Canın canı-ruh anlamındaydı. Aynı Yunanca'daki "iatros" huh hekimliği anlamına geliyordu. Böylece "psihe-iatros", ruh hekimliği oluyordu. Psikiyatri kavramı oradan kök aldı ve literatüre öyle yerleşti.

Elimizde, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nın hazırladığı *50 Soruda Psikiyatri* kitabı var. Kitapta, geçen yıl bu zamanlar aramızdan ayrılan Ali Nahit Babaoğlu, psikiyatri alanının en temel sorunlarını ve çözüm arayışlarını 50 soruda açıklamaya çalışıyor.

Psikiyatri literatüründe hastalık kavramı telaffuz edilmiyor. Onun yerine "bozukluk: disorder" kullanılıyor. Amerikan Psikiyatri Birliği'nin DSM adı verilen bozukluklar listesi ve tanı ölçütleri var. Bir de buna göre terapi ve tedavi yöntemleri belirlenmiş. Dünyadaki psikiyatri kliniklerinin neredeyse tamamı bu ölçütleri ve yöntemleri kullanıyor. Birçok bozukluğun tedavisi "imkânsız" gibi. Daha fazla ilerlememesi ve toplum için zararsız hale getirilmesi için çalışılıyor.

50 Soruda Psikiyatri, dünyada geçerli olan neredeyse tek psikiyatri anlayışının tanıtılması için olabildiğince didaktik sunum yapıyor ve durumu özetliyor. Psikoz, şizofreni, nevroz, duygudurum bozuklukları, uyku bozuklukları gibi problemlerin tanı ölçütleriyle, terapi-tedavi yöntemlerini sade bir dille anlatıyor. Yoruma bağlamadan, sadece psikiyatri dünyasında olan bitenleri anlayabilmemiz için fotoğraf çekiyor.

Kitap psikiyatri üzerine eleştirel bir tartışma başlatabilmemiz için iyi bir giriş yolu açabilir. Böylece olayların gerçek köklerini ve iç bağlantılarını anlamayan metafizik psikolojilerin nasıl yerlerde süründüğünü ibretle izleyebilir ve dersler çıkarabiliriz.

Hiçbir doğa, toplum ve kişi problemi, tarihsel maddeci diyalektiğin ışığı olmaksızın gereği gibi aydınlatılamaz. Ve o olmaksızın hiçbir "bilim dalı" varlığını sürdüremez.

KİTAPÇI RAFI

İşçi Sınıfı Oluşumu

Ed. Ira Katznelson-Aristide R. Zolberg, Çev. Özgür Balkılıç-Reşide Adal-Onur Öncan; Tan Yayınevi, Mart 2012, 453 s.

Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg'in editörlüğündeki çalışma, işçi sınıfı oluşumunu tarihselliği içinde anlamayı amaçlayan ve her biri kendi alanında uzman akademisyenlere ortak bir tartışma ve üretim ortamı sağlayan bir projenin ürünü. E. P. Thompson'un *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* kitabının açtığı yoldan ilerleyen çalışma, işçi sınıfının oluşum sürecinin anlaşılmasında, Fransa, Almanya ve ABD örneklerini görüş alanımıza sokmakta ve bulgularıyla öncülü çalışmaları yeni bir teorik bütünlüğe kavuşturmaya çalışmaktadır.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Emek Tarihi

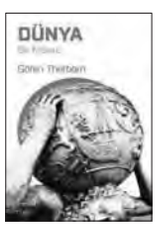
Der.Touraj Atabaki-Gavin Brockett, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mart 2012, 220 s.

Merkezi Amsterdam'da bulunan Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nün (USTE) yayın organı *International Review of Social History*'nin özel sayısı olarak

hazırlanan bu kitapta, yazarlar, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin toplumsal tarihini, emek tarihini yeni bir yaklaşımla ele almaktadır. Toplumsal cinsiyet ve cinsellik, etnisite, ırk, yaş, hane halkı, sosyal ve siyasal kimlik benzeri sorunları da içine alan bir yöntem izlenmekte, toplumsal mücadelenin tek bir boyutu değil, farklı yanları bir araya getirilmeye çalışılmaktadır.

Dünya: Bir Kılavuz

Goran Therborn, Çev. Ebru Kılıç, **Versus Yayınevi, Mart 2012, 296 s.**

Batı'nın ve küreselleşmenin ardından dünyayı tanımaya yönelik bu kılavuz için, E. Hobsbawm şöyle söylüyor: "Tarihçiler ve ekonomistlerin, giderek mesleki uzmanlaşmalarının yarattığı duvarların gerisine çekildiği bir dönemde, moderniteye varış ve moderniteden çıkış yollarıyla, küresel eşitsizlik süreçleriyle ve olası değişim dinamikleriyle ilgili karşılaştırmalı soruları cevaplama işi büyük ölçüde sosyologlara düşüyor. Göran Therborn, bence uluslararası düzeyde karşılaştırmalı verilere olağandışı hakimiyetini, analitik açıklıkla birleştirerek bu alanlarda başkalarından çok daha önemli katkılarda bulunmuştur. Onun yeni bir kitabının yayınlanması başlı başına büyük bir entelektüel olaydır."

İktidarın Üç Yüzü

Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, Mart 2012, 381 s.

Bu araştırma, devleti 500 yıldır var olan bir siyasi iktidar tipi sayarak, topluma, devletin penceresinden değil, siyasi iktidar kavramından bakıyor. Siyasi iktidar, yasa ile onun uygulanması arasındaki ilişkidir. Bu ilişki toplumdan topluma farklılaşırken, toplum tiplerini de birbirinden ayırır. Cemal Bâli Akal, *Iktidarın Üç Yüzü*'nde devlet kuramı, siyaset kuramı, siyasi tarih, kamu hukuku, siyasi ve hukuki antropoloji alanlarında dolaşıyor.

Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz

David Harvey, Çev. Bülent O. Doğan, Metis Yayınevi, Mart 2012, 376 s.

Bugünün dünyasında Marx'ın *Kapital*'i her zamankinden daha güncel. David Harvey uzun yıllardır sürdürdüğü Kapital derslerinden hareketle ve öğrencilerinden gelen soru ve tepkileri göz önünde bulundurarak bu kılavuz kitabı hazırlamış: "Her şeyin her şeyle nasıl ilişkilendiğini daha iyi anlamak ve böylece kendi tikel çıkarlarını ve pratik siyasi çalışmalarını daha iyi konumlandırıp bağlama oturtmak için sağlam bir teorik zemin arayan pek çok öğrenci ve aktivist var. Marksist teorinin temellerine dair bu sunumun onlara yardımcı olacağını umuyorum..." En iyi okuma, hem Kapital'i bölümler halinde okumanız, hem de bölümlere eşlik edecek şekilde bu kılavuzu okumanız olacaktır. Daha fazla ertelemeden...

Uygarlık: Batı ve Ötekiler

Niall Ferguson, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, Mart 2012, 392 s.

Avrasya kara kütlesinin batı ucundaki birkaç küçük siyasal yapı, 1500 dolaylarından itibaren Doğu Avrasya'nın daha kalabalık ve birçok bakımdan daha gelişkin toplumlarını da kapsamak üze-

Marx ve Weber'de Doğu Toplumları

Sosyoloji tarihi Marx ile Weber arasında oluşturulan karşıtlık ekseninde inşa edilmiştir. Modern çağın meseleleriyle ilgilenen Marx ve Weber'in temel amacı kapitalizmin doğuşu ve gelişimi etrafında modern toplumun yapısı ve işleyişini çözümlemektir. Batı'daki siyasi meselelere yaklaşımları bakımdan birbirleriyle farklılaşan Marx ve Weber, Doğu karşısında modern toplum biçiminin açıklanması söz konusu olduğunda birbirlerine yakınlaşmaktadırlar. İkisinin de temel meselesi, modern toplum biçiminin

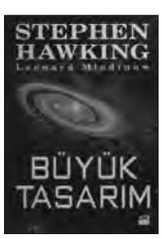
Marx ve Weber'de Doğu Toplumları

Lütfi Sunar, Ayrıntı Yayınları, Mart 2012, 284 s.

neden sadece Batı'da ortaya çıktığı etrafında şekillenmektedir. Marx bu bağlamda İngiltere'de toprak düzeninin ve sermaye birikiminin özel bir biçimine referansla açıklamalar yaparken, Weber, Batı zihniyetinde yaşanan devrimleri ve hayatın her alanında yaşanan paralel ve birbirini tamamlayan akılcılaşmaları işaret etmektedir. Elinizdeki kitapta bu konuları ele alan Lütfi Sunar, zengin kaynaklara ve bu tartışmanın yansımalarına yoğunlaşarak, Marx ve Weber'in Doğu toplumlarına bakışlarını inceliyor.

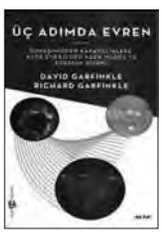
re dünyanın geri kalan kesimine egemen olma yoluna tam olarak niçin girdi? Batı'nın geçmişteki üstünlüğüne ilişkin iyi bir açıklama bulabilirsek, geleceği konusunda bir öngörü ortaya koyabilir miyiz? Bu gerçekten Batı dünyasının sonu ve yeni bir Doğu çağına geçiş mi demektir? Başka bir ifadeyle, insanlığın daha büyük kısmının Batı Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketinin ardından ortaya çıkan uygarlığa -bilim devrimiyle ve Aydınlanma süreciyle harekete geçen, Atlantik'in öteki yakasına ve ta Avustralya'ya kadar yayılan, devrim, sanayi ve imparatorluk çağlarında doruğuna ulaşan uygarlığa- az çok bağlı olduğu bir çağın sönüşüne mi tanık olmaktayız?

Büyük Tasarım

Stephen Hawking-Leonard Mlodinow, Çev. Selma Öğünç, Doğan Kitap, Mart 2012, 164 s.

Hawking ve Mlodinow bu kısa ve hareketli kitapta, evrenin başlangıcına ilişkin en son görüşlere odaklanıyorlar. Kitap hakkındaki kimi yorumlar şöyle: "Okuyucuyu alıp bir temel fizik ve kozmoloji kasırgasına sürüklüyor. - Bilimi bu denli çekici kılmak o kadar zor değil; anlaşılır kılmak esas beceri.- Provokatif, zihin açıcı bir kitap."

Üç Adımda Evren

David Garfinkle-Richard Garfinkle, Çev. Deniz Guliyeva Tarcan, Alfa Bilim, Mart 2012, 348 s.

Güneş'in yarın doğacağını nereden biliyorsunuz? Buzun kaygan olduğunu, ocağa yanan kibrit yaklaştırdığımızda gazın alev alacağına olan inancımızı doğrulayan nedir? Güneş ve yıldızlar gibi dokunamadığımız şeyleri nasıl anlamaya çalışırız ve görülmelerini sağlayacak ışığı bile yaymayan, fizikçilerin karadelik, kara madde ve kara enerji olarak bahsettikleri nesneleri nasıl anlayabiliriz? Kitap bu soruların yanıtlarını bilim insanlarının zihinlerinde oluşturdukları ve etkileşimleriyle bilimsel dünya görüşünün oluştuğu üç dünya arasındaki bir yolculuk yardımıyla bulmaya çalışıyor: Gördüğümüz dünya, keşfedebileceğimiz dünya ve bildiğimizi düşündüğümüz dünya.

Matematik Masalları

Armand Herscovici, Çev. Ercüment Akat, Kırmızı Kedi, Mart 2012, 320 s.

Matematik Masalları, bilinmezlerin yanıtlarını kendinde saklayan matematiğin uçsuz bucaksız dünyasına küçük, eğlenceli ve şaşırtıcı bir pencere açıyor: Binlerce yıldır doymak bilmez bir merakla evreni ve doğayı anlamaya çalışan insanoğlu bu çabalarına rağmen yeryüzü harikalarını keşfetmeye yetecek bilgiye erişebildi mi? Karmaşa ve düzenin, uyum ile kaosun iç içe geçtiği bir evrende kavramakta zorlandığımız sonsuz büyüklükteki sayıların, eski Çinlilerin sihirli karelerinin, fraktal geometrinin, meteorolojik tahminlerin, Bermuda şeytan üçgeninin sırlarını tek bir ağaç yaprağında ya da salyangozun sarmalında bulabileceğimiz gerçeğine ne diyeceksiniz?

Matematik Belası Üzerine

Bekir S. Gür, Nesin Vakfı, Mart 2012, 154 s.

Ali Nesin, bu kitabı şöyle sunuyor: "Bekir S. Gür 'gerçeği' sorgulayan ve metafizikle sürekli flört halinde olan bu kitabıyla bizi gizemli ve tuhaf bir yolculuğa çıkarıyor. Matematik felsefesinin bütün temel taşları neredeyse bu kitapta var. Hatta bu kitabı matematik felsefesinde bir pusula olarak da nitelendirebiliriz. İyi yolculuklar!"

Yaşamın Çarklarını Çevirenler

Kimya Güzeldir kitabının yazarlarından Ömer Kuleli bu kitabında, yaşamın çarklarını çeviren enerji ve su konularını bir sohbet tadında aktarıyor. "Önceleri benim yaşantımın çarklarını babamın döndürdüğünü sanıyordum. Eve ekmeği o getiriyor, benim harçlığımı veriyor, evde kimin ne yapacağını o belirliyordu. Sonra onun yıldızı biraz söndü. Çevremdeki dayıların, öğretmenlerin, başbakanların... benim çarkları hızlandırdığını ya da yavaşlattığını anladım. Gün geliyordu, gençlerin çarklarını aşk çeviriyordu uçururcasına, iş güç sahibi olunca da para çeviriyordu yaşamın çarklarını anlaşılan. Yaşlandım, çok okudum, az yazdım. Yaşamın çarklarının nasıl döndüğünü hep merak ettim. Kömürdü, petroldü, kimyasal enerjiydi, termodinamiğin entropisi, mühendisliğin ekonomisi, çevre sorunları, bilimin tarihi derken, baktım öğrendiklerimden benim imbik de bir şeyler damıtmaya başlamış. Güneşin bizi nasıl yaşattığını anlar gibiyim, ama onsuz yapamadığımız suyun nasıl olduğunu hâlâ öğrenemedim, hidrojenle oksijenin sonsuz aşkı nasıl başlamış ki acaba? Yukarıdan bakıyorsun dünyanın çoğu su, yakından bakıyorsun kendi vücudunun yarısından çoğu su. Susuz yaşayamıyoruz, yedi milyar nüfusa suyu bulmakta da çok zorlanıyoruz. Sevgili su, değerini bize kanıtlamak istercesine kimi zaman aç bırakıyor bizi, gücünü göstermek isteyince de boğuyor.

Kimya Güzeldir

Ömer Kuleli, Pan Yayıncılık, 135 s.

Enerji suyu dünyada yürütüp duruyor durmaksızın, dağlardan denizlere, damarlardan beynimize; onu gemiyi götürürken, buhar türbinlerini çevirirken görüyoruz ve algılayabiliyoruz. Vücudumuzun iç sıvıları kanallardaki tıkanıklıkları, enerji yetersizliğinden aşamayıp gereken yerlere gidemediklerinde, besinler, mineraller gerekli organlara taşınamadığında buradaki enerji-su işlevlerini algılamamız ise çok zor, kısaca 'hastayım' deyip geçiyoruz. 'Enerjim bitti, suyum azaldı' diyeni gören var mı? Su ve enerji, hep yan yana, hep iş başında. Bu ikilinin becerileri saymakla bitmiyor. Karar verdim artık: Yaşamın çarklarını su ve enerji çeviriyor."

Sonsuza Kadar Yaşayacak mıyız?

Tobias Hülswitt - Roman Brinzanik, Çev. Ümit Kaya, İletişim Yayınları, Mart 2012, 296 s.

16.-17. yüzyılda dünyada bir insanın ömür beklentisi 35 yaştan fazla değildi. 18. yüzyıldan sonra, bilimde ve hayat koşullarında sağlanan gelişmeler sayesinde beklenen yaşam süresi hızla artmaya başladı. Bugün dünyanın gelişkin ülkelerinde 80 yaşı geçti. Yoksul Afrika ülkelerinde ise hâlâ 40'ın altında. Belgelenmiş en uzun ömürlü kişi, 122 yıl 5 ay yaşamış. Bugün bazı bilim adamları, tıp ve teknolojideki gelişmelerle, insan ömrünün çok yakında 200 yıla kadar uzatılabileceğini söylüyorlar, hatta 400 yıla! Bu mümkün mü? Mümkün olsa, iyi olur mu? Yoksa hayat anlamsızlaşır mı o zaman? Tıbbi katkılarla, protezlerle, dahası genetik müdahalelerle geliştirilen insan, artık insan olmaktan çıkar mı? Elinizdeki kitapta, hekim, biyolog, fizikçi, beyin bilimci,gelecekbilimci, ilahiyatçı, felsefeci, sanatçı, yazar on dört uzman, bu sorular etrafında enine boyuna tartışıyorlar.

Kandilli Rasathanesi El Yazmaları 2 : Arapça - Farsça Yazmalar

Dr. Günay Kut-Fatma Büyükkarcı Yılmaz, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Mart 2012, 615 s.

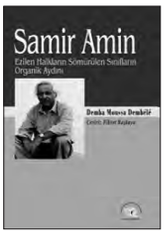

Yaklaşık 16 yıl önce başlayan Kandilli Rasathanesi'ndeki 1340 adetlik yazma eseri katologlama projesiUNESCO'nun "Dünya Belleği" programı çerçevesinde desteklediği ilk 10 projeden birisiydi. 2007 yılında yayımlanan 1. ciltte astronomi, astroloji ve matematik konularındaki Türkçe yazmalar yer alıyordu. Bu ciltte ise aynı konulardaki Arapça ve Farsça eserlere yer verilmekte.

Samir Amin: Ezilen Halkların Sömürülen Sınıfların Organik Aydını

Demba Moussa Dembele, Çev. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Mart 2012, 280 s.

Özgür Üniversite, 1931 doğumlu Mısırlı marksist Samir Amin ve tezleri üzerine bir kitap yayımladı. Amin, Üçüncü Dünya'nın kalkınması üzerine tartışmalarıyla tanınır. 1988'de yazdığı *Avrupamerkezcilik* isimli kitabıyla kendi teorik zirvesini yaptığı iddia edilebilir. Prof. Samir Amin üzerine olan bu kitap, çok geniş bir okuyucu kitlesine hitap ediyor. Öğrenciler, araştırmacılar, eğitimciler, politik liderler, küreselleşme olgusuna ve onun 'az-gelişmiş' denilen ülkelerde neden olduğu duruma dair daha çok şey öğrenmek isteyen tüm insanlara…

John Locke

Roger Woolhouse, Çev. Akın Terzi, İş Bankası Yayınları, Şubat 2012, 590 s.

Düşünce tarihinin köşe taşlarından olan John Locke'u derinlemesine inceleyen bu biyografi, bu önemli düşünürün yaşamına ışık vermekle kalmıyor, Avrupa tarihinde büyük dönüşümlere gebe, çalkantılı bir çağın da nabzını tutuyor. Locke, Rönesans'tan sonra gelişen modern Avrupa felsefesinin kurucularından biri kabul edilir. Bir çağdaşının sözleriyle "çok dirayetli bir insan" olan Locke, skolastik düşüncenin son kalelerini yıkmış, aydınlanma felsefesinin yolunu açmış ve deneyimi çıkış noktası alan ampirik felsefenin temellerini atarak kendisinden sonra gelen Berkeley, Hume gibi büyük ampirik felsefecilerin yanı sıra Voltaire ve Kant gibi aydınlanma çağının en büyük düşünürlerini etkilemiştir. İnsanın dünyaya dair bilgisinin kaynakları üzerine yazdığı *İnsan Anlağı Üzerine Bir Deneme*, felsefe tarihinin tartışmasız en önemli yapıtlarından biri olmuş ve epistemoloji gibi yeni felsefe alanları açarak, sonraki kuşakların düşüncesinde derin izler bırakmıştır. Aynı zamanda siyaset bilimi alanında önemli düşünceler ortaya koyan Locke, liberalizmin de kurucularındandır. Aydınlanma çağında üzerinde çokça durulacak olan "toplumsal sözleşme" kavramının gelişiminde Locke'un siyaset hakkındaki düşünceleri önemli yer tutar. *Hükümet Üzerine İki İnceleme* gibi çağına damga vuran yapıtlar kaleme alan Locke'un siyasi fikirleri, Fransız Devrimi'ne ve Amerika'daki anayasaya dayalı bağımsızlık mücadelesi üzerinde büyük etkilerde bulunmuştur.

Büyük Dedem Karl Marx

Robert-Jean Longuet

Çev. Renan Akman, Yordam Kitap, Şubat 2012, 224 s.

Bilimsel sosyalizmin kurucusu Karl Marx'ın soyundan gelen, toplumsal, siyasi incelemeleri ve etkinlikleriyle aile geleneğine sadık kalan Robert-Jean Longuet, bu kitapta büyük dedesinin ve Marx ailesinin yaşamını tanıtıyor. Robert-Jean Longuet; *Le Populaire* adlı günlük gazetenin kurucusu ve sosyalist önder Jean Longuet'nin oğlu, Jenny Marx ile komünar Charles Longuet'nin torunu, Karl Marx'ın torununun oğludur. Yazar, Marx'ın portresini çizmeden önce, büyük bir belge yığınını gözden geçirmiş, Marx'ın toplu yapıtları ile yazışmalarını ayrıntılı olarak incelemiştir. Kitap, aile bireylerinin, ayrıntıları canlandıran anılarına da başvurarak, hem Marx'ın araştırmalarına, bilimsel çalışmalarına ve olağanüstü siyasi etkinliğine hem de kişiliğine, özel düşüncelerine ve aile yaşamına dengeli bir şekilde yer veriyor. Marx'ın içinde büyüyüp geliştiği aile ortamı, kent hayatı ve siyasal iklim, lise ve üniversite öğrenimi anlatıldıktan sonra, bilimsel sosyalizmin keşfine varan sancılı arayışları ve toplumsal gözlemleri çarpıcı bir şekilde sunuluyor. Sürgünlüğün, yoksulluğun, evlat ölümlerinin damgasını taşıyan, bir yandan da büyük yaratma ve mücadelelere sahne olan yılların ana çizgileriyle canlandırıldığı kitap, Marx ailesinin bireylerine ilişkin anılarla tamamlanıyor.

Aşkın ve Savaşın Gündüz ve Geceleri

Eduardo Galeano, Çev. Süleyman Doğru, Sel Yayınevi, Mart 2012, 200 s.

Galeano, dünyanın vicdanı olmaya devam ediyor. *Aşkın ve Savaşın Gündüz ve Geceleri* sahne sahne ilerleyen bir günce niteliğinde. Röportajlardan anılara, tarihsel kısa öykülerden aforizmalara yayılan, Latin Amerika halkının geçmişine ayna tutan, acıları ve umudu yan yana ve keskin bir dille anlatan alışılmadık bir yaşamöyküsü. Bu kitapta anlatılanlar coğrafi olarak ne kadar uzağımızda olursa olsun, tanıdık gelecek okuyucuya.

Tanrıların Doğuşu : Klasik İbrani Hıristiyan Antikçağ Kaynaklarına Göre

Ludwig Feuerbach, Çev. Oğuz Özügül, Say Yayınları, Şubat 2012, 352 s.

Feuerbach'a göre teolojinin hakiki anlamı antropolojidir ve din, insan ruhunun rüyasıdır. Ama biz rüyada da olsak hiçlikte ya da gökyüzünde değil, yeryüzünde yani gerçeklik diyarında bulunuruz. *Hıristiyanlığın Özü*'nde bu düşüncenin temellerini atan Feuerbach, *Tanrıların Doğuşu*'nda klasik, ibrani ve Hıristiyan antikçağ metinlerine yoğun referanslar yaparak bu düşüncesini çözümleme yoluna gidiyor

Avrupa Edebiyatı ve Varoluşçuluk

György Lukacs, Çev. Vural Yıldırım, Epos Yayınevi, Mart 2012, 280 s.

Marksist eleştirmen Lukacs, bu kitabında, Avrupa edebiyatının klasikleşmiş yazarları ile varoluşçuluğu benimseyen modern yazarlarını yapıtları üzerinden karşılaştırıyor. "Avrupa edebiyatının klasikleşmiş büyük yazarları, insan ile toplumsal çevresinin karşılıklı etkisinin yarattığı insan karakterini, insanı bir sınıfsal bireye dönüştüren çizgilerin formasyonunu, insanların nasıl zayıfladığını, birbirleriyle nasıl kesiştiklerini anlatırlar... Ama varoluşçuluğun yalıtıcılığına kapılan modern yazarlar, bu süreçleri genellikle süreçten saymazlar. Süreçleri çevre, ırk ve başka etkenler aracılığıyla yazgıya indirgerler. İnsan ilişkileri nesneleşir, şeyleşirler, her şey kendi içine bakan insana yani 'ben'e dönüşür, insanların toplumsal ilişkilerini kristalleştiren fetişlere dönüşürler; 'ben' kapitalist dünyanın burjuva insanının gözünde kendi ekonomik düzeninin yasallığı gibi aşılmaz bir şeydir..."

İngiliz Romanı

Terry Eagleton, Çev. Barış Özkul, Sözcükler Yayınları, Mart 2012, 430 s.

"Bu kitabı, hem İngiliz romanıyla ilgili başlangıç düzeyinde bilgi edinmek isteyen öğrenciler için hem de konuya ilgi duyabilecek genel okur için kaleme aldım. Bu kitapta sadece İngiliz edebiyatı kanonuna girmiş romancıları inceledim. Böyle bir tercih yapmamın nedeni, günümüzde öğrencilerin karşısına çıkma olasılığı en yüksek olan yazarları tartışmak istememdi."

öğretmen dünyası

Bağımsızlıkçı
Aydınlanmacı
Halkçı
Öğretmenlerin
33 Yıllık Sesi

Yazı ve Şiirleriyle
Prof. Dr. İ. Ethem Başaran
Prof. Dr. Hüseyin Başar
Prof. Dr. Abdullah Demirtaş
Doç. Dr. Sadık Kartal
Atalay Girgin
Zeki Sarıhan
Nazım Mutlu
Fazıl Hüsnü Dağlarca

İdeolojik Denklem: 4+4+4=?
ve
"Dört Dörtlük" Kargaşaya Doğru!

** Öğretmen Neler Yapmalı?*
** Köy Enstitüleri Deneyiminden Alınacak Dersler Olabilir mi?*

Eğitimdeki güncel gelişmeleri izlemek için...

Abone olunuz!

Posta Çeki Numarası: 6100552 Yıllık: 12 Sayı 60 TL / 6 Aylık 30 Tl

DERGİMİZİN BULUNDUĞU KİTABEVLERİ

AMASYA-Merzifon: Ekin Kırtasiye (0358 513 82 65), ANKARA-Batıkent: As Renk Kırtasiye (0312 256 77 60), Kızılay: Dost, İlhan İlhan, Turhan, İSTANBUL-Beyoğlu: Mephisto Kitap Cafe, İZMİR-Yakın Kitabevi (0232 421 81 69), ORDU-Fatsa Gülenç Gazete Bayii, SAMSUN-Havza: Şekerci Market (0362 714 11 07)

Necatibey Cad. 13/13 Sıhhiye/ANKARA Tel: (0312) 229 43 25 Belgegeçer: (0312) 229 45 26
e-posta: ogdunyasi@gmail.com ogdunyasi@e-kolay.net web:www.ogretmendunyasi.org

Evet ama yetmez!

Toplumun büyük bir kesimi teyakkuz halinde. “4+4+4” biçiminde formüle edilen yasa önerisine tepki gösteriyor. Uzun süredir bu kadar geniş yelpazeli bir karşı çıkış yaşanmamıştı. Elbette iyi bir şey. Ama hâlâ yandaşlığına devam edenler destekleyenler var. Bir de eski tükürdüklerinin etkisiyle, “şimdiye kadar eğitimde iyi şeyler yaptınız. Ama bunu yapmayın, yasayı geri çekin” diyen ricacılar da var. “Yetmez ama evet”çiler midir nedir? Biz de diyoruz ki; yasaya karşı çıkışlar iyi. Yani “evet ama yetmez.” Yaşadığımız süreci ve tarihsel süreci anımsamak zorundayız…

Bir kere bu yasa önerisi yeni değil. 1-5 Kasım 2010’da yapılan 18. Eğitim Şûrası’nda aşağı yukarı aynı biçimde var. Aynen şöyle: “ Madde…) Zorunlu eğitim öğrencilerinin yaş grupları ve bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak; 1 yıl okul öncesi eğitim, 4 yıl temel eğitim, 4 yıl yönlendirme ve orta öğretime hazırlık eğitimi ve 4 yıl orta öğretim olmak üzere öğrencilere farklı ortamlarda eğitim almaya fırsat verecek şekilde 13 yıl olarak düzenlenmelidir.” Yani karşılaştığımız hiçbir şey sürpriz değil. Geçmişte alınan kararlar uygulamaya konuluyor. Dahası da gelecek. Çünkü Şûra kararlarında başka şeyler de var.

Örneğin ezberci eğitime son veriyoruz diyerek bin bir afra tafrayla eğitim modelini değiştirdiler. Şu anda ilköğretim ve orta öğretimde bu model uygulanıyor. Adı yapılandırmacı model. Bu eğitim modelinin (olumlu olumsuz yanları bir yana), uygulama biçimi tartışıldı mı? Bu eğitim modeli 5-6 yıldır uygulanıyor. Öğrenciler matematiği daha mı iyi öğrenmeye başladı? Hayır. Bu modeli uygulayacak olan öğretmenler eğitildi mi? Hayır. Modele uygun kitaplar yazdırıldı. Gerçekten kitaplar gereksinimi karşılayacak nitelikte mi? Bilimsellik ölçütlerine uygun mu? Kitaplar pedagojik yeterliliğe sahip mi? Hayır.

Türbanı dayatıp, laikliği sulandırmaları mı iyi? Kantin, servis soygunlarıyla okulları ticarethaneye dönüştürmeleri mi iyi? Eğitimi özel kurumlara pas etmeye çalışmaları mı iyi? Öğretmeni, kadrolu, sözleşmeli, anlaşmalı… diye süründürmeleri mi iyi? Yüz binlerce öğretmen yetiştirip onları üç beş paraya özel okullara, dershanelere peşkeş çekmek mi iyi? Değerler eğitimi veriyoruz deyip, evrim kuramının yanına yaradılışçılığı sokuşturmaları mı iyi? Çoklu zekâ kuramını gözetiyoruz, yeteneğe göre eğitim yapıyoruz aldatmacası mı iyi? Bilgi çağındayız, öğrenmeyi öğretiyoruz deyip, “herkesin bilgisi kendisine” sonucunu dayatmaları mı İyi? Teknoloji çağındayız, sınıfları akıllı tahtalarla donatıyoruz deyip, çok değil iki yıl sonra sınıfların teknoloji çöplüğüne dönüşeceği mi iyi? Aile imamları atanacağı planları mı iyi? Üniversite sınavı sorularını yandaşlarına peşkeş çekmeleri mi iyi?..

Yukarıda sıraladıklarımız ve son gerici girişim “Cumhuriyet’le hesaplaşma”nın çok önemli bir adımıdır.

Neden zorunlu eğitim?

Eğitim insanlık tarihi kadar eskidir. En ilkel çağlarda bile yaşamla baş etme uğraşındaki insan eğitime gereksinim duymuştur. Taşı daha iyi yontmak, oku, mızrağı daha ustaca kullanmak, toprağı verimli kılmak, yükü daha kolay taşımak gibi ekonomik; iyi resim yapmak, şarkı söylemek, dans etmek gibi estetik, nedenlerle… Bu dönemdeki eğitim günümüzde bile eskimeyen usta-çırak, baba-çocuk ilişkisi temelinde; doğal ama ilkel eğitim biçimleridir. Toplu yaşama geçiş ve devlet olma aşamasından sonra ise, örgütlü eğitim dönemi başlar. Bu dönemin en yaygın eğitim biçimi askeri eğitimdir. Artık iktidar söz konusudur ve iktidarı ele geçirmenin yolu savaştır. Savaşı kazanmanın yolu ise silah ve silahı kullanan eğitilmiş insandır. Ancak iktidarın sürdürülebilmesi için asker yetmez. Yönetim aygıtının diğer biçimleri gündeme gelir. Üstyapı kurumları dediğimiz, yönetim kademesi, din, yargı gibi. Elbette bu alanda çalışanların eğitimi de gerekir. Bunların eğitimi de askeri eğitim gibi uzmanlık eğitimidir ve merkezidir. Hatta bir yanıyla el verme gibidir. Ancak kitle eğitimi değildir. O nedenle bir okullaşma da söz konusu değildir. Tarihteki ilk okullaşma matematik alanında görülür. Aklın gelişmesi ile birlikte bilimsel birikim ortaya çıkar ve bilimin gelişmesine bağlı olarak da okullaşma başlar. Ama bu okullaşma da, meraklı, ilgili ve hatta az sayıdaki aylakların eğitimidir. Kitlesel değildir.

Bu süreç Fransız Devrimine dek sürer. Devrimci bir sınıf olan burjuvazi devrimi halkla birlikte yapar. Halk daha doğrudan siyasi alandadır ve devrim halk için, ekmeğine sahip çıkma ötesinde bir özgürleşme hareketidir. Sonuçta burjuvazi iktidarı ele geçirse de halk “özgür yurttaş”, “eşit yurttaş”tır ve talepleri vardır. Bu taleplerin en önemlilerinden biri eğitimdir. Bu talep iktidarını devam ettirmek için davranan iktidarın eğilimleriyle de çelişmez. Demokrasiye ve düzene eğitimli halk sahip çıkmalıdır. Bu nedenle tarihte ilk kez devlet eliyle kitle eğitimi gündeme gelir. Eğitim hak ve sorumluluk olarak zorunlu hale gelir. Yani zorunlu eğitim Avrupa Aydınlanmasının bir sonucudur.

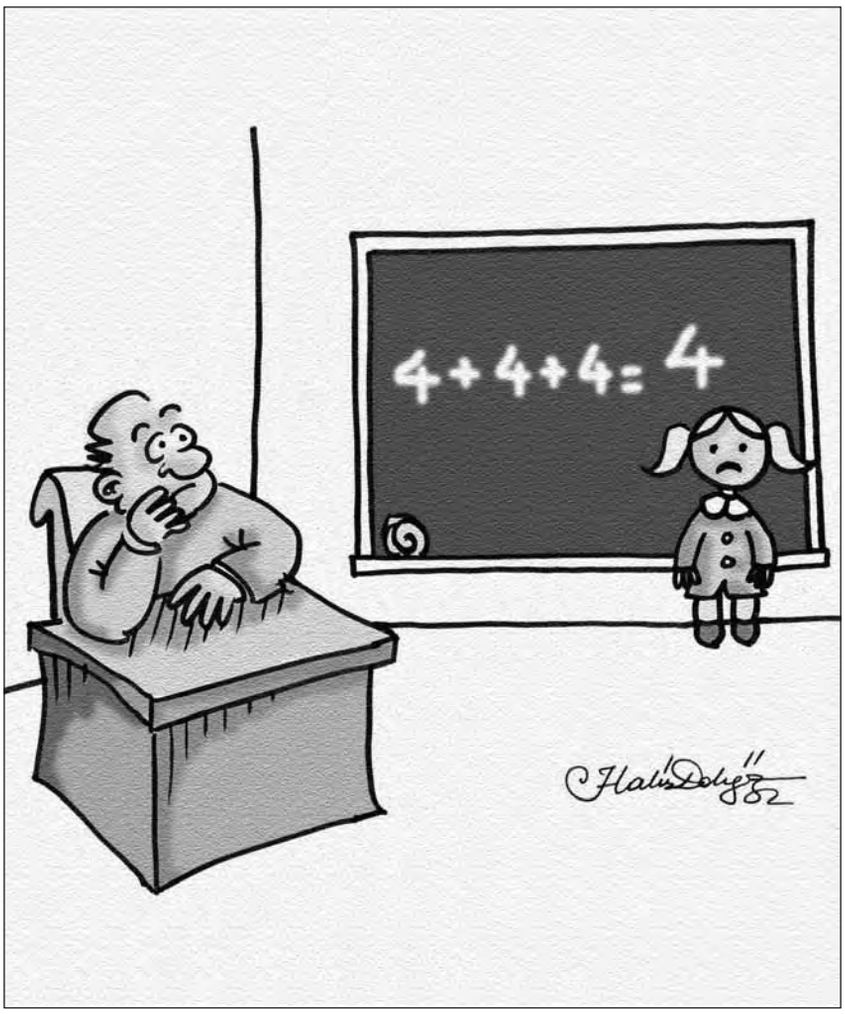
Osmanlılarda ise eğitim Enderun ve birkaç medrese hariç devletin dışındadır. Devletin desteklediği medreselerde vakıflar aracılığıyla dini ağırlıklı eğitim yapılmaktadır. İlkokul ve ortaokul düzeyindeki eğitim de yine medreselere bağlı ve dini esaslara bağlı olarak sürmektedir. İmamların açtığı Sıbyan Mektepleri gibi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı’da başlayan batılılaşma eğilimi, eğitimde yansımasını bulur. Devlet kendi okullarını kurar. Yine Avrupa’daki gibi ilköğretime zorunluluk getirir. Bu zorunluluk zaman zaman 6 yıl olsa da daha çok 4 yıldır. Bu arada Osmanlı döneminde bir de misyoner ve azınlık okulları vardır. Bunlar da daha çok dini içerikli ya da ağırlıklı eğitim uygulamaktadır. Sonuç olarak birbiri ile örtüşmeyen üç tip eğitim uygulanmaktadır: 1) Devletin denetiminde “laik” denilebilecek eğitim, 2) Medreseler, 3) Azınlık ve misyoner Okulları.

Cumhuriyet, Osmanlı’dan böyle bir eğitim devralır. Mustafa Kemal’in eğitimle ilgili düşünceleri Milli Kurtuluş Devrimi öncesi oluşmuştur. Daha başından beri kuracağı Cumhuriyeti yaşatacak olanın halk olduğunu bilir. Bu

da halkın eğitimiyle, bilinçlenmesiyle olanaklıdır. Bu nedenle eğitime önem verir. Öyle ki bu önem Kurtuluş Savaşının başından itibaren hayat bulur. Zor savaş koşullarında okullar eğitime devam eder, öğretmenler askere alınmaz. Elbette daha o yıllardan itibaren eğitime yön vermek gerektiğini de bilir…

16 Temmuz 1921'de Savaş Meclisi'nin kararıyla "Maarif Kongresi" adıyla eğitim kurultayı toplanır. Tekrar vurgulamak gerekir ki henüz zafer kazanılmamıştır. O koşullarda kurultayın toplanması zafere güvenin önemli bir göstergesidir. Kurultayda eğitim her boyutuyla tartışılır ve kararlar alınır. Konumuzla doğrudan ilgili iki önemli karar şöyle: Birincisi, ilköğretim 6 yıldan 4 yıla indirilecek, ortaokul 4 yıl olacaktır. Ancak ilköğretimin ilk 4 yılı zorunludur ve ortaokula devam etmeyecek öğrenciler iki yıl daha mesleğe yönlendirme eğitimine katılacaktır. Bu iki yıl da zorunludur. İkinci ve çarpıcı karar ise "Köy bünyeli işçi mektepleri"nin açılması kararıdır. Devam eden yıllarda da ilgili kurum ve kurullar eğitile ilgili birçok iyileştirmeler yapar. Buna uygulanacak öğretim yöntemleri de dahildir. Bir konuşmasında Mustafa Kemal; "…sadece medeni zevklere ve ezbere dayanan yöntemler yetersizdir" der. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte de daha net kararlarla eğitime yön verme çalışmaları devam eder.

3 Mart 1924, eğitim tarihimizin en önemli tarihlerinden biridir. Aynı gün üç önemli kanun çıkarılır: 1) Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 2) Şer'iye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması ve tasarruflarının Maarif Bakanlığı'na devri, 3) Halifeliğin Kaldırılması. Tevhid-i Tedrisat öğretim birliği yasasıdır. Diğer iki yasa da Öğretim Birliği yasasının tamamlayıcısı gibidir. Bu yasayla eğitimde çok başlılığa son verilir. Devletten bağımsız dini eğitim yapan medreseler ile azınlık okulları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanır. Azınlıkların dini eğitim yapması yasaklanır. Sonuçta daha sonraki yıllarda alınan kararlarla eğitim birliği pekiştirilir. Yani "tek tip eğitim"e geçilir. Bunu özellikle vurguluyorum. Dünyanın hiçbir yerinde, 3 tip, 5 tip eğitim olmaz. Eğer Cumhuriyet'i kurmuşsanız ve sürdürmeye kararlıysanız, halkınızı Cumhuriyet'in

ilkelerine bağlı olarak eğitmek zorundasınız. Cumhuriyet karşıtı olanlar ise "tek tip" yaygarasıyla eğitimi sulandırmaya çalışır. Sanırım bu saçmalık en çok da bizim ülkemizde yaşanıyor. Kendisini çağdaş diye yutturanlar ve de çağdaş sananlar eğitime buradan saldırıyor. Devrimci olan Cumhuriyet'in ilkeleridir.

Nitekim 1921'de başlayan devrimci süreçte kız çocuklarının okutulmasına ve karma eğitime vurgu yapıldığı bilinir. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda, Anayasa'da, diğer kararname ve yönergelerde bunlar hep vardır. Sonuç olarak öğretim birliği (tekliği), karma eğitim, kız çocuklarını eğitimi, laiklik Cumhuriyet'in vazgeçilmez ilkelerindendir. 1961 Anayasası'nın "Devrim Kanunlarının Korunması" başlıklı 153. Maddesi kapsamında da Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ilgili "Anayasa'ya aykırı yorumlanamaz" koruması konulmuştur. Aynı koruma 1982 Anayasası'nda da vardır.

Yukarıda kabaca özetlediğimiz zorunlu eğitim ve bağlı olarak laik eğitimin dünyadaki ve ülkemizdeki seyri bu. Bu seyir aydınlanma ve çağdaşlaşma seyridir. O nedenle bu seyri hatırlamak ve bilmek son derece önemlidir. Her adımlarını bilinçli ve sinsice atan Cumhuriyet yıkıcıları, Cumhuriyet'le hesaplaşma peşindedir. Arkalarında da emperyalist yıkıcılar… Yani "4+4+4"le formüle edilen saldırı, tek başına çocuk gelinlere, çocuk işçilere ya da İmam Hatip Okullarının orta bölümlerinin açılmasına indirgenemez.

Türkiye'nin kendisini sol, sosyalist, demokrat, ulusalcı, özgürlükçü tanımlayan tüm kesimleri bu perspektiften bakmalıdır. Hatta bugüne dek, bu iktidarın uygulamalarını "iyi" bulan destekleyenler de aklını başına devşirmeli, "4+4+4"e sadece bir yasa maddesi olarak bakılmamalıdır. Yoksa bedeli herkes için ağır olacak…

Ahmet Doğan

Kapitalist ekonomi ve İslam

Hayatınızın bir döneminde, resimlerde de olsa, bir ipek böceği kozası görmüşsünüzdür. İpek böceği tırtıl halinin sonuna doğru ipekten bir koza örüp içine girer ve 2-3 hafta kelebek olana kadar burada kalır. İşte bu koza, tırtılı kelebek olana kadar çevresel faktörlerden, yabani yaşamdan korur.

Adı ne olursa olsun siyasi sistemler de kendilerini korumak için, ipek böceği kozası örneğinde olduğu gibi etraflarına böyle bir koza örer. Bu kozanın iplikleri birçok enstrüman oluşturur. Yasalar, silahlı güçler, din, örf ve gelenekler gibi.

İnsan toplulukları mutlu-mesut ormanlarda göçebe olarak yaşarken, böyle bir kozaya ihtiyaç duymuyorlardı. Çünkü topluluk üyeleri arasında rekabet ortamı yaratacak çekişmeleri yoktu. Rekabeti bir tarafa bırakın; doğa şartlarına, başka toplulukların zorbalığına karşı dayanışma içerisinde olmak zorundaydılar. Günlük yaşamak durumunda oldukları için hayatları karınlarını doyurmak ve barınma çabasından ibaret sayılırdı. Bu avcı-derleyici topluluklar büyük bir aile gibi davranıyorlardı. Topluluk üyeleri arasında, bir kısmının diğerlerine göre üstün, ayrıcalıklı, daha çok tüketen veya korunması gereken farklılıkları yoktu. Dolayısıyla bu konumlarını korumak için bir sisteme, bir yapıya da ihtiyaç duymuyorlardı. Ta ki tarım yapmayı icat edene kadar…

Tarımın icadı yerleşik hayatın doğmasına neden oldu. Tarım sonucu elde edilen ürünün taşınma güçlüğü ve bir toprağa bağımlı kalmak göçebe hayatı engelliyordu. Zamanla tarım arazilerinin belli başlı kişi ve grupların elinde toplanması birtakım sorunları ortaya çıkardı. Ziraat sonucunda elde edilen ürün, arazi sahiplerinin ihtiyacından çok çok fazla olduğu için bu fazlalığın korunması ve satılması gerekiyordu. Ayrıca bu arazilerde çalışacak bir iş gücüne ihtiyaç duyulması ve bu arazilerin talana karşı korunması da sorunun bir başka boyutuydu. Tarımın mülk sahiplerinin lehine oluşturduğu bu dengesizlik doğal olarak toplumda bir ezen-ezilen çelişkisini ortaya çıkardı.

İşte bu rekabet ortamı, toprağa hakim bir avuç insanı, çok daha büyük kitleler karşısında korunmak amacıyla önlemler almaya itti. Önce kendi silahlı güçlerini, sonrada daha organize bir yapı olan devlet aracılığı ile çok daha güçlü silahlı bir yapıyı oluşturdular. Bu yapı çok etkili olmasına rağmen, bu büyük kitlelerin denetiminin yardımına din de yetişti. Din sayesinde her bireyin yanına sanal bir jandarma koymak mümkündü. Günah, haram ve cehennem korkusu, cennet beklentisi insanları denetlemekte oldukça etkiliydi. Bu feodal toplumlarda devlet yani kral, toprak sahibi ve her ikisini de Allah adına kutsayan, yasal kılan, Allahın yeryüzündeki temsilcisi kilise üçlüsü, acı çeken büyük kitlelerin mutsuzluğunun aksine, mutlu bir azınlık olarak hayatlarını sürdürdüler. Azınlık olmasına rağmen hakim olan feodal yapı, kendisini koruyacak bir ipek böceği kozası kurmayı başarmıştı. Bu üçlüyü yağmurda şemsiye altında yürüyen üç kişiye benzetmek mümkündür. Şemsiye devleti, dini, yasaları, silahlı güçleri temsil ederken, şemsiyenin altında kral ve toprak sahibi ve şemsiyeyi tutan papaz bulunmaktaydı. Esasında kral ve feodal şemsiyenin altında papazı pek istemiyorlardı ama ona muhtaçlardı.

Günün birinde papazı, kralı ve feodali bu şemsiyenin altından atıp, altına kendisi girecek olan mahallenin yaramaz çocuğu ortaya çıkıp da ortalığı karıştırınca işin rengi değişti. Bu yaramaz çocuk kendi kanını akıtmadan, ezilen halkın kanını akıtarak bu şemsiyenin altına girmeyi başardı. Garibim halk gene şemsiyenin dışında yağmur ve güneşin altında kalmıştı. Bu değişikliği yapan burjuvanın ortaya attığı ekonomik sistem de, kapitalist ekonomik sistemdi. Yaptığı devrimde kullandığı ve kanını akıttı halkın ağzına da bir parmak demokrasi balı sürerek onların sesini kısmayı o da başarmıştı.

O da kendini korumak için ipek böceği kozası örmüştü etrafına. Fakat feodalin ördüğü kozadan biraz farklıydı onunki. Silahlı güçlerin yapısı çok değişmemişti ama krallığın yerini demokrasi almıştı. Fakat burjuvazi feodalden devraldığı papaz ile anlaşamıyordu, faizin yasak olması gibi onu yavaşlatan ve boğan kurallarıyla din ayağına dolanıyordu. Fakat ona gene de ihtiyacı vardı. Çünkü dinin kitlerin beyinlerine yerleştirdiği haram, günah, cennet ve cehennem kavramlarıyla kitlelerin denetim altında tutulmasında büyük yararı vardı. Laiklik diye bir kavramla dini devletten uzaklaştırmayı ve ayağına dolanmasını engellemiş, fakat sosyal hayatta kalmasına da karışmamıştı. İşin özeti devlet, sistem ve din evrilmiş, kapitalist ekonomik sisteme uygun hale getirilmişti.

Burjuvazinin bu devrimi kolay olmamış ve kanlı olmuştur. Burjuvanın sistemi değiştirebilecek tek başına gücü olmamasına karşın halka rağmen, halkı kullanarak ve halkın kanı akıtılarak bu başarılmıştır. Burjuva devriminin en önemli ayağı dinin hukuk kolunun budanarak, sadece iman ve ibadet olarak yaşamasına izin verilmesidir. Bu olmasaydı burjuvanın ekonomik sisteminin yaşaması olanaksızdı. Burjuva öncesi din, burjuva öncesi ekonomik faaliyetlerin sonucu şekillendirildiği için, feodal ekonomi için sorun yaratması olanaksızdı. Fakat burjuvanın yeni ekonomik düzeni için önemli bir sorun oluşturuyordu ve bu sorun kaldırılmalıydı. Bu da başarıldı ve böylece kapitalist ekonomik sistemin bundan sonraki atacağı adımların önünde engel kalmamıştı.

Hıristiyanlığın sosyal hayatı yönlendiren kurum ve kurallarının, İslam gibi çok yoğun ve girift olmaması bu dinsel evrimin gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır.

Aile hukuku başta olmak üzere, bireyler arası ilişkilerin nasıl olacağına kadar, her sosyal alanda hakim kurallar içeren İslam, ekonominin nasıl işleyeceğine dair kurallara da sahiptir. Nasıl İslam, kendine has bir sistem ve rejimse, kendine has bir ekonomiyi de emreder. Doğal olarak da inananlar için bunlar uyulması gereken Allah emirleridir.

Kapitalist ekonomik düzen ile İslami ekonomik düzen arasında oldukça önemli farklılıklar bulunur. Kapitalist ekonomik düzen bireyi merkeze koyar ve ona sınırsız denilebilecek bir özgürlük tanır. Müslüman kişi ise Allahın kural-

larıyla sınırlıdır, tam bir hürriyetten söz edilemez. Mutlak bir rekabeti savunan kapitalist sistemin aksine "Müslüman kardeşliği" kavramı ile İslam, iki Müslüman arasında birbirlerine zarar verebilecek bir rekabete izin vermez. Her ne kadar İslam, özel teşebbüs ve özel mülkiyete izin verse de, "mal"ın gerçek sahibinin Allah olduğunu (1), "malın" tamah edilmemesi gereken, bu dünyanın geçici matahı olduğunu (2), *Kuran* da açıkça belirtir, kapitalist sistemdeki gibi özel mülkiyeti ve özel teşebbüsü kutsallaştırmaz. En önemlisi de kapitalist ekonominin temel taşı olan faiz, İslami ekonomide kesin ve net olarak yasaktır.

Tüm bu nedenlerden dolayı kapitalizmin hakim olduğu günümüz dünyasında, İslam ülkelerinde İslam'dan taviz verilmediği sürece ekonominin gelişmesi çok zordur. Günümüz dünyasında ülke dışına açılamayan, içe kapalı bir ekonomi yaşayamaz. Bu nedenle ülke dışına açılmayı başarmış ya da bu amaçla çaba harcayan Müslüman ülkeler ya laikliği seçmişlerdir ya da resmi olarak laik gibi görünmeseler de İslami kurallardan taviz vermişlerdir. Bunun aksini elde etmek ancak tüm dünyayı İslamlaştırmakla ya da İslami ekonomiye sokmakla mümkün olacaktır.

Batının sömürge geçmişi, İslami ekonomik kurum ve kuralların kapitalist ekonomi ile uzlaşamaması günümüz Müslüman ülkelerinin çoğundaki fakirliğin temelini oluşturur. Burjuvazinin gelişememesi ya da, İslam nedeniyle burjuvazinin oluşamaması, kapitalist dünyanın din üzerinde geliştirebildiği reformun, İslam üzerinde gerçekleştirilememesine neden olmuştur. Sosyologların "insanların ihtiyaçları kültürleri doğurur, ihtiyaçlara cevap vermeyen kültürler ise ölür" kuralı, yedinci yüzyılın sosyal ve ekonomik şartlarının dini olan İslam'da eninde sonunda reformun gerçekleşeceğini göstermektedir. Bu süreç kaçınılmazdır. Nitekim El Kaide gibi "radikal" grupların oluşması ve lokal bölgelerde kalması bunun göstergesidir. Böylece İslami kuralların tamamını açık ve net olarak uygulayabilmek isteyen insanlar bu gruplarda kendilerine vücut bulabilmektedirler.

Kapitalizme ayak uyduran Müslüman ülkeler, ya da kapitalist ekonomiyi savunan Müslüman bireyler bir yerde Allahın kanunlarını askıya almış durumdadırlar. İslami ekonomik düzenin tarım toplumlarıyla sınırlı kalması, değişmezlik nedeniyle yeni bir ekonomik model ortaya koyamaması Müslüman kişiyi Allahın kanunlarına karşı bir tercihe zorlamaktadır. Bu çelişkiyi *Kuran*; "…Yoksa siz, Kitabın bir bölümüne inanıp da bir bölümünü inkâr mı ediyorsunuz?..." (3) mealindeki ayeti ile net olarak ortaya koymaktadır. İşin en acı yanı "paranın dini imanı olur mu?", "Sermayenin yeşili olmaz!" diyen ve kendini İslami muhafazakâr olarak ilan eden neoliberal siyasetçilerin durumudur. Hem Müslüman, hem kapitalist olunamayacağına göre, bunlar ikiyüzlülüğün en trajiğini oynamaktadırlar.

DİPNOTLAR

1) Nur Süresi 33. ayet, Hadid süresi 7. ayet.
2) A'raf süresi 169. ayet, Enfal süresi 28 ve 67. ayet, Tevbe süresi 55. ayet, Yunus süresi 58. ayet, Hicr süresi 88. ayet, Nahl süresi 96. ayet, Şu'ara süresi 88. ayet, Hadid süresi 20. ayet, Fecr süresi 20. ayet.
3) Bakara süresi 85. ayet

A. Kemal Demir

Bilimsel özerklik ve kamu yararı kazandı

Bilimsel özerklik, akademik özgürlük ve kamu yararı kazandı. Biz kazandık. Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu'na karşı yürütülen sistematik tacizin ilk saldırısını birlikte bertaraf ettik. Belediye Başkanı İbrahim Karaosmanoğlu mahkûm oldu!

Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı İbrahim Karaosmanoğlu, Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu'na 'şarlatan' dediği için 174 gün adli para cezasına çarptırıldı.

Kocaeli 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde 15 Mart 2012 tarihinde görülen 5. duruşmada, Hakim Yaşar Yavuz, Türk Ceza Kanunu'nun Adli Para Cezası'nı düzenleyen 52. maddesinin 2. bendi uyarınca İbrahim Karaosmanoğlu'nun 174 gün adli gün para cezası ile her günü 20 TL den toplam 3 bin 480 TL adli para cezası ile cezalandırılmasına karar verildiğini açıkladı.

Kararda, Karaosmanoğlu'nun bu parayı 20 eşit taksitte ödemesi, paranın ödenmemesi halinde 174 gün hapis yatması hükme bağlandı.

Duruşmaya CHP milletvekilleri Oğuz Oyan, Nurettin Demir ile blok milletvekilleri Ertuğrul Kürkçü, Levent Tüzel, TTB Merkez Konsey Başkanı Eriş Bilaloğlu, DİSK Genel Sekreteri Adnan Serdaroğlu, KESK yürütme Kurulu Üyesi Ali Kılıç, ÖDP Genel Başkanı Alper Taş, EMEP Genel Başkanı Selma Gürkan, gazeteci Banu Güven ile birçok kuruluş temsilcisi, akademisyen, hekim ve yüzlerce vatandaş, katılarak destek verdi.

Duruşma sonrasında Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu, "Sizin varlığınızla bir gerçeklik, Dilovası'nda, Kandıra'da ve Kocaeli'nde olduğu gibi toprak altına gömülemedi. Açığa çıkarttık, tekrar gösterdik. Valiliğin açıklamalarımızdan sonra yenilediği Çevre Genelgesi'ni harfiyen yerine getirmesini istiyoruz. Kentimizde yeni sanayi tesislerinin kurulmasına izin verilmemesini, temeli atılan 4. demir çelik fabrikasının kurulmamasını talep ediyoruz" dedi.

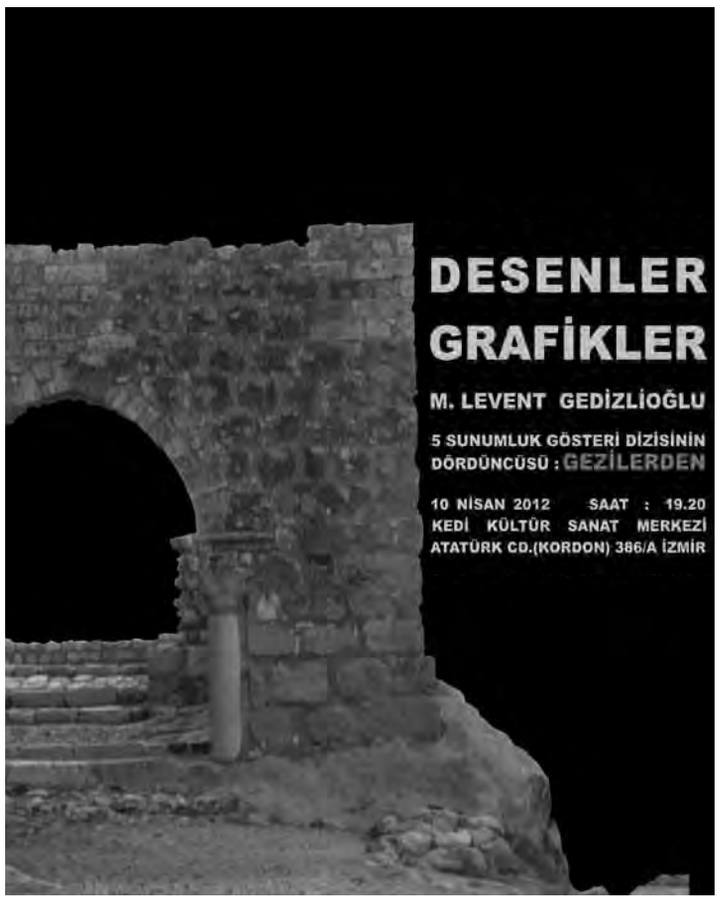
Hamzaoğlu'na yönelik sistematik tacizin her bir aşaması ve tüm tacizciler, kamu vicdanında, hukuk terazisinde ve bilim önünde mahkûm olana kadar mücadelemiz devam edecek.

Onurumuzu Savunuyoruz
Hareketi Yürütücüleri

II. Evrimsel Biyoloji Öğrenci Kongresi

Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Topluluğu 2-3 Mayıs 2012 tarihlerinde II. Evrimsel Biyoloji Öğrenci Kongresi'ni düzenleyecek. Bu yılki kongrenin teması "insan evrimi".

Hacettepe Üniversitesi biyoloji öğrencileri geçen yıl yapılan kongreden farklı olarak bu yıl Evrim konusunu daha da genişletiyor. Öğrenciler ve uzmanlar katılımcılara daha geniş bir yelpazede 'İnsan Evrimi'ni anlatacak. Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü K Salonu'nda, 2-3 Mayıs 2012 tarihlerinde gerçekleştirilecek olan kongrede yedi oturum yapılacak. Kongrede öğrenci sunumlarının yanı sıra "Akdeniz, İnsan Hareketleri ve Vektör Evrimi" konusunda Prof. Dr. Bülent Alten, "Sosyobiyolojinin Kritiği" panelinde ise Prof. Dr. Suavi Aydın, Prof. Dr. Hüseyin Özel ve Doç. Dr. Ergi D. Özsoy ev sahipliği yapacak. Poster sunumlarıyla katılmak isteyen katılımcıların en geç 20 Nisan 2012, saat 23:59'a kadar evrimselbiyoloji@gmail.com adresine hazırladıkları poster sunumlarının özetini göndermeleri gerekiyor. II. Evrimsel Biyoloji Öğrenci Kongresi "İnsan Evrimi" hakkında ayrıntılı bilgi almak ve katılımcı olmak için adres: www.hubito.com

EL NO: 167
Konsantre olun!

♠ A654
♥ K842
♦ 654
♣ Q6

G	B	K	D
1♥	2♣	X	p
3♦	p	4♥	p
p	p		

K
B D
G

♠ K7
♥ AQ1073
♦ AK7
♣ 987

Batı Trefl As-Rua ve Vale ile devam etti. Doğu 10'lu ve 2'li verdi.Doğu'nun üçüncü Trefl'e çakacağı anlaşılıyor. 4 Kör yapmak için yerden hangi markayı çakmalıyız? Ya da nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Çok basit olan bu oyun bir an dikkatsizlik yapılırsa batar. Yeni başlayanların bu hatayı yapma olasılığı daha yüksektir. Trefl valeye yerden bir Karo atarız (kayba kayıp) artık kontratın batarı , 4'lü Kör'ün Batı'da olması durumun dadır.(4'lü Kör Doğu'da ise çaresi olduğu için elden küçük kör'le başlanır)

Tüm dağılım

♠ A654
♥ K842
♦ 654
♣ Q6

♠ QJ32
♥ 6
♦ 32
♣ AKJ543

K
B D
G

♠ 1098
♥ J95
♦ QJ1098
♣ 102

♠ K7
♥ AQ1073
♦ AK7
♣ 987

EL NO: 168

2005 Türkiye Açık Takımlar Şampiyonasında Antalya Talya otelde Gözde Optik maçında Melih ÖZDİL'in oynadığı bir el. Melih Özdil-Enis Aydoğu, Tezcan Şen- Okay Gür çiftine karşı (Melih Özdil Doğu'da oturuyordu kolaylık açısından yerleri değiştirdim)

Deblokaj!

♠ J103
♥ A92
♦ 2
♣ KQ9432

G	K
1♦	2♣
2♦	3♣
3NT	p

K
B D
G

♠ K82
♥ J1064
♦ AK1063
♣ A

Batı Pik 5'li atak etti. Yerden Pik Vale, Doğu asla alıp Pik 6'lı ile devam etti Nasıl devam etmeliyiz? Melih Özdil nasıl devam etti?

Yanıt: Melih Özdil Pik asına Pik ruayı attı. Okay Gür'ün Pik 6'lısına elden 8'li verdi. Tezcan Şen son Pik'in Okay'da kaldığına inandığı gerekçesiyle boşladı. Elden Kör Vale oynadı Tezcan küçük Okay alıp Karo döndü Melih aldı ve Kör pasını tekrarlayıp 10 löveye ulaştı.

Not: Burada önemli iki olay var ilki Pik asına elden Pik ruanın atılması ikincisi diğer masada Pik asıyla alınca Kör dönüp oyunun bir batması. Kör dönüşü yapan oyuncu Melih Özdil'in öğrencisi Suzan Karavil.

Tüm dağılım

♠ J103
♥ A92
♦ 2
♣ KQ9432

♠ Q9754
♥ K73
♦ QJ8
♣ J5

K
B D
G

♠ A6
♥ Q85
♦ 9754
♣ 10876

♠ K82
♥ J1064
♦ AK1063
♣ A

TÜRKİYE GENÇLER AÇIK İKİLİ ŞAMPİYONASI(3 ŞUBAT 2012)

1.Semih Dursun-Kony/Efrahim Akan-Ank
2.Erkmen Aydoğdu-İzm/Yusuf Berkay Kapusuz-Ank
3.Sarp Kurgan-İst/Gökhan Çiftçioğlu-İst.

2012 TÜRKİYE KIŞ AÇIK TAKIMLAR ŞAMPİYONASI(23-28 ŞUBAT)

1.YILANKIRAN:Süleyman Kolata,İsmail Kandemir, Okay Gür,Gökhan Yılmaz,Mehmet Sırıklıoğlu, Salim Yılankıran
2.AMEDİAN BROSS:M.Şerif Camcı,Ekrem Özcikan, Zana Akay,Veysi Akay.Tahir Demirhan, Baki Demirhan
3.AKIN UÇAR:Enver Köksoy,Murat Molva, Mete Toppare,Ali Uçar,Erke Suiçmez,Akın Koçlar.

2012 TÜRKİYE KIŞ KADINLAR TAKIM ŞAMPİYONASI(15-18 MART)

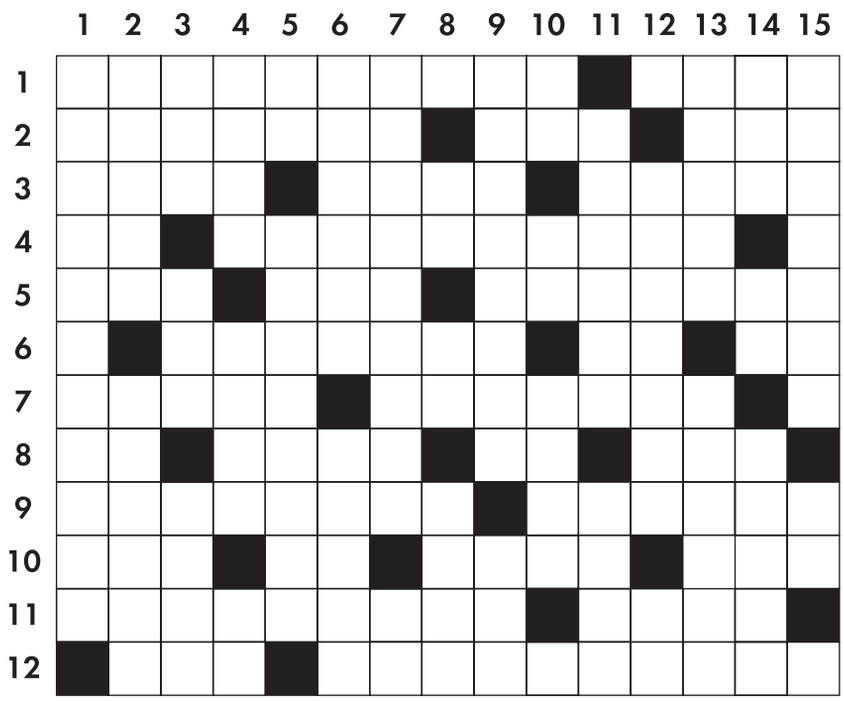
1.GALATASARAY SPOR KULÜBÜ: Belis Atalay, Mey Zaim,Lale Gümrükçüoğlu,Mine Babaç, Serap Kuranoğlu,Vera Adut.
2.KÖKTEN: Tuna Aluf,Sevil Akın,Banu Altınok, Meltem Özümerzifon,Mehveş Pisak.
3.İZMİR BÜYÜKŞEHİR BLD: Aslı Acar, Berrak Erkan,Nihal Matracı,Eda Ağırnaslı, Yelda Mumcuoğlu,Buket İnce.

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Maddeci düşüncenin ülkemizde tanınmasına, felsefe konularının, ahlak sorunlarının bilimsel bir anlayışla tartışılmasına öncülük etmiş, *Yeni Ahlak*, *Madde ve Kuvvet*, *Muhtasar Felsefe* gibi yapıtları da üretmiş, 1881-1914 yılları arasında yaşamış felsefecimiz. - Aş, yemek.
2) Emme basma tulumba. - Sıcak suda haşlama. - İstanbul'da güzel sanatlarla ilgili bir üniversitemizi simgeleyen harfler.
3) Tibetlilerde Buda rahibi. - Halk dilinde ormandan açılan tarla. - Kendine özgü bir biçimi olmayan (nesne).
4) Şarkı, türkü. - Dünyaca ünlü Hint santur ustası.
5) Konya İli'nde bir baraj. - Deterjan üretimindeki hammaddenin kısaltması. - Balıkesir yöresinde türkülü, halaylı bir halk oyunu.
6) Öleceği kesinlikle bilinen bir hastanın, kendi isteği üzerine, yaşamına bir hekimce son verilmesi biçiminde işlenen adam öldürme suçu. - Kastamonu yöresinde "sahip". - Üs, merkez.
7) Hıristiyanlığın bir arada "üç Allah" inancının ayrı ayrı unsurları, hipostaz. - Ölmez, ölümsüz.
8) Lutesyum'un simgesi. - Kamboçya'nın para birimi. - Müzikte durak. - Amerika'nın en uzun soluklu mizah dergisi.
9) Korkak, yüreksiz. - Kısır, hiç doğurmayan insan ya da hayvan.
10) Üye. - Afyon yöresinde "hendek". - İsviçre'de bir ırmak. - Yok olma, kaybolma.
11) Hindistan'ın kutsal kitabı. - Bir adı da "frambezya" olan, tropik bölgelerde sık rastlanan bir deri hastalığı.
12) Akira Kurosawa'nın bir filmi. - Bir konu üzerinde yoğunlaşarak düşünmek.

Yukarıdan aşağıya

1) " Bektaşilik"i bir tarikat olarak düzenlediğinden, ikinci kurucusu sayılan Anadolulu derviş.
2) Alanya yakınlarında bir Selçuklu hanı. - Işınım gücü çok yüksek gökcismi.
3) "... meyvayı kopardılar dalından / Beni ayırdılar nazlı yarımdan." (türkü). - Taraf, cihet. - Yavru, çocuk.
4) "Banu ..." (Araştırmacı yazarımız). - Halat gibi örülmüş iplik çilesi. - Zihin.
5) Bir cetvel. - Şipşak, anında.
6) Asya'da bir başkent. - Sarhoş.
7) Maraton dalında uluslararası bir üne sahip olan 1950 doğumlu atletimiz. - Hayret ifade eden bir ünlem.
8) Meslek. - Güney Afrika Cumhuriyeti'nin plaka imi. - İstenç zayıflığı.
9) Bulaşıcı hastalıklarla ilgili tıp dalı. - "Vardığın yerlerde ... bulasın / Gezdiğin yerlerde makbul olasın / Sakla sırrını settar olasın / Çek çevir kendini kar meydanıdır." (Abdal Musa).
10) Kaon'un kısaltması. - Nikel'in simgesi. - Yapıt.
11) (Kadınlar için) Sıska, kuru. - Bir menkul kıymetin belirli bir vade sonunda geri alınması koşuluyla satılması işlemi.
12) Sanat değeri taşımayan koşuk. - İran'ın plaka imi.
13) Yelkenlerin açılması için verilen komut. - Afrika kökenli bir davul türü.
14) Eski dilde "yüzyıl". - Romanya'nın plaka imi. - Roma söylencebiliminde Av Tanrıçası.
15) Kara çalan, iftira eden (kimse). - Kırgızistan'ın plaka imi.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Ö	M	E	R	L	Ü	T	F	İ	A	K	A	D	■	B
2	R	E	K	O	R	■	R	E	F	R	E	F	■	Y	A
3	N	A	R	T	■	M	O	D	A	■	S	A	K	A	L
4	E	L	E	T	E	K	Ç	E	K	M	E	K	■	D	A
5	K	E	M	E	R	■	K	R	A	A	L	■	B	A	K
6	S	N	■	R	■	F	İ	A	T	■	İ	D	A	■	İ
7	E	■	İ	D	İ	L	■	L	■	E	K	A	B	İ	R
8	M	A	Ç	A	H	E	L	■	K	R	U	V	A	Z	E
9	E	V	■	M	A	M	U	R	E	■	R	A	Y	■	V
10	■	L	A	■	T	E	■	İ	S	O	T	■	A	Y	■
11	K	A	L	K	A	N	D	E	R	E	■	A	N	O	T
12	A	N	T	İ	■	K	İ	L	E	■	İ	B	İ	Z	A

Şubat sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Mehmet Uzun (Ankara), Fatma Özer (Mersin)** ve **İsmail Özkan (İstanbul)** Çağlar Sunay'ın Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Evren* adlı kitabını kazandı. Mart bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, Deniz Şahin'in Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Yaşamın Tarihi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Mart tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

